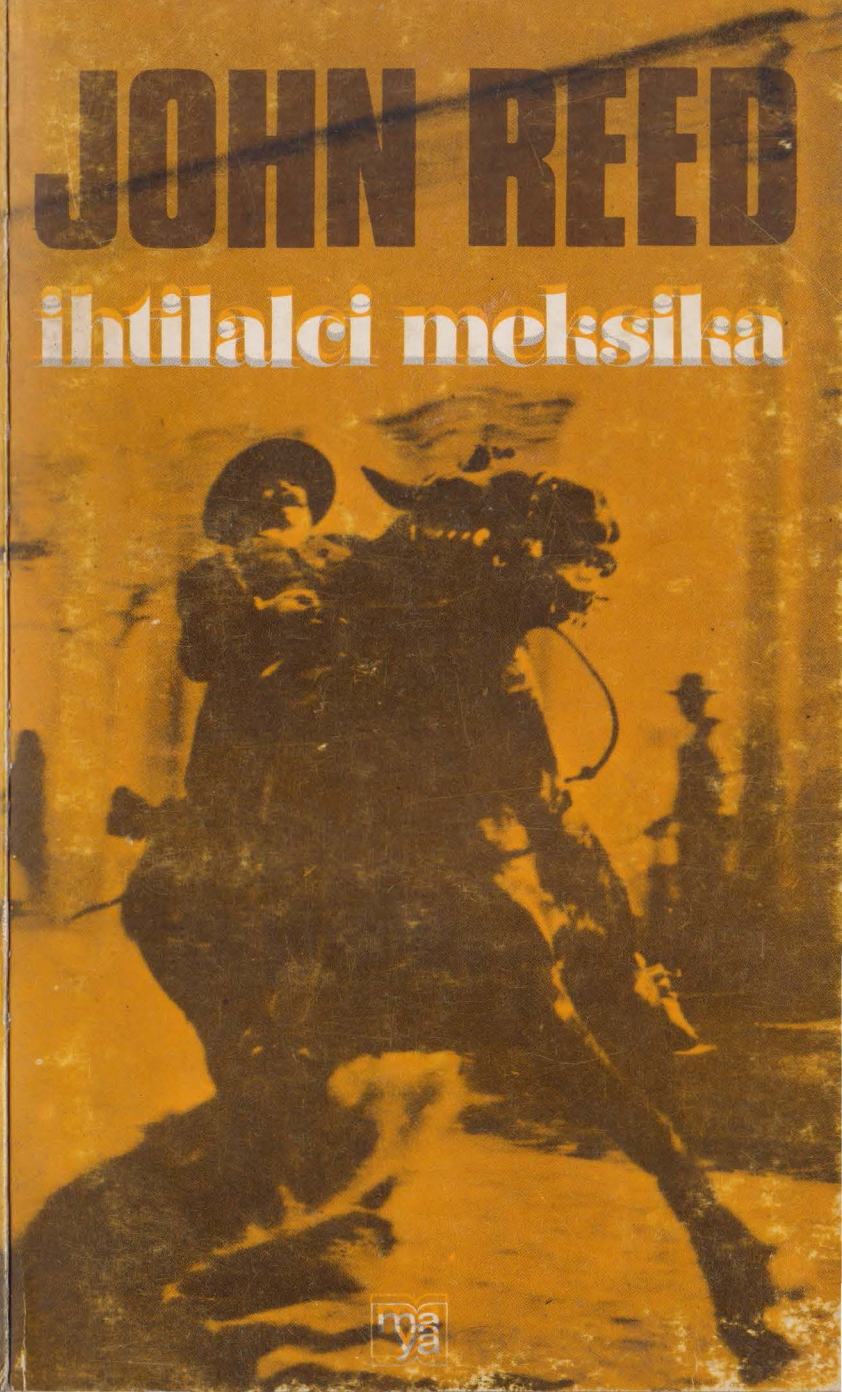
JOHN REED

İhtilalci Meksika

JOHN REED

İHTİLALCİ MEKSİKA

maya

İHTİLÂLCİ MEKSİKA

JOHN REED

Türkçesi: F. Onaran

MAYA YAYINLARI — İSTANBUL 1976

İHTİLÂLCİ MEKSİKA — John Reed / Türkçesi: F. Onaran / Türkiye'de ilk basımı: 1969, İkinci basım Aralık 1976 İstanbul / Dizgi: Doğuş Matbaası / Baskı: Haşmet Matbaası.

MAYA YAYINLARI

Ankara Cad. Konak Han
No: 43 Kat 4 Cağaloğlu

İSTANBUL

ONSÖZ

Jon Reed(*), Türkiye'de tanınan ve sevilen bir isimdir. Bolşeviklerin Ekim İhtilâlinde iktidarı nasıl ele geçirdiklerini anlatan *Dünyayı Sarsan On Gün* adlı yapıt, ülkemizde geniş yankı uyandırmıştır. Oysa, Reed'i savaş yazarı olarak üne kavuşturan *İhtilâlci Meksika*'dır. İlk kez 1914'de yayınlanan kitabın baskısı uzun zamandır tükenmiş bulunuyordu. International Publishers 1969'da kitabın yeni basımını yayınlamakla, bu eksikliği gidermiş oldu. Waldo Frank, yirmi beş yıl önce yazdığı bir makalede şöyle diyor: «Gezginci ozan Reed'i, tüm dünya ülkelerinde; Meksika'da, Sırbis-

---

(*) J. Reed (1887-1920) Amerikan İşçi hareketleri önderlerindendir. 1913'de Metropolitan Magazine ve New York World adına Meksika'ya ihtilâli izlemesi için gönderildi. Sonradan Birinci Dünya Savaşı ve Bolşevik İhtilâliyle ilgili kitaplar yazdı. İhtilâlci Meksika 1914'de, Dünyayı Sarsan On Gün ise 1919 yılında yayınlandı. 1919 yılı sonunda Rusya'ya yaptığı ikinci seyahatte Dünyayı Sarsan On Gün adlı kitabını V.I. Lenin'e bizzat kendi eliyle sundu. Lenin'in yazdığı önsöz kitabın 1926 da yayınlanan yeni Amerikan basımında yayınlanmıştır. Reed A.B.D. Komünist Partisinin kurucularındandır. 1919'da Komintern İcra Komitesine üye seçilmiş ve 1920'de Komintern İkinci Kongresine katılmıştır. Aynı yıl Moskova'da ölen Reed'in mezarı Kızıl Meydandadır.

tan'da, Rusya'da, görkemli prensesi, sonelerinin sevgilisi İHTİLÂLİ ararken görür gibi oluyorum.»

İki kitap arasında belirtilmeye değer büyük ayrılıklar vardır. *İhtilâlci Meksika*'nın yeni basımına önsözü yazan Meksikalı gazeteci Renato Leduc bunu şöyle dile getiriyor:

> *İhtilâlci Meksika*'da anlatılan fiesta ya da fiasko öykülerinde, paragraflardan fışkıran derin edebî duygusallığı, şiirsel yetiyi, anlatılması güç inceliği, ve coşkuyu *Dünyayı Sarsan On Gün*'de artık bulamıyoruz... *Dünyayı Sarsan On Gün*, gerçeğe son derece sadık, dakik ve titiz bir belgedir. Yazar, siyasâl duyarlığı sayesinde... başkent sokaklarında tanıklık ettiği olayların dev önemini gözden kaçırmamış. Ama, örnek ve dakik bir bir tarihçi olmak isteyen Reed, Waldo Frank'ın dediği gibi, «sonelerindeki sevgiliyi arayan gezginci ozan Reed» değildir artık; duygularını bir noktaya kadar frenlemiş, yatıştırmıştır. Dev röportajının önsözünde adeta kendini affettirmek için yakarıyor: «Savaş sırasında tarafsız olamadım. Ancak, o güçlü günlerin öyküsünü kaleme alırken, gerçekleri olduğu gibi, vicdanlı bir muhabir gözüyle ortaya koymaya çalıştım...» Ta 1914'e değin, savaş, özellikle Meksika gerillalarının devrimci savaşı, Reed'e çekici gelen romantik niteliğini yitirmemişti. Meksika'da savaş muhabirliği sırasında, gerçekten son derece yoksul kitlelerle, hakiki halk önderleriyle, örgütsüz ordularla, silâhsız, cephanesiz, üstü başı perişan, fakat ülküsü uğruna ölmeye kararlı insanlarla bir arada yaşıyordu... Onların (Meksika gerillalarının) arasında sadece bir tanık, bir tarihçi değil, yazdığı olayların çoğuna bizzat katılmış bir kişidir. O derece ki, incelik, duygu ve şakacılık türünden edebî nitelikleri cömertçe kullanmakla birlikte, gazetecilik

mesleği gereği izlemesi gereken «tarih sırasını» tamamen unutmuştur.

Gerçekten öyle, okurken zaman zaman olayların gelişi güzel serpiştirilmiş olduğunu sanıyor insan. Bu bakımdan, 1911-1917 arasında Meksika'da olup bitenleri kısaca serimlemenin yararlı olacağı inancındayız. Bu serimlemede elden geldiği kadar nesnel davranmaya ve yorumdan uzak durmaya çalıştık.

Diaz, Meksika'yı 1876'dan 1911'e kadar mutlâk bir otorite ile yönetti. Bu dünemde anarşi son bulmuş, demiryolları ve maden üretimi büyük bir hızla gelişmiş, ancak ülkenin kapıları İngiliz, Amerikan ve kısmen Alman sermayesine açılmıştı. Ülkenin ekonomisini kısa zamanda denetim altına alan yabancı şirketlere büyük ayrıcalıklar tanındı. Burjuva sınıfının çıkarlarına bekçilik eden Diaz yönetimi, yerli halka ve *mestizos*'a ait olan cemaat topraklarını *(ejidos)* büyük toprak sahiplerine verdi. Bir yandan emekçi sınıf sömürülüyor, diğer yandan yabancı şirketlere tanınan ayrıcalıklar orta sınıfın çıkarlarını baltalıyordu. Eğitimden yoksun bulunan Meksika halkına, ülkenin yönetimi konusunda söz hakkı tanınmıyordu. Böylece, 1910 yılında Meksika'da siyasal ve toplumsal ayaklanma nedenlerinin olgunlaştığını görüyoruz.

1910 yılında başlayan ve Francisco I. Madero tarafından yönetilen hareket, 25 Mayıs 1911'de Diaz diktatörlüğünün devrilmesiyle başarıya ulaştı. Bu dönemdeki olayları ve bundan sonraki gelişmeyi Leduc şöyle özetliyor:

> Fırtınalı bir seçim kampanyasından ve 1910 Kasımı ile 1911 Mayısı arasındaki kısa bir silâhlı hareketten sonra Francisco, I. Madero, general Porfirio Diaz'ın diktatörlüğünü kolaylıkla devirdi. Diaz diktatörlüğü otuz yıllık bir iktidar döneminden sonra tökezlemeye başlamış ve tamamen gözden düşmüştü. Seçim kampanyasında kullanılan slogan-

lar şöyleydi: «Kesin Oylama», «Yeniden Seçim Yok!»

Zengin toprak sahiplerinin oğlu olan Madero iyi kalpli ve cömert bir kişi olmakla birlikte, Diaz'ın uzun süreli diktatörlüğünün doğurduğu korkunç siyasal ve toplumsal sorunları kavrayabilecek görüşten yoksundu. Baş döndürücü ve taşkın bir halk oyuyla başkanlığı ele geçirdikten sonra ilk yaptığı şey, kendisini iktidara getiren kitleleri terketmek oldu. Madero ivedilikle gereksenen toprak reformuna kulak asmaz olmuş ve bunu isteyen köylü gerilla reisleri hemen dağıtılarak, memleketlerine gönderilmişti. Madero, ülkeyi *porfirista* diktatörlüğününki gibi bir askeri ve bürokratik örgütle yönetmeye hazırlanıyordu. Hoşnutsuzluğun, Madero'yu zafere ulaştıran devrimci kadroların gücünü azaltmasına paralel olarak, gerici gruplar arasında, kaybettikleri iktidarı yeniden kazanma umudu ve tutkusu gelişmeye başlamıştı.

27 Kasım 1911'de köylü önder Emiliano Zapata, Madero hükûmetine karşı ayaklandı. Morelos'un güney eyaleti Villa de Ayala'da «toprak ve özgürlük» haykırışlarına, toprak reformunu öngören Ala Plânını yürürlüğe koyarak cevap veriyordu Zapata. Bir kaç ay içinde Chihuahua'nın kuzey eyaletindeki gerici sığır sürücüleri ve geniş toprak sahibi tabakalar, «devrimin en ünlü önderlerinden biri olan» Pascual Orozco'ya para vermeye ve onu desteklemeye başladılar. Orozco bir ordu kurarak gerici hükûmeti yeniden iktidara getirmek amacıyla güneye, başkente doğru ilerledi. Ancak, eski bir *porfirista* generali olan, Victoriano Huerta tarafından yolu kesilen Orozco ona yenik düştü.

Meksika «On gününü» Rusyadakinden dört yıl önce yaşadı; dünyayı sarsmadı ama, ülkenin toplum-

sal, ekonomik ve siyasal yapısı köklü bir biçimde değişti. Bunlar Meksika tarihinde «on trajik günü» olarak kalacaktır. 9 Şubat 1913 günü şafakla birlikte alelâde bir askerî ayaklanma (*cuartelazo* denirdi buna) Félix Diaz ve Manuel Mondragon'un hazırladığı plân gereğince bir kaç garnizona yayıldı. Devrilen Diaz diktatörlüğünün ayakta kalan ordusundan artan, gözden düşmüş iki eski generaldi bunlar. Başkan Madero, La Ciudedela askerî bölgesine mevzilenen isyancıları ezmesi için general Huerta'yı gönderdi. Madero, Orozco'yu yenen ve Zapata ayaklanmasını insafsızca bastıran Huerta'ya büyük bir güven duyuyordu. Gerçekte isyancılarla birlik olan Huerta, La Ciudadela'yı kuşatarak on gün Diaz ve Mondragon komutasındaki birliklerle çarpışır gibi göründü. Birdenbire 19 Şubatta Madero hükûmetine karşı çıkan Huerta, başkanı, Ulusal Sarayda dramatik bir sahne içinde tutuklayarak istifaya zorladı. Ayın 22'sinde Huerta başkan yardımcısı avukat Pino Suàrez'le birlikte Madero'yu öldürttü, bütün bunlar A.B.D. Meksika Büyükelçisi Henri Leane Wilson'a danışılarak, onun yardımı ve suçortaklığıyla gerçekleştirildi.

Rus İhtilâli için Kerenski ne anlam taşıyorsa, Madero da Meksika İhtilâli için o anlamdadır. Şu farkla ki: Madero'nun sonu Kerenski'ye oranla çok daha trajik oldu. Madero bir şehit olarak öldü; bir ermiş, bir simge ve bir sancak olarak... Gerçek ihtilâl onun ölümüyle başladı. Her ne kadar Ayala Plânıyla ihtilâli ateşleyen Zapata ise de, ihtilâli pekiştiren ve sıkı sıkıya oturtan sınır eyaleti Coahuila valisi Venustiano Carranza olmuştur. 26 Mart 1913'te Carranza Guadalupe Plânını öne sürerek sahte Huerta hükûmetini açıkça yadsımıştır. (Plân adını ilân edildiği haciendadan almak-

tadır.) Caranza, halkı gasıp askerî diktatörlüğe karşı anayasal hükûmeti kurmak amacıyla genel bir ayaklanmaya çğırıyordu; böylece ihtilâle «Anayasacılar» adını vermiş oldu.

İngilizlerin desteklediği Huerta'yı Amerikalılar tanımadılar. 9 Nisan 1914'de bir Amerikalı denizci grubu Tampico'da hapsedildi. Amerikalılar, denizcilerin serbest bırakılmasını, özür dilenmesini ve Amerikan bayrağının selâmlanmasını istediler. 5 Temmuzda başkan seçilen Huerta'nın bu dilekleri reddetmesi üzerine, A.B.D. Birlikleri Vera Cruz'u işgâl etti. Huerta, A.B.D. ile ilişkilerini kesti. 15 Ağustosta General Alvaro Obregon ve anayasacı bir ordu, Mexico City'i aldı. Venustiano Carranza başkan oldu. Bu sırada belli başlı Güney Amerika devletlerinin araya girmesiyle, A.B.D. kuvvetleri 23 Kasımda şehri boşalttı. Kısa bir süre sonra, Carranza ile teğmeni Villa arasında iç savaş başladı. Villa'nın kuvvetleri büyük çapta Chihuahua, Durango ve Zacatecas eyaletlerinden toplanmıştı. Buna karşılık, Kuzey Meksika'nın diğer kısımlarının çoğu, anayasacıların elinde bulunuyordu. Leduc, eski bir haydut olan Villa'yı şöyle anlatıyor:

> Başkan Madero'nun öldürülmesinden bir ay sonra, Madero'yu iktidara getiren fakat onun körükörüne dağıtıp kovduğu güçlü ve atlı *guerrillero* grupları belirdi köy yollarında. İçlerinden biri bundan böyle tarihin, Pancho Villa adıyla anacağı Fransisco Villa'ydı. Madero, Villa'nın rütbesini geri almış ve general Huerta'nın entrikalarına uyarak onu hapsettirmişti. Huerta, Orozco ile savaştığı sırada nerdeyse Villa'yı ortadan kaldıracaktı. Villa, askerî mahkemede genç bir kâtip olan Carlos Jauregui'nin yardımıyla Santiago Tlatelolco hapishanesinden kaçarak 26 Aralık 1912'de Amerika'ya geçti. Şimdi yetmiş sekiz yaşında emekli bir albay olan Jauregui şöyle diyor: «Madero'nun öldürüldüğünü öğ-

rendikten sonra Texas'ın El Paso şehrinde Meksikaya dönmeye hazırlanıyorduk. Karanlık oluşundan ötürü seçtiğimiz, 6 Mart 1913 gecesi 10'a doğru atla nehri geçtik. Bir kurşun yağmuruyla karşılaştık, az sonra. Sekiz kişiydik. Bize Villa önderlik ediyordu.»

Villa'nın önderlik ettiği bu sekiz kişi ünlü Kuzey Tümeninin ilk yalazası ve kökeniydi. Bütün donatımları dokuz kötü tüfek, beş yüz fişek, ikişer pound şeker ve kahve, bir pound tuz ve bir kaç tel makasından ibaretti. Villa küçük grubuyla çok iyi bildiği bir düşman bölgesi olan Sierra de Chihuahua'ya sızdı. Yerli halkın sevgisini ve hayranlığını kazanmış olan Villa, çevresine topladığı partizanlarla federal garnizonlara baskınlar yapıp, silâhlarını ele geçirdi ve Chihuahua eyaletini düşman birliklerinden temizledi. Birkaç ay içinde, 1914 şubatında, Villa eyaletin başkenti Chihuahua'da karargahlar kurmuş bulunuyordu.

27 Şubat 1915'de Obregon, Anayasacılar adına başkenti yeniden ele geçirdi. 19 Ekim 1915'de Amerika, Carranza'nın başkanlığını tanıdı. Carranza, Villanın eski bir haydut olduğunu unutmamıştı. Buna karşılık Villa, Carranza'yı tutuculukla suçluyordu. Villa'ya bağlı kuvvetler, yer yer Amerikalıları öldürüyor ve mallarına el koyuyordu. Bu durum, zaman zaman, Amerikalıların müdahalesine yol açtı. Ocak 1916'da onaltı Amerikalı öldüren Villa, 9 Mart'ta Columbus ve New Mexico City'e akın yaptı. Bunun üzerine, Amerika «Cezalandırma Birliği» adı verilen, General John Pershing komutasındaki oniki bin kişilik bir kuvveti, Villanın üstüne yolladı. Carranza bu olaya karşı çıktı. 21 Haziranda Amerikalılar ve Meksikalılar arasında bir çatışma oldu. Amerikalılar, durumun görüşme yoluyla çözülmesi kararına rağmen, Kuzey Meksika'dan 5 Şubat 1917 tarihine değin çekilmediler (bazı Meksikalı

tarihçiler, Amerikalıların Kuzey Meksikadan çekilmemelerini Meclisi baskı altında tutma isteğine bağlamaktadır). Kısaca, Diaz'ın düşüşünden sonra, 1914 yılında ülke tam bir karışıklık içine girdi: Huerta, Carranza, Obregon, Villa v.b. sayısız önderler, birbirleriyle savaşıyor ve kendi bölgelerinde egemenlik kurmaya çalışıyorlardı. Mücadeleci köylülerin çoğu, eğitim görmemiş, kaba saba insanlardı. Köylü önderleri de bunlardan farklı değildi. Ancak, bundan, ihtilâlcilerin ortaya koydukları eylemin tüm ulus için taşıdığı anlamı kavrayamadıkları sonucunu çıkarmak doğru olmaz.

31 Ocak 1917'de kabul edilen yeni Anayasa, 5 Şubatta ilân edildi. Bu anayasa, 21 Kasımdan beri toplantı halinde olan işçi ve köylülerin büyük ölçüde temsil edildiği Kurucu Meclis tarafından hazırlanmıştı. Bu anayasaya göre, herkese rey hakkı tanınıyor, yabancıların topraklara, madenlere ve petrole sahip olması engelleniyor, kilisenin iktidarı ve mülkü sınırlanıyor, çalışma günü sekiz saat olarak ayarlanıyor, asgarî ücret politikası ve işçi-işveren münasebetlerinde tahkim müessesi kabul ediliyor, toprak ve mesken reform'u öngörülüyordu.

11 Mart 1917'de Carranza dört sene için başkan seçildi. 19 Şubat 1918'de petrolün devredilemez ulusal bir zenginlik olduğu ilân edilince, Amerikan ve İngiliz şirketleri bunu protesto ettiler. 1918'de İşçi Konfederasyonu (Confederacion Regional Obrera Mexicana CROM) kuruldu. 9 Nisan 1920'de Adolfo de la Huerta, Alvaro Obregon ve Plutarco Elias Calles, Carranzaya karşı ayaklanarak, onu ardılını belirlemekle itham ettiler. 21 Mayısta Carranza öldürüldü. Villa asilere teslim oldu. Kendisine güzel bir toprak verilen Villa, öldürüldüğü yıl olan 1923'e kadar burada yaşadı. 5 Eylül 1920'de Obregon başkan seçildi. Amerikalılar, Obregon'u, 1917'den evvel elde edilmiş toprakların Ame-

rikalıların mülkiyetinde kalması ve dileklerinin göz önüne alınması koşuluyla, 31 Ağustos 1923'te tanıdılar.

Bundan sonra Meksika'da bir sürü darbe oldu. Zamanla emperyalist güçler, işbirlikçiler ve Meksika burjuvazisi işçi ve köylü ittifakının tam olarak sağlanamamasından yararlanarak bu iki sınıfı birbirine karşı kullanmak suretiyle, ülkeyi yeniden emperyalizmin sömürü alanı haline getirdiler. İhtilâlci ruh, yerini antikomünist ideolojiye bıraktı. Satılık işçi liderleri ve devlet adamları, emekçilerin dâvasına ihanet etti. Köylülerin, ihtilâlin anlamını küçük burjuva kökenli aydınlardan daha iyi kavradıkları söylenebilir. Ancak, Millon'ın da işaret ettiği gibi, köylü ihtilâlcilerin ideolojisini sosyalist ideoloji ile bir tutmak hatalı olur. Bundan başka, anti-emperyalist, anti-feodal mücadelenin küçük burjuva düşüncesine büsbütün aykırı düşmediği de ortadadır. İhtilâlciler, demokrat bir devlet kurmayı, toprağı dağıtmayı, monopolleri engellemeyi, küçük esnafı desteklemeyi, emekçi sınıfının haklarını korumayı amaçlamakla birlikte, burjuva tarım ilişkilerinin ve kapitalist mülkiyet ilişkilerinin devamına izin vermekteydi. Millon, Güneylilerin burjuva mülkiyet ilişkilerine son vermek isteyen bir burjuva aleyhtarlığı gütmediklerini, buna karşılık, feodal ilişkileri yıkmayı amaçladıklarını söylüyor.(*)

1917 anayasasının öne sürdüğü toprak reform'u ne Obregon ne de onu izleyenler tarafından, zapatacıların tasarladığı sürat ve tamlıkta uygulandı. Radikal küçük burjuvazinin ve millî burjuvazinin, işçi sınıfının etken desteği ve işbirliği ile, bir çok anti-feodal, anti-emperyalist ve burjuva demokratik ruhuna sahip reformları uygulamasına paralel olarak, Lazaro Cardenas rejimi

(*) Robert P. Millon, Zapata; The Ideology of a Peasant Revolutionary International Publishers New York 1969.

sırasında toprak reformunun özel hamleler yaptığı görülüyor. Bununla birlikte, toprak reform'u hiç bir zaman tamamlanamadı. Ayrıca, anayasa içinde, emek sermaye anlaşmazlıkları konusunda işçilerin zararına izleyecek hükümler vardı. 1917 anayasası Meksikaya biçimsel demokratik bir rejim sağlamakla birlikte, merkezi hükûmetin ve icra mekanizmasının iktidarını güçlendirmiştir. Kısaca diyebiliriz ki, Meksika İhtilâli devlet müdahalesine büyük çapta yer veren bir burjuva devrimini gerçekleştirmeye yönelmiş ve bunu kısmen gerçekleştirmiştir. İhtilâl işçi ve köylü sınıflarının önderliği ve Marksist devrimci teorinin ışığı altında gerçekleşmediğinden, küçük burjuva redikallerinin elinde yozlaşmış ve sonunda Meksika yeniden emperyalizm'in ağına düşmüştür.

Günümüzde Lâtin Amerika ülkelerinde devrimci marksizmin ışığı altında, emperyalizme karşı yürütülen savaş, ihtilâlci geleneğe sahip Meksika proletaryasını da kucaklamakta, içine almakta ve onun aydınlık geleceğini müjdelemektedir.

SINIRDA

MERCADO'NUN Federal Ordusu, Rio Grande üzerindeki Ojinaga'da üç aydır bekliyordu. Chihuahua boşaltılınca, dört yüz millik çölü umutsuz, acı ve korkunç bir yürüyüşle baştan başa geçtikten sonra gelmişlerdi buraya.

Nehrin, Amerika yakasındaki, Predisio postahanesinin damına çıktığınızda, uzayıp giden kumlar içinde bitmiş bodur çalılıkların Rio Grande'ye inişini, daha ötede kasabanın bulunduğu yanıp kavrulan çölden fırlamış çıplak, yabanıl dağlarla çevrili alçak düzlüğü görebilirdiniz. Ojinaga'nın dört köşe, duman rengi kerpiç evleri arasında gelişigüzel İspanyol kiliselerinin oryantal kubbeleri göze çarpardı. Ağaçsız, çorak ve ıssız bir topraktı bu. Minare göreceğinizi sanırdınız çölün kumları içinde...

Gün ışığında, beyaz partal üniformalı Federal Ordu askerleri düzensiz bir biçimde siper kazmaya koyuldular. Galip Anayasacıların ve Villa'nın gelmekte olduğunu öğrenmişlerdi. Güneşin aydınlattığı alanlarda, özenle yerleştirilmiş silâhlar dikkati çekiyor, kalın duman bulutları durgun havada yukarılara uzanıyordu. Akşama doğru güneş, körükle beslenen bir maden alevi gibi batarken, süvari alayı devriyeleri kasaba yollarında nal izleri bırakarak sınırda yerlerini aldılar. Karanlık bastıktan sonra ise kasabada gizemli ateşler yakılmaya başlamıştı.

Ojiniga'da üç bin beş yüz kişiydiler. Bunlar, Mercado'nun on bin kişilik ordusundan ve Pascual Orozco'nun Mexico'dan takviye olarak gönderdiği beş bin kişiden geride kalanlardı. Kırk beş binbaşı, yirmi bir albay ve on bir general vardı aralarında.

General Mercado ile bir görüşme yapmak istiyordum. Fakat gazetelerden birinin General Salazar'ın hoşuna gitmeyen bir yazıyı yayınlaması yüzünden gazetecilerin kasabaya girişi yasaklanmıştı. General Mercado'ya saygılı bir dilekçe yolladım. Yazımı yarı yolda durduran General Orozco'nun cevabı şöyleydi:

«Aziz ve Saygıdeğer Beyefendi,

Ojinaga sınırı içine adımınızı attığınız takdirde, sizi bir duvar önüne yerleştirerek, kendi ellerim ve tüfeğimle sırtınızda oluklar açmaktan büyük bir zevk duyacağımı bildiririm.»

Her şeye rağmen nehrin içinden, bir gün süren yürüyüşle kasabaya vardım. General Orozco'yla karşılaşmadığım için çok sevinçliydim. Kimse kasabaya girişime engel olmaya kalkmamıştı.

Gördüğüm nöbetçilerin tümü duvar diplerinde kestiriyorlardı. Fakat kasabaya girer girmez —sonradan adının Hernandez olduğunu öğrendiğim— bir subaya

rastladım. General Mercado'yu görmek istediğimi söyledim kendisine. Kimliğimi sormaksızın kaşlarını çattı. Kollarını göğsünde çaprazlıyor, bir yandan da kuşkulu bir bakışla beni süzüyordu.

«General Orozco'nun kurmay başkanıyım,» dedi. «Seni de General Mercado'ya götürmeye hiç niyetim yok.»

Bir şey söylemiyor, sadece bekliyordum. Bir süre sonra:

«General Orozco, Mercado'dan nefret eder,» dedi. «Onun birliğine gitmeye tenezzül etmez. Mercado da Orozco'nun birliğine gelemez. Korkaktır. Tierra Blanca'dan ve Chihuahua'dan kaçtığını biliyordun değil mi?»

«Sevmediğin öbür generaller hangileri?» diye sordum.

Durakladı, öfkeli bir bakış fırlattı bana ve sırıtarak; «*Quien sabe...*» (kimbilir) dedi...

General Mercado'yu görebildim sonunda. Kısa boylu, şişman, kuşkulu ve kararsız görünen biriydi. Hüngür hüngür ağlayarak, epeyce gürültülü bir biçimde, Birleşik Amerika ordusunun nehri geçip Villa'nın Tierra Blanca savaşını kazanmasına nasıl yardım ettiğini anlattı.

Kasaba, çöp ve hayvan yemi yığılı, tozlu, beyaz sokaklarıyle güneşin altında soluğu kesilmiş gibi yatıyor. Kadınların, içinde gece gündüz zafer için dua ettikleri eski ve penceresiz kilisenin kapısından mavi bir tütsü dumanı sızmakta. Beş kez alınmış, Ojinaga; elden çıkmış, yeniden ele geçirilmiş. Evlerin çoğu damsız. Duvarlarda top ateşlerinin açtığı delikler, ağzını açmış esneyen bir adam izlenimi uyandırıyor. Bu çıplak, harap odalarda askerler, çevredeki ülkelerden ele geçirdikleri kadınlar, atlar, civcivler ve domuzlarıyle birlikte oturuyorlar. Odaların köşelerine yığılmış si-

lâhlar ve birbiri üstüne binmiş eyerler toz içinde. Askerlerin tümü yırtık pırtık giysilerle dolaşıyor. Kapı önlerinde yaktıkları ateşin yanına çömelmiş, kurumuş et ve mısır kabuğu kaynatıyorlar. Açlıktan ölmek üzere hepsi...

Ana caddelerden sonu gelmez, aç insan sürüleri geçerdi. İhtilâlcilerden kaçmak için, dünyanın en korkunç çölünü sekiz günde aşarak geliyorlardı buraya. Yol boyunca Federal Ordu askerleri tarafından yüzlerce defa durdurularak üstlerinde başlarında ne varsa alınırdı. Daha sonra nehri aşıp Amerika yakasına geldiklerinde A.B.D. gümrüğü, göçmen subaylar ve Ordu sınır devriyesi sıkı bir denetimden geçirilir, silâhları olup olmadığına bakılırdı. Denetleyicilerin pek de nazik davranmadıkları bu göçmenler, at üstünde, arabalarda ve bazısı da yayan durumda, nehirden adeta taşarak gelirlerdi.

«İn çabuk arabadan, buraya gel» diye bağırdıklarını duyardınız bohçalı bir kadına.

«Ama, niçin Senyor?»

«Çabuk in dedim, yoksa indirmesini bilirim ben seni» diye haykırırlardı ardından.

Orada durup olayları seyrettiğim bir sırada, nehrin sığ yerinden karşıya geçmeye çalışan bir kadın gözüme ilişti. Eteğini umursamazcasına kalçalarına kadar kaldırmış, omuzlarından sarkan kocaman şalı sanki bir şey taşıyormuş gibi karnında toplamıştı.

«Hey» diye bağırdı gümrük gözcüsü. «Şalın altında ne saklıyorsun öyle?»

Kadın entarisinin önünü açtı ve kayıtsızca karşılık verdi:

«Bilemem ki, senyor, bir kız da olabilir, oğlan da.»

Bütün bu olaylar, kumsal üzerine gelişigüzel dağılmış on beş harap evi ve nehir kıyısında yabanıl pamuk

ağaçları olan kasabaya belirli bir canlılık getirmişti. Yaşlı Alman bakkal Kleinmann göçmenlerle nehrin karşı yakasındaki Federal Ordunun ihtiyaçlarını karşılayarak büyük bir servet yapmaktaydı. Birbirinden güzel üç kızı vardı bakkalın. Evlerinden dışarıya pek çıkmazlardı. Çünkü çevrelerinde, Meksikalılar ve inek çobanları, köpek gibi sinsi sinsi fırsat kollamaktaydı. Kızların güzelliğini duyarak kilometrelerce öteden gelmişti çoğu. Hayranları uzaklaştırmak için belinde kocaman bir tabancayla dolaşan bakkal Kleinmann, zamanının geri kalanını dükkânda, belden yukarısı çıplak, öfke içinde çalışmakla geçirirdi. Günün ve gecenin her saatında silâhsız Federal Ordu askerleri gürültüyle dükkâna doluşurdu. Bunların arasında kendini önemseyerek dolaşan, karanlık, gizemli kişiler, ihtilâlcilerin ve Federal Ordunun ajanları bulunurdu.

Yüzlerce yoksul göçmen, çalılıklar arasında kamp kurmuştu ve geceleri bir tehlikeyle karşı karşıya gelmeden dolaşma olanağı yoktu. Kasaba, ülkenin iç bölgelerinde oturup efendilerine bilgi taşımak amacıyle gelmiş Teksas'lı çiftçiler, A.B.D. askerleri ve Amerikan şirketlerinin ajanlarıyla doluydu.

Postahane binasının çevresinde öfkeli adımlarla dolaşan biri gözüme ilişti. Santa Eulalia'daki madenlerin sahibi «American Smelting and Refining» şirketine ulaştırılacak önemli mektupları olduğunu anladım sonradan.

«İhtiyar Mercado gelen mektupların tümünü açıp okumakta diretiyor anlaşılan,» diye bağırdı.

«Ama, mektuplar gene de yerine ulaşır sanırım,» dedim.

«Tabiî» diye karşılık verdi. «Ama, bir Amerikan

şirketinin, yolladığı mektupların Allahın belâsı Meksikalılarca okunmasına göz yumacığını mı sanıyorsun? Bir Amerikan şirketi, memurlarına özel mektup yazamasın ha! Bu bir yüz karasıdır. Bütün bunlar askerî bir müdahaleye yol açmazsa adam değilim.»

Silah ve cephane şirketlerine bağlı tacirler, yankesiciler ve *contrabandista*'lar (kaçakçılar) kasabaya doluşmuştu. Onların yanı sıra bir de kısa boylu, bol espirili, fotoğrafları kalemle büyütüp beş dolara satan, bir portre şirketi temsilcisi vardı. Meksikalıların arasında dolaşarak, teslim edildiğinde parası ödenmek üzere binlerce sipariş almıştı. Teslim işlemi tabiî ki, gerçekleşmeyecekti. Meksika'da ilk deneyiydi bu. Aldığı yüzlerce sipariş onu gururlandırmış bir minnet duygusuna kapılmıştı. Aslında yörenin bir özelliğine dayanıyordu başarısı. Bir Meksikalı, karşılığında para ödemeyeceğini bilirse portre, otomobil, piyano ya da buna benzer şeyler ısmarlamaktan zevk duyar. Çünkü varlıklıymış duygusu verir bu ona.

Portre satan kısa boylu adamla Meksika ihtilâlinden söz ettik. General Huerta'nın iyi bir kişi olduğunu, çünkü, anne yönünden Virginia'nın soylu ailelerinden Carey'lerle akrabalığı bulunduğunu söylüyordu.

Nehrin Amerika kıyısı günde iki kez süvarilerin denetiminden geçirilirdi. Meksika kıyısında da teftiş, karşı yakaya paralel olarak aynı zamanda yapılırdı. Askerler sınır üzerinden kısık gözlerle birbirlerini süzerlerdi. Bazen, sinirli bir Meksikalı'nın Amerika kıyısına ateş etmesiyle, her iki yakanın askerleri çalıların arasına saklanır, böylece küçük bir silâhlı çatışma geciktirilmiş olurdu. Sık sık rastlanan olağan bir şeydi bu.

Presidio'nun az yukarısında iki zenci süvari alayı

konaklamıştı. Alaydan bir zenci nehir kıyısında atını suladığı sırada İngilizce konuşan bir Meksikalı yaklaşmış ve ona:

«Hey küçük» diye bağırmıştı. «Allahın belâsı gringolar! Şu sınırı ne zaman geçeceksiniz?»

«Yavrum» diye cevap vermişti zenci. «Sınırı hiç geçmeyeceğiz. Sınır çizgisini alıp, taa büyük kanala kadar uzatacağız.»

Bazan paralı bir göçmenin, battaniyesine bir sürü altın dikili olarak, yakalanmadan geçtiği olur sınırı. Presidio'da böyle bir avın düşmesini bekleyen altı tane dayanaklı otomobil hazırdır. Adamı tren yoluna ulaştırmak için ilk elde bir yüz dolarını sızdırırlar. Yola çıktıktan sonra da Marfa'nın güneyindeki ıssız yerlerde maskeli adamlarca çevrilerek elinde kalan tüm altının alınacağı kuşkusuzdur.

Böyle zamanlarda, «Altın batı'dan gelen kız» adlı filmden fırlamışa benzeyen Presidio başşerifi bodur ve benekli atı üzerinde büyük bir şamatayla kasabaya girerdi. Başşerif, Owen Wister'in bütün romanlarını okumuştu ve batılı şeriflerin nasıl bir görünümde olmaları gerektiğini çok iyi bilmekteydi. Belinde iki revolver, koltuk altında iki tabanca, sol çizmesinde büyük bir bıçak ve eyerine takılı kocaman bir tüfekle dolaşırdı. Konuşmaları en yakası açılmadık küfürlerle süslüydü ve bugüne kadar da bir tek suçlu yakalamış değildi. Tüm zamanını Presidio yöresinde ateşli silâh ve poker yasaklarını uygulamaya vermişti. Ne var ki, her gün iş saatleri bitiminde onu, Kleinmann'ın dükkânında sessiz bir poker oyununda görebilirdiniz.

Savaş ve savaşla ilgili söylentiler Presidio halkını tedirgin etmekteydi. Hepimiz er geç Annayasa ordusunun Chihuahua'dan karayoluyla Ojinaga'ya saldıracağını biliyorduk. Aslına bakılacak olursa sınır devriye

komutanı ve generaller Federal Ordunun Ojinaga'dan çekilmesiyle ilgili hazırlıkları yapmak üzere toplanmışlardı. Federal ordu generalleri, ihtilâlciler saldırdığında saygıdeğer bir süre için —diyelim ki iki saat— direneceklerini, sonradan nehrin öbür yakasına geçmek için izin isteyeceklerini belirtiyorlardı. Beş yüz ihtilâlcinin, yirmi beş mil güneydeki La mula geçidinde Ojinaga'dan çıkan ve dağlar arasından geçen tek yolu tuttuğunu öğrenmiştik.

Günün birinde önemli haberler taşıyan bir ulağın, Federal Ordudan sızarak, nehri geçtiğini duyduk. Ulak, Federal Ordu bandosunun marşlar çalarak dolaşırken, Anayasacılar tarafından yakalandığını ve pazar yerinde, silâh zoruyla on iki saat marş çalmak zorunda bırakıldığını söylemişti. Getirdiği mesajda da «böylece çöl hayatının zorluklarının bir miktar hafifletildiği» belirtiliyordu. Bandonun, Ojinaga'dan yirmi iki mil uzaktaki çölde marşlar çalmasının nedenini bir türlü bulamadık.

Federal Ordu Ojinaga'da bir ay daha kaldı. Tam Presidio'nun zenginleşmeye başladığı sıralarda Villa, ordusunun başında çıkageldi. Federal ordu saygıdeğer bir süre karşı koydu ona. Daha açık söylemek gerekirse, Villa dört nala toplarının namlularına gelene kadar dayandılar. Sonra hepsi birden çıldırmışcasına nehre daldılar. Amerikan askerleri, bir sürü gibi, kocaman bir ağıla topladılar onları; daha sonra ise Teksas'da Bliss kalesinde tel örgüyle çevrili bir alana tıktılar.

Ben o sıralarda, Meksika'nın taa iç kısımlarında, yüz kişilik pejmürde Anayasa Birliğiyle çölü geçmek üzere at koşturuyor ve cepheye doğru yol alıyordum.

1. BÖLÜM

URBİNA'NIN ÜLKESİ

PARRAL'DAN katırına *macuche* yüklemiş bir satıcı geldi kasabaya. —tütün bulunmadığında *macuche* içerdi herkes— Halkın tümü gibi, haber alabilmek için yola koştuk. Durango dağları üzerinde, demiryolundan atla üç günlük çeken Magistral'deydik. Biri azıcık *macuche* satın alır, biz de ödünç isterdik ondan. Çocuklar mısır kabuğu getirmeleri için koşturulurdu.

Şimdi de sigaraları yakmış, satıcının çevresine çömelmiş, merakla vereceği haberleri dinliyorduk. Kasabadakiler, ihtilâli ancak üç hafta önce öğrenebilmişti. Satıcı bir sürü şaşırtıcı söylenti getirmişti yedeğinde;

Federal Ordu Torreon'dan kurtulmuş; çiftlikleri yakıp, *pacifico*'ları öldürerek bu yöne doğru ilerliyormuş. Birleşik Amerika birlikleri Rio Grande'yi geçmiş, Huerta, Federal Birlikler komutanlığını almak istediğinden istifa etmiş, Pascual Orozco'yu Ojinaga'da vurmuşlar. Orozco, yanında on bin *colorado*'yla güneye doğru yol almaktaymış. Satıcı bütün bunları dramatik el ve yüz hareketleriyle anlatıyor, ayağını her yere vuruşta kahverengi sembrerosu düşecekmiş gibi oluyordu. Dinleyiciler heyecanla, «*ma*», «*adio*» diye mırıldanırken, tabanca çekiyor ya da kılıcı kınından çıkarıyormuşçasına hareketler yapıyordu. Verdiği haberler arasında en ilginci General Urbina'nın iki güne kadar cepheye gideceğiydi.

Ertesi sabah, Antonio Swayfeta adında, düşman tavırlı bir Arap, iki tekerlekli at arabasıyla Parral'a geldi. Beni, General Urbina'nın bulunduğu Las Nieves'e götürmesini söyledim. Kabul etti. Öğleden sonra dağları geride bırakarak Kuzey Durango yaylası düzlüklerine gelmiştik. Rüzgarda dalgalanan bir mil uzunluğundaki çimenlerin içinden sarsılarak ilerliyorduk. Kır öyle alabildiğine uzanıyordu ki; otlamakta olan sürü bir süre sonra nokta haline geliyor, bir taş atsan vururum duygusu veren mor dağların eteklerinde gözden kayboluyordu. Arap, içten davranmaya başlamış, düşmanca tavırları bırakmıştı artık. Hayatını anlattı bana. Tek sözcük bile anlamamıştım. Ama, akışından çıkarabildiğim kadarıyla ticarî bir öyküydü bu. Ona göre dünyanın en güzel kenti olan El Paso'ya bir kez gidebilmiş, oysa işler Meksiko'da daha iyiymiş. Çünkü orada Yahudiler, Arap rekabetine dayanamadıkları için gittikçe azalıyormuş.

O gün sabahtan akşama dek sadece bir kişiye rastladık. O da merkep üzerinde, yırtık elbiseli, pantolonsuz, tüfeğine sarılmış yaşlı bir adamdı. Yere tükürerek askere gönüllü yazıldığını söyledi. Üç yıllık bir düşünme süresinden sonra, ihtilâlcilere katılıp libertad (özgürlük) için çarpışmaya karar vermiş. Ama, katıldığı ilk çarpışmada bir top ateşlenmiş. Hayatında duyduğu ilk top sesiymiş bu. Derhal El Oro' daki evinin yolunu tutmuş. Madene inip, savaş bitene kadar orada beklemeye karar verdiğini söyledi. Antonio'yla ben susuyorduk. Arada bir katırına kusursuz bir «castilian» şivesiyle sesleniyordu. Bir keresinde de bana katırın *Pura corason* olduğunu söyledi.

Güneş, bir an kızıl dağların tepesinde asılı kaldı, sonra düştü arkalarına, kayboldu. Gökyüzünün turkuaz kubbesinde turuncu toz bulutları vardı. Derken, alacakaranlıkta çöle yaklaşmış olduğumuzu gördük. Önümüze büyük bir yayla çiftliğinin sağlam kalesi çıkıverdi birdenbire. Boş duvarlar bir kare oluşturan, köşelerinde mazgallı kulelerin bulunduğu, demir kapılı bir kaleydi bu. Küçük, çıplak bir tepenin üzerinde kerpiç duvarlarla çevriliydi; benzerleri gibi çetin, ürkütücü bir görünümü vardı. Aşağıda akan nehir bir havuza benziyor, kumlar arasında kayboluyordu. İçerlerden gelen ince duman çizgileri gökyüzüne uzamakta, nehirle kale kapısı arasında, başları üzerinde taşıdıkları su testileriyle kara giysili kadınlar gidip gelmekteydi.

Artık, batıdaki dağlar lâcivert bir kadife görünümü almış, solgun gökyüzü ise üzerinde kan lekeleri bulunan ıslak, ipek bir örtüye benzemişti. Çiftliğin kocaman kapısına yaklaştığımızda başımızın üstü yıldızlarla dolmuştu. Kapıda Antonio, Don Jesus'u çağırdı.

Çiftlik kahyalarının çoğunun adı bu olduğundan, herhangi bir çiftlikte Don Jesus'u aramak iyi bir tedbirdi. Neden sonra, dar pantolonlu, uzun boylu, ipek gömlekli ve duman rengi sembrerolu biri çıkageldi ve bizi buyur etti içeriye. Duvarın içinde boydan boya evler sıralıydı. Kapıların önünde şarmaşıklar, kurutulmuş etler, iplere dizilmiş biberler ve çamaşırlar asılıydı. Duvarların bir ucundan öbür ucuna, başlarında taşıdıkları su testilerini dengeleyerek üç genç kız geçti. Meksika kadınlarına özgü, o boğuk ve kısık sesleriyle konuşuyorlardı. Evin birinin önünde bir kadın, çömelmiş, çocuğuna yemek yedirirken, komşusu diz çökmüş, taştan bir oluk içinde mısır öğütüyordu. Erkekler, öbek öbek yaktıkları küçük mısır kabuğu ateşlerinin çevresine oturmuş, kadınların çalışmalarını izleyerekten *hojas*'larını tüttürmekteydiler.

Beygirlerin koşumlarını çıkardığımız sırada çevremize toplandılar, meraklı ve dostça:

«*Bueno noches*» dediler. Nereden gelip nereye gidiyorduk? Getirdiğimiz bir haber var mıydı? *Maderistalar* Ojinaga'yı almışlar mıydı? Orozco'nun *pacifico*'ları öldürmeye geldiği doğru muydu? Panfilo Silveyra'yı tanıyor muyduk? Urbina'nın adamlarından bir teğmen, işte şu evdendi. Karşıdaki adamın amca oğluydu. Ahh, ne kadar kötüydü savaş!..

Antonio benden ayrılarak, katıra mısır bulmak üzere pazarlığa girişti.

«Şu kadarcık mısır, az birşey istiyorum» diye sızlanıyordu. «Bir katırın yiyeceği mısır ne olacak, Don Jesus benden para alacak değil ya...»

Evlerin birinde, akşam yemeği için anlaşmaya çalışıyordum. Kadın iki elini açarak:

«O kadar yoksullaştık ki,» dedi. «Az bir suyumuz, biraz fasulyemiz ve *tortilla*'larımız... İşte evde yiye-

cek adına bunlar var. Süt, yumurta, et, hiç birisi yok. Kahve, *Valgame Dios* (hay Allah o da yok.»

«Para karşılığı öbür evlerden bulamaz mıyız?» diye sordum. «*Quien Sabe,*» diye düş görüyormuşçasına karşılık verdi. O sırada kocası yaklaştı ve konuksever davranmadığı için iyice payladı kadını. «Evim hizmetinizde» dedi ve sigara sundu. Sonra karısı iki sandalye getirinceye dek yere çömeldi ve bize oturmamızı söyledi. Düzenli bir odaydı. Lekeli bir döşeme, ağır kirişten bir tavan ve delikli kerpiç duvarları vardı. Duvarlar, tavan, beyaza boyalıydı ve tertemizdi. Bir köşede kocaman demir bir yatak, ötekinde ise, gördüğüm bütün Meksika evlerinde olduğu gibi Singer dikiş makinesiyle bir de önünde mum yanan Guadelupe azizesinin kartpostalı bulunan upuzun bir masa göze çarpıyordu. Üstündeki duvarda da, *Le Rire* dergisinden kesilmiş, ahlâk kurallarına aykırı bir resim asılıydı. Ailenin üyeleri, dayılar, amcaoğuları ve *compadre*'ler yavaş yavaş sökün ettiler ve önemsemez bir tavırla «cigarra»mız olup olmadığını sordular. Kocasının emri üzerine kadın, elinde yanan bir kor parçasıyle geldi. Sigaralarımızı yaktık. Akşam iyice bastırmıştı. Yemek için gerekli yiyecekleri kimin alacağı konusunda canlı bir tartışma açıldı. Sonunda kadının gitmesine karar verdiler. Az sonra Antonio ile mutfakta oturuyordum. Kadın, köşedeki kerpiç bir çıkıntı üzerine çömelerek yemeğimizi pişirmekteydi. Duman kapıdan dışarı süzülürken, bir domuz, birkaç tavuk içeri giriyor ya da bir kuru *tortilla*'ya saldırıyor, evin erkeğinin öfkeli sesi duyulur duyulmaz ise, kadın, yorgunluktan yıkılırcasına, yanan bir odun parçasıyle hayvanları kovalıyordu.

Yemek boyunca, (*chile,* kurutulmuş et kızartması, sahanda yumurta, *tortilla, frijoles,* ve acı kahve), bü-

tün çiftlik halkı girip çıkarak bize eşlik ettiler. Çoğunun kiliseye kızgın olduğu anlaşılıyordu.

«Utanmaz papazlar» diye bağırıyordu biri. «Bu yoksul durumumuzda gelip elimizdekinin onda birini alıyorlar.»

«Ve biz hükümete bu savaş için kazancımızın dörtte birini ödüyoruz.»

«Kapa çeneni» diye parladı kadın. «Verdiğimizi tanrı için veriyoruz. Tanrının da bizim gibi yemesi gerek.»

Kocası üstünlüğünü belirten bir biçimde gülümsedi. Bir kere Jimenez'e gitmişti ve dünyayı görmüş bir kişi sayılırdı.

«Tanrı yemez,» dedi kesin bir tavırla; «cura'lar sayemizde semiriyor sadece.»

«Niye veriyorsunuz?» diye sordum.

Hep bir ağızdan konuştular:

«Yasalar böyle.»

İçlerinden hiç birini, söz konusu yasanın Meksika'da 1857 yılında kaldırılmış olduğuna inandıramadım. General Urbina ile ilgili bir şey sordum.

«Temiz yürekli, iyi bir adam,» dedi biri. Bir başkası ise: «Çok cesur; üzerine kurşun yağıyor,» dedi. «Karımın ilk kocasının kızkardeşinin dayıoğlu.»

«*Bueno para los negocios del campo!*» (Son derece başarılı bir haydut).

Sonunda içlerinden biri:

«Bir kaç yıl önce o da bizler gibi efendisine borç ödemeye çalışan bir tutsaktı, şimdi ise zengin bir general oldu» dedi.

Ama, kavruk, ermiş yüzlü bir ihtiyarın yavaşça, «İhtilâl iyi bir şey. Bittiğinde tanrı isterse hiç aç kalmayacağız. Gene de uzun süre bu, bizimse yiyeceğimiz giyeceğimiz kalmadı. Patron çiftlikten gitti gide-

li, ne hayvanımız ne de aracımız var iş görebilmek için. Askerler tüm mısırımızı alıyor, hayvanlarımızı götürüyorlar,» dediğini hiç bir zaman unutmayacağım.

«*Pacifico*'lar niçin savaşmıyorlar?» diye sordum ona.

Omuz silkti.

«Artık bize ihtiyaçları kalmadı. Altınla karışık kumu ayırmak için süzgeç getiremiyorlar bize. At da veremiyorlar. Biz mısır ekmezsek onları kim besleyecek? Hayır, senyor. İhtilâl başarıya ulaşırsa, geride *pacifico*'lar kalmıyacak. Bıçaklarımız ve kamçılarımızla biz ayaklanacağız. İhtilâl hiç bir zaman kaybetmeyecek.»

Antonio'yla ben battaniyeleri üzerimize çektiğimizde, şarkı söylemeye başladılar. Gençlerden biri gitar çalıyor, ötekiler de, berber dükkânı armonili, Meksika şarkılarını çift sesle, inlermiş gibi söylüyorlardı. *Trista historia d'amor* konulu bir şarkıydı bu. Kaldığımız yer El Canotillo haciendasına bağlı sayısız çiftlikten biriydi. Ertesi gün hep bu geniş arazide yol aldık. Öğrendiğime göre 9.5 milyon dönüm büyüklüğündeymiş. Sahibi olan varlıklı İspanyol, iki yıl önce ülkeden kaçmış.

«Şimdi sahibi kim?»

«General Urbina» diye karşılık verdi Antonio. Gerçekten de öyle olduğunu gözlerimle gördüm. New Jersey eyaletinden daha geniş toprakları kapsayan Kuzey Durango'daki haciendalara, Anayasa hükümeti adına general el koymuştu ve şu anda adamlarıyle birlikte o yönetmekteydi. Söylentiye göre de, geliri ihtilâlcilerle yarı yarıya bölüşüyordu.

Gün boyunca yol aldık. Arada sırada *tortilla* yemek için duruyorduk, o kadar. Gün bitiminde, kilometrelerce ötede, dağ yamacında El Canotillo'yu çeviren kahverengi, topraktan duvarları, küçük evleriyle kenti ve ağaçlar arasından eski, pembe kilise kulesini gördük. Las Nieves kasabasına gelmiştik. Toprak rengi kerpiçten yapılmış evleri, gelişigüzel dağılmış, çölde yetişen özel bir bitki izlenimini uyandırıyordu. Yol boyunca, kavruk toprakla çelişki yaratabilecek bir tek yeşillik yoktu. Hızla akan nehir, yarım daire biçiminde kasabayı çeviriyordu. Çömelerek çamaşır yıkayan kadınların arasından, suları sıçratarak nehri geçtiğimizde güneş batı yamaçlarının arkasına inmişti bile. Bu sırada su gibi yoğun, sarı bir ışık tufanı toprağı kapladı ve yerden altın bir sis tabakası yükseldi. Bu tabakanın içinde sürü, ayaksızmış gibi görünüyordu.

Böyle bir yolculuğun karşılığı en azından on pesostu. Antonio da, tepeden tırnağa kadar açıkgöz bir Araptı. Ama, ona para teklif ettiğimde boynuma sarıldı. Gözlerinden yaşlar akıyordu.

Tanrı senden razı olsun, aslan Arap, diye düşündüm. Haklısın Meksika'da ticaret daha kârlı.

2. BÖLÜM

DURANGO ASLANI YUVASINDA

GENERAL Urbina'nın kapısında, belinde üç sıra fişeklik sarılı yaşlı bir köylü, kendini işine kaptırmış, kıvrımlı demir bombalara barut dolduruyordu. Baş parmağıyle avluyu gösterdi. Generalin evi, ağıllar ve erzak depolarıyle birlikte dört köşe bir alanın kenarlarına dizilmişti. Domuzlar, civcivler, yarı çıplak çocuklar koşuşuyordu ortalıkta. «Dolar Prenses» şarkısının geldiği odaya bir dizi tavuk girip çıkmaktaydı. Damından ise iki keçiyle, düşünceli düşünceli aşağıya bakan üç tavuskuşu, vardı. Yaşlı bir kadın çıktı mutfaktan ve elindeki çöp tenekesini olduğu gibi yere bo-

şaltıverdi. Birkaç domuz sevinç çığlıkları atarak koşuştu. Ev duvarının bir köşesinde generalin küçük kızı oturmuş fişek çiğnemeye çalışıyordu. Bir gurup adam ayakta, başka bir gurup da avlunun ortasındaki kuyunun çevresine serilmişti. General, onların ortasında kırık bir hasır koltuğa oturmuş, evcil bir geyikle, topal bir karakoyuna *tortilla* yediriyordu. Önünde diz çökmüş olan köylü, torbasından yüzlerce Mauser fişeği çıkarıp generale göstermekteydi.

Kendimi tanıtmak için yaptığım açıklama üzerine general, bana doğru döndü. Halsizce elini uzattı ve aceleyle geri çekti. Yerinden kalkmamıştı. Orta boylu, geniş omuzlu, kızıla bakan bir esmerdi. Elmacık kemiklerine kadar uzanan seyrek sakalı, ince dudaklı, anlamsız ağzını, bir çift gözü andıran burun deliklerini ve küçücük, parlak, gülen bir hayvanı andıran gözlerini saklamıyordu. Beş dakika kadar bu gözleri yüzümden ayırmadı. Kâğıtlarımı uzattım.

«Okuma bilmiyorum» dedi ve sekreterine işaret etti. «Demek benimle savaşa gitmek istiyorsun?» diye sordu kaba bir İspanyolcayla. «Çok kurşun atılır savaşta».

Bir süre sustum.

«*Muy bien* (Çok güzel)» dedi. «Ama daha ne zaman hareket edeceğimi bilmiyorum. Belki de beş güne kadar yola çıkarız. Şimdi bir şeyler ye.»

«Sağolun generalim» dedim.

«Git ve ye» diye sakince tekrar etti. «*andale!*»

Doktor dedikleri kısa boylu, pis bir adam yemek odasına kadar eşlik etti bana. Binbaşı rütbesindeydi. Bir zamanlar Parral'da eczanede çalışmıştı. O gece aynı odada yatacağımızı söyledi. Tam yemek odasına girmek üzereydik ki, «doktor!» diye bir çığlık duyuldu. Sombrerosu elinde, yaralı bir köylü getirmişlerdi. Ba-

şında sarılı mendilde, kan pıhtılaşmıştı. Ufak tefek doktor, becerikli tavırlar takındı. Çocuklardan birini evden makas almaya, ötekini de kuyudan su getirmeye yolladı. Yerde bulduğu bir değneği bıçağıyle sivriltti. Adamı bir sandığın üzerine oturttu ve başındaki sargıyı çıkarttı. Kir ve kan pıhtısının örttüğü beş cm. boyunda bir yara çıktı ortaya. Önce çevresindeki saçları kesti. Dikkatsizliğinden makası yaraya batırıyordu. Köylü derin bir soluk aldı. Kıpırdamamıştı. Doktor, ıslıkla neşeli bir hava çalarak, yaranın üstünde pıhtılaşmış kanı kesti.

«Evet,» dedi. «Bir doktorun hayatı gerçekten ilgi çekicidir.» Yaradan fışkırmakta olan kana dikti gözlerini. Köylü taş kesilmişti. «Evet, üstelik asalet dolu bir hayattır» diye ekledi. Başkalarının acılarını dindirmek». Ucunu sivrilttiği değneği eline aldı, yaranın içine batırdı ve yavaş yavaş karıştırmaya başladı. «Aaa! bayılmış hayvan,» dedi birden. «Ben yarayı yıkarken sen de adamı dik tutuver.» Yerden kovayı aldı. İçindeki suyu yaralının kafasından aşağı boca etti. Su ve kan karışımı bir su köylünün elbiselerinden akıyordu. «Şu cahil köylüler,» dedi eski bezle yarayı sararken; «Bunların hepsi ödlek. Ruhu yapan akıldır.»

Köylü kendisine geldiğinde,

«Asker misiniz?» diye sordum. Adam tatlı tatlı, karşı koyarak gülümsedi.

«Hayır senyor, sadece *pacifico*'yum,» dedi; «Canotillo'da otururum, evim emrinizde».

Bir süre sonra yemeğe oturduk. Sofrada, 26 yaşlarında Yarbay Pablo Seanes de hazırdı. Samimi, ilgi çekici bir kişiliği vardı ve üç yıllık savaşta beş kurşun yemişti. Konuşmasına yer yer askerce küfürler serpiş-

tiriyordu. Telâffuzu da, çene kemiğinin bir kurşun, dilinin bir kılıç darbesiyle parçalanması sonucu pek düzgün değildi. Cephede canavar kesildiğini söylediler. Ölüm saçarmış çevresine. *(Muy matador)* Torreon'un ilk alınışı sırasında Pablo ve iki subay, binbaşı Fiero ve yüzbaşı Borunda tek başlarına seksen silahsız tutukluyu öldürmüşlerdi. Her biri tetiği çekmekten parmakları tutulana dek ateş etmişlerdi.

«*Oiga!*» dedi Pablo «Amerika'da en iyi ipnotizma öğretimi hangi enstitüde yapılıyor? Şu allahın belası savaş biter bitmez okuyup ipnotizmacı olacağım». Derken teğmen Borrega'ya sataşmaya başladı. Teğmene, kendini övmeyi pek sevdiğinden «sierra aslanı» adını takmışlardı. Arkadaşlarının şakaları üzerine Borrega revolverini çekerek:

«Şeytanla işim olmasını istemem» diye bağırdı. Ötekiler gürültülü kahkahalar atmaya devam ediyorlardı.

Yüzbaşı Fernando yirmi bir çatışmaya katılmış, dar pantolonlu, saçları kırlaşmış iriyarı bir adamdı. Benim yarım yamalak İspanyolcamdan pek hoşlanıyor, her kelimem, kerpiç duvarları sarsacak kadar güldürüyordu onu. Birleşik Amerika'yla Meksika arasında büyük bir dağ olduğunu ileri sürüyordu ve Durango'dan dışarı adımını atmamıştı. Dünyanın geri kalan kısmının denizle kaplı olduğuna inanıyordu. Onun yanında, yusyuvarlak suratlı, sevimli, güldüğünde bir sıra çürük dişi görünen Longinos Güereca oturuyordu. Orduda kahramanlığıyla ün yapmıştı bu yirmi bir yaşındaki gencecik yüzbaşı. Bir gece önce adamlarının kendisini öldürmeye kalkıştıklarını söyledi. Biraz ilerde Amerika'nın en vahşi at sürücüsü Patricio, daha ötede 1.84 boyunda safkan yerli Fidenco oturuyordu. En sonda ise, Urbina'nın ortaçağ İtalyan düklerine öze-

nerek, kendisini eğlendirmesi için yanından eksik etmediği kambur Raphael Zalarzo vardı.

Son yudum *enchilada* ile boğazımızı yakıp, ellerimizle yediğimiz *tortilla* ve *frigole*'yi bitirdikten sonra, beyler birer yudum su alarak ağızlarını çalkalayıp yere tükürdüler. Avluya indiğimde generalin, yatak odası kapısının önünde kocaman bir tabancayla belirdiğini gördüm. Bir an öteki odadan sızan ışığın önünde durdu ve ani bir hareketle odaya dalarak kapıyı arkasından çarptı.

Doktor odaya girdiğinde yatmıştım. Öteki yatakta «siera aslanı» ve o sıralardaki metresi horuldayarak uyuyordu.

«Evet» dedi doktor. «Ufak bir olay çıktı. General iki aydır romatizma ağrısından uyuyamıyordu. Çok acı çektiği zamanlar kendini *Aguardiente* ile teskin eder. Bu gece annesini öldürmeye kalkıştı. Her zaman öldürmek ister onu, çünkü çok sever.» Doktor aynada kendine bir göz attı ve bıyığını burdu. «Bu ihtilâldir» dedi. «Sakın yanılma. Yoksulların zenginlere açtığı savaştır bu. İhtilâlden önce ben de çok yoksuldum. Zengin oldum şimdi.» Bir an durakladı, sonra soyunmaya başladı. Leş gibi bir fanilayla kalınca, muhteşem İngilizcesiyle: «Çok bitim var» dedi.

Tanyeri ışıdığında Las Nieves çevresinde biraz yürüdüm. Kasaba, halk, evler, hayvanlar, ölümsüz ruhlar, hepsi general Urbina'nın mülkiyetindeydi. Bu yörede yüce adaleti ve yasaları o belirliyordu. Kasabanın tek dükkânı, oturduğu evin altındaydı. O gün dükkânda görevli olan «sierra aslanı»ndan sigara sa-

tın aldım. Avluda general, testere sesli, aristokrat görünümlü ve çok güzel bir kadın olan metresiyle konuşuyordu. Beni görünce yaklaştı, el sıkıştık. Resmini çekmemi istiyordu. Hayatta tek amacımın resim çekmek olduğunu söyledim ve yakında cepheye gidip gidemiyeceğimi sordum.

«On güne kadar gidebileceğimizi sanıyorum» diye karşılık verdi.

Tedirgin olmaya başlamıştım.

«Konukseverliğinizden son derece kıvanç duydum, generalim,» dedim. «Ama işim gereği Torreon'a yaklaşıldığı anı tesbit etmem gerekiyor. Olanağı varsa, Chihuahua'ya geri dönüp, yakında güneye gidecek olan general Villa'ya katılmak istiyorum.»

Urbina'nın yüzü değişmedi ama birden parladı:

«Burada sevmediğin nedir? Kendi evinde gibisin. Sigara mı istiyorsun? *Aguardiente* mi? *Sotol* mu? ya da konyak mı? Gece yatağını ısıtması için bir kadın mı istersin yoksa? Sana istediğin her şeyi verebilirim. Silâh, at, para mı istersin?» Cebinden bir avuç dolar çıkarıp ayaklarımın dibine fırlattı.

«Meksika'nın hiçbir yerinde buradaki kadar mutlu olmadım,» dedim. Yoluma gitmeye kararlıydım. Daha sonraki saatler boyunca general Urbina'nın resimlerini çektim. General Urbina ayakta, kılıçsız ve kılıçla; general Urbina üç değişik at üzerinde, general Urbina ailesiyle ve tek başına, general Urbina'nın üç çocuğu at üzerinde ve yerde, general Urbina'nın annesi ve metresi, tüm aile silâhlı ve kılıç kuşanmış olarak fonografla birlikte, ve çocuklardan birinin elinde (general Thomas Urbina) yazılı bir plâka olduğu halde...

3. BÖLÜM

GENERAL SAVAŞA GİDİYOR

KAHVALTIYI yeni bitirmiştim. Las Nieves'te daha on gün ne yapacağımı kara kara düşünürken, generalin karar değiştirdiğini öğrendim. Çevresine buyruklar yağdırarak odasından fırladı. Beş dakika sonra bütün ev halkı, tam bir kargaşalık içinde sağa sola koşuyor, subaylar *mozos* ve *serape*'lerini hazırlıyor, atlarını eğerliyorlardı. Köylüler, kucak dolusu silâhı dağıtmaya uğraşırken, Patricio büyük arabaya beş at koştu. Ulak, Canotilla'da karargâh kurmuş birliğe haber ulaştırmak için dört nala fırladı. Rafaelito, generalin eşyalarını yerleştiriyordu arabaya; bir yazı

makinesi, dört kılıç —birinin üzerinde Pythias şövalyelerinin arması kazılıydı—, on iki galonluk bir damacana *sotol*. Az sonra birlik, kahverengi bir toz bulutuyla çıkageldi. En başta Meksika, bayrağını taşıyan, ufak tefek, esmer, başında dalgalanan sombreroya üç kilo ağırlığında okside altın şerit yerleştirmiş biri vardı. Herhalde bunu yaparken eskiden çiftlik sahiplerinin kendilerine imparator süsü vermek için taktıkları nişanlardan esinlenmişti. Hemen arkasından da, kalçalarına erişen çizmelerine bir dolar büyüklüğünde paralar takmış, palasının yassı yanıyle atına darbeler indiren Manuel Peredes, atını şaha kaldırarak ilerleyen İsidro Amayo, turkuaz işlemeli gümüş mahmuzlarını şakırdatan Jose Valiente, pırıl pırıl parlayan pirinç kolyesiyle Jesus Mancilla, sombrerosunun ön kısmına İsa ve Meryem resimlerini yapıştırmış olan Julian Reyes geliyordu. Hepsi birden çığlıklar ve rovelver şakırtılarıyla, arada 300 metrelik bir uzaklık bırakacak kadar ilerlediler ve ani bir hareketle dizginlerine asılarak durdular. Adamlar, atlar ve toz bir anda birbirine karıştı. Uzaktan seçilmez oldular.

Yüz kişilik birliği ilk kez böyle gördüm. Üniforma yerine giydikleri elbiseler dökülüyordu; kimi tulum, kimi de köylülerin *charro* ceketlerinden, birçoğu da daracık *vaquero* pantolonları giymişlerdi. Çoğunun ayağında dana derisinden sandallar vardı. Geri kalanı yalınayaktı. Sabaz Guiterrez'in üstünde, ata rahat binebilmek için arkadan belinedek kestiği, eski uzun pantolonlarından vardı. Tüfekleri eğerlerine asmışlar, göğüslerinde dört-beş sıra fişeklikleri, başlarında yüksek sobreroları ve melodik sesler çıkaran mahmuzlarıyle gelmişlerdi. Annesiyle birlikteydi general. Kapının önünde iki çocuğuyle metresi çömelmiş ağlıyordu. Bir saat kadar bekledik. Derken general Urbina, telaşla

kapıdan fırladı, ailesine gözucuyle bile bakmadan duman rengi atına atladı ve onu öfkeyle mahmuzlayarak yola koyuldu. Juan Sanchez'in çatlak trampetinden çıkan sesle, başlarında general olduğu halde Canotillo' ya doğru yola çıktı birlik.

Bu arada Patricio ve ben, üç kutu dinamitle bir kasa bombayı arabanın altına yerleştiriyorduk. Patricio'nun yanına, yukarı oturdum. Köylülerin ,atların dizginlerini salmalarıyla birlikte, kırbaçlar hayvanların belinde şakladı. Dörtnala çıktık kasabadan. Saatte üç km. hızla nehir boyunda ilerliyorduk. Canotilla'da durmadan geçtik.

«*Arre mulas! Putas! Hijos de la Ho - !*» diye bağırıyordu Patricio hayvanlarını kırbaçlayarak. Eğri büğrü bir patikada ilerliyorduk. En küçük dönemeçte dinamit kutusu hasta edici bir gürültüyle aşağıya düşüyordu. Birden ip koptu ve kasalardan biri kayalara düşüverdi. Neyse ki, serin bir sabahtı. Kasayı yerine, sağlamca bağladık.

Yol kıyısında yüz metrede bir, taş yığınları üzerine dikilmiş tahta haçlar göze çarpıyordu. Her biri bir cinayetin iziydi. Arada sırada da, çobanları şeytanın ziyaretinden korumak amacıyla çakılmış beyaz haçlara rastlıyorduk. Kocaman akbabalar, savaşa gittiğimizi sezmiş gibi tepemizde dönüyordu. Akşamüstü, binlerce dönümlük Torreon de Canas haciendasının taş duvarları belirdi solumuzda. Çölde ve dağlarda kilometrelerce uzayan bu duvarlar, bana Çin Seti'ni ansıttı. Elli km. kadar duvarları izledik. Sonra Hacienda' nın kendisi göründü uzaktan. Büyük köşkün önüne geldiğimizde birlik attan indi. General Urbina'nın ani olarak hastalandığını ve bir hafta yataktan kalkamayacağını söylediler.

Tek katlı, nefis bir saraydı bu köşk. Kapısı önünde

başlayan ve yetmiş km. kadar uzanan sapsarı bir düzlük, düzlüğün ötesinde ise birbiri üzerine geçmiş, bitip tükenmeyen dağ sıraları görünüyordu. Arkasında büyük ağıllar ve ahırlar vardı. Birlik ateş yakmıştı ve sayısız sarı dumanlar direk gibi göğe yükselmişti bile. Daha aşağıda köy evlerinin bulunduğu alabildiğine geniş dört köşe bir alan, ortadaki boşlukta oynaşan, koşuşan çocuklar ve hayvanlar vardı. Çölden bir gurup *vaqueros* ağır ağır evlerine dönerken, kadınlar çömelmiş, mısır öğütüyorlardı. Hacienda'lardaki köylülerin doğayla bu derece içli dışlı olmaları şaşırtmıştı beni. Evleri, üzerinde gezdikleri toprağın pişirilmiş haliydi. Kendi yetiştirdikleri mısırı yiyorlar, içtikleri suyu binbir eziyetle nehirden, başları üzerinde taşıyarak getiriyorlardı. Giysileri hayvan yününden, ayakkabıları yeni kesilmiş dana derisindendi. Hayvanlar sürekli yoldaşlarıydı onların. Durmadan evlerine girip çıkarlardı.

Bir erkekle bir kadın seviştiğinde, kur yapmaya gerek duymaksızın birbirlerinin kollarına atılırlar, bıktıkları zaman da ayrılırlardı. Evlenmek pahalıya çıkıyordu onlar için. Papaza altı pesos vermek gerekliydi ve zenginlerin bir lüksü olarak bilinirdi bu. Kendiliğinden birleşmiş kişileri evliliğin daha da yakınlaştıracağı savunulamaz zaten. Bunun dışında kıskançlık, karşısındakini bıçaklamak için doğal bir gerekçeydi.

Akşam yemeğini, köşkün beşbuçuk m. yükseklikteki, duvarları adi Amerikan kağıdıyla kaplı odalarından birinde yedik. Hiç ateş yakılmamış bir ocak vardı köşesinde. Ölüm ürpertisinin sürekli olarak duyulduğu bir odaydı bu. Bitişik odada, perdeye benzer, kabartmalı bir kumaş asılıydı ama, taş taban çıplaktı, halı konmamıştı yere. Koca köşkte boru yoktu, su almak için nehre gitmek gerekiyordu. Çoktan ülkeyi bı-

rakıp kaçmıştı sahibi. Bir ortaçağ şatosu kadar görkemli, ama bir o kadar da yaşanması güç bir yerdi köşk.

Yemeği, sofranın başına, oturmuş olan, hacienda'nın papazı yönetiyordu. Çeşitli et yemekleri önce ona sunuluyor, o kendi tabağını doldurduktan sonra geri kalanı en sevdiği kişilere devrediyordu. Bizler *sotol* ve *aguamiel* içerken, papaz, bekletilmiş anason likörünü tek başına içmişti bile. İçkinin de etkisiyle galeyana gelen saygıdeğer din adamı, günah çıkarmaya gelenlerin erdeminden, özellikle genç kızlardan övgüyle söz etmeye koyuldu. Bizlere dolaylı yollardan, yeni gelinler üzerinde ortaçağdan kalma bazı hakları olduğunu anlattı.

«Buranın kızları çok ateşli olurlar,» diyordu. Çevremdekilerin bu sözlere pek gülmedikleri dikkatimi çekti. Zorunlu bir saygı gösteriyorlardı. Odadan çıktığımızda Jose Valiente sinirinden titriyerek:

«Ben bu mendeburu çok iyi bilirim,» dedi. «Kızkardeşim olacak o kadınla!... İhtilâlin, bu papazlardan soracağı çok şey olacak» Anayasacı subayların, papazların Meksika'dan kovulmasıyla ilgili plânını açıkladı Valiente. Villa'nın da bu din sömürücülerine duyduğu nefret herkesçe biliniyordu.

Ertesi sabah avluya çıktığımda Patricio arabayı hazırlıyor, katırları koşuyordu. Birlik askerleri atlarını eyerlemişlerdi bile. Generalle birlikte kalacak olan doktor, yol arkadaşım Juan Vallejo'nun yanına yaklaştı.

«Atın esaslıymış» dedi. «Tüfeğin de öyle. Verebilir misin onları bana?»

«Ama benim başka atım yok...» diye söze başlamıştı Vallejo.

Doktor:

«Ben senin üst subayınım,» diye kestirip attı.

Doktoru da, atı da, tüfeği de son görüşümüz oldu bu.

Generale veda ettim. Acı içinde, yatakta kıvrılmış yatıyordu.

Her on beş dakikada bir annesine talimat yağdırmaktaydı.

«Yolun açık olsun,» dedi. «Gerçekleri olduğu gibi yaz. Seni Pablito'ya emanet ediyorum.»

4. BÖLÜM

BÖYLECE, Rafaelito, Pablo Seanes ve metresiyle birlikte arabaya bindim. Tuhaf bir yaratıktı kadın Gençti ve çok güzeldi ama, Pablo'dan başka herkese zehir saçan, taş gibi soğuk bir davranış biçimini benimsemişti. Bizlere karşı, bazan ilgisiz yabancı bir tavır takınır, bazan da hayvan gibi vurdumduymaz davranırdı. Pablo onun bebeğiydi sanki. Adam, koltuğa uzanıp başını dizlerine dayadığında, bu başı sımsıkı göğüslerine bastırıyor, yavrusuyla oynayan bir dişi kaplan gibi hafif çığlıklar atıyordu.

Gitarını kutusundan çıkardı. Patricio. Pablo ve Rafael, dik sesleriyle aşk şarkıları okumaya başladılar. Bu şarkılardan yüzlercesini bilir her Meksikalı. Yazmaya gerek duyulmaz, o anda yapılır ve ağızdan

ağıza yayılır. Kimisi çok güzel, kimi kaba, bazıları da Fransız halk şarkıları gibi alay doludur. Pablo söylüyordu durmadan.

Sürgünde dolaştım dünyayı
Siyasi sürgün olarak
Geri döndüm yıl sonunda
Sevginin ateşini duyarak
Sonsuzca kalmakta amacım uzaklarda
Ve geri döndüm bir kadının aşkına kapılarak

O bitince «Los Hijos de la Noche» şarkısına geçti.

Gecenin bir çocuğuyum ben
Karanlıkta amaçsız dolaşan
Altın ışıklarıyla ay
Üzüntülerime eşlik etmekte

Seni yitireceğim
Ağlamaktan halsiz düşerek
Denize, denize açılacağım
Kıyılarından koparak

Göreceksin ayrılırken biz
Bir başkasını sevdirmeyeceğim sana
Eğer gene de seversen birini
Dağıtacağım yüzünü
Ve karşılıklı yumruklaşacağız.

Böylece bir Amerikalı olacağım ben
Tanrı seninle birlik olsun Antonio
Elveda de arkadaşlarıma
Bir de izin verseler Amerikalılar
Nehrin öbür yakasına meyhane açmama.

El Canotillo hacienda'sında öğle yemeği sundular bize. Öğleden sonra Fidencio şöyle bir dolaşmam için atını verdi. Epey yol almıştı birlik. Sekiz yüz metre öteden yeşilli, beyazlı, kırmızılı bayrağını görüyordum. Dağlar nerdeyse ufuk çizgisinin ötesine geçmişti. Fırın gibi Meksika göğü ile birleşen kara çöl çukurunun kıyısından yolumuza devam ediyorduk. Arabadan çıkar çıkmaz derin bir sessizlik ve her şeyin ötesine geçen bir durukluğun beni sardığını duydum. İnsanın, çöl ile ilgili bir yargıya varma olanağı yoktur. İster istemez içine gömülür, bir parçası olursunuz onun.

At üstünde dörtnala giderek birliğe yetiştim.

«Hey, mister,» diye bağırdılar beni görünce. «At üstünde gelen mister. *Que tal?* (Nehaber) Bizimle savaşacak mısın?»

Yüzbaşı Fernando, sıranın başında **kükredi:**

«Buraya gel!» Koca adam, sevinçle gülüyordu. «Benim yanımda at koşturacaksın» Sırtıma bir yumruk atarak yarısına kadar dolu bir sotol şişesi çıkardı. «Şimdi iç bakalım. Hepsini iç. Erkekliğini ispat et.»

«Çok olur» diye güldüm.

«İç, iç» diye bağırıyordu bütün birlik. Çevremi sarmış bekliyorlardı. Sonunda **içtim. Bir kahkaha ve** alkış gürültüsü kapladı ortalığı. Fernando uzanıp elimi sıktı.

«Yaşa.....!»

İlgi ve sevinçle çevremi kuşatmışlar, sorular yağdırıyorlardı. Nereden geliyordum? Onlarla birlikte savaşacak mıydım? Savaş muhabirinin ne demek olduğunu bilmiyorlardı. İçlerinden biri, *gringo* ve *porfirista* olduğumu ileri sürerek, kurşuna dizilmemi önerdi. Ötekiler buna karşı geldiler. Hiç bir *porfirista* bir dikişte bu kadar *sotol* içemezdi. İsidro Amayo, ilk ihtilal sırasında yanlarında bir muhabir olduğunu ve ona *corres*

ponsal de guarra dediklerini anlattı. Meksika'yı sevip sevmediğimi sordular.

«Meksika'yı da Meksikalı'ları da çok sevdim,» dedim.

«*Sotol aguardiente, mescal, tequila, palque* ve tüm Meksika adetlerine bayılıyorum,» Haykırarak gülüyorlardı. Yüzbaşı Fernando uzanarak omuzuma vurdu.

«Artık sen de bizdensin,» dedi. «*Los hombres* oldun. İhtilali yaptığımızda, hükümeti bu gördüğün halk adamları kuracak. Zenginler değil. Bu geçtiğimiz toprakların tümü halkın. Bunlar eskiden zenginlerindi, artık benim, Companero'ların oldu.»

«İhtilalden sonra orduda mı kalacaksın?» diye sordum. «İhtilâli yaptığımızda ordu diye bir şey kalmayacak,» dedi.

«Halk artık ordudan bıktı. Don Porfirio ordu sayesinde soyabildi bizi.»

«Peki,» dedim. «Ya Birleşik Amerika, Meksika'yı istila ederse?» Öfkeli sesler yükseldi.

«Bizler Americano'lardan çok daha *valiente*'yiz. Allahın belası gringolar Juarez'den öteye geçemezler zaten. Hele bir geçsinler. Geldikleri gibi, koştura koştura yollarız onları. Ertesi gün de başkentlerini yakıp yıkarız.»

«Hayır,» dedi Fernando. «Sizin paranız ve askeriniz bizden çok. Ama, gene de halk bizi korur. Askere, orduya gerek yok. Halktan adamlar, evlerini kadınlarını korumak için savaşırlar.»

«Peki sen ne için savaşıyorsun?» diye sordum. Juan Sanchez yüzüme tuhaf tuhaf baktı.

«Dövüşmek iyi bir şey... Savaşa katılınca insanın madenlerde çalışmasına gerek kalmıyor.»

Manuel Paredes:

«Francisco 1. Madero'yu başa getirmek için savaşıyoruz» dedi.

Bu olağanüstü açıklama ihtilalin programında yazılıydı. Ülkedeki tüm Anayasacı askerler, 'maderistas' diye tanınırdı.

«Onu tanıdım,» diye yavaşça ekledi Manuel. «Her zaman gülerdi, her zaman.»

«Evet, dedi başka biri; «Başımız biriyle derde girdiğinde, biz adamı dövmek ya da tutuklamak isterdik. Pancho Madero, 'Bırakın da birkaç dakika ben konuşayım onunla. Bakın nasıl yola gelir' derdi.»

Bir yerli:

«Bailes'i çok severdi,» dedi. «Onun kaç kez, bütün bir gece ve ertesi gün dans ettiğini görmüşümdür. Büyük hacienda'ya gelip konuşmalar yapardı. Başlarken ondan nefret eden bütün köylüler, bitirdiğinde ağlarlardı.»

Sözünü bitirir bitirmez, binlerce kişiyi coşturan halk şarkılarından birini okumaya başladı.

«Bin dokuz yüz on yılıydı
Madero, meclis binasına
Hapsedildi
Şubatın on sekiziydi

«Dört gün tutuklu kaldı
müfettişlik salonunda
çünkü vazgeçmek istemiyordu
başkanlık hakkından

«Sonra Blanquet ve Felix Diaz
Salonda şehit ettiler onu
Katildiler çünkü
Semirmişlerdi onun nefretiyle

«Vurdular ona
Bayıltana dek
Vazgeçmiyorum dedirtene dek
İşkence ettiler ona

«Sonra kızgın demirlerle acımadan
Dağladılar vücudunu
Bayıldığında duymuyordu
Korkunç ateş acısını

«Ama boşunaydı hepsi
Yürekli çünkü o
Ölmeyi seçmişti
Yüce kalpli Madero

«Hayatının sonu oldu
kurtarıcımızın
Tüm yoksul ve Kızılderililerin
Cumhuriyet önderinin

«Saraydan çıkardılar onu
Saldırı sonucu öldüğünü söylediler
Ne gaflet!
Ne hayasızca bir yalan.

«Hey gidi Lecumberri caddesi
Neşen artık sona erdi sonsuzca
Senin üzerinden geçti Madero
Mezarına götürülmek üzere

«Şubatın yirmi ikinci gününü
Yerli cumhuriyeti unutmayacak
Tanrı bağışladı onu
Guadelupe bakiresi de

«Elveda güzel Meksiko
Önderimiz orda öldü
Elveda meclis binası
Canlı vücudu cansız kılındı

«Beyler, hayatta sonsuzluk
Ya da içtenlik kalmadı artık
Ne oldu gördünüz
Don Francisco I Madero'ya.

Yerli, şarkısının yarısına geldiğinde bütün birlik onunla birlikte mırıldanıyordu. Bitince, acılı bir sessizlik sardı ortalığı.

«Özgürlük için savaşıyoruz,» dedi İsidro Amayo.

«Özgürlükten ne anlıyorsun?»

«Canımın istediğini yapabilmemdir özgürlük.»

«Peki ya senin özgürlüğün bir başkasına acı veriyorsa.»

Ters ters baktı yüzüme:

«Barış, başkalarının hakkına saygı göstermektir.» dedi. Böyle bir karşılık beklemiyordum. Bu yalınayaklı *Meztizo*'nun özgürlük anlayışı beni şaşırtmıştı. Özgürlük konusunda duyduğum tanımların en doğrusuydu bu. İstediğini yapabilmek! Amerika'da, küçümseyen bir edâyla, bunu Meksika'nın sorumsuzluğu olarak nitelemişlerdi. Özgürlük, mahkeme kararlarının yürütülmesi hakkıdır. Oysa, tüm Meksikalı okul çocukları özgürlük tanımını ve ne anlamda kullanıldığını çok iyi biliyorlardı. Ama, gene de Meksika'nın barış istemediğini savunanlar var. Amerikalılar kendilerini biraz sıkıntıya sokup girsinler Maderisto ordusunun içine ve sorsunlar barış isteyip istemediklerini. Halk çoktan bıkmış savaştan. Hiç bir noktayı atlamamak için Juan Sanchez'in şu sözlerini de eklemeliyim:

«Birleşik Amerika'da savaş var mı şu anda?» diye sormuştu.

«Hayır,» dedim. Yalan söylüyordum.

«Hiç savaş yok mu?» Bir an düşündü; «Peki, nasıl vakit geçiriyorsunuz öyleyse.»

O anda, çalılıklar arasında gizlenen bir çakal gözüme ilişti. Tüm birlik, hayvanı yakalamak amacıyla, sevinç çığlıkları atarak fırladılar. Güneşte parlayan fişeklikleriyle neşe içinde yayıldılar çöle.

Onların üzerinden, sıcak dalgaları arasında cilâlı dağ sıraları belirdi. Tepeyi aştığımızda La Mimbrera hacienda'sı karşımıza çıktı. Herhangi bir kuşatmaya kolaylıkla karşı koyabilecek, güçlü duvarlarla çevrilmişti evler. Tepenin yamaçlarına yayılmışlardı. Arabayı, iki yıl önce Orozco'nun generallerinden Che Che Campa'nın yağma edip yakmış olduğu köşkün önüne çektiler. On companero kocaman bir ateş yakmış, yanında kuzu kesiyorlardı. Hayvanın kanı oluk gibi toprağa akıyor, gün ışığında fosforlu bir maddeymişçesine parlıyordu.

Subaylarla birlikte, insan türünün en güzel yaratıklarından biri olan, *administrador* Don Jesus'un evinde yedik yemeğimizi. Boyu 1.80'in çok üstünde, ince yapılı, beyaz tenli, saf İspanyol tipindeydi. Yemek odasının bir ucunda kırmızı-beyaz-yeşil işli «Viva Meksiko» yazılı bir plaka, öteki uçta da «Viva Jesus» yazılı bir ikincisi asılıydı. Yemekten sonra ateşin önünde durmuş, nerede yatacağımı düşünürken, yüzbaşı Fernando'nun koluma dokunduğunu gördüm.

«*Companero*larla birlikte uyur musun?»

Çöl yıldızlarının keskin ışığı altında, geniş düzlüğü geçerek taştan yapılmış bir eve geldik. Duvara asılı

birkaç mum, köşelerdeki tüfekleri aydınlatıyordu. *Companero*'lar battaniyelerine sarınıp yatmışlar, eğerlerini de başlarının altına almışlardı. Birkaç *companero* köşede konuşup sigara içiyor, üç kişi serapelerine sarılmış kâğıt oynuyor, ötekiler de 'Pascual Orozco' şarkısını söylüyordu.

«Pascual Orozco paltosunu tersyüz etmiş diyorlar,
Çünkü Don Terrazzas iğfal etmiş onu
Hükûmeti devirmeye göndermişler
Ve milyonlarla satın alarak

«Orozco tümüne inanıp bunların
Savaşa gitmiş
Ama Maderista topları
Felâketi olmuş onun

«Pencerenin altına Porfirio Diaz geldiğinde
Sadaka olarak soğuk tortilla ver ona
General Huerta gelecek olursa aynı yere
Tükür yüzüne ve ört kapını

«Pencerene İnez Salazar dayanırsa
Kapa her tarafı, sandığını çalmasın
Maclovi Herrera geldiğinde ise
sofra örtünü yay, sıcak yemekler ver ona.

Kâğıt oynayanlardan biri 'mister gelmiş' diyene kadar görmediler beni. Sonra ayağa kalktı hepsi, uyuyanları dürterek uyandırdılar.

«İyi ettin.»

«*Hombre*'larla uyumak iyidir.»

«Gel *amigo*, burada yatarsın, eyerimi koy başının altına.»

«Buraya koy başını, çıkıntısız yere.»

Sonra:

«İyi geceler *companero*,» dediler bir ağızdan. «Hadi eyvallah, sabaha görüşürüz.»

Az sonra biri kapattı kapıyı. Odanın havası bir anda, sigara dumanı ve insan soluğuyle ağırlaştı. Horultu korosu arasındaki kısa sessizliği dışardan gelen ve tanyeri ışıyana kadar süren şarkı sesleri bastırıyordu. Pire doluydu *companero'lar*. Battaniyemi başıma çekip taş yere uzandım. Mutluydum. Meksika'da şimdiye dek hiç bir yerde tatmadığım derin, güzel bir uykuya daldım.

Tan ağardığında dizginler elimizde, sarp ve çorak çölde ısınmak için şakalaşıyorduk. Acı bir soğuk vardı. Birliktekiler sombrerolarını gözlerine kadar çekmiş, sımsıkı sarınmışlardı. Kafalarındaki koca sombrerolarla zehirli mantarlara benziyorlardı uzaktan. Göz düzeyinde, yüzümü yakan güneş ışınları altında serapeler büsbütün canlı renkler almışlardı. İsidro Amayo'nun sırtındaki sarı çizgili, açık mavi renkteydi; Juan Sanchez'inki tuğla rengi, yüzbaşı Fernando'nunki ise vişne rengi ve yeşildi, mor, siyah zigzaglarla süslüydü.

Arabanın kenara çekilip durduğunu ve Patricio'nun el salladığın gördük. Katırlar iki günlük yolculuktan sonra pes etmiş, yürüyemiyorlardı. Birlik, başka katır bulmak üzere dağıldı. Zavallı katırlar arabanın kokusunu alır almaz, can kaygısıyle geriledi. Kaçmak istiyorlardı. Birliktekiler bir anda baba meslekleri olan *Vaquero*'luğa dönmüşlerdi. Koşuşan katırlardan ürken atlar ve havaya yılan gibi atılan kementler ne güzel görünüyordu uzaktan. Katırlar birer canavar kesilmişlerdi. *Riatalarını* koparıyorlardı. İki kez, atı ve üstündeki binicisini al aşağı ettiler. Sonunda Pablo yardı-

ma koştu. Sabas'ın atına atlayarak mahmuzladı ve katırlardan birinin ardına düştü. Üç dakika içinde hayvanın bacağına halatı dolamış, yere yatırıp sımsıkı bağlamıştı. Az sonra ötekini de aynı ustalıkla yakaladı. Boşuna, 26 yaşında yarbay yapmamışlardı onu. Adamlarından daha iyi dövüşmekle kalmıyor, onlardan daha usta ata biniyor, silâh kullanıyor, odun kesiyor ve daha çevik dans ediyordu.

Katırlar ayaklarından bağlı olarak arabaya kadar sürüklendi, bütün çabalarına rağmen arabaya koşuldular. Her şey hazır olunca Patricio yerine çıktı, kamçıyı eline alarak bize açılmamızı söyledi. Yabanıl hayvanlar ayaklandılar, şaha kalkarak, kişneyerek yola koyuldular. Kahkahalar arasında Patricio'nun kırbacı şakladı ve haykırışı duyuldu:

«*Andale! hiyos de la gran'* Ch !»

Ve araba hızla ileri fırladı, ekspres bir tren hızıyle. Az sonra çıkardığı toz bulutu içinde kayboldu.

On bir yaşındaydı Panchito ve şimdiden birliğe katılmıştı. Tüfeği çok ağırdı ona göre, atına binebilmesi için çevresindekilerin yardım etmesi gerekiyordu. Daha kıdemli olan *compadre*'si Victoriano on dört yaşındaydı. On yedinin altında olan yedi genç vardı. Bir de yüzündeki yerli anlatımıyla hiç gülmeyen bir kadın gözüme ilişti. Beline iki dizi fişeklik sarmış, eyere yan oturarak at koşturuyor, *hombre*'ler ne yaparsa onu yapıyordu.

«Sen neden savaşa gidiyorsun?» diye sordum kadına.

Başıyla, azgın görünüşlü Julien Reyes'i gösterdi.

«O savaşa gidiyor da, onun için,» dedi. «Sağlam ağaca sırtını dayayanı koruyan gölge de sağlam olur.»

«Horozun iyisi her kümeste öter,» diye takıldı İsidro.

«Papağanın her yanı yeşildir,» diye bir söz attı başkası.

Jose büyük bir duygusallıkla:

«Biz erkekler sadece yüzlerine bakmayı biliriz, yüreklerindekini düşünmeyiz bile,» dedi.

Öğle üstü, kement atarak bir geyik yakaladık ve boğazını hemen kestik hayvanın. Ateş yakmak için vaktimiz yoktu. Çiğ çiğ yedik etini.

«*Oiga,* mister,» diye bağırdı Jose «Amerikan askerleri de çiğ et yer mi?»

Sanmadığımı söyledim.

«*Hombreslere* çok yarar —Yaylada hiç bir işe vaktimiz yoktur ama *carne crudo*'muzu yemeden edemeyiz,— Bizi daha cesur kılar.»

Öğleden sonra arabaya yetiştik. Kurak bayırdan aşağı ve sonra yamaçtan yukarıya doğru at koşturup La Zarca haciendasına vardık. La Mimbrer'daki büyük köşkten değişikti burası. Köy evleriyle aynı düzeyde yapılmıştı. Che Che Campa'nın La Zarca'yı da ziyaret etmiş olduğu anlaşılıyordu. Büyük köşk kapkara is içinde ve delik deşikti.

5. BÖLÜM

ZARCA'DA BEYAZ GECELER

KONAKLADIĞIMIZDA yatacağım yeri hazırladım. Burada bir olaydan söz etmek isterim. Amerikalılar, Meksikalıların temelde ahlâksız olduğunu üsteleyerek savunmuşlar, eşyalarımın daha ilk günden çalınacağını söylemişlerdi. İki haftadır bu eski haydutlarla bir arada yaşıyordum. Disiplin nedir bilmeyen, eğitim görmemiş, zorba bir çeteydi bu. İçlerinden çoğu Gringo'lara amansız bir nefret gütmekteydi. Altı haftadır bir kuruş para ödenmemişti bunlara ve bazıları o derece yoksuldu ki, ayaklarına dana derisinden bir sandal ya da omuzlarına atmak için bir serape

alamamışlardı. Ben aralarında, iyi giyinmiş, techizatlı ve silah taşımayan bir yabancıydım. Yanımda yüz elli peso vardı ve gece yatarken bunu görünür bir biçimde başucuma koyuyordum. Tek bir eşyam kaybolmadı. Üstelik yediklerimin bedelini ödememe izin vermiyorlar, tütünün ve paranın kıt olduğu bu birlikte bana içemeyeceğim kadar sigara bulup getiriyorlardı. Para ödeme konusunda yaptığım her öneri hakaret sayılıyordu.

Yapabileceğim tek iş, *baile* dansı için orkestra kiralamak oldu. Juan Sanchez ile birlikte battaniyelerimizi başımıza çekip, yattığımız yerden müziğin ritmini ve dans edenlerin haykırışlarını dinliyorduk. Gece yarısını geçiyor olmalıydı ki, biri kapıyı ardına kadar açarak bağırdı:

«Mister! *Oiga* mister! Uyuyor musun? Haydi *baile* yapmaya! *Arriha! Andale!*»

«Uykum var,» dedim. Biraz tartıştıktan sonra haberci uzaklaştı, ama on dakika sonra gene tepemdeydi.

«El Capitan Fernando hemen gelmeni emrediyor *Vamanos*,» Ötekiler de uyanmıştı.

«Haydi mister, *baileye*,» diye bağırıyorlardı. Juan Sanchez oturmuş pabuçlarını giymeye uğraşıyordu.

«Haydi gidiyoruz. Mister dans edecek Yüzbaşının emri böyle. Haydi bakalım mister, gidiyoruz!»

«Gidelim ama, bir şartla,» dedim; Bütün birlik gelecek.»

Sözlerim üzerine bir çığlık attılar ve herkes kıkırdayarak giyinmeye başladı.

Yirmimiz birden tek beden halinde eve ulaştık. Kapıyı, pencereyi tutan köylüler yol açtı bize.

Yüzbaşı Fernando haykırarak boynuma sarıldı.

«İşte geldi *companero*. Dans et şimdi haydi. Katıl onlara *Jota* dansına başlayacaklar şimdi.»

«Ama, *Jota* nasıl yapılır bilmiyorum ki.»

Patricio, tepinmekten kıpkırmızı kesilmiş, soluyarak koluma yapıştı.

«Haydi gel, çok kolay. Seni Zarca'nın en güzel kızıyla tanıştıracağım.»

Çarem kalmamıştı. Pencereye kafalar üşüşmüş, yüz kişi de kapıda bekliyordu. Her yerde rastlanan bir köylü eviydi bu. Beyaz badanalı ve döşemesi yer yer lekeliydi. Müzisyenler iki mumla aydınlatılmış bir köşeye yerleşti ve «*Puentes a Chihuahua*» parçasını çalmaya başladılar. Alaylı bir sessizlik kapladı ortalığı. Karşımda duran genç kadına sarıldım ve dansın ön yürüyüş hareketlerine başladık. Bir iki dakika kan ter içinde dans ettikten sonra bağırmaya başladılar.

«*Ora! Ora!* Hadi başla şimdi.»

«Hangisini biliyorsun?»

«*Vuelta, Vuelta*! bırak kızı,» diye haykırdı biri.

«Nasıl yapılacağını bilmiyorum ki.»

«Dans etmesini bilmiyor şapşal» diye bağırdılar. Bir başkası alaylı şarkısına başlamıştı bile:

Şu gringoların tümü de salak oluyor
Sonora'dan haberleri bile yok
Diez Reales demek istediklerinde
Ağızlarından ancak 'bir dolar bir çeyrek çıkar'

Ama, bu arada Patricio odanın ortasına atlamıştı. Onun ardından da Sabas. İkisi de odanın bir ucuna dizilmiş oturan kadınlardan birer *muchacha* yakaladılar. Ben, eşimi yerine götürene dek onlar *vuelta*'ya başlamışlardı bile. Önce birkaç vals adımı, derken erkek dönerek kızdan uzaklaşıyor ve parmaklarını şakırdatır-

ken kolunu yüz düzeyine kaldırıp dans ediyor, eşleri de bir elleri kalçalarında erkeğin arkasında onun yaptıklarını tekrar ediyor. Kızlar tombul, sevimsiz, yerli suratlı, üstelik de beceriksizdiler. Mısır öğütmekten ve çamaşır yıkamaktan sırtları kamburlaşmıştı. Erkeklerden çoğunun ayağında kalın postallar vardı. Bazısı belinde tabancaları ve fişekleriyle gelmişti. Birkaçının da omuzlarında tüfekleri asılıydı.

Danstan önce marş adımlarıyle odanın ortasında yürünüyordu. Çiftler, odanın çevresinde dönerek dans ettikten sonra gene bir süre yürüyorlardı dans adımlarıyle. Kızlar gözlerini yere dikmiş, hiç konuşmadan sarsak adımlarla erkekleri izliyorlardı. Bütün bunlara bir de lekeli leş gibi döşeme eklenince, olay dünyanın hiç bir yerinde eşi olmayan bir işkence biçimini alıyordu. Saatlerce dans etmişim gibi geliyordu bana. Çevremdekiler koro halinde: «Dans et mister, *No floje*. Hadi gayret! Terketme pisti» diye yüreklendiriyorlardı beni.

Az sonra bir *Jota* dansına daha başlandı. Bu kez başka bir kızla dans ettim. Bir aradan sonra yeniden eski eşimi dansa kaldırmak istediğimde az kalsın başım belâya giriyordu.

«Beni herkesin önünde rezil ettin,» dedi öfkeyle. «Sen, sen *Jota* yapmayı bilmiyorum demiştin hani bana?» Odanın ortasında dans ederken kız, arkadaşlarına seslendi: «Domingo! Juan! gelin beni Gringonun elinden kurtarın. Hiç bir şey yapacak gücü yok bunun.»

Beş on tanesi odanın ortasına doluştu. Ötekiler seyrediyorlardı. Zor durumda kalmıştım. O anda iyi yürekli Fernando salona çıkıverdi, elindeki tabancasıyle:

«Amerikalı arkadaşımdır,» dedi; «Yerine geç ve işinden başkasına burnunu sokma.»

ATLAR yorgun olduğundan La Zarca'da bir gün daha dinlenmeye karar verdik. Köşkün arkasında, kül rengi alamo ağaçları, incirler, ve kocaman silindir biçimi kaktüsler bulunan bakımsız bir bahçe vardı. İç tarafı yüksek kerpiç duvarlarla çevriliydi. Duvarlardan birinin gerisinde eski kilise kulesi yükseliyordu gökyüzüne doğru. Dördüncü duvardaki boşluk, sarı renkli bir su deposuna açılmaktaydı. Marin ile birlikte bir incir ağacının altına sokulmuş üzerimizde sakin sakin uçan atmacaları seyrediyorduk. Birdenbire başlayan gürültülü bir müzik sessizliği bozdu.

Pablo, kilisede eski bir pianola bulmuştu. Geçen yıl Che Che Campa'nın gözünden kaçmış olmalı ki hâlâ sağlamdı. Tek bir melodi rolusu kalmıştı; o da «Şen Dul» valsiydi. Çaresizlikten, müzik aletini harap bahçeye taşıdık ve bütün gün nöbet değiştirerek aynı parçayı çalıp durduk. Rafelito, «Şen Dul»un, Meksika'nın en sevilen parçası olduğunu savunuyor ve bir Meksikalının bestelediğini söylüyordu.

O gece büyük köşkte bir baile dansı düzenlemeyi kararlaştırdık. Çatlak duvarlara, oyukları ve pencere yanıklarını daha da ortaya çıkaran mumlar yerleştirildi. Şimdiye dek, köşke girmelerine izin verilmeyenler, battaniyelerine sarılıp gelmiş, avluyu doldurmuşlardı. Orkestra parçayı bitirir bitirmez, pianola görevi devralıyor, danslar aralıksız birbirini kovalıyordu. Sonradan bir fıçı *sotol* işleri biraz karıştırdı. Gece ilerledikçe keyifleniyordu topluluk. Pablo'nun emir eri Sabas, onun metresiyle uzaklaştı. Peşlerinden seğirttim. Hemen arkamdan Pablo yetişti. Kadının kafasına vurarak, bir kez daha başkasıyle çıkacak olursa onu da, eşini de vuracağını söyledi. Bir an durakladıktan sonra ayağa kalktı Sabas. Yanlış nota çaldığını söyleyerek, harp çalan adama ateş etti. *Companero*'lar he-

men davranarak kendisini silahsızlandırdılar. O da dans pistinden ayrılıp uyumaya gitti.

Mister'in dans edişine olan ilgi biraz sonra başka bir olaya dönüştü. Sombrerosuna yapıştırdığı İsa ve Meryem resimleriyle oturan Julian Reyes'in yanındaydım. Sotol'den dut gibiydi ve bir fanatik gibi parlıyordu gözleri. Birden bana döndü:

«Bizimle birlikte savaşacak mısın, savaşmayacak mısın?»

«Savaşmayacağım,» dedim; «Savaş muhabiriyim ben. Savaşmak yasak bana.»

«Yalan,» diye bağırdı; «Korktuğundan savaşmıyorsun. Bizim davamız tanrı huzurunda. haklı bir dava!»

«Onu biliyorum. Ama, bana verilen emir böyle. Savaşamam.»

«Bana ne emirlerden? Bize muhabir gerekli değil. Kitaba yazılan cümlelere ihtiyacımız yok bizim. Silâh gerekli, öldürmemiz gerekli düşmanlarımızı. Peygamberlerin arasına gideceğiz ölünce. Korkak seni, Huerista.»

«Yeter!» diye bağırdı biri.

Başımı kaldırdığımda, Longinos Güereca'yı gördüm. Tepeme dikilmişti.

«Julian Reyes,» dedi. «Hiç bir şey bilmiyorsun sen. Bu gelmiş. Yurttaşlarına özgürlük için savaşmanın ne demek olduğunu anlatacak. Savaşa silâhsız katılıyor. Senden daha cesur. Çünkü senin hiç değilse bir silâhın var.

Çık git şimdi, bir daha da tedirgin etme onu.»

Julian'ın kalktığı yere oturdu. İçten ve duru bir biçimde gülerek elimi tuttu:

«*Companeros* olalım mı ikimiz. Ne dersin?» diye sordu. «Aynı battaniye altında uyuyalım, her zaman birlikte olalım. Cadena'ya vardığımızda evime gide-

ceğiz, babama tanıtırım seni ve kardeşim olursun... İspanyolların bıraktığı altın madenlerini gösterirm sana, dünyanın en zengin madenleri onlar. İkimiz birlikte zengin oluruz ha? Ne dersin?»

O andan başlayarak Longinos Güereca ile hiç ayrılmadık birbirimizden.

Baile dansı gittikçe vahşileşiyor, orkestra ve pianola ara vermeksizin birbirini kovalıyordu.

Herkes sarhoştu. Pablo berbat bir biçimde, savunmasız tutukluları nasıl öldüreceğini anlatmaktaydı. Arada sırada bir küfür duyuluyor ve herkes tabancasına sarılıyordu bir anda. Yorgunluktan bitkin kadınlar eve gitmek üzere kalktıklarında:

«*No vaya!* Gitme! dur! Gel dans edelim! Gel buraya dedim» sesleri duyuluyordu.

Bütün bu olaylar, aralıklarla yinelenip durdu. Sabahın dördünde biri, aralarında bir huerista gringo'nun bulunduğunu açıklamaya başladığında, artık yatmaya karar verdim. *Baile* yediye değin sürdü.

6. BÖLÜM

«QUİEN VİVE?»

TANYERİ ışığında bir silâh sesi ve çatlak bir borazanla uyandım. Juan Sanchez koğuşun önünde durmuş, kalk borusu melodisini tam bilmediğinden çeşitli sesler çıkarmaktaydı. Kahvaltı için gene bir boğa yakalamıştı. Hayvan halatlardan kurtularak çöle kaçmak için bir hamle yaptı. Patrivo onun yanıbaşında at koşturuyor, birliktekiler tüfekleri omuzlarında bekliyorlardı. Sessizliğin içinden müthiş bir gürültüyle patladı silahlar. Kaçmakta olan boğa yere yıkıldı, belli belirsiz bağırtısını duyduk. Patricio şaha kalkmış atının üzerinde dimdik duruyor, omuzlarındaki serape dalga-

lanıyordu. O anda denizi andıran çorak düzlüğü parlak bir ışıkla aydınlatan güneş tepelerin ardından doğu verdi.

Pablo karısının omzuna dayanarak köşkten çıkıyordu.

«Fena halde hastalandım» dedi. «Atıma Juan Reed binecek.»

Arabaya girdik, güçlükle gitarı alarak şarkısına başladı:

Yeşil bir ağacın dibinde kaldım
Vefasız sevgilim beni başkasıyle terkedince
Tarla kuşu şarkısıyle uyandırdı beni
Nedir üzerimdeki sarhoşluk, meyhaneci de
güvenmiyor artık bana

Tanrım al bu uyuşukluğu üzerimden
Ölecekmişim gibi bir duygu var içimde
Palque bakiresi ve viski kurtarmalı beni
Nedir bu sarhoşluk üstelik içkim de yok.

Birliğin konaklayacağı La Cadena haciendası, La Zarca'dan yüz on km. uzaktaydı. Yolu yemeden içmeden bir günde aldık. Az sonra araba bizi çok gerilerde bırakmıştı. Çorak arazi, yerini dikenli ,düşman görünüşlü bitkilere bırakıyordu. Kaktüs ve meskitti bunlar. Rüzgar esmiyor, yol alabildiğine uzuyordu. Tepemize dümdüz inen güneş ışınları sersemletiyordu bizi. Akşamdan kalma olanların hepsi acı çekiyorlardı. Çatlamış, morarmıştı dudakları; gene de tek bir yakınma sözcüğü çıkmadı ağızlarından, ama eski şakalarından eser yoktu. Jose Valiente meskit dallarının nasıl çiğneneceğini öğretti bana, ama, pek yararlı değildi.

Saatlarca sonra Fidencio ileriyi göstererek:

«Hristiyanın biri geliyor,» dedi.

Şu anda Hristiyan sözcüğü yalnız insan anlamında kullanılıyordu.

Yerlilerden kalan ve kökü çok eskilere dayanan bir sözcüktü bu. Sözü edilen Hristiyan, bir merkebe binmiş yaşlı bir yerliydi. Bize verecek bir damla bile suyu olmadığını söylüyordu. Buna rağmen Sabas, atı üzerinden uzanarak adamın torbasını karıştırdı.

«İşte,» diye haykırdı. «*Tres piedras*»

Sotol içkinin yapıldığı bir bitki kökünü gösteriyordu. Cilâlanmış, yüzyıllık bir bitki görünümündeydi: üzerinden zehirli sıvı sızan bir kök. Enginar gibi yardık kökü. Az sonra herkes daha iyi hissediyordu kendini...

Akşama doğru, hafif bir dönemeci geçer geçmez, dev ağaçlarla çevrili, Santo Domingo haciendasının kaynağını görüverdik. *Vaqueroların* atları kementle yakalarken çıkardıkları kahverengi toz bulutu yanan bir kentten tüten dumanı andırıyordu. Bir yıl önce Che Che Campa'nın yakmış olduğu köşk, ıssız ve bomboş bir halde tek başına duruyordu. Dev ağaçların dibindeki kaynakta, bir düzine gezgin satıcı ateşin başına çömelmiş merkeplerine mısır yediriyordu. Su taşıyan kadınlar çeşmeyle kerpiç evler arasında mekik dokumaktaydı. Meksika'nın simgesiydi bu: Kara şallı, başlarında su testisi taşıyan kadınlar. «Su!» diye sevinçle haykırarak bayır aşağı dört nala inmeye başladık. Araba, koşulu atlar ve Patricio çoktan suyun kıyısına varmıştı bile. Askerler yüzükoyun atladılar suya. Atlarla birlikte kafalarını suya daldırarak kana kana içtiler...

Şimdiye dek rastlamadığım, olağanüstü, eşsiz bir duyguydu bu. «Kimde sigara var?» diye bağırdı biri.

Birkaç dakika sırtüstü yatarak sigaralarımızı tüttürdük. Bir müzik sesi, —hem de neşeli bir müzik— kaldırdı beni yerimden. Karşımda dünyanın en garip töreni yapılmaktaydı. En önde paçavralar içinde bir köylü, ağaçtan koparılmış çiçekli bir dal taşıyordu. Onun ardındakinin başında tabuta benzeyen, mavi, pembe ve yaldız şeritlerle boyalı bir kutu vardı. Sonra, canlı renklerle süslü bir örtü taşıyan dört kişi geliyordu. Örtünün altında bir kadın yürüyordu, örtü beline kadar sakladığından başı seçilmiyordu kadının. Onun üzerinde küçük bir kız cesedi, ayakları çıplak, elleri göğsü üzerinde birleştirilmiş, upuzun yatıyordu. Saçlarına kağıt çiçeklerden yapılı bir taç yerleştirilmiş, tüm bedeni bunlarla örtülmüştü. En geride ise, *'Recuerdo de Durango'* adlı oynak bir vals çalarak ilerleyen bir müzisyen, törencileri izlemekteydi. Cenaze alayı ağır ağır, ama neşeli bir tavırla, voleybol oyununa ara vermeyen oyuncuların önünden geçerek basit gömütlüğe ulaştı.

«Tuh,» diye tükürdü Julian Reyes öfkeyle. «Ölülere küfretmek bu.»

Güneş batmak üzereyken, yanıyordu çöl.

Büyük bir dinginlik içinde, büyüleyici, deniz altındaki bir krallığı andıran topraklar üzerinde ilerliyorduk. Çevremiz, kırmızı, mavi, mor, sarı renkli dev kaktüslerle doluydu, okyanus dibindeki mercanlar örneği. Araba bir toz bulutu bırakarak batıya doğru ilerliyordu. La Cadena, kararan gökyüzü altında, yıldızların belirmeye başladığı dağ sıralarının ardındaydı. Maderista ordusunun hedefi... Meksika bir aşk, bir efsun diyarıydı. Uğrunda döğüşmeye değerdi bu ülkenin. Türkücüler birdenbire, sonsuz «Boğa Güreşi»ni söylemeye başladılar. Türküde Federal Başkanlar boğa, Maderista generalleri de *Torrero*'ydu. Bu neşeli ,alçakgönüllü *hombre*'lara, rahatlarından vazgeçerek yiğitçe savaşa katı-

lan bu güzel insanlara baktığımda, Villa'nın Chihuahua' dan göçmen treniyle ayrılan yabancılar önünde yaptığı konuşmayı hatırladım:

«Yurttaşlarımıza şu son haberi götürmenizi istiyorum. Meksika'da bundan böyle saraylar olmayacak. Yoksul halkın 'Tortilla'sı, zenginlerin ekmeğinden çok daha iyi. Haydi gidelim...»

GECE ilerlemişti. Saat on bir sıralarındaydı sanırım. Dağlar arasındaki kayalık yolda araba tökezledi. Battaniyelerini çıkarmak için indim attan. Yeniden yola koyulmaya hazırlandığımda *companerolar* çoktan dönemeçli yollarda yok olmuşlardı bile. La Cadene'nın yakınlarında olduğunu biliyordum. Tepelerden birinin ardından her an bir nöbetçi çıkabilirdi. Bir buçuk kilometre kadar dimdik yamaçtan, döne döne inen nehir yatağından aşağı indim. Karanlık, yıldızsız bir geceydi ve acı bir ayaz vardı. Sonunda dağlar geniş bir düzlüğe açıldı. Birliğin koruyacağı geçit bu düzlüğün ilerisindeydi. On beş kilometre ötede bin ikiyüz Federal Ordu askerinin koruduğu Mepimi bulunuyordu. Hâlâ gözükmemişti hacienda. İnişli çıkışlı çölün arkasında saklanıyordu.

Yolda doğruca ilerliyordum. Bana dur diyen bir nöbetçi ya da yolumdan alıkoymak isteyen biri çıkmamıştı karşıma. Derken, derin vadinin ötesinde gelişigüzel dağılmış, beyaz, dört köşe evleri gördüm. Görünürlerde nöbetçi yoktu.

«Tuhaf,» dedim kendi kendime; «Hiç de iyi gözetlemiyorlar burayı.» Vadiden aşağı hızla inip öte yandaki yamaca tırmandım. Köşkün geniş odalarının birinde ışık yanıyor, müzik sesi geliyordu. İçeri göz attığımda yorulmak bilmeyen Sabas'ın *Jota* yaptığını,

İsidoro Amayo ve Jose Valiente'nin de onunla birlikte dans ettiğini gördüm. O anda elinde tüfeğiyle bir adam belirdi kapı aralığında.

«Quien Vive?» diye uyuşuk bir tavırla seslendi.

«Madero» diye bağırdım.

«Yaşasın,» diye karşılık veren nöbetçi, *baile* yapmak üzere içeri girdi.

7. BÖLÜM

İHTİLALİN İLERİ KARAKOLU

LA CADENA'DA, batıya doğru ilerleyen Maderista ordusunun öncü kuvvetleri olarak yüz elli kişiydik. Oysa, birlik on beş km. ötedeki haciendaya yerleşmişti. Ödevimiz Puerta de la Cadena geçidini korumaktı. Kenarında derin bir vadi bulunan düzlük bir yerdeydi hacienda. Geçit, doğuda gökyüzünün yarısını kaplıyan ve bir devin gece giysilerini andıran sıra dağlara açılıyordu. Çöl yükselerek geçitle birleşiyor, ötesinde ise lekesiz, duru bir Meksika göğü dışında hiç bir şey görünmüyordu. İspanyolların *Llano de Los Gigantes* dedikleri çorak, göz alabildiğine uzanan te-

peler, geçitten sonra seksen km. kadar uzuyordu. Dört fersah öteden Mapimi'nin basık, dört köşe, külrengi evleri seçilebiliyordu. İşte oradaydı düşman. Bin iki yüz *colarado,* alçak albay Argumendo'nun hücum emrini bekliyordu. Orozco ihtilalini gerçekleştirmiş olan haydutlardı bunlar. Bayraklarının rengi kırmızı, elleri de kana bulanmış olduğundan renkli anlamına gelen colarado sözcüğüyle adlandırılıyorlardı. Meksika'yı yakıp yıkarak geçiyordu bu haydutlar. Chihuahua'da zavallı bir köylünün ayak tabanlarını yüzerek bir buçuk kilometrelik yol yürütmüşler, adam bu yolu yürüdükten hemen sonra cansız yere serilmişti. Bundan başka, dört bin nüfuslu bir kasaba görmüştüm. *Colarado*'ların ziyaretinden sonra topu topu beş kişi kalmışlardı. Villa, Torreon'u aldıktan sonra *coloradolar*'a acımadı. Görüldükleri yerde kurşunlanır oldu *coloradolar.*

La Cadena'ya vardığımızın ilk günü on iki colarado keşfe çıkmış, bize epeyce yaklaşmışlardı. Bizden yirmi beş kişi nöbetçiydi geçitte. *Colorado*'nun birini yakaladı bizimkiler. Atından alaşağı ettiler. Tüfeğini, giysilerini pabuçlarını çıkarıp, çırılçıplak salıverdiler adamı. Çöle doğru koşmaya başladığında da ateş açtılar. Sonunda sevinçli bir çığlıkla, Juan Sanchez vurdu onu. Adamın, savaş ganimeti olarak aldığı tüfeğini bana armağan etti. Vurulduğu gibi yere serilen *colorado,* dev Meksika çölünde bütün gün uzanıp kaldı.

Bütün bunlar olup bittikten sonra, *compadrem* (yoldaşım) Longinos Güereca ve Juan Vallejo ile birlikte, albayın arabasını ödünç alıp, Longinos'un evinin bulunduğu Bruquila çiftliğine gitmek üzere yola çıktık. Çölün dört fersah kuzeyindeki bir tepedeydi çiftlik. Tepede mucize olarak nitelendirilebilecek bir su, kaynağından fışkırıyordu. Baba Güereca, kır saçlı, ayağına sandal giyen ufak tefek bir köylüydü. Büyük haci-

enda'lardan birinde tutsak köle olarak dünyaya gelmiş, zorlu çalışma yıllarından sonra Meksika'da ender rastlanan bir kişi olmuştu: Yani, küçük bir mülkün bağımsız sahibi... On çocuğu vardı, yumuşak, esmer tenliydi kızları. Oğulları ise yeni İngiltere çiftçileri gibi güçlü kuvvetliydiler. Kızlarından biri ölmüştü.

Güereca'lar onurlu, tutkulu ve sıcak kalpli kişilerdi.

Longinos:

«Çok sevdiğim dostum ve kardeşim Juan Reed,» diye tanıttı beni. Yaşlı adamla karısı bana sarılarak omzuma vurdular: Meksika'nın sevgi dolu kucaklamasıydı bu.

«Ailemin ihtilale hiç borcu kalmadı,» dedi Gine gurla. «Ötekilerin hepsi para, at, araba aldılar. Ordu *jefe*lerinin tümü büyük haciendalardan aldıklarıyle zengin oldular. Guereca'lar neleri var neleri yoksa Maderista'lara verdi, karşılığında bir şey almadan. Tüm kazançları benim rütbem.»

Yaşlı adamın acı çekmiş olduğu belli oluyordu. Elindeki at kılından halatı göstererek:

«Üç yıl önce bunun gibi dört *riatam* vardı. Şimdi sadece bir tane kaldı elimde. Birini *colorado*'lar aldı, birini Urbina'nın adamları, sonuncusunu da Jose Bravo... Hangi taraf soyarsa soysun. Hepsi bir kapıya çıkıyor nasıl olsa.» dedi ama söylediklerine kendi de inanmıyordu. En küçük oğluyla övünüyordu. Ordunun en genç subayıydı o.

Uzun, kerpiç odada oturarak, son derece lezzetli bir peynir, *tortilla* ve keçi sütünden yapılmış tereyağ yedik. Kulağı ağır işiten anneleri, bağırarak sofranın yoksulluğundan ötürü özür diledi. Oğlu, Torreon yöresinde dokuz gün süren çarpışmayı İlyada'yı okur gibi şiirsel bir biçimde anlatıyordu:

«Öyle yaklaşmıştık ki,» diyordu. «Sıcak hava ve yakıcı tuz yüzümüze yapışıyordu. Ateş etmek için gereğinden çok yaklaşmış olduğumuzu anladık. Silâhlarımızı süngü gibi tutarak...» O anda köpeklerin tümü birden havlamaya başladı. Fırladık yerimizden. O günlerde La Cadena'da her şey olabilirdi. Ata binmiş küçük bir çocuk doludizgin geliyordu. *Colorado*'ların Puerta'ya (geçit) girmiş olduğunu söyledi ve dört nala uzaklaştı. Tüm aile telâşla işe koyuldu. Longinos katırları arabaya koşuyordu. Beş dakika içinde her şey hazır olmuştu bile. Longinos tek ayağı üzerine diz çökerek babasının elini öptükten sonra, hayvanları dört nala sürerek bayır aşağı indik.

«Vurulmayın, ölmeyin sakın!» diyen yaşlı annesinin sesi geliyordu arkamızdan.

Mısır kabuğu yüklü, kadın, çoluk çocuk dolu bir arabanın yanından geçtik. İki ince dolap ve demirden bir karyola mısır kabuklarının üstüne yüklenmişti. Ailenin erkeği merkep üzerinde yol alıyordu. Evet. Colarado'lar geliyordu. Binlercesi Puerta'dan içeri dolmaktaydı. Kızını öldürmüşlerdi son geldiklerinde. Üç yıldır vadide savaş sürüp gidiyordu. Sesini çıkarmamıştı, çünkü Patria (yurt)adına yapılıyordu bütün bunlar. Ama artık savaşın olmadığı Birleşik Amerika'ya... Juan katırları öfkeyle öyle bir kırbaçladı ki sonunu duymadık. Az ötede yalınayak bir ihtiyar sakin sakin keçilerini güdüyordu. *Colorado*'ların geldiğini duymuş muydu? Evet, öyle bir söylenti gelmişti kulağına. Puerta'ya mı girmişlerdi? Kaç kişiydiler?

«*Pues, quien sabe, senor...*»

Katırlara haykırarak son anda kampa yetiştik. Çöle yayılmış, çatışmada kullandıkları cephaneden daha çoğunu havaya sıkarken bulduk onları. Toprakta sürünerek meskit çalılarının arasından geçiyorlardı. Koca

sombreroları, renkli serapeleri ve güneşin parıldattığı tüfekleri göze çarpıyordu. O gece general Urbina'nın gönderdiği bir ulak geldi. Çok hasta olan general Pablo Seanes'in yanına gelmesini istiyordu. Pablo'nun metresi, Rafaelito, kambur, Fidencio ve Patricio arabaya bindiler. Pablo bana dönerek:

«Juanito» dedi «bizimle gelmek istersen, arabada yanıma oturabilirsin.» Patricio ve Refaelito onlarla gitmem için dayatıyorlardı. Ama cepheye bu denli yaklaşmışken geri dönmek istemedim.

Ertesi gün, uzun yolculuk boyunca çok yakından tanıdığım, birlikteki dostlarım, *companero*'ların, Jarralito'ya hareket emrini aldılar. Sadece, Juan Vallejo ve Longinos geride kalmıştı.

Cadena'nın yeni garnizonu çeşitli tiplerle doluydu. Nereden geldikleri belli değildi ama, açlıktan ölmek üzere oldukları kesindi. Şimdiye dek gördüğüm en yoksul köylülerdi bunlar. Yarısının omuzunda serape bile yoktu. Elli kadarı *nuevos* (yeniler) olarak biliniyordu, kurşun nedir görmemişlerdi bile; bir o kadarı da yüzbaşı Salazar adında beceriksiz bir herifin emrindeydiler. Geri kalan ellisi, her türlü silâhla donatılmıştı. Onar sıra fişeklik verilmişti kendilerine. Komutanımız Petronillo Hernandez'di. Madero'nun öldürülüşüne dek Federal Orduda Binbaşı görevinde bulunmuş, olayı duyunca bizim yana geçmişti. Yiğit, iyi yürekli, kısa boylu bir adamdı. Kamburu çıkmıştı. Düzenli bir ordudaki hizmet, bizimki gibi bir birliği yönetmeye yetmezdi. Şaşırıp kalıyordu bazen. Her sabah 'günlük emir' asılır, nöbetçiler, gözcüler, görevli subaylar bu kâğıtta belirlenirdi. Ama kimsenin okuduğu yoktu kâğıdı. Bizim subaylar, askerleri disipline sokmak, ya da emir vermekle ilgili bir görev bilmiyorlardı, dert edinmemişlerdi bunu. Yürekli oldukları için subaydı rütbeleri,

görevleri de birliklerinin ön safında döğüşmekti. İşte hepsi bu kadar... Askerler için, emri altında bulundukları generaller birer derebeyiydi. Kendilerini onun, *gente*'si (adamları) olarak görürlerdi ve başka bir *gente* subayının onlar üzerinde büyük bir otoritesi yoktu. Petronillo, Urbina'nın *gentesi*'ndendi; bununla birlikte, Cadena garnizonunun üçte ikisi Arrieta'nın bölüğüne bağlıydı. İşte batıda ve kuzeyde gözcü olmamasının nedeni buydu. Yarbay Alberto Rodondon güneye doğru beş kilometre uzaklıkta bir başka geçidi korumaktaydı. Böylece güneyimiz güvenlik altındaydı. Gerçekten, Puerta'da ileri karakolluk görevini yüklenmiş yirmi beş kişi vardı ve Puerta güçlüydü...

8. BÖLÜM

BEŞ SİLAHŞÖRLER

LA CADENA'DAKİ büyük köşk de Che Che Campa' nın yağmasına uğramıştı. Avludaki ağıla konmuştu subay atları. Ağılın çevresindeki, yerleri çini döşeli odalarda uyuduk. Bir zamanlar barbarca süslenmiş olan salon duvarları, eyer ve koşum takımlarının asılabilmesi için kalın çivilerle delik deşik edilmişti. Silâhlar duvara yığın halinde dayanmış, battaniyeler üstüste atılmıştı. Gece, odanın ortasında mısır koçanlarından bir ateş yakıp çevresine çömelerek, Apolianiro ve bir zamanlar *colarado* olan on dört yaşındaki Gil Thomas'ın 'Üç Kanlı Yıl' ile ilgili öykülerini dinlemeye koyulduk.

«Durango'u aldığımızda» diye anlatıyordu Apolinairo.

«Yüzbaşı Borunda'nın *gentesin*dendim. Hani, tutukluları hep vurduğu için *'matador'* dedikleri adam. Ama Urbina, Durango'yu aldığında tutuklular çok değildi. Kana susamış Borunda, tüm barları dolaşmaya başladı. Her girdiği yerde silâhsız bir kişi yakalıyor, Federal olup olmadığını soruyordu. 'Hayır Senyor' deyince de 'doğruyu söylemediğin için ölümü hakettin' diyerek adamı vuruyordu.» Hepimizi içten güldürmüştü bu olay.

Gil söze karıştı.

«Anlattıkların bana, allahın belâsı Orozco ihtilalinde Rojas'larla savaştığım zamanı hatırlattı. Eski bir Porfirista subay kaçarak bize sığınmıştı. Orozco da onu *colarado*'lara eğitim yaptırmakla görevlendirdi. Bizim taburda, güldürü yeteneği gelişmiş olan tuhaf bir adam vardı. Silah kullanmasını öğrenemiyecek kadar aptalmış gibi davranırdı. Cehennemde yanasıca Huerista da ona tek başına eğitim yaptırırdı.

'Silah omuza!' *Companero* söyleneni yaptı.

'Selaaam dur!' Mükemmel.

'Tüfeği teftişe hazır tut' Bilmiyormuş gibi yaptı ve koca bunak silaha bakmak için yanaştı.

'Böyle tutacaksın' diye çekti silahı.

'Anladım, böyle' diyerek, süngüyü dibine kadar adamın göğsüne sapladı bizimki...»

Daha sonra mutemet Fernando Silveyra, papazlarla ilgili birkaç fıkra anlattı. On üçüncü yüzyılda Touranie'nin yazdıklarına, ya da Fransız İhtilalinden önce derebeylerinin kadınlar üzerindeki haklarına benzer şeylerdi anlattıkları. Fernando da kilisede büyüdüğü için bunları iyi bilmekteydi. Yirmi kişi kadardık ateşin çevresinde oturan. Aramızda birliğin en fakir köylüsünden, Yüzbaşı Longinos'a kadar çeşitli kişiler bulunuyordu.

Bir zamanlar koyu katolik olan bu adamlardan bir teki bile dine inanmıyorlardı artık. Üç yıl sürekli savaş Meksikalılara çok şey öğretti. Bundan böyle, bir Porfirio Diaz başa gelemez, bir Orozco ihtilâli daha gerçekleşemez ve Meksika da, Katolik kilisesine tanrının sesi olarak körü körüne inanmaz.

Derken, yirmi iki yaşındaki asteğmen Juan Santillanes bana ünlü İspanyol kahramanı Gil Blas ailesinden olduğunu söyledi ve eski bir tekerlemeye başladı:

«Kont Oliveros derler adıma
İspanyol Topçu bölüğünden...»

Gururla, dört kurşun yarasını gösterdi. Birkaç savunmasız tutukluyu kendi tabancasıyle öldürdüğünü anlattıktan sonra, büyüdüğünde *muy matador* (ölüm saçan biri) olacağına söz verdi. Güldürü anlayışı, ceketimin cebinde yumurta kırılmış gibi bir duygu uyandırıyordu bende. Juan, yıllara göre çok gençti, ama, bir o kadar da sevimliydi.

Gino Güereca'nın dışında en iyi arkadaşım olan asteğmen Luis Martinez'e, İspanyollar için aşağılayıcı anlamı olan *Gachupine* adını takmışlardı. El Greco'nun tablolarındaki soylu İspanyol gençlerine benziyordu. Saf kan İspanyol, duygulu, neşeli bir insandı ve seyrek bir sakal çeviriyordu yüzünü. Kara eliyle sakalını göstererek:

«Terreon'u ele geçirinceye dek sakalımı kesmiyeceğim» dedi. «Nicanor ile bahse tutuştuk.»

Luis ile uyuduğumuz odalar ayrıydı ama, geceleri ateş söndükten sonra buluşarak battaniyeler üzerine oturup dünya olaylarından, sevgilerimizden, ilerde neler yapacağımızdan söz ederdik. Savaş sona erdiğinde Birleşik Amerika'ya, beni görmeye gelecekti. Oradan

da ikimiz birlikte Durango'ya dönüp Martinez ailesini ziyaret edecektik. Cebinden bir bebek resmi çıkararak gururla dayı olduğunu söyledi.

«Kurşun yağmaya başladığında ne yapacaksın?» diye sordum.

«*Quien sabe?*» dedi. «Kaçarım her halde.»

Geç olmuştu. Kapıdaki gözcü uyumuştu bile.

«Gitme,» dedi Luis ceketimi tutarak; «biraz daha dedikodu yapalım...»

GİNO, Juan Santillanes, Silveyra, Luis, Juan Vallejo ve ben, göle yıkanmaya gidiyorduk. Kıvrımlı bir nehir yatağına vardık. Her yer sıcak, beyaz kumla dolmuş, baştanbaşa kaktüs ve meskit bitmişti. At havuzuna gelince, birliktekiler leş gibi atlarıyle çevresine toplandılar. Bir ikisi kıyıya çömelmiş hayvanlara su atıyordu. Az ötede kadınlar suya eğilmiş, bitip tükenmek bilmeyen çamaşırlarını yıkamaktaydılar. Daha ötede bazıları havuza giriyordu. Beyaz ya da açık mavi kumazlara sarınmışlardı. Esmer derili çıplak bebeler, suları sıçratarak oynuyorlardı sığ yerlerde. En uçta ise başlarında sombrerolarıyle çıplak bedenli erkekler, kayalara çömelmiş *hoja* tüttürmekteydiler. Tepelerde bir çakal ilişti gözümüze. Tabancalarımızı çekerek kaçan hayvanı çöle doğru izlemeye koyulduk. İşte, ilerdeydi! Haykırarak, ateş ederek seğirttik ardından. Ama, hayvan elimizden kurtuldu. Daha sonra mitolojik havuza geldik. Kayalar arasında, derin, dibinde yeşil bitkilerin bulunduğu buz gibi bir su birikintisiydi bu.

Döndüğümüzde, Gino Güereca son derece heyacanlandı. Babası dört yaşındaki *Tordillo* kısrağını göndermişti ona.

Juan Santillas atı görmek için merakla giderken:

«Tehlikeliyse önce ben binmek isterim,» diyordu; «Vahşi atları alıştırmaya bayılırım.»

Gökyüzüne doğru uzanan sarı toz bulutu arasında koşuşan atlar ağılın içinde seçiliyordu. Gök gürültüsünü andırıyordu nal sesleri. Adamların sadece, sallanan bacakları kolları ve mendille örtülü başları görülebiliyordu. Kısrak, boynundaki kemendin sıkılaştığını hissedince ayaklarını vurarak sıçradı. Kemendin ucunu kalçasına doğru çekerek sıkılaştırdı *Vaquero,* Ayakları toza gömülüp, yere uzanınca, art ayaklarını bağladılar. Eyeri attılar üzerine.

«Binmek ister miydin Juanito?» diye gülerek sordu Gino.

«Senden sonra,» dedi Juan, mağrur bir tavıra; «At senin.»

Juan Vallejo atlamıştı bile atın üstüne, halatları bırakmalarını söyüyordu. Haykırışa benzeyen bir kişnemeyle kısrak yerinden doğruldu. Yer, hayvanın öfkeli mücadelesinden titriyor gibiydi.

AKŞAM yemeğimizi, haciendanın eski mutfağında yedik. Tavan, çeşitli kuşakların yediği yemek dumanından zengin, yağlı bir kahverengiye bürünmüştü. Odanın duvarı boydan boya, kerpiç soba, fırın ve ocakla kaplıydı. Ocakta yanan ateş tek ışığımızdı ve yemek pişiren kadının üstünde garip yansımalar yapıyordu. Albay Petronilo, gizemli bir güzelliği olan metresiyle gelmişti. Sürekli olarak gülümsüyormuş gibi bir anlatım vardı bu köylü kadının yüzünde. Bunlardan başka Don Thomas, Luis Martinez, Albay Redondo, Binbaşı Salazar, Nicanor ve ben vardık sofrada. Albayın metresi yemekte tedirgindi; Meksikalı kadınlar evlerinde hizmet-

çi işlemi görür çünkü. Oysa, Don Petronilo, kadına her zaman saygıdeğer bir bayan gibi davranıyordu.

Redondo bana evleneceği kızdan söz etmişti. Kızın resmini gösterdi. Gelinliği diktirmek için Chihuahua'ya gitmişti şimdiden.

«Torreon'u alır almaz evleneceğiz,» dedi.

«*Oiga, Sonor,*» diye koluma dokundu Salazar. «Senin kimin nesi olduğunu öğrendim ben. Meksika'da büyük çıkarları olan Amerikan şirketlerinin ajanıymışsın. Amerikalılar ile ilgili her şeyi bilirim. Tröstlerin casususun. Birliklerimizin hareketlerini inceleyerek gizlice haber uçuracaksın, değil mi?»

«Bulunduğumuz yerden kime, nasıl haber uçurabilirim?» diye sordum. «Telgraf çekebilmek için dört gün at üstünde dörtnala gitmek gerek.»

«Yoo, ben bilirim,» diye tilki gibi gülümsedi. «Ben çok şey bilirim. Bakma sen böyle durduğuma. Kafamın içinde neler var bir bilsen!»

Ayağa kalktı. Nikris illetinden şikayetçiydi. Binbaşı. Bacaklarına metrelerce yünlü kumaş sarıp sarmalamıştı.

«Gençliğimde çok okudum ben,» dedi. «Bu Amerikan tröstleri Meksika'yı istila etmiş. Yurdumuzu soymak...»

«Yanılıyorsun Binbaşım.» diye Don Petronilo sert bir biçimde sözünü kesti. «Bu bay benim dostum ve konuğumdur.»

Salazlar, umulmadık bir şiddetle öze başladı:

«Dinleyin, *mi corone.* Bu bay bir casustur. Tüm Amerikalılar Porfirista ya da Huerista'dırlar. Bu uyarıma gecikmeden kulak verin. Zeki bir adamım ben. Alın bu Gringo'yu, dışarı atın ve kurşuna dizdirin. Hem de derhal. Yoksa çok pişman olursunuz.»

Her kafadan bir ses çıkmaya başlamıştı. Ama gü-

rültüyü, dışardan gelen iki silah sesi ve bağrışan adamlar bastırdı. Birlikten biri koşarak içeri girdi ve:

«Saflarda isyan var» diye bağırdı. «Emirleri dinlemiyorlar.»

«Kim dinlemeyen?»

«Salazar'ın adamları.»

«Kötü adamlar bunlar,» diye söylendi. Nicanor koşarken.

«Torreon'u ele geçirdiğimizde *colorado*'ydu bunlar. Ölümden korkarak bizim yana geçtiler. Bu gece de geçidi korumakla görevliydiler.»

Salazar: «Yarın görüşüz,» diye sözümü kesti. «Ben uyumaya gidiyorum.»

Birliğin yerleştiği köylü evlerinin dört bir yanı duvarlarla çevriliydi. İki büyük kapı vardı. İtiş kakış, kapının birinden çıkabildik. Koğuşlardan silâhlı adamlar fırlıyor, tam orta yerde elli kadar adam, baskını püskürtmeye hazır bekliyordu.

«Kapıları tutun,» diye bağırdı Albay. «Emrim olmadan kimseyi dışarı bırakmayın.

Birlik kapının iki yanına yığıldığında, Don Petronilo tek başına alanın ortasına doğru ilerledi.

«Nedir derdiniz, *compañero*larım?»

Karanlıkta biri:

«Hepimizi öldüreceklerdi. Kaçmak istediler. Bizi *colorado*lara teslim edeceklerdi,» diye seslendi.

«Yalan; Biz Don Petronilo'nun *gente*'si değiliz. *Jefe*'miz Manuel Arrieta.»

Bu sırada Longinos, silâhsız olarak adamların silahlarını çekip alıyor, onları geriye itiyordu. Bir an isyancıların karşı koyacaklarını sandım. Ama hiç kıpırdamadılar.

Don Petronilo:

«Alın silâhlarını ellerinden,» diye emretti. «Hapse tıkın tümünü.»

Tutukluları büyücek bir odaya kapattılar, kapının önüne de silâhlı nöbetçi diktiler. Gece yarısını geçmiş olmasına rağmen bağırarak şarkı söylediklerini duyuyordum.

Bu olay Don Petronilo'yu yüz işe yarar adam, birkaç at ve iki yüz şeritlik cephaneyle bıraktı. İsyancı adamlarının kurşuna dizilmesini emrettikten sonra bir süre uzaklaştı. Salazar, rahatlamış görünüyordu.

Juan Santillas, Salazar gibi adamların öldürülmelerinden yanaydı ama, Don Petronilo yargılanmaları için general Urbina'ya göndermeye karar verdi onları.

9. BÖLÜM

SON GECE

LA CADENA'DA günlerimiz çok renkli geçiyordu. Tan yeri ışırken acı soğukta nehrin ince bir buz tabakasıyle örtülü olduğu saatlarda, biri kemendinin ucunda debelenen bir boğa ile çıkagelirdi. Sombrero ve serapeleri arasından sadece gözleri görünen partal giysili *companero*ların coşkun haykırışlarıyle amatör bir boğa güreşi başlardı. Battaniyelerini sallayıp, boğuk haykırışlarla oyunlarını sürdürürken, öfkeli hayvanın kuyruğunu çeker, kılıcın yassı tarafıyla vurur, ve *banderilla* yerine bıçak saplarlardı omuzlarına. Hayvanın tepinişinden üstleri başları kan içinde kalır, en sonun-

da beynine giren bıçakla cansız yere serilince de başına üşüşüp kopardıkları kanlı et parçalarını koğuşlarına taşırlardı. Derken bembeyaz, yakıcı güneş geçidin gerisinden doğuverir, ellerini ve yüzlerini yakardı. Kan birikintileri, soluk serapeler ve uçsuz bucaksız çöl parlayıp canlanıveririrdi bu gün ışığında.

Don Petronillo kampanya sırasında birkaç arabaya el koymuştu. Beş kişi bir arabaya geldiğimizde kısa süreli geziler için alırdık bu arabaları. Bir kez San Pedro del Gallo'ya horoz döğüşü izlemeye gittik. Sonra da Gino Güerecay'la, İspanyolların bırakıp kaçtığı dev madenleri gördük. Bruquila'da mola vermeden geçmiyorduk hiç. Ağaçların gölgesine uzanıp peynir yedik doya doya.

Akşam üstü nöbetçiler yerlerini aldılar. Güneş, tabanca ve fişekliklerini parlatacak kadar güçlüydü hâlâ Hava kararıktan çok sonra nöbetleri biter, yerlerine dönerlerdi.

O gece Santo Domingo'da rastladığım dört gezgin satıcı çıkageldi. Askerlere satmak üzere dört merkep dolusu *macuche* almışlardı yanlarına.

Küçük ateşlerinin yanına vardığımda:

«Şuraya bak bizim mister gelmiş» diye sevinçle bağırdılar. «*Quetal,* mister? Ne haber? *Coloradolardan* korkmuyor musun?»

«Sizin işler nasıl?» diye sordum avucuma doldurdukları tütünü alırken. Sorun kahkahalarla güldürdü onları.

«İşler mi? Santo Domingo'da kalsak çok daha iyi ola-

caktı. Bu birlik elindekinin tümünü ortaya koysa, bir sigara alacak para çıkmaz.»

İçlerinden biri *Fransisko Villa'ya sabah şarkısı* adlı, az duyulan bir baladı söylemeye başladı. İlk dörtlüğü biri, ikinci dörtlüğü yanındaki söylüyor, sırayla herkes Büyük Önder'in düşüncelerini, yapıtlarını bir dörtlüğe sığdırarak besteliyordu.

Yarım saat, yattığım yerden izledim onları. Atesin çevresine çömelmiş, serapeleri omuzlarından sarkıyor alev parıltısından kızaran esmer yüzleriyle söylüyorlardı. Sıra birindeyken, ötekileri gözlerini yerden kaldırmadan dinliyordu.

İşte Fransisco Villa
Şefleriyle subaylarıyla,
Evcilleştirmeye geldi
Federal Orduyu kısa boynuzlarıyle

Hocanız geldi bugün
Eğitmeye horozu
Torreon'dan cehenneme
Yollamak için topunuzu

Uçur güzel kumrunu uçur
Çayır çimenler üstünden
Villa'nın geldiğini duyur
Hepsini kovacağını ülkemden

Zenginler, tüm varlığıyle
Hak ettikleri köteği yediler
Herrera tanıktır buna
Urbina ve tüm askerler

Öfkeli olan yer kendi kendini
Sonunda adalet kesinlikle kazanır
Villa Terreon'a ulaştı çünkü
Zalim beyleri cezalandırır

Hanedan kartalı uç uç enginlere
Ulaştır Villa'ya zafer taçlarını
Geldi çünkü defetmeye
Bravo ile tüm albaylarını

Ey sivrisinek oğulları
Kibriniz artık son bulacak
Terreon'a varan Villa
Elbet bunu da başaracak

Yaşasın Villa ve askerleri
Herrera ve uyruğu çok yaşa
Gördünüz mü ne yaptı hainleri
Bir yiğit adam tek başına

Artık elveda diyorum
Castile gülüm elveda
Tüm şarkımı adıyorum
Generalim büyük Villa'ya.

Az sonra süzülüverdim yanlarından. Gittiğimin farkına varmadılar bile. Ateşin çevresinde üç saat şarkı söylemeyi sürdürdüler.

Bizim koğuşta başka türden bir eğlence vardı. Odanın ortasında yakılan ateşin dumanından göz gözü görmüyordu. Çömelmiş ve uzanmış durumda otuz kırk kişi bulunuyordu içerde. Odada çıt çıkmıyor. Silvevra yüksek sesle Durango Valisinin yoksullara dağıtılması kararlaştırılan büyük çiftliklere ait topraklara, bundan böyle el konduğunu açıklayan bildirisini okuyordu.

a. Eyaletimiz sınırları içinde yaşayan halk arasındaki tedirginliğin temel nedeni, halkın özel mülkeyetten yoksun oluşuydu. Bu nedenledir ki, halk 1910 yılında silâha sarılmak zorunda kaldı. Bugün, köylü sınıfları ne seçimlerini sağlayacak araçlara ne de geleceğe yönelmiş bir umuda sahiptirler. Geriye sadece Eyalet toprağının tekelini elinde tutan büyük toprak sahiplerine ait çiftliklerde köle olarak çalışmak kalıyor.

b. Ulusal zenginliğimizin temel kolu tarımdır. Büyük çiftçi çoğunluğu toprağı işlerken kişisel bir çıkara sahip olmadıkça, tarımda gerçek bir ilerleme sağlanamaz...

c. Ayrıca, taşra kasabaları derin bir yoksulluğa gömülmüştür. Çünkü, bir zamanlar bu kasabalara ait olan ortak topraklar, özellikle Diaz diktatörlüğü döneminde, en yakın çiftliğin mülkiyetine geçmiş ve onu zenginleştirmiştir; böylece, Eyalet içinde yaşayanlar, ekonomik, siyasal ve toplumsal bağımsızlıklarını yitirmişler ve yurttaşlık düzeyinden kölelik düzeyine düşmüşlerdir. Bu arada, hükûmet, yaşadığı çiftlik özel mülkiyete ait olduğu için ahlâk düzeyini eğitim yoluyle düzeltmeyi başaramamıştır.

Dolayısıyle, yukarıdaki özellikler gözönüne alınarak, Durango Eyalet Hükûmeti, kasaba ve köylerde oturanların tarıma elverişli topraklara sahip olmasını, kamusal bir zorunluk olarak görür.»

Bu konu ile ilgili bütün hükümler sıkıcı ayrıntılarıyle okunup toprağa nasıl sahip çıkılacağı vb. şeylerin yolları gösterildikten sonra ortalığı derin bir sessizlik kapladı.

«İşte bu,» dedi Martinez, «Meksika ihtilâlinin ta kendisi.»

«Villa'nın Chihuahua'da yaptığının bir eşi işte,» dedim.

«Hepiniz bir çiftlik sahibi olabilirsiniz artık.»

Keyifli bir gülüşme oldu çevrede. Saçları dökülmüş, kısa boylu, sarı kırçıl bıyıklı biri ayağa kalkarak konuşmaya başladı:

«Bize ne bundan? Askerler için bir şey yazmıyor. İhtilâl bittikten sonra askerin ne gereği var? Toprak, dövüşmeyen *pacifico*lara verilecek ve ve onlardan da öbür kuşaklara...» Bir an durakladı. Gömleğinin yırtık kollarını ateşe uzatarak sürdürdü sözlerini: «İlkokul öğretmeniydim. Bu yüzden ihtilâllerin de hükümetler gibi hayırsız ve vefasız olduğunu bilirim. Üç yıl savaştım. İlk ihtilâlden sonra, o büyük adam, Peder Madero, askerlerini başkente davet etti. Bizlere yiyecek, giyecek verip boğa güreşi seyrettirdi. Evlere döndüğümüzde, iktidara gene bir açgözün çöreklendiğini duyduk.»

«Savaştan kırk beş pesos ile çıkmıştım,» dedi içlerinden biri.

«Öğretmen:

«Şanslıymışsın,» diye karşılık verdi. «Basit askerler, aç kalır, iyi beslenemez ve böylece ihtilâlden paylarını alamazlar. Subaylar —hele içlerinden bazıları— iyice semirirler vatan kanı emerek. Ama, bize gelince hiç!».

«Niçin savaşıyorsun?» diye bağırdım ona.

«İki küçük oğlum var,» dedi; «Onlar toprağa kavuşacak, oğullarım hiç bir zaman aç kalmayacak.»

Ufak tefek adam güldü.

«Guadalajara'da bir atasözü vardır: Onbir yarda kumaştan boşuna gömlek giyme, kurtarıcı olmak isteyen nasılsa çarmıha gerilecektir.»

«Benim küçük oğlum yok,» dedi, gülüşmeler arasında Gil Thomas.

«Bir Federalin cesedinden otuza otuzluk bir silâh, bir milyonerin altından iyi bir at çekip almak için savaşıyorum yalnızca.»

Paltosunun yakasına Madero'nun rozeti iliştirilmiş bir ere yaklaşıp resmin kime ait olduğunu sordum şakadan.

«*Pues, quien sabe senor?*» diye karşılık verdi. «Yüzbaşım, onun büyük bir Aziz olduğunu söyledi. Savaşmak, çalışmak kadar güç değil. Onun için katıldım ben de.»

«Ne kadar zamanda bir para alırsınız?»

«Tam dokuz ay önce üç peso vermişlerdi.» Hepsi onayladı öğretmenin sözünü. «Biz gerçek fedaileriz. Villa'nınkiler ise profesyonel.»

Luis Martinez gitarını alarak güzel bir aşk şarkısına başladı. Genelevde tanıdığı bir kadın bestelemiş şarkıyı. Bu unutulmaz geceden aklımdan kalan son anı, karanlıkta yanımda yatan Gino Güereca'nın söyledikleridir:

«Yarın,» diyordu. «Seni İspanyolların bıraktığı altın madenine götüreceğim. Batı dağlarında bir vadide saklı bu maden. Yalnız yerliler bilir yerini; bir de ben. Arada sırada giderler oraya. Bıçaklarıyle ham altın çıkarırlar topraktan. Göreceksin, zengin olacağız...»

10. BÖLÜM

COLARADOLARIN GELİŞİ

ERTESİ sabah daha gün doğmadan, tam takım giyinmiş olan Fernando Silveyra odaya girdi. Soğukkanlı bir tavırla, *colarado*ların geldiğini, kalkmamız gerektiğini söyledi. Juan Vallejo güldü:

«Kaç kişiler Fernando?»

Eşyaları altüst ederek fişekliğini arayan Fernando: «Bin kadarlar,» dedi.

Avlu, haykırarak atlarını eyerleyen adamlarla dolmuştu. Kapısı önünde yarı giyinik Don Petronilo'yu gördüm. Metresi, kılıcını düzeltiyordu. Juan Santillanes öfkeli bir telâşla pantolonunu çekiştirerek giymeye ça-

balıyordu. Fişeklerin silâhlara doldurulurken çıkardığı düzenli şakırtı geliyordu insanın kulağına. Bir grup şaşkın er öteye beriye koşuşmaktaydı. Önlerine gelene, falancanın nerede olduğunu soruyorlardı.

Hiç birimiz, gerçekten geldiklerine inanmıyorduk. Avlunun tepesinden dört köşe olarak görünen sessiz, duru gökyüzü, sıcak bir günü müştuluyordu. Horozlar öterken, sütü sağılmakta olan inek böğürdü. Acıkmıştım.

«Nereye kadar geldiler?» diye sordum.

«Çok yaklaştılar.»

«Peki, bizim ileri karakol ne durumda?»

«Uyuyorlar,» dedi Fernando, fişekliğini beline iyice yerleştirirken.

Pablo Arriola koca mahmuzlarını şakırdatarak içeri daldı:

«On iki kişilik bir gruptu gelenler. Bizimkiler sıradan gözetleyici sandı onları. Adamları geri püskürttükten sonra, Puerta'daki gözcüler kahvaltı etmeye koyuldu. Derken, Argümendo'nun kendisi ve yüzlerce, yüzlerce...»

«Hani, geçitteki yirmi beş kişi takviye kuvvetleri gelenedek oyalayabilirdi bir orduyu?»

«Geçitten geçtiler bile,» dedi Pablo. Sonra eyerini omuzlayıp, dışarı çıktı. Juan Santillanes tabancasının şarjörünü döndürerek okkalı bir küfür salladı.

«Hele bir karşıma çıksınlar!..»

Gil Thomas bağırarak:

«Eh artık,» dedi. «Mister de istediği kadar, silah sesi duyacak. Ne dersin mister, korkuyor musun?.»

Bütün bunlar gerçek dışıymış gibi geliyordu bana. Kendi kendime:

«Seni gidi şanslı kerata, gerçek bir savaş görebileceksin sonunda. Hikâyen için gerekli olanları da böy-

lece elde edersin,» dedim ve fotoğraf makineme film takıp kapının önüne fırladım.

Görmeye değer pek birşey yoktu ortalıkta. Kızgın güneşin kör edici ışınları geçidin tam içine vurmuştu. Fersah fersah uzanan çölün doğu kesiminde, canlı bir tek yaratık yoktu. Ne bir kıpırtı, ne de bir ses. Oysa az ötede bir avuç adam, umutsuzca, koca bir orduyu durdurmaya çalışıyordu. Köylü evlerinin bacalarından incecik bir duman yükselmekteydi. Öyle derin bir sessizlik vardı ki, yemek için hazırlanan *tortilla*ların iki taş arasında öğütülürken çıkardığı ses kolaylıkla duyulabiliyordu. Büyük köşkün çevresinden kadınların çalışırken söyledikleri türküler işitiliyor, koyunlar ağıldan çıkmak için meleşiyorlardı. Çölde katırlarının peşinden giden ve ancak renkli birer leke gibi seçilebilen dört gezgin satıcı ağır ağır ilerliyordu Santo Domingo'ya doğru. Haciendanın önünde birikmiş olan köylüler, doğuya bakıyorlardı. Büyük kapının yanında ise atlarının yularlarını kavramış birkaç er bekliyordu. Hepsi o kadar...

Belirli aralarla açılan büyük köşkün kapısından ikişer üçer atlı ve silâhlı adamlar çıkıyor ve geçit yolunu tutmaya gidiyorlardı. Engebeli çöldeki iniş çıkışlarını olduğum yerden izleyebiliyordum. Gittikçe küçülmekteydiler. Son tepeciğe de tırmandıklarını gördüm. Sonra atların kaldırdığı beyaz toz ve kızgın güneş ışını kargaşasında gözden yitirdim onları. Atımı almışlardı. Juan Vallejo da atsızdı. Yanımda dikilmiş duruyor, boş tüfeğini kurcalıyordu.

«Şuraya bak!» diye bağırdı ansızın. Geçide sırt veren gölgelik dağ yamaçlarının dibinde, kıvrılarak kuzeye ve güneye yönelmiş toz bulutları seçilmekteydi. Ne kadar da yavaş ilerliyorlardı. Önce iki yöne ayrılmış tek bir çizgi durumundaydılar. Derken aşağıdan iki

çizgi daha belirdi. Gittikçe yaklaşıyorlardı, Düşman, savaş alanını çevirerek kıstırmaya geliyordu bizi. Büyük köşkten, durmadan atlılar çıkmaktaydı. Pablo Arriola gitti; ardından da Nicanor, Önümden geçerken neşeyle el sallıyorlardı bana. Longinos, duman rengi kısrağına binmiş, dizginlerini kısmıştı. Kısrak dört kez şaha kalktı avluda.

«Madene yarın gideriz,» diye bağırdı Gino.

«Bugün çok işim var. Fakat, unutma ki, madenler çok zengin.»

Ama, çok uzaktaydı; duymuyordum dediklerini. Martinez de onun arkasındaydı. Belli belirsiz bir gülümsemeyle, korktuğunu söyledi bana, derken ötekiler çıktı. Sayıları otuzu bulmuştu.

Çoğunun otomobil gözlüğü taktığı kalmış aklımda. Don Petronilo da atına binmiş, gözlüklerini takmıştı. Toz bulutuna bir göz attım. Yavaşça aşağı kıvrılıyordu. Güneş bir pala gibi parlatıyordu onları.

Don Tomas dört nala geçti; daha sonra da Gil Tomas. Ama, biri geliyordu bize doğru. Parlayan toz bulutu arasından biniciyi seçebildik. Çöl engebelerini aşarak, inip çıkarak büyük bir hızla geliyordu. Bulunduğumuz tepeye tırmandığımızda korkunç bir görüntüyle karşılaştık. Adamın yüzünden yelpaze biçiminde kan boşanıyordu. Bir kurşun dağıtmıştı ağzının alt kısmını. Albayın yanına yaklaştı, iyi niyetle, büyük bir çaba harcayarak bir şeyler anlatmağa çalıştı. Ama, zavallıdan tek bir anlaşılır sözcük çıkmıyordu. Gözlerinden yaşlar boşanıyordu oluk gibi. Boğuk bir sesle haykırdı, mahmuzlarını atının karnına öfkeyle batırarak dörtnala Santo Domingo yolunu tuttu. Başka gelenler de vardı, ölümden kaçarcasına, doludizgin. Geçidi bekleyenlerdi bunlar. Bir ikisi haciendanın önünden o hızla durmadan geçti gitti. Geride kalanlar Don Petronilo'

nun üstüne atılarak, öfke nöbeti içinde 'Daha cephane!' diye bağırıyorlardı. 'Daha fişek!' Don Pedronilo başını öteye çevirdi. 'Hiç kalmadı.' Adamlar çılgına döndüler, küfrederek silâhlarını fırlattılar.

«Geçide yirmi beş kişi daha,» diye emretti Albay.

«Koğuştan fırlayan askerler bir iki dakika içinde Doğu yolunu tutmuşlardı bile. Toz bulutu çizgisinin bize en yakın ucu bir çıkıntının gerisinde kalmış, olduğumuz yerden görünmüyordu.

«Neden adamların tümünü göndermiyorsun Don Petronilo?» diye bağırdım.

«Çünkü, genç dostum, şu vadinin altından bütün bir bölük Colorado geliyor. Sen olduğun yerden göremiyorsun ama, ben gelenleri iyi görüyorum.»

Sözünü ancak bitirmişti ki, evin köşesini dört nala dönen bir atlı, geldiği yeri eliyle işaret ederek: «Ordan da geliyorlar,» diye bağırdı. «Binlercesi. Öbür geçitten geçtiler. Redondo'nun sadece beş adamı vardı nöbette. Beşini de tutsak ederek kimsenin haberi olmadan vadiye girmişler.»

«*Valgame Dios!*» diye mırıldandı, Don Petronilo. Güneye döndük. Çöl engebelerini aşaraktan, güneşin ışınlarıyle kutsal bir bulut gibi aydınlanmış, dev bir beyaz toz yığını yaklaşıyordu.

«Geri kalanlar, siz de o tarafı tutup geçirmeyin onları.» Son yirmi beş kişi de atlarına atlayarak güney yolunu tuttular.

Ansızın avlu silâhsız adam ve atlarla doluverdi. Salazar'ın ellerinden silâhları alınmış *'gente'*siydi bunlar. Paniğe kapılmış, dolanıyorlardı.

«Silâhlarımızı verin. Cephaneler nerde?» diye haykırıyorlardı.

«Silâhlarınız koğuşta» diye karşılık verdi Albay. «Ama, fişekler orada, *Colorado*'ları öldürmekle meşgul.»

Bir haykırış koptu.

«Silâhlarımızı almışlar, bizi öldürtmek istiyorlar.»

İçlerinden biri Don Pedronilo'ya yaklaşarak, yüzüne tükürürcesine:

«Nasıl dövüşeceğiz biz şimdi? Silâhsız ne yapabiliriz ki?»

«Yürüyün *(Companerolar)* yoldaşlar, gidip şu *colorado*'ları ellerimizle boğazlayalım» diye haykırdı içlerinden biri.

Beş tanesi, hırsla atlarını mahmuzlayarak, dolu dizgin, silâhsız, umutları yitik, geçide doğru atıldılar. Müthiş bir sahneydi.

Bir başkası, «Topumuz birden öleceğiz,» dedi. «Haydi gidelim.»

Ve geri kalan kırk beş kişi, gözü dönmüşcesine, çılgınca Santo Domingo yoluna sürdüler atlarını.

Güneyi tutmakla görevlendirilen yirmi beş kişi, daha bir kilometre kadar yol almıştı ki, ne yapacaklarını bilmezcesine bir an durakladılar. Silâhsız elli kadar atlının dağlara kaçtığını görmüşlerdi.

«*Companero'lar* kaçıyor. *Companero*'lar kaçıyor.»

Bir süre keskin haykırışlar duyuldu, birbirlerine karşılık veriyorlardı. Üstlerinden geçmekte olan beyaz toz bulutuna baktılar. Yoldaşlarını böyle davranmaya iten amansız dev orduyu düşündüler. Bir an daha düşündüler, sonra karmakarışık bir biçimde ve hırsla dağ yoluna saparak kaçmaya başladılar. O anda, bir süreden beri silâh sesi duymakta olduğumun farkına vardım. Çok uzaktan geliyordu, âdeta yazı makinesi çıtırtısını andırıyordu sesler. Giderek daha da yükseliyordu. Artık bir trampet çalışı gibi tüm cepheden gelmeye başlamıştı silâh sesleri.

Don Petronilo sararmıştı. Apolinairo'yu çağırdı, katırları arabaya koşmasını söyledi.

«Bize bir şey olcak olursa,» dedi Juan, Vallejo'ya dönerek; «Karımı al. Sen ve Reed birlikte arabaya binin. Haydi gidelim. Fernando, Juanito.»

Silveyra ve Juan Santillanes mahmuzladılar atlarını, üçü birlikte geçide doğru gözden kayboldular.

Artık iyice seçebiliyorduk onları, yüzlerce küçük karaltı dağ yoluna dağılmış, dört nala koşuyorlardı. Çöl onlarla doluydu, kum gibi kaynıyorlardı. Attıkları vahşi yerli çığlıkları bize kadar ulaşıyordu.

Bir kurşun vınlayarak geçti tepemizden, derken bir tane daha, az sonra bir kurşun yağmuru başlamıştı. Kerpiç duvarlar, toprak parçaları saçarak çöküyordu. Köylüler, korkudan şaşkına dönmüş bir evden ötekine kaçışıyordu. Birlikten biri, yüzü baruttan kapkara, ölüm ve vahşetten gözü dönmüş, önümüzden dörtnala geçerken artık her şeyin yitirildiğini haykırıyordu.

Apolinario katırlara doğru seğirtti. Arabaya koşmaya başladı hayvanları; elleri titriyordu. Dizginin birini düşürdü. Yerden kaldırdı, yine düşürdü. Bütün gövdesi titriyordu. Birbenbire, koşum takımlarını fırlattığı gibi tabanları yağladı. Juan'la ben ileri atıldık. O anda serseri bir kurşun açıktaki katırın kalçasına rastladı. Zaten huysuzlaşmış hayvanlar ok gibi fırladılar, kuzeye, çöle doğru koşmaya başladılar.

Bozgun başlamıştı, vahşi bir asker sürüsü, dehşet içindeki atlarını çılgınca kamçılayarak önümüzden geçiyordu. Yüzleri kapkara kan ter içinde, önümüzde durmuyorlar, bizi fark etmiyorlardı bile. Don Tomas, Pablo Arriola geçti, peşlerinden gelen Gil Tomas'ın atı, tam önümüzden geçerken bir kurşun yiyerek cansız yere yıkıldı.

«Haydi Mister,» dedi Juan; «Gidelim.» Koşmaya başladık. Bayırı soluk soluğa tırmanırken geriye bir göz attım. Gil Tomas tam arkamdaydı, kırmızı kara se-

rapesi omuzlarındaydı. Don Petronilo göründü, omuzu üstünden geriye ateş ediyordu. Juan Santillanes de yanındaydı. En önde Fernando Silveyra, başını atının boynuna eğmiş, dört nala gidiyordu. Hacienda'nın dört bir yanı at koşturan, silâh atan, haykıran adamlarla doluydu: Göz alabildiğine uzanan çölün her yanından, durmadan daha çok adam geliyordu.

11. BÖLÜM

MİSTER'İN KAÇIŞI

JUAN VALLEJO, tüfeğine sımsıkı sarılmış kaçıyordu. Anayoldan çekilmesini söyledim bağırarak. Ardına bakmadan sözümü dinledi. Onu izliyordum. Çölü aşıp dağlara yönelen dümdüz bir yoldu bu. Çölün bu noktası bilardo masası gibi dazlaktı. Kilometrelerce öteden görünmemiz işten bile değildi. Fotoğraf makinem bacaklarıma dolanıyordu. Attım elimden. Ceketim çekilmez bir yük oldu. Çıkarıp onu da attım. Bulunduğum yerden *companero*'ların Santo Domingo yolunda tırmanarak çılgın gibi kaçtıklarını seçebiliyordum. Umulmadık bir anda peşlerinden son hızla gelen bir atlı güru-

hu belirdi; güneyden gelen takviye kuvvetiydi bunlar. Silâhlar yeniden patladı; izleyenler ve izleninenler küçük tepenin dönemecinde gözden kayboldular. Allahtan, bizim yol ana yoldan sapıyordu. Koşmayı sürdürdüm; koştum, koştum, koştum, koşamayacak hale gelene dek koştum. Birkaç adım yürüdüm, yine koşmaya başladım. Soluk almıyor, hıçkırıyordum. Dayanılmaz kramplar saplanıyordu bacaklarıma. Batı dağları yamaçlarına yaklaşmıştım. Çalılıklar sıklaşmaya başladı. Yine de, izlediğim yol arkamdan olduğu gibi görünüyordu. Juan Vallejo önümde, yarım kilometre kadar ilerdeydi benden. Batı dağları yamaçlarına varmıştı bile. Bir engebeye tırmandığını seçebiliyordum. Birden üç atlı çıkageldi, ellerinde silâhlarla, haykırarak, Juan geriye çevirdi başını, silahını çalılıkların içine doğru hızla fırlattı. Can kaygısıyla koşmaya başladı. Ateş ettiler. Sonra Juan'ın attığı silâhı almak için bir an durdular. Tepeyi aşıp gözden kayboldular sonra.

Koşuyordum. Saatın kaç olabileceğini düşündüm. Pek o kadar da korkmuyordum. Her şey o kadar gerçekdışıydı ki. Richard Harding Davis'in kitaplarından bir sayfa yaşıyordum âdeta. Kaçmayı başaramazsam görevimi yapmamış olacakmışım gibi geliyordu bana. Kendi kendime sürekli olarak: «Ne deney. İşte deneyin ta kendisi diye bu gördüklerime derler. Yazacak şeyler buldum,» diye düşünüyordum.

Birden, haykırma ve nal sesleri geldi gerilerden. Yüz metre kadar geride renkli serapesinin ucu dümdüz uçuşan Gil Tomas koşuyor, iki kara giysili, silâhlı adam at üstünde kovalıyordu onu. Ateş ettiler. Gil Tomas, korkudan sararmış küçük yüzünü bana doğru kaldırdı. Koşmasını sürdürdü. Yine ateş ettiler. Kurşunun biri z-z-zm-mmm diye kulağımı sıyırarak geçti. Çocuk sendeledi, durdu, olduğu yerde döndü, adamları şa-

şırtarak patikaya daldı birden. Onlar da ardından döndüler. Baştaki atın ön ayaklarını Gil'in üstüne indirdiğini görüyordum. *Colorado*'lar silâhlarını kasıklarına dayadılar, tetiği yere doğru çevirerek ateş ettiler bir daha, bir daha...

Patikaya doğru koştum, küçük bir tepeyi aştım, çalının birine ayağım takıldı, düştüm. Kumlu yamaçtan aşağı bir düzlüğe gelenedek yuvarlanaraktan indim. Çevre, yoğun çalılarla kaplıydı. Kıpırdanmaya fırsat bulamadan *Colorado*lar yamaçtan aşağı sökün etmişlerdi bile. «İşte orada» diye bir çığlık attılar ve beş metre ötemden çöle doğru dört nala geçtiler. Birdenbire uyuyakalmışım...

Çok uyumamış olmalıyım, çünkü, gözlerimi açtığımda güneş aşağı yukarı aynı yerdeydi ve batıdan tek tük silah sesleri geliyordu Santo Domingo yönünden. Çalılar arasından kızgın göğe baktığımda iri bir akbabanın tepemde daire çizerek uçtuğunu gördüm. Ölü olup olmadığımı çözümlemeye çalışıyor besbelli. Yirmi metre ötede kıpırdamadan duran, atına silahını asmış yalınayak bir yerli, akbabaya bakıyor, çöl düzlüğünü süzüyordu. Kımıldamadım. Bizden olup olmadığını çıkaramamıştım. Az sonra atını kuzeye çevirdi ve tepenin ardında kayboldu.

Düzlükte. dört ayak üstünde sürünerek, yarım saat kadar bekledim. Hacienda yönünden hâlâ silah sesleri geliyordu, herkesin öldüğünden emin olmak için ateş ediyor olmalıydılar. Görünürlerde bir şey yoktu. Bulunduğum vadi kabaca doğuya ve batıya uzanıyordu. Batıya, sıradağlara doğru yola koyuldum. Öldürücü patika hâlâ çok yakındı bana. İki büklüm eğilip ardıma bakmadan tepeyi koşarak aştım. Daha yüksek bir tepe çıktı karşıma, derken bir tane daha. Tepelerden koşarak, gizleyici vadilerden yürüyerek, kuzeybatıya gittik-

çe yaklaşan dağlara doğru yol alıyordum. Az sonra silâh sesi duyulmaz oldu. Güneş çorak ülkeyi yakmaya devam ediyordu. Yüksek çalılar yüzümü, giysilerimi yakıyordu. Ayağımın dibinde kaktüsler, yüzyıllık bitkiler ve birbirine geçmiş uzun dikenli, öldürücü *espada*'lar, botlarıma çarpıyor, değdikleri yeri kanatıyordu. Bitkilerin dibi kum ve sivri uçlu çakıl taşlarıyle doluydu. İşkenceydi yürümek burada. Yüksek bir tepenin üstünde bir an kaskatı durarak geriye baktım. Hacienda öyle uzakta kalmıştı ki, uçsuz bucaksız çölde hayal meyal seçilebiliyordu. İnce bir toz çizgisi ordan Puerta'ya (geçide) doğru yol alıyordu. *Colorado*lar ölülerini Mapimi'ye taşıyorlardı.

Yüreğim sevinçle hopladı. Vadiden yukarı doğru, yeşil serapeli kafasına kan pıhtılı bir mendil sarmış olan biri geliyordu. Çıplak bacakları, *espada*lardan kan içindeydi. Birden beni gördü ve olduğu yerde durdu; bir süre sonra yaklaşmamı işaret etti. Bulunduğu yere indim. Tek kelime söylemeden vadiye doğru gerisin geriye yol gösterdi bana. Yüz metre kadar öteye gitti, kuma serilmiş bir at leşi, yanında da bıçak ya da kılıçla öldürülmüş birini eliyle gösterdi. *Colorado* olduğu anlaşılıyordu, fişekliği kurşunla doluydu çünkü. Yeşil Serapeli adam, korkunç görünüşlü, üstünde kan lekeleri olan bir bıçak çıkardı, diz çöktü, *espada*'ların arasını kazmaya başladı. Birkaç tane kaya taşıdım ben de. Bir meskit dalı keserek içini yardık ve adamı gömdük.

«Ne yana, *companero*?» diye sordum.

«Sıradağlara» dedi. «Ya sen?»

Kuzeyi, Güereca çiftliğinin bulunduğu yeri işaret ettim.

«Pelayo da o yanda sekiz fersahlık yol.»

«Pelayo dediğin ne ki?»

«Başka bir hacienda. Bizden birkaç kişi Pelayo'da sanıyorum.»

Birbirimize «*adios*» diyerek ayrıldık.

Tepelerden koşup, kalleş *espada*lar arasında sendeleyerek, kurumuş nehir yatakları yamaçlarından kayaraktan saatlerce yürüdüm. Görünürlerde su yoktu. Yemek yememiştim ve susamıştım. Kavurucu sıcaktı hava.

Dağlardan birinin dönemecini geçtiğimde Bruquila olduğunu seçebildiğim duman rengi bir leke gördüm. Buradan geçiyordu Camino Real, çöl dümdüz, tabak gibi açık, uzanıyordu. Bir kilometre ötede küçük bir atlı ilerliyor, beni görmüşe benziyordu; dizginlerini kısarak bir süre benden yana baktı. Kıpırdamadan durdum. Az sonra yoluna devam etti. Gittikçe daha küçüldü, daha küçüldü, bir nokta ya da toz büyüklüğünde kalanadek. Kilometrelerce ve kilometrelerce bir canlılık izi görünmüyordu. Eğilerek, tozsuz yol boyunca koşmaya başladım. Güereca'ların evi batıda yarım fersahlık yolda dev ağaçlar arasında saklı duruyordu; ağaçlar akan derenin önünde bir perçem gibi dizilmişti.

Taa uzakta, bitişikteki alçak tepenin üstünde kırmızı bir leke görünüyordu. Biraz yaklaştığımda bunun doğuyu süzmekte olan Baba Güereca olduğunu gördüm. Beni görür görmez koşarak aşağı indi, ellerini oğuşturarak sordu:

«Neler oldu? Ne geçti başınızdan? *Colorado*'ların Dadena'yı aldığı doğru mu?»

Olup bitenleri kısaca anlattım.

«Ya Longinos?» diye bağırdı, koluma yapışarak. «Longinos'u gördün mü?»

«Hayır,» dedim. «*Companero*ların tümü Santo Domingo'ya çekildi.»

«Burada kalmamalısın» dedi yaşlı adam, titreyerek.

«Su içebilir miyim? Konuşacak halim kalmadı susuzluktan.»

«İç, iç. İşte ırmak. *Colorado*lar seni burda bulmamalı.»

Yaşlı adam endişeyle, elde edenedek uğrunda o kadar mücadele ettiği küçük çiftliğin çevresine göz gezdiriyordu. «Hepimizi mahvederler.»

O anda yaşlı ana kapı eşiğinde belirdi.

«Gel buraya, Juan Reed.» diye haykırdı. «Oğlum nerde? O niçin gelmiyor? Öldü mü yoksa? Doğruyu söyle.»

«Hepsi kaçıp kurtulmuş olmalı.»

«Ya sen? Yemek yedin mi? Kahvaltı ettin mi?»

«Dün geceden beri bir damla su içmedim, bir şey de yemedim. La Cadenadan buraya kadar yürüyerek geldim.»

«Vah zavallı yavrum. Zavallı çocuk.« diye sızlandı, bana sarılarak.

«Otur şuraya şimdi, hemen bir şeyler hazırlayayım sana.»

Baba Güereca, anlayışlı karısına karşı içten bir direnişle dudağını ısırdı. Ama, sonunda konukseverliği üstün geldi.

«Evim emrinde,» diye mırıldandı. «Ama acele et. Elini çabuk tut. Seni burda görmemeleri gerek. Tepeye gidiyorum, toz bulutlarını gözetleyeyim bari.»

Birkaç litre su içip, dört, sahan da yumurta ile peynir yedim. Yaşlı adam dönmüş ortalıkta sinirli sinirli dolanıp duruyordu.

«Bu sabah haber aldık. Tüm vadi halkı dağlara kaçıyor. Hazır mısın?»

«Kal burada» diye istekli bir biçimde diretti, *Senora.*

«Longinos eve dönene dek seni *Colorado*'lardan saklarız.»

«Kocası azarladı onu.

«Çıldırdın mı sen? Burada bulmamalılar onu. Hazır mısın artık. Gel öyleyse benimle.» Topallayarak sarı mısır tarlasından aşağı indim.

«Bu yolu izle,» dedi yaşlı adam. «Şu iki tarladan geçersin, sonra patikaya gelirsin. Pelayo'ya giden ana yola çıkarır bu seni. Yolun açık olsun.»

El sıkıştık. Bir dakika sonra mısırları hışırdatarak, terliklerini çaplatarak telâşla tepeye tırmanıyordu.

Boyumu aşan çalılarla kaplı dev bir vadiyi aştım. İki kez atlılar geçti. *Pacifico*'lardan olmalıydılar, ama, ne olur ne olmaz, boş bulunmadım. Onun ötesinde sekiz kilometre uzunluğunda bir vadi daha vardı. Artık çevrem çıplak dağlarla sarılıydı. Önümde ise, beyaz, pembe, sarı tepeler hayal gibi belirmişti. Dört saat kadar sonra bacaklarım kazıklaşmış, ayaklarım kanamış bir durumda başım dönerek, sırtım ağrıyarak bunları da aştım. Dönemeçten döndüğümde *alamo*, ağaçları ve alçak kerpiç duvarlarıyle Pelayo haciendası göründü.

Köylüler çevremi sararak, başımdan geçenleri dinlediler.

«*Que carrai-i-i-i.*» diye mırıldanıyorlardı. «Ama La Cadena'dan buraya bir günde yürümek imkânsızdır! *Pobrecito!* Yorgun olmalısın. Hadi gel, yemek ye. Bu gece de bir yatak buluruz sana.»

«Evim emrinde.» dedi demirci Don Felipe. «Ama *Colorado*'ların bu yöne gelmediklerinden emin misin? Son ziyaretlerinde (eliyle Büyük Köşkün kararmış duvarlarını gösteriyordu) onlara katılmak istemeyen dört *pacifico*'yu öldürdüler.» Koluma girdi. «Hadi gel şimdi *amigo*, bir şeyler ye.»

«Önce, yıkanabileceğim bir şey bulsam iyi olacak.»

Bu sözüm üstüne gülümsediler ve beni haciendanın gerisinde, üzerine salkım söğütlerin sarktığı kıyıları

yemyeşil küçük bir dereye götürdüler. Su, yüksek bir duvarın ötesinde de kocaman *alamo* ağaçları görünüyordu. Küçük bir kapıdan geçtik. Beni orada bıraktılar.

İçerde toprak dik olarak yükseliyor, soluk pembe renkli duvar toprağın engebesine uyuyordu. Çepeçevre sarılmış alanın ortasındaki çukurda duru bir su birikintisi vardı. Bembeyaz kumla kaplıydı dibi. Havuzun bir kıyısından basınçla yukarı çıkan su, dipteki bir delikten geliyordu. Hafif bir buhar vardı yüzünde. Sıcaktı.

Havuzun içinde boynuna kadar suda, ayakta duran birini gördüm. Tepesi usturayla daire biçiminde kazınmış bir adam.

«*Senor,*» dedi. «Katolik misin?»

«Hayır.»

«Tanrıya şükür,» dedi kısaca. «Biz Katolikler genellikle hoşgörü nedir bilmeyiz. Meksikalı mısın?»

Hayır, *Senor.*»

«Çok iyi,» dedi acı bir gülümsemeyle. «Ben papazım ve de İspanyol'um. Bu güzel ülkede istenmediğim, bana uygun bir dille belirtildi, *senor.* Tanrı iyidir. Ama İspanya'daki Tanrı Meksika'dakinden daha iyi...»

Saydam, sıcak suya koyuverdim kendimi. Ağrılar ve yorgunluk, bir ürpertiyle vücudumdan çıkıverdi. Bedenim ayrılmış, salt ruh kalmışım gibi bir duygu kapladı benliğimi. Havuzun ılık suyunda, *alamo* ağaçlarının eğri büğrü dalları tepemizde hışırdarken, felsefe tartıştık. Kızgın gökyüzü ağır ağır ısısını yitirdi, güçlü güneş ışınları yavaş yavaş pembe duvara tırmandı.

DON FELİPE evinde, kendi yatağında yatmam için üsteledi. Söz konusu yatak, demir çevre arasına seyrek yerleştirilmiş kalaslardan yapılmıştı. Bunun üstünde de bir battaniye örtülüydü. Beni örtense giysilerimdi. Bu yatakta yatmaya alışmış Don Felipe, karısı, yetişkin oğlu, kızı ve iki bebek. Şimdi yerde yatıyorlardı. Bunların dışında odada iki de hasta vardı, yüzü kızıl lekelerle kaplı yaşlı bir adam, konuşamayacak kadar kendinden geçmiş bir durumdaydı; bir de, bademcikleri son derece şiş bir erkek çocuğu. Yüz yaşlarında bir ihtiyar belirli aralıklarla odaya girip hastalara bakıyordu. Tedavi yöntemi oldukça basitti. Mum alevinde kızdırdığı demir parçasını, yaşlı adamın yüzündeki lekelere dokunduruyordu. Mısırdan yapılmış bir bulamaç ve domuz yağıyle de çocuğun dirseklerini sevecenlikle oğuşturup yüksek sesle dua okuyordu. Bu, bütün gece belirli aralıklara sürdü. Tedavi süresince bebekler uyanıyor, uyutulmak isteğiyle ağlıyorlardı. Kapı gecenin erken saatlarında kapanmıştı, pencere adına da bir şey yoktu odada.

Bütün bu konukseverlik Don Felipe için gerçekten bir özveri oluyordu. Özellikle yemek vakti, ince sandığını anahtarla açarak bana değerli şeker ve kahvesinden sunmaktaydı. Bütün köle-köylüler gibi, son derece yoksul, fakat aşırı konuksever ve ağırlama meraklısıydı. Yatağını vermesi, aynı anda en yüksek bir onur belirtisiydi bana karşı. Ertesi sabah karşılığında para ödemek istediğimde, sözünü bile ettirmedi.

«Evim emrindedir.» diye tekrarladı.

«Evine gelen bir yabancının Tanrı olma ihtimâli vardır,» derler bizde.

Sonunda ona, tütün alması için biraz para verdim, kabul etti. O zaman, paranın yerine gideceğini anla-

dım; bir Meksikalının kendine verilen görevi hiç bir zaman yapmayacağına kesinlikle güvenilebilir; çünkü, insana keyif verici bir sorumsuzluğu vardır onun.

Sabahın altısında Santo Domingo'ya gitmek üzere yaşlı bir köle-köylünün kullandığı iki tekerli bir arabayla yola çıktık. Köylünün adı Froilan Mendarez'di. Ana yoldan gitmemeye kararlı olduğumuzdan, tepeler arasındaki bir izi takib edip sarsılarak yol alıyorduk. Bir saat kadar yol aldığımızda hiç de hoş olmıyan bir düşünce takıldı kafama:

«*Companero*lar Santo Domingo'ya kaçmıştı; ya *colorado*'lar da oradaysa şimdi?»

«Gerçekten, ya ordaysalar?» diye mırıldandı Friolan katırları kırbaçlayarak.

«Peki, ordaysalar, ne yaparız?»

Friolan bir an düşündü.

«Başkan Huerta'nın amca oğlu olduğumuzu söyleyiveririz,» diye önerdi, gülümsemeden. Friolan, çıplak ayaklı yüzü ve elleri yaşlılık ve kirden son derece yıpranmış bir köylüdü: ben de partal bir Gringo...

Birkaç saat daha sarsıntılar içinde yol aldık. Bir noktada çalıların arasından eli silâhlı biri fırladı önümüze ve durdurdu bizi. Dudakları susuzluktan çatlamış, deri gibi olmuştu. *Espada*lar paralamıştı bacaklarını. Sıradağların ötesinden bütün gece tırmanarak, kayarak kaçmıştı. Elimizdeki su ve yiyeceğin tümünü verdik adama, sonra Pelayo yoluna devam ettik.

Öğleden sonra, arabamız son çöl tümseğini aştığında, altımızda yayılmış uyuklayan Santo Domingo hacienda'sını, su kaynağı çevresinde birikmiş, yüksek palmiyeleri andıran, *alamo* ağaçlarını gördük. Yamaçtan aşağı inerken yüreğim ağzımdaydı. Geniş avluda köle-köylüler voleybol oynuyordu. Uzun bir sıra

halinde su taşıyan kara giysili kadınlar kaynağa gidip geliyordu. Yaktıkları ateşin ince dumanı yükseliyordu ağaçların arasından.

Odun taşıyan yaşlı bir köylüye rastladık. «Hayır,» dedi. «*Colorado*'lar gelmedi. Maderista'lar? Evet, onlar dün akşam geldiler, yüzlercesi hem de. Koşarak gelmişler. Ama şafakla La Cadena'ya döndüler, ölülerini gömmek için.»

Ağaçlar arasındaki ateşin çevresinden bir haykırış duyuldu:

«Mister», «Mister gelmiş. *Gue Tal, companero?* Nasıl kaçtın?» Dostlarım, gezgin satıcılardı bağıranlar. Hevesle çevremi sardılar, sorular soruyor, elimi sıkıyor, sarılıyorlardı bana.

«Ah, amma yaklaşmışım! *Caramba,* amma şanslıymışım! Longinos Güereca'nın öldüğünü duymuş muydun? Evet ama ölmeden altı *colorada* öldürmüştü. Martinez de, yine Nicanor ve Redondo da.»

Böyle adi bir savaşta bu denli gereksiz ölüler düşündükçe hastalanmıştım. Neşeli, canlı, güzel Martinez, çok sevdiğim Gino Güereca, sevgilisi daha o zaman Chihuahua'ya gelinliğini almağa giden Redondo ve sevimli Nicanor. Redondo, çevrenin sarıldığını ve birliğinin kendisini bırakıp gittiğini anlayınca La Cadena'ya doğru tek başına sürmüştü atını, üç yüz *colorado* yakalamıştı onu yolda. Kurşunla delik deşik etmişler. Gino, Luiz Martinez ve Nicanor, yanlarında beş kişiyle haciendanın sağ kanadını, hiç bir yardım görmeden, barutları bitenedek savunmuşlar. Ateş eden adamlar çember içine almış onları. Sonra ölmüşler. *Colorado*'lar Albayın karısını sürükleyerek götürmüşler.

«Ama tüm savaştan sağ çıkmış biri var.» dedi satıcılardan biri. «Son fişeği tükenenedek savaşmış, sonra kılıcıyle düşmanı yararak kaçmış.»

Çevreme baktım. Hayranlıkla kendisini dinleyen köylü halkası ortasında kolunu kaldırmış büyük olayı anlatan Apolinario duruyordu. Beni gördü, soğuk bir selâm verdi başıyle, savaştan kaçmış birine davranılacağı gibi ve anlatmaya devam etti serüvenini.

Geçmek bilmeyen ikindi süresince Froilan ve köylülerle *ribota* oynadım. Sessizlik dolu bir gündü. Hafif bir rüzgâr dev ağaçların koca dallarını sallıyor, güneş Santo Domingo'nun ardından ısıtıyordu tepeleri.

Tuhaf bir gün batışıydı. Gökyüzü akşam üstüne doğru açık renk bulutlarla doldu. Önce pembe renge büründü bulutlar, sonra kırmızı, derken birdenbire tüm gök kubbe koyu, kan kırmızı bir renk aldı.

İri bir sarhoş, bir doksan boyunda bir yerli, elinde kemanıyle *ribota* oynadığımız alana sendeleyerek yaklaştı. Çenesinin altına sıkıştırdı kemanı; yay düzensiz hareketlerle tellere sürtüyor, çalarken öne arkaya yalpalıyordu. Derken, köylü kalabalığının arasından tek kollu bir cüce fırlayıverdi ortaya, dans etmeye başladı. Yoğun bir kalabalık ikisini çevirdi, neşeyle haykırıyorlardı. O anda kan kırmızı ufukta, doğu tepeleri üstünde, perişan adamlar belirdi; at üstünde, yürüyen, yaralısı, sağlamı, yorgunu, hastası, tükenmişi sendeleyerek topallayarak Santo Domingo'ya doğru iniyordu.

12. BÖLÜM

ELİZABETTA

BÖYLECE, bozguna uğramış, perişan askerler, kızıl gökyüzünü arkalarına almış, bayır aşağı iniyorlardı. Kimi yorgunluktan başları sarkmış atlar üstünde geliyordu. İki kişinin tek bir at üzerinde geldiği de oluyordu. Ötekiler, başları ve kolları kanlı bezlerle sarılı, yürüyorlardı. Fişeklikleri boşalmış, tüfekleri yitmişti. Elleri ve yüzleri baruttan kararmıştı, ter ve kir karışımı iğrenç bir haldeydiler. Bulunduğumuz yerle La Cadena arasındaki 25 kilometrelik çorak topraklardan sendeleyerek son tepeye varmışlardı. Kadınlar dahil, sağ kalanlar elliden çok değildi. Ötekiler, çıp-

lak dağlara ve çöl engebelerine dağılmıştı, saatlerce sürdü gelmeleri.

Don Petronilo en öndeydi. Başını eğmiş, kollarını kavuşturmuştu. Tökezleyen, sallanan atının boynundan dizginleri sarkıyordu. Hemen ardından Juan Santillanes geliyordu; kuru, bembeyaz, yaşlı. Fernando Silveyra, pırtılar içinde sürüklenircesine ilerlemekteydi. Sığ dereye vardıklarında yukarı baktılar; beni görmüşlerdi. Don Petronilo elini salladı güçsüzce, Fernando haykırdı:

«Hey, bizim mister burda. Nasıl kaçabildin? Seni yüzde yüz vurmuşlardır diye düşünmüştük.»

«Keçilerle yarış ettim» diye karşılık verdim. Juan güldü.

«Ödün kopmuştur ama, hmm?»

Atlar, suratlarını coşkuyla dereye daldırarak suyu hırsla içtiler. Juan atını hainçe mahmuzlayıp dereyi geçti, kucaklaştık. Don Petronilo derenin içine indi, rüyada gibiydi. Çizmelerinin boyunu aşan suyun içinden yürüyerek yanıma kadar geldi. Ağlıyordu. Anlamı değişmemişti yüzünün, ama göz yaşları yanaklarından süzülüyordu.

«*Colorado*'lar karısını kaçırdılar,» diye fısıldadı Juan kulağıma. Adama karşı sonsuz bir acıma duydum.

«Feci bir şey, *mi coronel*,» «Ölen bu cesur kişilerin sorumluluğunu taşımak.» dedim usulca. «Ama sizin suçunuz yok ki.»

Gözyaşları arasında bayır aşağı inen içler acısı guruba bakarak, yavaşça, «O değil,» dedi.

«Savaşta ölenler içinde benim de dostlarım vardı,» diye ekledim. «Ama, hepsi kahramanca, ülkeleri için çarpışarak öldüler.»

Ellerini oğuşturarak konuştu: «Onlar için ağlamıyorum,» Bugün, benim için değeri olan şeylerin tümünü yitirdim. Kadınımı götürdüler, talimatnamemi, kâ-

ğıtlarımı, paramı alıp gittiler. Hele geçen yıl Mapimi'den aldığım altın işlemeli gümüş mahmuzlarımı düşündükçe acıdan kıvranıyorum.» Arkasını döndü, uzaklaştı; rahatlamıştı.

Köylüler evlerinden fırlayıp acıma sözcükleri, sevgi dolu ikram teklifleriyle yanımıza gelmişlerdi. Askerlerin boynuna sarılıyorlar, yaralıları tedavi ediyorlar, onlara «kahraman» diyerek çekingenlikle omuzlarını okşuyorlardı. Kendileri umutsuzcasına yoksul olmalarına rağmen, yiyecek, yatak, hayvanlara yem ikramında bulunuyorlar, askerlerin iyileşene kadar Santo Domingo'da kalmalarında diretiyorlardı. Ben yatacak yer bulmuştum bile. Çoban Don Pedro büyük bir cömertlikle bana odasını vermiş, kendisi ve ailesi mutfağa geçmişti. Bunu herhangi bir karşılık düşünerek yapmamıştı, hiç param olmadığını sanıyordu çünkü. Erkekler, kadınlar, çocuklar, bozguna uğramış, yenik, bitkin askerlere yatacakları bir yer ayırmak için evlerini boşaltıyorlardı.

Fernando ve Juan'la birlikte dere kıyısında oturan dört gezgin satıcıdan biraz tütün istemek için yaklaştık. Bir haftadır hiç satış yapmamışlardı, açlıktan ölmek üzere olmalarına rağmen avuçlarımızı cömertçe *macuche*'yle doldurdular. Savaştan söz ederek, uzandığımız yerden garnizonun perişan döküntülerinin tepeyi aşarak inişini izliyorduk.

«Gino Güereca'nın öldüğünü duydum,» dedi Fernando.

«Öldürülüşünü gözlerimle gördüm, dostum. İlk defa bindiği duman renkli kısrağı eyer ve dizginlerden ürkmüştü. Ama, hayvan kurşun yağmuru ve top gümbürtüleri arasına girince sakinleşti. Soylu hayvan... Ataları savaşçıydı belki de. Gino'nun çevresinde fişekleri tükenmiş dört beş kahraman vardı. Önlerinden ve

iki yandan çift sıra atlı *colorado*larla çevrilene dek savaştılar. Gino, atının yanıbaşında ayaktaydı, ansızın bir düzine kurşunla yere yıkıldı kısrak. Kalanlar paniğe kapılmıştı. Ateş etmekten vazgeçerek, 'Kaybettik!' diye bağırdılar. Fırsat varken kaç!' Gino silahını onlara doğru salladı. 'Hayır.' diye bağırdı. *'Companero*ların kaçmasına fırsat verelim hiç olmazsa.' Az sonra çevresini sarmışlardı. Bu sabah cesedini gömene dek bir daha görmedim onu... Cehennem gibiydi orası. Silâhlar güneşten öyle kızgındı ki, namluya el dokundurulmuyordu. Kurşunların çıkardığı dumandan her şey bir serap gibi görünüyordu...»

Juan söze karıştı:

«Geriye çekilme başladığında, doğrudan doğruya geçide at koşturduk. Ama, gider gitmez de yapılacak hiç bir şey olmadığını gördük. *Colorado*'lar bir avuç adamımıza denizden gelen dalgalar örneği saldırdı. Martinez benden az öndeydi. Silâhını çekme fırsatını bile bulamamıştı zavallı; hem de ilk savaşıydı bu. At koşturduğu sırada vurdular onu... Martinez'le birbirinizi nasıl sevdiğinizi biliyorum. Geceleri yatak ucunda ne güzel, içtenlikle konuşur, dertleşirdiniz. Bir türlü ayrılmak istemediniz birbirinizden.»

Çıplak ağaç tepeleri güneşin çekilmesiyle koyulaşmış, gök kubbesini dolduran yıldızlar arasında sessizce uzanıyordu. Gezgin satıcılar ateşlerini yakmıştı ve alçak sesle yaptıkları dedikodu bize dek ulaşıyordu. Açık kapılarından mum ışığı sızıyordu köy evlerinin. Kara giysili genç kızlar başlarında testilerle dereden su taşıyordu. Kadınlar tekdüze bir hareketle taşları birbirine sürterek mısır aşı hazırlıyorlardı. Köpekler havladı. Nal sesleri *caballada*'nın dereyi geçtiğini belirti-

yordu. Don Pedro'nun evi önündeki çıkıntıya sıralanmış cenkçiler, sigaralarını tüttürerek savaşı yeniden yaşıyorlardı. Bağırarak anlatıyorlar, yere vuruyorlardı ayaklarını.

«Tüfeği namlusundan kavradığım gibi herifin sırıtan suratına çarpıverdim,» diye anlatıyordu biri, el kol hareketleriyle yaptıklarını tekrarlayarak. Köylüler çevrelerini sarmışlar, soluklarını kesmiş dinliyorlardı... Perişan Birlik kalıntıları derenin ötesindeki yoldan tek tük gelmeye devam ediyordu.

Karanlık basmamıştı daha. Kayıp *compadre*'lerimi bulmak umuduyla alacakaranlıkta dere kıyısına indim. Ve Elizabette'yı ilk kez orada gördüm. Hiç bir çarpıcı yanı yoktu kızın. Perişan askerler arasındaki pek az kadından biri olduğu için dikkatimi çekti sanıyorum. Çok esmerdi. Yirmi beş yaşlarında, sevimli yüz çizgileri olan, saçları iki uzun örgü halinde omuzlarından sarkan, güldüğünde iri, pırıl pırıl dişleri görünen bir kızdı. Saldırı sırasında La Cadena'da çalışan kadınlardan biri miydi, yoksa orduyu izleyen *vieja*'lardan mıydı, bir türlü çıkaramadım.

Yüzbaşı Felix Romero'nun atının peşinde, tozlar arasında sendeleyerek, umursamazcasına yürüyordu, otuz beş kilometrelik yolu böyle aşmıştı. Yüzbaşı konuşmuyordu kızla, başını bile çevirmiyordu geriye. İlgisizce sürüyordu atını. Tüfeğini taşımaktan yorulduğunda geriye uzatıp «tut şunu» derdi.

Birlik, ölüleri gömmek için La Cadena'ya döndüğünde Yüzbaşı, ölülerin arasında belleğini yitirmiş, başıboş dolaşırken görmüş kızı. Bir kadın istiyormuş, ve ona kendisini izlemesini emretmiş. Kız da tek bir soru sormadan, ülke ve cinsiyet geleneğine uyarak peşine düşmüştü yüzbaşının. Yüzbaşı Felix su içmesi için atının

dereye uzanmasına izin verdi. Elizabetta da durdu, diz çöktü ve yüzünü dereye daldırıverdi.

«Haydi», diye emretti Yüzbaşı «*Andale.*» Söz etmeden kalktı kız, suların arasından yürüyerek aştı dereyi. Aynı biçimde yokuşu tırmandılar. Yüzbaşı atından indi, taşıdığı tüfeği vermesi için kıza doğru uzattı elini ve «Yemeğimi hazırla» diye emrederek öteki askerlerin kalmakta olduğu evlere doğru ilerledi.

Elizabetta, ateş yakmak için diz çökerek çevreden çalı çırpı topladı. Az sonra yanıyordu ateş. Meksika kadınlarına özgü hırçın ve kalın sesiyle ötedeki çocuğa seslendi.

«*Aie. Chamaco.* Bana biraz suyla mısır getiriver de erkeğimi besleyeyim.» Ve ateşin kızıl ışığı önünde ayağa kalkarak saçlarını savurdu. Göğsündeki kurumuş kan izleri bulunan kaba, uçuk renkli mavi kumaştan bir bluz vardı üzerinde.

«Ne savaş, değil mi *senotira,*» dedim.

Pırıl pırıl dişlerini ortaya çıkararak güldü, ama güç anlaşılır bir boşluk vardı anlatımında. Yerli yüzleri genellikle bir maske gibidir. Bu anlatımın gerisinde çok yorgun, biraz da isterik olduğunu sezdim. Buna karşın oldukça sakindi sesi.

«Müthiş» dedi; «Ateş eden *Coloradolar* önünde kilometrelerce koşan Gringo sen misin?» Güldü, gülüşünü yarıda keserek acı veriyormuş gibi soluğunu tuttu.

Chamaco, bir testi su ve bir kucak mısırla çıkageldi, kızın ayağı dibine yığıverdi elindekileri. Elizabetta şalının arasından taş bir boru çıkararak mısırı içine doldurdu.

«Seni La Cadena'da gördüğümü hatırlamıyorum,» dedim.

«Çoktandır orada mıydın?»

«Çoktandır,» dedi başını kaldırmadan. Sonra ansı-

zın, «Ahh, ama bu savaş hiç de kadınlara göre bir oyun değil,» diye haykırdı.

Don Felix, ağzında sigarasıyle karanlıklar arasından belirdi birden:

«Yemeğim nerde?» diye homurdandı. «Hazır olmadı mı daha?»

«*Luego, Luego*» diye karşılık verdi Elibazetta. Yüzbaşı da geldiği yere döndü...

«Dinle, *Senor,* her kimsen.» dedi, telâşla başını benden yana kaldırarak; «Sevdiğimi dün savaşta vurdular, öldü. Artık şu gördüğün adam benim erkeğim. Ama, Tanrı ve tüm Azizler için bu gece onunla yatamayacağım. Seninle kalabilir miyim?»

Sesinde hiç bir işve izi yoktu. Bu çocuksu ruh, dayanamıyacağı bir durumla karşı karşıya kalmış, içgüdü yordamıyle bir çözüm yolu bulmuştu. Bu yeni adamla birlikte olmanın onu niçin bu denli tiksindirdiğinin bilincinde olduğunu hiç sanmıyordum. Sevdiğinin vücudu toprak altında henüz soğumamıştı bile. Ben onun için, o da benim için bir hiçti. Önemli olan da buydu.

Kabul ettim. Birlikte ateşin yanından uzaklaştık. Yüzbaşının mısır yemeği unutulmuştu bile. Az ötede karanlıklar arasında rastladık ona.

«Yemeğim,» diye söylendi sabırsızlıkla. Sonra sesi değişti. «Nereye gidiyorsun?»

«Bu *senor* ile gidiyorum.» diye cevap verdi Elizabetta sinirli sinirli. «Onunla kalacağım.»

«Sen,» diye söze başladı Don Felix yutkunarak; «Sen benim kadınımsın. *Oiga, senor,* bu kadın benimdir.»

«Evet,» dedim; «Sizin kadınınız. Onunla bir şey yapacak değilim. Ama çok yorgun ve iyi hissetmiyor kendini. Bu gecelik yatağımı vereceğim ona.»

«Çok fena bir şey bu senin yaptığın,» dedi Yüzbaşı, boğuk bir sesle. «Sen bu Birliğin konuğu, Alba-

yın dostusun ama bu kadın bana ait, ben de istiyorum onu şimdi.»

«Ah,» diye haykırdı Elizabetta; «Bir daha sefere *senor*.» Kolumu yakaladığı gibi ileriye çekiştirdi beni.

Savaş ve ölüm korkusu geçirmiştik tümümüz. Heyecanlı, şaşkındık. En azından ben öyleydim. Köylüler ve askerler çevremizi sarmışlardı bile. Biz yolumuza devam ettiğimizde Yüzbaşının uğradığı haksızlığı anlatan sesini duyuyorduk arkamızdan.

«Albaya anlatacağım,» diyordu; «Hepsini anlatacağım ona.» Homurdanarak önümüzden geçti, Albayın koğuşuna doğru ilerledi.

«*Oiga, mi coronel,*» diye seslendi. «Bu Gringo kadını mı aldı. Hakaretlerin en büyüğüdür bu.»

«Eh,» dedi sakince Albay; «İkisi de gitmek istiyorsa yapacak bir şey kalmıyor, ne dersin?»

Haber ışık hızıyla yayılmıştı. Bir grup, neşeyle, açıksaçık sözler söyleyerek, bir gelin-güvey peşinden gelir gibi izliyordu bizi. Asker ve yaralıların oturduğu çıkıntının önünden geçerken, sırıtarak, yeni evli bir çifte söylenen kaba şakalar yapıyorlardı. Ama, attıkları lâflar adi, kaba değil, içten, mutluluk dileyen takılmalardı.

Don Pedro'nun evine yaklaştığımızda, içerde bir sürü mum yandığını gördük. Karısı ve kızıyle birlikte, ellerinde süpürge, toprak döşemeyi süpürüyor, su serpip yeniden süpürüyorlardı. Yatağa yeni keten çarşaflar serilmiş, Azize'nin resmi önünde duran masadaki mumların tümünü yakmışlardı. Kapının üstünden son Noel'den kalma kâğıt çiçekler sarkıtmışlardı, mevsim kıştı, taze çiçek bulunmuyordu.

Don Pedro'nun ağzı kulaklarına varıyordu. Kim olduğumuz, ilişkimizin ne olduğu onu ilgilendirmiyordu.

Bir erkekle, genç bir kadın vardı, bu da onun gözünde bir düğün anlamı taşıyordu.

«Mutlu bir gece geçirmenizi dilerim,» dedi ve usulca kapıyı örttü. Tutumlu Elizabetta, odayı dolaşarak biri dışında tüm mumları söndürdü.

Dışardan müzik sesleri gelmeye başlamıştı. Köy orkestrası kiralanmıştı bize serenad yapması için. Tam kapının önünde, gece yarısına dek çaldılar. Komşu evden, iskemle ve masaları bir yana çekip dans etmek için yer açtıklarını, çıkan seslerden anladık. Biz uykuya dalmadan dansa başlamışlardı bile. Tutumlu bir tavır içinde serenadle *baile* yapıyorlardı.

En küçük bir çekingenlik duymadan yanıma uzandı Elizabetta. Elini uzatarak elimi tuttu. Vücudumun rahatlatıcı ısısını duymak için iyice sokuldu bana ve «sabaha görüşürüz» diyerek yumdu gözlerini. Sakin, tatlı bir uykuya koyuverdim kendimi ben de...

Sabah uyandığımda gitmişti bile. Kapıyı açıp dışarı baktım. Mavi, altın renkli gün ışımıştı. İri ak bulutlar, rüzgârlı gök ve ışık saçan çelikten bir çöl. Kül rengi ağaçların dibinde dört gezgin satıcı dostumun yaktığı ateş rüzgârdan yataylaşmıştı. Kara giysili başlarında kırmızı testiler, dereye iniyorlardı. Horozlar ötüyor, keçiler sütlerinin sağılmasını bekliyor, tozu dumana katan bir sürü at dereye iniyordu.

Elizabetta, yaktığı ufak ateşin başına çömelmiş, Yüzbaşının kahvaltısı için tortilla hazırlıyordu. Yanına yaklaştığımda gülümsedi, nazikçe, iyi uyuyup uyumadığımı sordu. Rahatlamış bir hali vardı ,işinin başında şarkı tutturmasından anlaşılıyordu bu.

O anda Yüzbaşı azametle yaklaştı, başıyle hafifçe selâmladı beni.

«Hazır olmuştur inşallah,» diye söylendi kızın uzat-

tığı *tortillayı* alırken. «Küçücük bir kahvaltıyı bile kaç saatte hazırlıyorsun! *Caramba!* Kahve niçin yok?»

*Tortilla*sını çiğneyerek uzaklaştı. «Hazırlan» diye seslendi omzu üzerinden. «Bir saata kadar kuzeye gidiyoruz.»

«Sen de gidiyor musun?» diye merakla sordum.

Elizabetta koca koca gözlerini dikti yüzüme.

«Tabii gidiyorum. *Seguro.* Erkeğim değil mi?» Adamın peşinden hayranlıkla bakıyordu. Artık ondan tiksinmiyordu. «Benim erkeğim o,» dedi; «Çok yakışıklı, hem de çok yiğit. Geçen günkü savaşta bir görseydin.»

Elizabetta, sevgilisini unutmuştu bile.

II

FRANCISCO VILLA

1. BÖLÜM

VILLA BİR MADALYA ALIYOR

VİLLA ordusunun topçu müfrezesi, Torreon üstüne ilerleyişinden iki hafta önce, Villa Chihuahua'dayken, savaşlardaki başarısından ötürü ona bir altın madalya vermeyi kararlaştırdı.

Chihuhua vali konağının tören salonunda parıltılı avizeler, döküm döküm kırmızı perdeler, cicili bicili Amerikan duvar kâğıtları arasında vali için bir taht vardır. Altın yaldızlı, aslan pençeleri biçiminde kolları olan koltuk, başlığı taç biçiminde kocaman, altın yaldızlı tahta bir sayvanın altında yüksekçe bir yere yerleştirilmiştir. Sayvandan koltuğun yanlarına doğru ağır kırmızı kadife perdeler sarkar.

Topçu subayları, siyah kadife ve altın rengiyle süslü çok şık mavi üniformaları, pırıl pırıl kılıçları, koltuklarında tuttukları altın yaldızlı kordonlarla süslü şapkalarıyla tören salonunun bir ucunda boydan boya sıralanmış bekliyorlardı. Salonun kapısından başlayarak, çevresindeki galeri, giriş merdiveni, konağın büyük iç avlusu boyunca, caddeye açılan büyük kapılara kadar silâhları hazır durumda iki sıra asker dizilmişti. Dört ayrı alaydan kurulu bir bando, kalabalığı kesiyordu. Başkentte oturanlar konağın önündeki Armas meydanına binlerle yığılmıştı.

«*Ya viene.*» «İşte geliyor.» «Viva Villa», «Viva Madero». «Viva yoksulların dostu.»

Haykırışlar arkalarından başladı ve binlerce şapkayı havaya fırlatan bir ateş gibi yükseldi, büyüdü, bütün kalabalığı kapladı. Avludaki bando, Meksika Ulusal Marşını çaldı ve Villa caddeden yürüyerek geldi.

Düğmelerinin birkaçı kopmuş, eski, sade bir hâki üniforma giyiyordu. Sakalları uzamış, şapkasız, saçları taranmamıştı. Yürürken ayaklarını içe doğru basıyordu. Hafif kambur, elleri pantolonunun cebinde biraz ilerledi. Askerlerin keskin sıraları arasına girdiğinde hafifçe utanıp sıkıldığı seziliyordu. Sıralar arasında bazı «compadre»leri gülümsüyerek selâmladı. Baştan aşağı üniformalı vali Chao ve dışişleri Bakanı Terrazzas, büyük merdivenin altında Villa'yı karşıladılar. Avludaki bando bütün sıkıntılı havayı dağıttı. Villa tören odasına girerken konağın balkonundan birinin işaretiyle Armas meydanındaki büyük kalabalık şapkalarını çıkardı, odada bulunan pırıl pırıl subayların hepsi birden sert bir selâm verdi. Napolyon'a yaraşan bir törendi bu.

Villa bir durakladı, bıyığını çekiştiriyordu sıkıntı içinde. Sonunda taht ilgisini çekti, yürüdü, koltuğun

kollarını sarsarak sağlamlığını denedikten sonra oturdu. Vali sağında, dışişleri bakanı solunda yer aldılar. Senor Bauche Alcalde ilerledi, Cicero'nun Catiline'i suçlarken yaptığı gibi kolunu kaldırarak Villa'yı öven kısa bir konuşma yapacağını bildirdi, Villa'nın savaş alanlarında gösterdiği altı kahramanlığı bir bir sayarak süslü ayrıntılarla anlattı. Ondan sonra konuşan topçu kumandanı:

«Ordu size hayran. Gösterdiğiniz yol ne olursa olsun sizi izleyeceğiz. Meksika'da istediğiniz her şey olabilirsiniz,» dedi. Ardından üç subay daha Meksika nutukçuluğunda gerekli olan taşkın ve gereksizcesine uzun konuşmalar yaptılar, Villa'dan «yoksulların dostu», «yenilmez general», «kahramanlık örneği», «vatanseverlik ilhamı», «Meksika cumhuriyetinin umudu» diye söz ettiler. Bütün bunların arasında Villa ağzı açık, küçük kurnaz gözlerini odada dolaştırıp tahtın üstünde kaykılarak oturdu. Bir iki kere esnedi, ama çoğunlukla bir kiliseye girmiş küçük bir çocuk gibi içten içe iyice eğlenerek, bütün bunların ne demek olduğunu düşünüyordu her halde. Bütün bu olanların yapılması gereken şeyler olduğunu biliyordu elbet, belki de bütün bu geleneksel törenin kendisi için olmasından biraz gurur duyuyordu. Ama yine de bu iş onu sıkıyordu.

Sonunda, albay Servin etkileyici bir hareketle ilerledi, elinde, içinde madalya olan küçük bir mukavva kutu vardı. General Chao, Villa'yı dürttü, Villa ayağa kalktı. Subaylar çılgınca alkışlıyor, dışarda halk bağrışıyor, avludaki bando gümbür gümbür bir zafer marşı çalıyordu. Villa yeni bir oyuncak alan çocuk gibi heyecanla iki elini birden uzattı. Kutuyu açıp içindekini görmek için sabırsızlanıyordu. Birden ortalığı, beklenen bir sessizlik kapladı. Villa madalyaya baktı, kafasını kaşıyarak bu saygılı sessizlik içinde şöyle dedi:

«Kahramanlıklarını saymakla bitiremediğiniz bir adama vermek için daha büyük bir şey bulamadınız mı?»

Böylece, hemen oracıkta bir yığın gürültülü kahkaha arasında İmparatorluk balonu söndürülmüş oldu.

Konuşmasını bekliyorlardı —alışılagelmiş bir kabul konuşması yapmasını. Ama, odada çevresine baktığında, bir peon olan Villa için öleceklerini söyleyen üstelik bunda içten olan iyi eğitim görmüş adamları, düzenli durmaları gerektiğini unutarak sevdikleri *Companero*'yu görmek için kapıda biriken, koridorda yığılmaya başlayan askerleri gördükçe, devrimin onlar için ne demeye geldiğini, ne kadar önemli olduğunu kavradı. Düşünürken hep yaptığı gibi, yüzünü buruşturarak önünde duran masanın üstüne eğilip güç duyulur bir sesle boşaldı:

«Söyleyecek söz bulamıyorum. Bütün söyleyebildiğim şey: Kalbim yalnız sizinle dolu.» Sonra şak diye yere tükürerek Chao'yu dürttü ve yerine oturdu. Chao da böyle durumlarda verilmesi beklenen söyleve başladı.

2. BÖLÜM

BİR HAYDUDUN DOĞUŞU

VİLLA yirmi iki yıldır kanun dışı yaşıyordu. Daha 16 yaşında Chihuahua sokaklarında süt taşırken bir devlet memurunu öldürmüş ve dağa kaçmak zorunda kalmıştı. Hikâyeye göre, memur Villa'nın kız kardeşinin ırzına geçmişti ama, Villa'nın onu dayınılmaz küstahlığı yüzünden öldürmüş olması daha mümkün. İnsan yaşamının ucuz olduğu Meksika'da, bu olay onun uzun süre kanun dışı yaşaması için yeterli değil; bundan sonra bağışlanmaz bir suç daha işledi, zengin *Hacendados*'dan sığır çaldı. Bu olaydan Madero ihtilâlinin çıkışına kadar Meksika hükûmeti Villa'yı yakalayana para vaadetti.

Villa, cahil peon'ların oğluydu. Okula hiç gitmemişti. Uygarlığın karmaşıklığı üstüne en küçük bir fikri yoktu. Sonraları yerlilere özgü olağanüstü bir açıkgözlülükle olgunlaşıp uygarlığa döndüğünde bir vahşinin ilkel basitliği içinde karşılaştı yirminci yüzyılla.

Haydutken neler yaptığı hakkında doğru bir bilgi elde etmek hemen hemen imkânsız. Yerel gazetelerin eski sayılarında ve hükûmet raporlarında cana ve mala tecavüz ettiği yazılıdır. Ama bu kaynaklar önyargılıydı, ayrıca bir haydut olarak ünü öyle yayılmıştı ki, Kuzey Meksika'daki her tren soygunu, her yol kesme ve adam öldürme olayı Villa'ya yükleniyordu. Ama, peon'lar arasında, Villa adı çevresinde efsaneler oluşuyordu. Kahramanlıklarını öven birçok halk şarkıları vardı, geceleyin dağlarda ateşin çevresinde çobanların babalarından duyduklarını tekrarlayarak ya da hemen oracıkta içlerinden geldiği gibi besteleyip eklemeler yaparak şarkılar söylediklerini duyabilirdiniz. Sözgelimi, Villa'nın Los Alamos Hacienda'sındaki peon'ların sefaleti karşısında öfkelenerek küçük bir ordu toplayıp Büyük Evi nasıl baskın yapıp yağmaladığını, ele geçirdiği malları halk arasında nasıl dağıttığını anlatırlardı. Terrazzas otlağından binlerce sığırı çalıp sınırdan geçirirdi. Zengin bir madeni birden basıp çıkarılan külçeleri ele geçiriverirdi. Mısıra ihtiyacı olduğunda zengin birinin ambarını basardı. Kalabalık yollardan uzak köylerden açıkça adam toplayıp dağlarda haydut çeteleri örgütlerdi. Bugünkü devrimci askerlerin çoğu, Urbina gibi anayasacı generallerin bazıları, eskiden onun çetesindeydiler. Bölgesi daha çok güney Chihuahua'yı ve kuzey Durango'yu kapsıyordu ama, Coahiula'dan, Cumhuriyeti de içine alan Sinaloa devletine kadar uzanıyordu.

Romantik ve dünyayı umursamaz kahramanlığı sa-

yısız şiirlerin konusudur. Türkülerden birinde, çetesinden Reza adlı birinin jandarmalar tarafından yakalanıp Villa'yı ele vermesi için parayla nasıl kandırıldığı anlatılır. Villa bunu duyunca, Chihuahua'ya haber salıp Reza için geleceğini söyledi. Gün ışığında, apaçık, at üstünde şehre girdi, Plaza'da dondurma aldı -türkünün burası çok açık seçiktir-, sokaklarda bir aşağı bir yukarı dolaştı durdu, ta Reza'yı Paseo Bolivar'da pazar kalabalığı arasında buluncaya kadar. Onu oracıkta vurup kaçtı. Açlık olduğunda birçok bölgeyi ve Porfirio Diaz'ın insafsız toprak kanununu uygulayan askerler tarafından topraklarından atılan bir yığın köyü besledi. Her yerde yoksulların dostu olarak biliniyordu. Meksika'nın Robin Hood'uydu.

Bütün bu yıllarda kimseye güvenmemeyi öğrendi. Ülkenin bir başından bir başına sadık arkadaşlarından biriyle birlikte yaptığı gizli yolculuklarda ıssız bir yerde kamp kurar, kılavuzunu savar ve yanan bir ateş bırakarak bütün gece sadık yoldaşından uzaklaşmak için at koştururdu. Villa savaş sanatını böyle öğrendi. Bugün de savaş alanında, ordu gece kampa girdiğinde atının dizginlerini bir emir erine savurup omuzlarına bir «serape» atar ve tepeleri dolaşır bir başına. Hiç uyumaz sanırsınız. Gecenin bir vakti ileri karakollardan birinde beliriverir, nöbetçilerin görevleri başında olup olmadığına bakar. Sabahleyin tam karşı bir yönden döner gelir. Hiç kimse, emrindeki en güvenilir subayı bile harekat geçinceye kadar planları konusunda en ufak bir şey bilmez.

1910'da Madero savaşa başladığında Villa hâlâ dağlardaydı. Belki, düşmanlarının dediğine göre, kendini temize çıkarmak için bir fırsat bildi; belki de, böyle olması daha mümkün, peon'ların ihtilâli onu çekti. Nedeni ne olursa olsun, silâhlı ayaklanmadan üç ay sonra

Villa birden El Paso'da ortaya çıktı ve bütün çetesini, ülke hakkındaki bilgisini, servetini Madero'nun emrine verdi. Yirmi yıllık haydutluğu süresince topladığı söylenen büyük servet çıka çıka 363 -eski, yırtık-peso çıktı. Villa, Maderista ordusunda yüzbaşı olarak Madero'yla birlikte Mexico City'ye gitti, orada yeni «rurales»in şeref generali oldu. Orozco ayaklanmasını bastırmak için kuzeye gönderilen Huerta ordusuna atandı. Villa, Parral'deki birliğe kumanda etti ve Orozco'yu kendinden üstün kuvvetleri olmasına karşın savaşın kaderini belli eden tek bir çarpışmayla yendi. Huerta, Villa'ya öncülerin kumandasını verdi, kendisi eski Federal alaylar topçularının koruyuculuğu altında yan gelirken onu Madero ordusunun kıdemli askerleriyle birlikte pis ve tehlikeli işler yapmaya gönderdi. Jimenez'de Huerta, birdenbire Villa'nın Parral'deyken telgrafla verdiği bir emre uymadığını ileri sürüp onu itaatsızlıkla suçlayarak «divanı harb»e verdi. Villa bu emri hiç almadığını söylüyordu. Duruşma on beş dakika sürdü, sonunda Huerta'nın gelecekteki en güçlü düşmanına kurşuna dizilme cezası verildi.

Huerta'nın emrinde olan Alfonso Madero infazı durdurdu, ama, Başkan Madero, başkumandanının emirlerini desteklemeye zorlandığı için Villa'yı başkentteki hapishaneye kapattı. Bütün bu süre içinde Villa'nın Madero'ya bağlılığı hiç sarsılmadı. Meksika tarihinde duyulmamış bir şey. Uzun bir süre büyük bir tutkuyla eğitim görmek istemişti. Şimdi artık politika oyunları ve pişmanlıkla vakit harcamayıp bütün gücüyle kendini okumaya, yazmaya verdi. Pelado denen ve yoksullar arasında konuşulan kaba bir İspanyolcayla konuşuyordu. Dil felsefesi ya da esasları konusunda hiç bir şey bilmiyordu; işe bunları öğrenmekle başladı, çünkü her şeyin *nedenini* bilme-

liydi. Dokuz ay içinde güzelce yazabiliyor; gazeteleri okuyabiilyordu. Şimdi bile onu okurken görmek, daha doğrusu duymak çok ilginç, sözcükleri küçük bir çocuk gibi yüksek sesle, tekdüzen okur. Sonunda, ya bir soruşturma açılmasını isteyen Villa'nın arkadaşlarına karşı Huerta'yı kurtarmak için, ya da Madero suçsuzluğuna inandığı halde açıkça sertbest bırakılmasını göze alamadığı için, Madero hükümeti onun hapisten kaçmasına göz yumdu.

O zamandan son ihtilâlin başlangıcına kadar Villa, Texas'ta, El Paso'da yaşadı. Sonra da 1913'te dört arkadaşı ve yedeğe aldığı üç at, bir kilo şeker, bir kilo kahve ve yarım kilo tuzla birlikte buradan kalkarak Meksika'yı fethetmek üzere yürüdü.

Bununla ilgili küçük bir öykü vardır. Ne Villa'nın ne de arkadaşlarının at almaya yetecek paraları vardı. Villa arkadaşlarından ikisini bir hafta süreyle her gün binek atı kiralamak için oradaki ahırlardan birine yolladı. Atla yaptıkları her geziden sonra parayı büyük bir dikkatle ödüyorlardı. Böylece, sekiz tane at istediklerinde ahırda çalışan adamın onlara güvenmemesi için hiç bir neden kalmamıştı. Altı ay sonra Villa büyük bir zaferle dört bin kişilik ordusunun başında Juarez'e döndüğünde, ilk yaptığı şey ahır sahibine bir adam göndererek atların karşılığını iki katıyla ödemek oldu.

San Andres yakınlarındaki dağlarda asker toplamıştı, ünü öyle yaygındı ki, bir ay içinde üç bin kişilik bir ordu kurdu; iki ay içinde Chihuahua devletindeki bütün federal birlikleri Chihuahua şehrine geriletti; altı ay içinde Torreon'u aldı, yedi buçuk ay içinde de Juarez'i düşürüp Mercodo'nun federal ordusunu Chihuahua'dan attı, böylece kuzey Meksika hemen hemen kurtarılmıştı.

3. BÖLÜM

POLİTİKADA BİR PEON

VİLLA kendini Chihuahua eyaleti askerî valisi ilân edip olağanüstü bir denemeye girişti: Olağanüstü, çünkü bu konuda hiç bir şey bilmiyordu, 300,000 kişi yönetecek bir dizgeyi kendi kafasından yaratacaktı.

Villa'nın, eğitim görmüş danışmanları olduğu için başarılı olduğu sık sık söylenmiştir. Oysa, aslında hemen hemen yalnızdı. Elindeki danışmanlar zamanlarının çoğunu hemen cevap isteyen sorularını cevaplandırmak ve onlara söylediklerini yapmakla geçiriyorlardı. Bazı sabahlar erkenden vali konağına gidip valinin odasında onu beklerdim. Dışişleri Bakanı Silvestre Ter-

rezzas, Maliye Bakanı Sebastian Vargas, o zamanlar «Arabulucu» olan Manuel Chao, koltuklarında hazırladıkları dosyalar dolusu raporlar, öneriler ve kararlarla saat sekiz sıralarında büyük bir telâş içinde koşarak gelirlerdi. Villa sekiz buçukta gelir, kendini bir koltuğa atar, dosyaları onlara yüksek sesle okuturdu. Her dakika söz keserek bir noktaya dikkat çeker, düzeltme yapar ya da başka bir öneride bulunurdu. Arada sırada parmağını sallar *ve «No sirve»* derdi. Onlar bitirir bitirmez de çabucak kendi başlar, hiç ara vermeden Chihuahua devletinin yasama, maliye, yargı, hatta eğitim alanlarındaki siyasetinin ana hatlarını çiziverirdi. Canını sıkan bir yere gelince de sorardı: «Nasıl yaparlar bunu?» Bu nokta dikkatle açıklandığında da «Niçin?» derdi. Devletin eylem ve işlemlerinin çoğunu aşırı derecede gereksiz ve çapraşık bulurdu. Sözgelimi, danışmanları ihtilâlin giderlerini karşılamak, masraflarını çıkarmak için % 30, % 40 faizli devlet bonoları çıkarmayı teklif ettiler.

«Halka, kendilerinden alınan para için bir çeşit kira ödemeyi anlıyorum ama borcun bütününü üç kez, dört kez ödemek nasıl adil olabilir?»

Büyük toprak parçalarının niçin zengin adamlara verildiğini, yoksullara verilmediğini anlayamazdı. Uygarlığın çapraşık yapısı bütünüyle yabancıydı ona. Villa'ya herhangi bir şeyi açıklayabilmeniz için filozof olmanız gerekirdi; oysa, danışmaları ancak pratik adamlardı.

Ortada bir malî sorun vardı. Birden tedavülde hiç para olmadığının farkına vardı Villa. Et ve sebze üreten çiftçiler şehir pazarlarına gelmez olmuşlardı artık, çünkü kimsede satın alacak para yoktu. Aslında, ellerinde gümüş ya da Meksika parası olanlar bunları toprağa gömüyorlardı. Chihuahua bir sanayi

merkezi olmadığı için, yeni fabrikaların da çoğu kapandığından, yiyecekle değiştirilebilecek hiç bir şey yoktu. Böylece, soğuk vurmuşcasına yiyecek üretimi felce uğradı birdenbire ve açlık şehirlilerin tepelerine dikiliverdi. Bu durumdan kurtulmak için Villa'nın danışmanlarının öne sürdüğü çok süslü planları belli belirsiz duyduğumu hatırlıyorum. Oysa Villa, şöyle demişti:

«Neden? Bütün istedikleri paraysa basalım biraz.»

Böylece, baskı makinesini mürekkepleyip vali konağının bodrumunda sağlam kâğıtlar üstüne hükümet memurlarının imzalarıyla damgalanmış, orta yerinde Villa'nın büyük harflerle yazılı adını taşıyan iki milyon peso bastılar. Daha sonraları El Paso'yu sel gibi sarıveren sahte paralar, üstlerindeki imzaların damga değil de el yazısı oluşuyla ayırt ediliyordu.

Bu ilk çıkan paranın Francisco Villa adından başka hiç bir karşılığı, hiç bir garantisi yoktu. Çıkarılışının başlıca nedeni, yoksulların yiyecek alabilmeleri için eyaletin küçük iç ticaretini canlandırmaktı. Ama, yine de çıkar çıkmaz El Paso bankaları tarafından dolar üstünden 18, 19 cent'e satın alınıverildi.

Parasını geçerli tedavüle çıkarma konusunda hiç bir şey bilmiyordu elbet. Orduya bu paradan maaş vermeye başladı. Noel günü Chihuahua'daki bütün yoksulları toplayıp her birinin eline yekten on beşer dolar verdi. Sonra, eyaletin her yerinde parasının Meksika parasıyla aynı değerde kabulünü emreden kısa bir karar çıkardı. Bundan sonraki cumartesi, Chihuahua ve çevresindeki şehirlerde, pazarlar çiftçiler ve alıcılarla doldu taştı. Villa bir bildiri daha yayınlayarak sığır eti (libresi 7 cent), süt (kuart'ı 5 cent) ve ekmek (somunu 4 cent) fiyatlarını dondurdu. Chihuahua'da açlık yoktu. Ama, dükkânlarını çekinerek yeniden açan

büyük tüccarlar mallarına iki fiyat etiketi birden koyuyorlardı: Biri, gümüş Meksika parası ve banka senetleri için, öteki de «Villa parası» için. Bunu da, kendi parasını ayrı tutanlar için 60 gün hapis cezası öngören bir kararla durdurdu.

Ama, gümüş paralarla banka senetleri bir türlü topraktan çıkmıyordu. Oysa, ordusunun silâh ve donatımını satın alması için Villa'ya gerekliydi bunlar. Böylece, 10 Şubattan sonra Meksika gümüş parası ve banka senetlerinin geçerli olmayacağını, bunların bu tarihe kadar Maliye Bakanlığından kendi parasıyla aynı değer esası üzerinden değiştirilebileceğini halka bildirdi. Zenginler, ellerindeki toplu parayı hâlâ gizliyorlardı ondan. Ellerinde para olanların, para işleriyle uğraşanların çoğu bütün bunların bir blöf olduğunu söyleyerek dayanıyorlardı. 10 Şubat sabahı bütün Chihuahua şehrinde duvarlara, bu tarihten başlayarak bütün Meksika gümüş ve kâğıt paralarının artık geçerli olmadığını, maliyede Villa parasıyla değiştirilemiyeceğini, bunları geçirmeye kalkışanların 60 günlük hapis cezasına çarptırılacağını bildiren bir karar yapıştırıldı. Yalnız büyük sermaye sahiplerinden değil, uzak köylerdeki kurnaz tefecilerden de büyük bir feryat yükseldi.

Bu kararın çıkışından aşağı yukarı iki hafta sonra, Manuel Gomeros'tan müsadere ederek resmî ikametgâh olarak kullandığı evde, Villa'yla öğle yemeği yiyordum. Taruhumare'de bir köyden ayakları sandallı üç peon'luk bir delege kurulu son bildiriyi protesto etmek için geldi.

«Ama *mi gesnerale*» dedi sözcü, «kararı bugüne kadar duymadık. Köyümüzde gümüş ve kâğıt para kullanıyorduk. Paranızı görmedik, bilmiyorduk.»

«Çok paran var mı?» diye sordu Villa birden.

«Evet, *mi generale.*»

«Üç, dört, beş bin belki?»

«Daha da çok *mi generale.*»

«Senores,» gözlerini kısarak kükredi üstlerinde Villa, «paranın örnekleri çıkarılır çıkarılmaz 24 saat içinde köyünüze vardı. Siz hükümetin yaşayamayacağına karar verdiniz. Ocaklarınızın altına çukurlar kazıp gümüşlerinizi, banknotlarınızı oralara koydunuz. İlk bildirimi, Chihuahua sokaklarına asıldığının ertesi günü duydunuz, ve aldırmadınız. Geçerliği kaldıran kararı da çıkar çıkmaz duydunuz. Çok gerektiğinde değiştirmek için her zaman vaktiniz olacağını düşündünüz. Sonra da korktunuz, siz üçünüz, köyde herkesten fazla paranız var, katırlarınıza atlayıp buraya geldiniz. Senores, paranız kalptır, geçmez. Yoksul adamlar oldunuz artık.

«*Valgame dios*» diye haykırdı içlerinden en yaşlı adam, şakır şakır terliyerek.

«Ama mahvolduk *mi generale.* Yemin ederim size, bilmiyorduk, kabul ederdik. Köyde yiyecek yok.»

Bir süre düşündü baş kumandan.

«Bir fırsat daha vereceğim,» dedi; «sizin için değil, hiç bir şey satın alamayan köyünüzdeki yoksullar için. Önümüzdeki çarşamba bütün paranızı kuruş kuruş Maliyeye getirin, ne yapılabilirse yaptıracağım.»

Kapıda ellerinde şapkaları, ter içinde bekleyen paracılara (financiers) haber ağızdan ulaştı; ve çarşamba öğleyin Maliyenin kapısında toplanan telâşlı kalabalıktan geçmek bile mümkün değildi.

Villa'nın büyük tutkusu okullardı, insanlara verilecek toprak ve okulların uygarlık sorunlarının hepsini çözeceğine inanıyordu. Okullar onun için bir saplantıydı.

«Bu sabah falan sokaktan geçerken bir yığın çocuk gördüm. Oraya bir okul yaptıralım.» dediğini sık sık duymuşumdur.

Chihuahua nüfusu 40.000'in altındadır. Çeşitli zamanlarda Villa orada 40 okul yaptırdı. Yaşamının en büyük emeli oğlunu Amerika'da okula göndermekti, ama şubatta sömestr başlarken bundan vazgeçmek zorunda kaldı, çünkü yarım yıllık taksidi ödemeye yetecek parası yoktu.

Chihuahua'da iktidarı ele alır almaz ordusunu, elektrik fabrikasının, şehirdeki demiryollarının, telefonun, su işlerinin, Terrazza'nın un değirmenlerinin işletilmesiyle görevlendirdi. Müsadere ettiği büyük Hacienda'ların yönetimini de askerlerine verdi. Mezbaha işçilerinin sayısını, askerlerinden ekleyerek artırdı. Terrazza'nın sığırlarını devlet hesabına halka sattı. Bin kadar askeri şehirde sokaklara sivil polis olarak koydu, hırsızlık ve orduya alkollü içki satışı ölümle cezalandırılıyor, esrik görülen asker vuruluyordu. Bira fabrikasını bile askerlerle işletmeye çalıştı ama uzman bir malt yapımcısı bulamadığı için başaramadı. «Barış sırasında askerlerle yapılabilecek tek şey» diyordu Villa, «onları çalıştırmaktır. Boş oturan asker hep savaşı düşünür.»

Siyasal düşmanları konusunda da aynı ölçüde sade ve etkili düşünceleri vardı. Vali konağına girişinden iki saat sonra yabancı konsoloslar topluca gelerek, yabancıların isteği üzerine şehirde güvenliği sağlayacak polis kuvvetleri olarak bırakılan 200 federal askerin korunmasını istediler. Onlara cevap vermeden önce Villa birden şöyle dedi:

«İspanya konsolosu hangisi.»

İgiltere ikinci konsolosu Scobell:

«İspanya'yı ben temsil ediyorum,» dedi.

«Peki,» diye kestirdi Villa; «onlara söyleyin, eşyalarını toplamaya başlasınlar. Beş gün sonra bu eyaletin sınırları içinde sokakta yakalanacak herhangi bir İspanyol'a en yakın duvara kadar bir manga asker refakat edecek ve onu hemen oracıkta kurşuna dizecekler.»

Konsolosların solukları kesiliverdi korkudan. Scobell sert bir çıkış yapmak istedi ama, Villa çabucak susturdu onu.

«Ben bu kararı şimdi şu anda almadım. 1910'dan beri bunu düşünüyorum. İspanyollar gitmek zorunda.»

Amerikan konsolosu Letcher;

«General, bu davranışınızın nedenlerini sormuyorum ama İspanyolları sürmekle çok ağır siyasal bir yanlışlık yapıyorsunuz. Bu gibi barbarca çarelere başvuran bir tarafla dostluk kurmaktan Washington hükümeti uzun bir süre çekinecektir», dedi.

«Senor Konsolos,» diye karşılık verdi Villa; «biz Meksikalılar üç yüz yıldır çektik İspanyolların kahrını. *Conquistadores*'ten bu yana karakterlerinde bir değişiklik yok. Yerli imparatorluğunu parçaladılar, halkını köleleştirdiler. Kanlarını bizimkiyle karıştırmalarını biz istemedik onlardan. Meksika'dan iki kez attık onları ve Meksikalılarla eş haklar tanıyarak geri dönmelerine izin verdik. Onlar bu hakları kullanarak topraklarımızı çaldılar, insanlarımızı köleleştirdiler ve bağımsızlık savaşımıza karşı silâhlandılar. Porfirio Diaz'ı desteklediler. Politikada yıkıcı faaliyetleri vardı. Huerta'yı saraya getiren planı İspanyollar hazırladı. Madero öldürüldüğü zaman İspanyollar Cumhuriyetin her eyaletinde şenliklerle kutladılar bunu. Yeryüzünün bildiği en büyük boş inancı, Katolik Kilisesini sırtımıza yüklüyorlar. Yalnızca bu nedenle bile öldürülmeleri gerekirdi. Bana kalırsa onlara çok cömert davranıyoruz.»

Scobell, beş gün içinde eyaletteki bütün İspanyollara bu haberi ulaştırmanın mümkün olmadığını öne sürerek bu sürenin çok kısa olduğunda şiddetle direniyordu. Böylece Villa, süreyi uzatarak on güne çıkardı.

Halka baskı yapan ve devrime karşı çıkan zengin Meksikalıları da eyaletten hemen sürerek mallarına el koydu. Küçücük bir kalem işaretiyle Terrazzas ailesinin 845.6000 dönüm (17 milyon acre) toprağı ve sayısız özel işletmesi gibi, Creel ailesinin büyük toprakları ve şehirde ev olarak kulandıkları nefis sarayları da Anayasacı hükümetin malı oldu. Bununla birlikte, sürgündeki Terrazzas'ların Orozco ihtilâlini paraca nasıl desteklediklerini hatırlayarak Don Luis Terrazzas'ın oğlunu Chihuahua'daki kendi evinde rehin olarak hapsetti. Özellikle iğrenç olan düşmanların bazıları eyalet cezaevlerinde hemen idam edildiler. İhtilâlin bir kara defteri vardır, halkı soyan ve sindirenlerin adlarını, suçlarının ve mallarının listesini taşır. Villa, politikada özel olarak eylemlere girişen Almanları, Amerikalıları ve İngilizleri rahatsız etmeyi henüz göze alamıyor. Kara defterdeki sayfalar ancak Anayasacı hükümet Mexico City'de kurulunca açılacak; o zaman Meksiklıların Katolik Kilisesiyle olan hesapları görülmüş olacak.

Villa, Banco Minero'nun 500.000 dolar tutarında altın yedeğinin Chihuahua'da bir yerde gizlendiğini biliyordu. Don Luis Terrazzas'ın oğlu bu bankanın yöneticilerinden biriydi. Paranın gizlendiği yeri açıklamayınca Villa bir gece bir takım askerle brlikte bu adamı evinden çıkarıp katır sırtında çölün ortasında

bir yere kadar götürdü, orada bir ağaca boynundan astı. Tam ipi çekileceği sırada hayatı bağışlandı. Çünkü, Terrazzas'ın oğlu, Villa'yı demir işletmelerinde eski bir demirci ocağına götürdü, ocağın altında Banco Minero'nun yedeği orada bulundu. Terrazzas'ın oğlu hapishaneye bitkin döndü, Villa El Paso'daki babasına haber göndererek 500.000 dolarlık fidyeyi öderse oğlunu serbest bırakacağını söyledi.

4. BÖLÜM

VİLLA'NİN İNSAN YANI

VİLLA'NIN iki karısı vardır. Biri, kaçak yaşadığı yıllar boyunca yanında bulunan sabırlı, sade bir kadındır, El Paso'da yaşar; öteki, kedi gibi incecik genç bir kızdır, Chihuahua'daki evinin hanımıdır. Son sıralarda sayıları gitgide çoğalarak çevresinde toplanan eğitim görmüş, geleneklere bağlı Meksikalıların gerçeği örtbas etme çabalarına karşın Villa, iki karısı olduğunu kesinlikle gizlemez. Peon'lar arasında birden çok kadın almak şaşılacak bir şey olmadığı gibi gelenekselleşmiştir de.

Villa'nın, kadınların ırzına geçmesi üstüne bir yı-

ğın hikâye duyabilir kişi. Bunların doğru olup olmadığını sordum ona. Bıyığını çekiştirerek bir süre anlaşılmaz bir bakışla baktı yüzüme.

«Böyle hikâyeleri yalanlamaya kalkışmam bile,» dedi. «Bir haydut olduğumu da söylerler. İyi, hikâyemi sen biliyorsun. Ama söyle bana; kızının, kardeşinin, kadınının ırzına geçtiğim hiç bir baba, ağabey ya da kocayla karşılaştın mı?» Durdu, «ya da hiç değilse bir tanıkla?»

Yeni fikirler bulmasını seyretmeye doyum olmaz. Unutmayın ki, günümüz uygarlığının tedirginlikleri, karışıklığı ve yeniden uyarlanışlarından bütünüyle habersizdir. «Sosyalizm» dedi, bu konuda ne düşündüğünü sorduğumda, «sosyalizm ne ki bu? Yalnız kitaplarda görüyorum, üstelik çok okumam ben.»

Bir de, yeni cumhuriyette kadınların oy kullanıp kullanamayacağını sormuştum. Ceketinin düğmelerini açmış, sırtüstü uzanmıştı yatağında. «Hiç sanmıyorum. Niçin?» diye fırladı şaşırarak. «Oy kullanmakla ne demek istiyorsun? Hükümeti seçip kanunları yapmayı mı?» Doğruladım, ayrıca Amerika'daki kadınların bunları şimdiden yaptıklarını söyledim.

«Peki öyleyse,» dedi, kafasını kaşıyarak; «oradakiler yapıyorsa niçin buradakiler de yapmasın.» Çok hoş buldu bu fikri. Bir bana bir öteye bakarak kafasında döndürdü durdu. «Söylediğin gibi olabilir,» dedi, «ama, hiç düşünmemiştim bunu. Kadınları ben sevilip korunması gereken varlıklar olarak görüyorum. Sağlam bir kafaları yoktur. Neyin doğru, neyin yanlış olduğunu seçemezler. Yufka yürekli ve yumuşaktırlar. Hem,» dedi, «bir hainin öldürülmesini emredemez bir kadın.»

«Bundan pek emin değilim, *mi generale*» dedim, «kadınlar erkeklerden daha sert ve zalim olabilirler.»

Bıyığını çekiştirerek bana baktı, sonra gülümsemeye başladı. Yavaşça karısının öğle yemeği için hazırladığı masadan yana döndü:

«Oiga,» dedi; «buraya gel, dinle. Dün gece üç tane hain yakaladım. Tren yolunu uçurmak için nehrin karşı kıyısına geçiyorlardı. Ne yapayım onlara? Öldürteyim mi, öldürtmeyeyim mi?»

Kadın, sıkılarak Villa'nın ellerini yakaladı ve öptü.

«Ah, bilemem ki bunu,» dedi. «En iyisini sen bilirsin.»

«Hayır,» dedi Villa. «Olduğu gibi sana bırakıyorum. Bu adamlar Juarez'le Chihuahua arasındaki bağlantımızı kesmeye çalışıyorlardı. Düpedüz hain bunlar, federal kuvvetlerden. Ne yapayım? Vurayım mı, vurmayayım mı?»

«Eh, peki vur,» dedi Villa'nın karısı.

Villa neşeyle gülümsedi, «Sözlerinde doğru olan bir şey var» dedi. Sonra da günlerce hizmetçileri ve ahçıların arasında dolaşarak Meksika'ya kimin başkan olmasını istediklerini sordu.

Boğa güreşlerini hiç kaçırmazdı; her öğleden sonra saat dörtte, küçük bir çocuk neşesi ve heyecanı içinde, kendi horozlarını dövüştürdüğü çukurun başında bulunurdu. Akşamları kumar salonlarından birinde *faro* oynardı. Bazı sabahlar vakit ilerlediğinde boğa güreşçisi Luis Leon'a ayağı tek bir ulak salar, mezbahaya telefon edip ağılda azgın bir boğa olup olmadığını sorardı. Hemen her zaman bulunurdu bir tane. Hepimiz atlara atlayıp sokaklar arasında bir millik yolu alır, kerpiç ağıllara giderdik. Yirmi çoban boğayı sürüden ayırır, sıkıca bağlayıp sivri boynuzlarını keserdi. Ondan sonra Villa, Luis Leon, daha kimin canı isterse kırmızı güreş pelerinlerini alır, sahneye çıkardı. Leon Luis'in ustalığın verdiği bir tedbirliliği

vardı. Villa'ysa boğa kadar inatçı ve beceriksiz, ayakları çok ağır ama vücudu ve kollarıyla bir hayvan kadar çevikti. Öfkeden kudurmuş soluyan hayvanın ta burnunun dibine kadar yürür, çift peleriniyle suratının ortasına küstahça vurur, bundan sonraki yarım saat boyunca da gördüğüm en güçlü sporu yapardı. Bazan boğanın kesik boynuzları Villa'nın pantalonlarını kıçından yakalar ve çılgın gibi döndürüp pistin ortasına savururdu; o zaman Villa döner, boğayı başından yakalar, yüzünden su gibi terler akıp beş altı *companeros* boğayı kuyruğundan tutup bağırta böğürte götürünceye kadar güreşirdi.

Villa ne içki, ne de sigara içer. Ama, Meksika'daki en gayretli *novio*'dan çok dansedebilir. Orduya Terreon üstüne yürüme emri verildiğinde, Camargo'da eski *compadre*'lerinden birinin düğününün şeref misafiri olmak için konakladı. Bütün pazartesi, salı ve salı gecesi boyunca hiç durmadan dans etti, çarşamba sabahı cepheye kan çanağı gözlerle ve bitkin bir halde vardı.

5. BÖLÜM

ABRAM GONZALES'İN CENAZESİ

VİLLA'NIN gereksiz törenleri ve gösterişi sevmeyişi, halkı kapsayan bir törene katıldığında onu daha da etkili yapar. Onda, büyük insan kitlelerinin güçlü duygularını tam olarak dile getirme ustalığı vardır. Şubatta, Abram Gonzales'in federaller tarafından Bachimba Carion'da öldürülmesinden tam bir yıl sonra, Villa onun adına Chihuahua'da büyük bir cenaze töreni düzenlenmesini emretti. Subaylarla yabancı diplomat ve temsilcileri taşıyan iki tren, sabah erkenden Chihuahua'dan kalkarak ölen Valinin cesedini, çölün ortasında kaba bir tahta haç altında dinlendiği yer-

den almak üzere yola çıkacaktı. Villa demiryolları şefi olan Binbaşı Fierro'ya trenleri hazırlaması için emir verdi. Ama, Fierro içkiyi fazla kaçırıp unuttu; ertesi sabah Villa parlak maiyetiyle birlikte istasyona geldiğinde Juarez'e işleyen yolcu treni henüz kalkıyordu, bundan başka da hiç bir araç yoktu elde. Villa yavaş yavaş yürümeye başlayan trene atlayarak makiniste, istasyona geriletmeye zorladı. Sonra yolculara inmelerini emrederek Bachimba'ya yöneltti treni. Yola çıkar çıkmaz da Fierro'yu çağırıp demiryolları şefliğinden attı, yerine Cazzado'yu getirdi, ona hemen Chihuahua'ya giderek kendisi dönünceye kadar demiryollarıyla ilgili her şeyi öğrenmesini emretti.

Villa, Bachimba'da mezarın başında sessizce durdu, yanaklarından aşağı gözyaşları yuvarlanıyordu. Çünkü, Gonzales çok yakın bir arkadaşıydı. Cenazeyi taşıyan tren Chihuahua'ya vardığında istasyonda sıcak ve tozun içinde on bin kişi kadar insan bekliyordu. Bu kalabalık, ordunun arkasından dar sokaklara aktı ağlıyarak. Villa en arkada, cenaze arabasının yanı sıra yürüyordu. Otomobili hazırdı, ama, öfkeyle binmeyi istememiş, gözleri yerde, toz toprak içinde yürümeye koyulmuştu.

O gece Kahramanların tiyatrosunda —heyecanlı peon'larla karılarının doldurduğu çok büyük bir yapıydı bu— bir *velada* vardı. Localar, üniformalı subaylarla parlıyordu, onların arkasında keskin yükselen beş balkonu da üstleri başları dökülen yoksullar dolduruyordu. *Velada,* bütünüyle Meksika'ya özgü bir kurumdur. Önce bir konuşma yapılır, sonra bir piyano «resitali», sonra bir konuşma, arkasından devlet okulundan, acemi, cırlak sesli küçük kızılderili kızlardan kurulu koro bir vatanseverlik şarkısı söyler, bir konuşma daha, subaylardan birinin karısı tarafından

Travatore'den bir soprano aryası, bir konuşma daha ve en az beş saat boyunca bu böylece sürer gider. Ne zaman ileri gelenlerden birinin cenazesi, ulusal bir bayram, bir başkanın doğum günü olsa, hatta çok az önemli olan bir olayda bile bir *velada* yapılır. Herhangi bir şeyi kutlamanın en saygılı ve geleneksel yoludur bu.

Villa soldaki sahne locasında oturuyor ve küçük bir zili vurarak gösteriyi yönetiyordu. Uzun, siyah yün perdeler, koskocaman yapma çiçek demetleri, Madero, Pino Suarez ve ölen valinin mum boyayla yapılmış kötü portreleri, kırmızı, beyaz, yeşil ampullerle bezenmiş sahne, aslında oldukça çirkindi. Bütün bunların dibinde Abram Gonzales'in cesedini taşıyan küçük, gösterişsiz, kara bir tahta kutu duruyordu.

Velada, düzenli ve yorucu bir biçimde iki saat sürdü. Yerel konuşmacılar, sahne heyecanı içinde titreyerek alışılagelmiş süslü Kastilya üslûbunu geveleditler; küçük kızlar, kendi ayaklarını çiğneyerek Tosti'nin «Allahaısmarladık»ını rezil ettiler. Villa, gözleri o tahta kutuya çakılı, ne konuştu ne de kımıldadı. Sırası geldikçe küçük zile düşünmeden vuruveriyordu; ama bir süre sonra artık dayanamaz oldu. Etine dolgun iri bir Meksikalı, büyük piyanoda Handel'in Largo'sunu çalıyordu. Villa ayağa fırladı. Locanın kenarına basmasıyla sahnenin ortasına atlaması bir oldu, diz çökerek tabutu kucağına aldı. Handel'in Largo'su tükeniverdi. Seyirciler şaşkın bir sessizlikle dondular. Villa tabutu çocuğunu tutan bir anne gibi kollarında sevgiyle taşıyarak kimselere bakmadan merdivenlerden indi, sıralar arasındaki geçitten yürüdü. Salondakiler bir içgüdüyle ayağa kalkıp Villa sallanan kapılardan geçer geçmez ardından sessizce yürümeye başladılar. Dışarda bekleyen askerlerin sıraları arasından yıkılarak

geçti, yürürken belindeki kılıç yere vuruyordu, karanlık meydanı aşıp vali konağının kabul salonunda tabut için hazırlanmış üstü çiçeklerle süslü masaya kendi elleriyle yerleştirdi tabutu.

Her biri ikişer saat süreyle dört generalin tabut başında nöbet tutmasına karar verilmişti. Mumlar masanın üstüne ve çevresine soluk bir ışık veriyordu, ama odanın geri kalan kısmı karanlıktı. Sessizce soluk alan, sıkışık bir insan kalabalığı yığıldı kapıya. Villa kılıcını çözüp odanın bir köşesine fırlattı. Sonra masadan tüfeğini alarak ilk nöbeti tuttu.

6. BÖLÜM

VİLLA VE CARRANZA

ÜÇ YIL içinde bilinmezlikten yükselerek Meksika'nın en yüksek mevkiine gelen bu garip adamı tanımayanlar için, Cumhuriyetin başkanlığına göz dikmemesi akıl almaz bir şeydi. Ama, bu onun kişiliğindeki sadeliğe tam anlamıyla uygundur. Bu soru, sorulduğunda her zamanki gibi doğrudan doğruya kendine sorulan soruya karşılık vermiş, Meksika başkanı olup olmayacağını geveleyerek başından savmamıştır.

«Ben bir savaşçıyım, devlet adamı değilim. Başkan olmaya yetecek bir eğitim görmedim. Okuyup yazmayı bile daha iki yıl önce öğrendim. Hiç okul yüzü

görmemiş biriyim, yabancı elçilerle, meclisteki iyi yetişmiş beylerle nasıl konuşabilirim? Eğitim görmemiş bir adamın başkan olması, Meksika için kötü olur. Yapamayacağım bir tek şey vardır, bu da yeterli olmadığım bir görevi almak. Jefe'nin (Carranza) bir tek emri vardır yerine getiremeyeceğim, bu da beni bir vali ya da başkan yapacak emirdir.»

Gazetem için bu soruyu Villa'ya beş altı kez sormak zorunda kaldım. Sonunda bıktı.

«Kaç kez söyledim sana» dedi. «hiç bir olasılık yok Meksika Başkanı olmam için. Gazetelerde Jefe'mle aramı açmak için mi uğraşıyorlar? Bu soruya son karşılığımı veriyorum. Bana bir daha bu soruyu soran gazeteciye bir temiz sopa çekip sınır dışına attıracağım.»

Bundan sonra günlerce, gezip dolandığı yerlerde, hafifçe gülümseyip mırıldanarak kendisine durmadan Meksika başkanı olmak isteyip istemediğini soran bir *chatito*'dan (kısa burunlu bir fino)söz etti durdu. Bu fikir onu eğlendiriyordu. Bundan sonra onu ne zaman görmeye gitsem konuşmamızın sonunda sorardı: «E, bugün sormayacak mısın başkan olmak isteyip istemediğimi?»

Carranza'dan yalnızca «Jefe'in» diye sözederdi, devrimin bu birinci başkanının en küçük emirlerini bile harfi harfine yerine getirirdi. Carranza'ya sarsılmaz bir bağlılığı vardı. Devrimin bütün ülkülerinin Carranza'da toplandığını düşünürdü. Danışmanlarının çoğunun Carranza'nın aslında bir aristokrat ve reformcu olduğunu göstermelerine ve insanların reformda ya da öte bazı şeyler için çarpıştıklarını anlatmaya çabalamalarına karşın bu böyleydi.

Guadelupe planında öne sürüldüğü gibi Carranza'nın siyasal programı toprak sorununu çözmekle ilgili

herhangi bir söz vermekten kaçınıyordu; yalnızca, Madero'nun Sen Luis Potosi için hazırladığı plana bir imza atılmıştı. Geçici başkan oluncaya kadar halka esaslı bir toprak dağıtımını, daha doğrusu topraklarını geri vermeyi savunmayacağı, olduktan sonra bile tedbiri elden bırakmayacağı apaçık anlaşılıyordu. Bu arada, kuzeyde devrimin yönetimini ve bir yığın ayrıntıyla birlikte bu sorunu da Villa'nın yargısına bırakmış gibi görünüyordu. Ama Villa, bilinçle düşünüp sonuçlara vararak değil de, kendi de bir peon olduğu için onlarla birlikte toprak sorununun devrimin asıl nedeni olduğunu sezdi, kendine özgü çabuklukla dolambaçlı yollara sapmadan harekete geçti. Chihuahua eyaleti hükümetiyle ilgili ayrıntıları karara bağlayıp Chao'yu kendine geçici vali atar atamaz, müsadere edilen toprağı eyaletteki her erkek vatandaşa 274 dönüm düşmek üzere dağıtan ve bu toprakların on yıl süreyle satışını, devrini yasaklayan bir bildiri çıkardı. Durango eyaletinde de aynı şey yapılmıştır, öteki eyaletler federal birliklerden ayrıldıkça onlarda da bunu uygulayacaktır

7. BÖLÜM

SAVAŞIN KURALLARI

KABUL edilmiş askerî stratejiyle ilgili herhangi bir şey öğrenmek için eline hiç fırsat geçmediğinden, Villa, savaş alanında da yepyeni bir yöntem bulmak zorunda kaldı. Bu yönden, Meksika'nın gördüğü en büyük önder olduğu hiç kuşku götürmez. Çarpışma yöntemi şaşılacak kadar Napolyon'unkine benzer. Gizlilik, harekette çabukluk, planlarını ülkenin ve askerlerinin özelliklerine göre ayarlaması, bütün ordusuyla ve halkıyla çok yakın ilişkiler kurmaya, düşmanları arasında ordusunun yenilmez, kendinin de büyülü bir yaşam taşıdığı inancını yerleştirmeye verdiği değer;

bunlardı özellikleri. Avrupa'da kabul edilmiş strateji ve disiplin ilkelerinin hiçbirini bilmiyordu. Meksika federal ordusunun sorunlarından biri de, askerlerinin geleneksel, eski askerî kuramlarla doldurulmuş olmasıydı. Meksikalı askerin kafasında hâlâ 18. yüzyılın sorunları vardır. Her şeyden önce gevşek, bireyci bir gerillacıdır. İşin içine kırtasiyecilik girdi mi her şey durur.

Villa'nın ordusu savaşa giderken, nasıl selâm verileceğiyle ya da subaylara gösterilen katı saygıyla uğraşmaz. Ne, mermiyi fırlatacak silâh gücüyle, merminin izleyeceği yolun trogonometrik denklemleriyle, ne, 1000 devrelik tüfek atışında isabet yüzdesi üstüne kuramlarla; ne, belirli bir durumda süvari, piyade ve topçuların durumlarının neler olduğuyla, ne de üstlerin gizli bilgileri karşısında gösterilen katı boyun eğmeyle sıkıntıya sokulur. Villa'nın ordusu, Napolyon'un İtalya'ya yürüttüğü cumhuriyet ordusunu hatırlatır. Villa'nın kendisi bunları bilmez belki. Ama, gerillacıların savaş alanında gözleri kapalı müfrezeler halinde uygun adım yürütülemeyeceğini bilir, kendi başlarına ve gönüllü olarak dövüşen bu adamların, uzun hendekler içinde yaylım ateş açan dizi dizi askerden (subay kılıçlarının yassı yanından yedikleri dayağın zoruyla tıkılmışlardır hendeklere) daha korkusuz olduklarını bilir. Savaşın en şiddetli olduğu yerde, yani üstleri başları dökülen bir yığın renkli, yırtıcı adam ellerinde tüfekleri ve el bombalarıyla pusuya düşürülen üş bir şehrin kurşun vızıldayan sokaklarında koşuştukları zaman, Villa herhangi bir asker gibi onların arasındadır.

O güne kadar Meksika ordusu, asker karılarının ve çocuklarının yüzlercesini de birlikte taşırdı. Süvari gruplarının çabuk, çevik yürüyebilmesini sağlamak için

karılarını geride bıraktırmayı ilk akıl eden Villa'dır. Ayrıca, o güne kadar Meksika ordusu üssünü bırakmamış, hep demiryoluna ve ikmal trenine yakın kalmıştı. Ama Villa, Gomez Palacio'da yaptığı gibi, trenlerini geride bırakıp ordusunun işe yarayan bölümlerini savaş alanına döküverince düşmana dehşet saldı. Meksika'da en yıpratıcı savaşma türünü buldu: Gece baskını. Torreon'un geçen eylülde düşüşünden sonra, Orozco'nun ilerleyişi karşısında Mexico City'den bütün ordusunu çekti ve beş gün süreyle Chihuahua üstüne başarısız saldırılar yaptı. Federal kuvvetlerin generali bir sabah uyandığında baktı ki, Villa geceleyin karanlığın örtüsü altında şehre sızmış. Terrazzas'tan bir yük treni ele geçirmiş ve bütün ordusuyla birlikte oldukça savunmasız bulunan Juarez şehrine baskın vermiş. Hırsızlıktı bu. Villa, general Castro tarafından güneye, Juarez'deki federal kumandanın emrine gönderilen bir askerî birlik trenini tuzağa düşürdükten sonra bile elindeki trenlerin askerlerini taşımaya yetmeyeceğini anladı. Bu yüzden, trendeki birliğin kumandanı olan albayın imzasıyla şöyle bir telgraf çekti general Castro'ya: «*Lokomotif Moctezuma'da bozuldu. Bir lokomotif ve beş vagon gönderin.*» Castro kuşkulanmadı ve hemen yeni bir tren gönderdi. Villa bir telgraf daha çekti. «*Chihuahua'ya telgraf bağlantımız kesildi. Asiler büyük kuvvetlerle güneyden yaklaşıyor. Ne yapayım?*» Castro'nun karşılığı «*derhal geri dön*» oldu. Villa, yol boyu her istasyondan neşeli mesajlar göndererek bu emri yerine getirdi. Federal kumandan Villa'nın gelişini bir saat önceden öğrenip birliğine hiç bir şey söylemeden bıraktı kaçtı. Böylece Villa, Juarez'i küçük bir kılıçtan geçirme dışında tek silâh patlatmadan aldı. Sınıra bu kadar yaklaşınca da yeterince cephane kaçırarak kuvvetlerini donattı. Bir

hafta sonra da peşindeki federal kuvvetlere karşı ani bir saldırıya geçip Fierra Blanca'da onları büyük bir bozguna uğrattı, kılıçtan geçirdi.

Fort Bliss'teki Amerikan birliklerinin kumandanı general Hugh L. Scott, içinde Hague konferansının kabul ettiği Savaş Kuralları yazılı olan bir broşür yolladı Villa'ya. Villa bunu saatlerce okuyarak düşündü durdu: «Nedir bu Hague Konferansı? Orada Meksika'nın bir temsilcisi var mıydı? Anayasacıların bir temsilcisi var mıydı? Savaş için kurallar yapmak bana garip iş gibi geliyor. Oyun değil ki bu. Uygarca yapılmış bir savaşla başka bir çeşit savaş arasında ne ayrım var? Seninle ben bir *cantina'da* dövüşmeye kalksak cebimizden küçük bir kitap çıkarıp kuralları okuyacak değiliz. Burada kurşun mermilerin kullanılmaması gerektiğini söylüyor, ama anlamıyorum, onlar da iş görüyor.»

Bundan sonra uzun bir süre gezip dolaştığı yerde subaylarına şuna benzer sorular patlattı: «Bir ordu bir şehri düşmandan aldığı zaman, istilâ ettiği zaman, oradaki kadın ve çocuklara ne yapmanız, nasıl davranmanız gerekir?»

Benim gördüğüm kadarıyla savaş kuralları, Villa'nın asıl çarpışma yöntemlerinde bir değişiklik yapmadı. *Colorodo*'ları nerede yakaladıysa vurdurdu; «çünkü», diyordu, «ihtilâlciler gibi peon'lardı onlar da, kötü insanlar olmasalardı özgürlük savaşına karşı gönüllü olmazlardı.» Federal subayları da öldürttü, çünkü bunlar eğitim görmüş adamlardı, iyiyi kötüyü daha iyi bilmeleri gerekirdi. Ama federal erleri salıveriyordu, çünkü bunların çoğu kura neferiydi ve *Patria* için savaştıklarını sanıyorlardı. Zevki için adam öldürttüğünü gösteren hiç bir olay yok kayıtlarda. Ayrıca,

böyle davrananları kim olursa olsun hemen idam ettirirdi. Yalnız Fierro bunun dışında kaldı.

Benton'ı öldüren Fierro, bütün orduda «kasap» diye bilinirdi. Koskocaman, yakışıklı bir hayvandı, belki de bütün ihtilâl kuvvetleri içinde binicilerin ve döğüşçülerin en zalimiydi. Kudurmuş kan tutkusu içinde, yüz tutukluyu birden kendi tabancasıyla, yalnız mermi doldurmak dışında hiç ara vermeden vururdu, tat aldığı için öldürürdü. Chihuahua'da bulunduğum ikı hafta içinde Fierro halk arasında kimseye zararı dokunmayan on beş kişiyi öldürdü. Ama, Villa'yla arasında tuhaf bir ilişki vardı hep. Villa'nın en iyi dostuydu, Villa onu oğlu gibi sever ve bağışlardı her zaman.

Villa, savaş kurallarını bilmese de, Meksika ordusunun o güne kadar kuramadığı en etkili gezici hastaneyi kurabilmişti; üstleri kapalı, içleri pırıl pırıl boyalı, en yeni ameliyat araçları ve masalarıyla donatılmış kırk yük vagonundan kurulu, altmıştan çok doktorla hemşirenin çalıştığı bir hastaneydi bu. Çarpışma sırasında her gün bir yığın ağır yaralının yüklendiği trenler Perral, Jimenez ve Chihuahua'daki askerî hastanelerle cephe arasında mekik dokurdu. Villa, yaralı federal askerlere de kendi adamlarına baktırdığı gibi baktırırdı. Kendi donatım treninin önünde, yirmi bin torba unla birlikte şeker, kahve, mısır ve sigara yüklü bir tren giderdi. Bu yiyecekler açlıktan kıvranan Durango şehri ve çevresindeki halkı beslemek içindi.

Erler arasında korkusuz, kaba, açık sözlü, nükteci mizacıyla çok sevilirdi. Her zaman içinde yolculuk ettiği küçük kırmızı yük vagonunda portatif karyolasından sarkmış, çevresinde iskemleler, masalar ve yerlere serilmiş yirmi kadar kılıksız erle birlikte fıkra anlatıp gülüştüğünü çok gördüm. Ordunun trenden her

boşaltılışında ya da trene yüklenişinde Villa kendi de çalışır, yakasız, pis bir elbiseyle, ite kaka, tekme tokat katırları, atları yük vagonlarına doldurur ya da boşaltırdı. Bu sırada birden susayıverir, erlerden birinin matrasını başına dikiverirdi. Sonra kızıp söylenen ere döner:

«Nehre git ve Pancho Villa buradan matrayı doldurmamı söyledi de,» derdi.

8. BÖLÜM

PANCHO VİLLA'NIN DÜŞÜ

BU bilgisiz savaşçıyı, «Meksika Başkanı olmaya yetecek bir eğitim görmemiş» bu adamı harekete getiren görüntünün, gerçekleştirmek için tutkuyla çalıştığı düşün ne olduğunu öğrenmek, ilgili çekmeyen bir şey olmasa gerek. Bir keresinde bana şöyle anlatmıştı bu düşü:

«Yeni Cumhuriyet kurulduğunda artık hiç bir ordu olmayacak Meksika'da. Ordular istibdatın en büyük dayanağıdır. Ordusuz diktatör olmaz.»

«Biz orduyu çalıştıracağız. Cumhuriyetin her köşesinde devrimin eski askerlerinden kurulu askerî ko-

loniler yapacağız. Devlet bunlara tarım yapmak için büyük topraklar verecek, onlara iş bulmak için büyük sanayi yatırımları yapacak. Bunlar haftada üç gün çalışacaklar, ama sıkı çalışacaklar. Çünkü dürüst bir çalışma ,savaşmadan daha önemidir; yalnızca, dürüst bir çalışmayla iyi bir yurttaş olunabilir. Geri kalan üç günde de askerlik dersleri görüp nasıl savaşılacağını başkalarına öğretecekler. Böylece *Patria* bir saldırıya uğradığında, Mexico City'deki saraydan bir telefon etmemiz yetecek, bütün Meksikalılar tam silâhlı, donatılmış ve örgütlenmiş olarak tarlalarından, fabrikalarından kalkacaklar, çocuklarını ve yuvalarını savunacaklar.»

«Benim istediğim, bu askerî kolonilerden birinde bunca uzun bir süre benimle birlikte bunca şeye içten katlanan, gözüm gibi sevdiğim *companero*'lar arasında yaşamak. Hükümetin orada iyi bir deri fabrikası açmasını isterdim. İyi koşum takımları yapardım, çünkü biliyorum bu işin nasıl yapıldığını. Bundan artan zamanda da küçük çiftliğimde çalışarak mısır ve sığır yetiştirirdim. Ne iyi olurdu diyorum, Meksika'nın mutlu bir ülke olması için çalışmak.»

III

JİMENEZ VE BATIDAKİ KAVŞAKLAR

1. BÖLÜM

DONA LUISA'NIN OTELİ

CHİHUAHUA'DAN güneye, Escalon yakınlarındaki öncülere gitmekte olan bir taburun trenine bindim. İçleri sığır yüklü, üstlerinde asker taşıyan beş yük vagonuna bağlı bir yolcu vagonu vardı. Kadınlı erkekli 200 gürültücü *pacificos*'la birlikte binmeme izin verildi. Korkunç bir havası vardı bu vagonun; pencereler, aynalar, lambalar kırılmış dökülmüş, koltukların kadife döşemeleri yırtılmış, duvarlarda bir süs gibi çepçevre mermi delikleri. Demir yolu yeni onarılmıştı. Eskiden köprülerin olduğu yerlerde *arroyo*'lara dalıp oflaya poflaya, altımızdaki yeni yapılan yolu ça-

tırdatıp sarsılarak tırmanıyorduk. Bütün gün boyu, yolun kıyısına dizili ,geçen yıl dikkatli Orozco'nun bir zincir ve yardımcı bir makineyle yırttığı eğri büğrü, çarpılmış raylar gördük. Öğleden sonra belirsiz bir saatte Castillo'nun haydutlarının bizi dinamitle uçuracağı söylentileri dolaşıyordu.

Büyük hasır *sombrero*'lu ve güzel bir renkte solmuş *serape*'li peonlar, kösele sandalla mavi iş tulumları giymiş Kızılderililer, başları kara şallı, çökük yüzlü kadınlarla cıyak cıyak bağrışan çocuklar, koltukları, geçitleri ve bütün çıkıntıları doldurmuş şarkı söylüyor, yiyor, içiyor, tükürüyor, sohbet ediyorlardı. Arada sırada, üstü partal, başındaki şapkada parlatılmış madenî harflerle «biletçi» yazan yaşlı, esrik bir adam sendeleyerek dolaşıyor, dostlarıyla kucaklaşıp çok sert bir sesle bilet soruyor, yabancıların yolculuk izinlerine bakıyordu. Kendimi birkaç parça Amerikan parasıyla tanıttım.

«Senor, bundan böyle Cumhuriyetin her yerinde ücretsiz yolculuk yapabilirsiniz. Juan Algomero emrinizdedir.»

Şık üniformalı, belinde bir kılıç asılı bir subay vagonun arka tarafında oturuyordu. Cepheye gittiğini ve başını bu ülkeye adadığını söyledi. İçleri çayır kuşu dolu dört tahta kuş kafesinden başka eşyası yoktu. Biraz daha geride, aradaki geçidin iki yanına karşılıklı iki adam oturmuştu. Yanlarında, içleri kımıldanıp gıdaklayan bir şeyler dolu birer beyaz torba vardı. Tren kalkar kalkmaz torbaları açtılar, koskocaman iki horoz çıktı ortaya, horozlar yere konar konmaz sigara izmaritleriyle ekmek kırıntıları yiyerek dolaşmaya başladılar. Sahipleri bağırıyordu, «Horoz dövüşü Senores. Bu yakışıklı, yiğit horoza 5 pesos, 5 pesos Senores.» Erkekler birden yerlerinden fırlayıp

gürültüyle vagonun orta yerine koşuştular. İçlerinden hiç biri gereken beş pesosu çıkarmamazlık etmedi. On dakika içinde dövüşe ön ayak olan iki adam aradaki geçite diz çöküp horozlarını ortaya salıverdiler. Tren, dere çukurlarına dalıp oflaya poflaya çıkarak bir o yana bir bu yana sallana sallana yol aldıkça, geçitte havaya uçuşan tüyler ve çelik parıltıları bir aşağı bir yukarı yuvarlanıp duruyordu. Bu bitince tek bacaklı bir genç çıkıp teneke bir flütle «Rufus'un Islığı»nı çaldı. Birinde deri bir şişe dolusu *tequila* vardı, hepimiz birer yudum aldık. Vagonun gerilerinden «*vamonos a bailar*. Gelin dans edelim» diye haykırışlar yükseldi. Beş çift birden,. hepsi erkek elbet, deliler gibi tango yapmaya başladı. Yaşlı, kör bir köylü, yanındakilerin yardımıyla koltuğunun arkasına tırmanıp General Maclovia Herrera'nın kahramanlık serüvenlerini anlatan uzun bir türkü okudu. Herkes sessizce dinledi ,sonra da yaşlı adamın *sombrero*'suna para yağdırdı. Arada sırada da, öndeki yük vagonlarındaki askerlerin söylediği şarkılar ve çalılar arasında koşarken gözlerine ilişen çakallara sıktıkları silâh sesleri duyuluyordu. O zaman bizim vagondakilerin hepsi tabancalarını çekip pencerelere koşuyor, çılgınlar gibi art arda ateş ediyorlardı.

Batıdan gelen güneş ışınları üstümüze vurdukça yüzlerimizi yaka yaka uzun bir öğleden sonra boyunca tıngır mıngır güneye doğru yol aldık. Aşağı yukarı her saat başı, üç yıllık ihtilâl içinde şu ya da bu ordunun yıktığı istasyonlarda duruyorduk. Buralarda tren, sigara, çam fıstığı, şişe içinde süt, *camoles* ve mısır yapraklarına sarılı *tamales* satıcılarıyla kuşatılıyordu. Yaşlı kadınlar dedikodularına devam ederek trenden iniyor, küçük bir ateş yakıp kahvelerini kaynatıyor, sonra da oracığa çömelip birbirlerine bit-

mez tükenmez aşk öyküleri anlatıyorlardı.

Akşam ortalık iyice karardıktan sonra vardık Jimenez'e. Treni karşılamaya gelen kalabalığı omuzlayarak iki yanda dizili küçük şekerci barakalarının parıltılı meşaleleri arasından geçtim. Boyalı kızlarla kolkola girmiş esrik askerlerin dolaştığı caddeye çıkarak Dona Luisa'nın Oteli'ni buldum. Kilitliydi. Kapıyı çaldım, yandan küçük bir pencere açıldı, dağınık beyaz saçlarla çevrili, şaşılacak kadar yaşlı bir kadın yüzü belirdi. Tel çerçeveli gözlüklerinin arkasından beni bir süre süzdükten sonra «eh, kötü görünmüyorsun» dedi. Çekilen sürgülerin sesleri duyuldu, kapı ardına kadar açıldı. Kapının ağzında, belinden bir demet anahtar sarkan Dona Luisa göründü. Akıcı bir İspanyolcayla küfrederek iri bir Çinliyi kulağından yakaladı, «*chango*» dedi. «Benim otelimde bir konuğa sıcak çörek kalmadığını söylemekle ne demek istiyorsun? Niçin birkaç tane daha yapıvermedin? Pis bohçanı al ve şimdi buradan defol.» Kulağını son bir kere burkarak koyverdi cıyaklayan Çinliyi. «Bu allahın belâsı dinsizler» dedi İngilizce; «edepsiz dilenciler beş kuruşluk pirinçle gününü gün eden pis bi Çinlinin gevezeliğini hiç çekemem» kapıya doğru başını kaldırdı özür dilercesine. «Bir sürü allahın belâsı sarhoş general doldu ortalık son günlerde. Kapıyı hep kilitli tutmam gerekiyor Meksikalıların nı istemiyorum burada.»

Dona Luisa ufak tefek, tombul, seksen yaşlarında bir Amerikalı, iyiliksever New England'lı anneler gibi bir kadın. 45 yıldır Meksika'daymış, kocası öleli 30 yıldan çok olmuş. O zamanlar İstasyon Oteli'ni işletmeye başlamış. Barış olmuş, savaş olmuş, onun için

bir şey değiştirmiyor. Kapısının üstünde Amerikan bayrağı dalgalanır, evinin içinde patron yalnız kendisidir. Pascual Orozco, Jimenez'i aldığında esrik adamları, askerleri şehirde dehşet salmaya başlamışlar; yırtıcı, hiç düşünmeden cana kıyan Orozco da yanında kendi gibi esrik iki subayı ve birkaç kadınla birlikte İstasyon Oteli'ne gelmiş. Dona Luisa kapının önüne dikilmiş —yalnız başına—, yumruğunu Orozco'nun yüzüne sallamış.

«Pascual Orozco» diye haykırmış, «şu namussuz dostlarını al, çek git buradan. Namuslu bir otel işletiyorum ben.»

Orozco çekilip gitmiş.

2. BÖLÜM

DUELLO A LA FRIGADA

ŞEHRİN merkezine çıkan bir mil uzunluğundaki bakımsız ana yolda yürüyordum. Dört nala bir katırın çektiği, içinden esrik erler taşan bir tramvay geçti; kucaklarına kızlar oturtmuş subaylarla dolu, üstleri açık paytonlar geçti. Tozlu, çıplak *alamo* ağaçları altındaki pencerelerin her biri bir *senorita*'yı çerçeveliyordu, her birinin önünde de omuzu battaniyeli *caballero*'lar bekliyordu. Hiç ışık yoktu. Gece soğuk, kuru ve incecik bir «egotik» heyecanla doluydu; gitarlar tınlıyor, ara ara şarkılar, kahkahalar, alçak sesli konuşmalar, uzak sokaklardan gelen haykırışlar doldu-

ruyordu karanlığı. Arada yürüyerek asker grupları geçiyor ya da yüksek *sembrero*'lu ve *serape*'li atlılar hafif nal tıkırtılarıyla sessizce karanlıktan çıkıp tekrar kayboluyorlar, belki de nöbet değiştirmeye gidiyorlardı. Boğa güreşi alanına yakın, evlerin bittiği, sokağın sessizleşen bir uzantısında şehirden hızla gelen bir otomobil farkettim. Aynı zamanda ters yönden dört nala bir atlı geldi, tam benim önümde otomobilin ışıkları atı ve binicisini aydınlattı. Bu, Stetson şapkası giymiş genç bir subaydı. Otomobil birden yeri kazıyarak durdu, bir ses geldi içinden:

«*Haltoie.*»

«Konuşan kim» diye sordu atlı, atı şahlanarak durdu.

«Ben, Guzman» diyerek beriki atladı otomobilden, ışığa geldi. Belinde kılıcıyla kaba, şişko bir Meksikalıydı.

«*Como le va, mi Capitan?*» Subay kendini atıverdi attan aşağı. Sarmaş dolaş oldular. İki elleriyle birden vuruyorlardı birbirlerinin omzuna.

«Çok iyi. Ya sen? Nereye gidiyorsun?»

«Maria'yı görmeye.»

Yüzbaşı güldü. «Yapma,» dedi, «ben de Maria'yı görmeğe gidiyorum. Seni orada görürsem mutlaka öldürürüm.»

«Yine de gidiyorum senor. Silâhta senin kadar hızlıyımdır.»

«Ama görüyorsun,» diye sakin sakin cevap verdi öteki; «ikimiz birden gidemeyiz.»

«Mükemmel.»

«*Oiga,*» dedi yüzbaşı şoförüne, «arabayı döndür, ışıkları kaldır, iyice aydınlatsın. Şimdi sırt sırta dönüp on yüzer adım yürüyeceğiz, sen üçe kadar sayacaksın,

üçte döneceğiz yüzyüze. O zaman karşıdakinin şapkasına ilk deliği açan kazanıyor.»

İki adam da koskocaman tabancalarını çektiler, bir iki saniye ışıkta durup mermi doldurdular.

«*Listo.* Tamam» diye bağırdı binici.

«Çabuk ol,» dedi yüzbaşı, «aşka engel olmak ayıptır.»

Sırt sırta dönüp adımları saymaya başlamışlardı bile.

«Bir» diye haykırdı şoför. «İki.»

Ama, şişko yüzbaşı titreyen ışıkta şimşek gibi dönüp havadaki kolunu indirdi ve müthiş bir gürültü kükreyerek yavaş yavaş ağır geceye sindi. Sırtı hâlâ dönük olan öteki adamın Stetson'u garip bir sıçrayışla üç dört metre ötesine düştü. Adam hızla döndü ama, yüzbaşı arabasına biniyordu bile.

«*Bueno*» dedi neşeyle. «Ben kazandım. Yarın görüşürüz *amigo*.» Otomobil gitgide hızlanarak sokağın ucunda gözden kayboldu. Binici yavaş yavaş ilerleyip şapkasını yerden aldı, inceledi. Bir süre düşünerek durdu, yine düşünceli düşünceli atına binerek uzaklaştı. Ben daha çok önceden başlamıştım bile oradan uzaklaşmaya.

Plaza'da tabur bandosu «El Pagare»yi çalıyordu. Orozco ihtilâlini başlatan şarkıydı bu. Aslının alaya alınmış bir biçimiydi, Madero'nun başkan olur olmaz ailesinin savaş tazminatı olarak istedikleri 750.000 doları ödeyişini anlatıyordu. Bu öykü çılgın bir ateş gibi Cumhuriyetin her köşesine dağılıvermiş, ancak polislerle askerler tarafından bastırılabilmişti. «El Pagare» şimdi bile devrimci çevrelerin çoğunda günah gibi ağıza alınmaz; söyleyenlerin öldürüldüğünü bile duydum. Ama, Jimenez'de bu saatte büyük bir hoşgörü vardı. Ayrıca, Meksikalıların, Fransızların ter-

sine, simgelere karşı hiç bir duyguları yoktur. Can düşmanı iki taraf aynı bayrağı kullanır, aşağı yukarı her şehrin meydanında Porfirio Diaz'ın övücü bir heykeli vardır hâlâ; cephede subayların yemeğinde bile eski diktatörün portresiyle damgalı bardaklardan su içtim. Bunun gibi, federal ordu üniforması giyen yığınla er vardır.

Ama, «El Pagare» neşeli, nefis bir havadır. Meydanda da çepçevre asılı binlerce minik elektrik ışığı altında insanlar iki sıralı bir halka olmuş, zıplıyarak, neşeyle dönüp duruyorlardı. Halkanın dışında dörtlü gruplar halinde, çoğu asker olan erkekler, için de de kızlar, kolkola girmiş onlara zıt yönde dönüyorlar, geçerlerken birbirlerine avuçlar dolusu konfeti atıyorlardı. Birbirleriyle hiç konuşmuyorlar, hiç durmuyorlardı ama bir kız bir erkeğin hoşuna giderse önünden geçerken bir aşk mektubu sıkıştırıveriyordu kızın eline, o da hoşlanmışsa bir gülümsemeyle cevap veriyordu. Böyle karşılaşıyorlar, sonra da kız bir yolunu bulup *caballero*'suna adresini veriyordu. Bu, karanlıkta kızın penceresinde uzun uzun konuşmalarını sağlıyordu, ondan sonra da iki sevgili olurlardı. Bu mektup verme işi ince bir işti. Her erkek bir tabanca taşırdı, her erkeğin kızı da onun kıskançlıkla koruduğu malıydı. Başka birinin kızına mektup vermek ölümle karşılık bulurdu. Sıkışık kalabalık neşeyle dönüyordu, kendini müziğe kaptırmış... Bu adamların daha iki hafta önce yağmaladıkları Marcos Rossek'in dükkânının delik deşik kalıntıları meydanın gerisinde ağzı hayretle açık bakan biri gibiydi. Bir yanda da, çeşmeler ve ağaçlar arasından eski pembe katedral yükseliyordu. Kapısının üstündeki cam ve demirden yazı, «Sento Oristo de Burgos», ışıklandırılmıştı.

Orada, *plaza*'nın yan tarafında bir sıraya sıkışarak

oturmuş beş Amerikalıyla karşılaştım. İnanılmayacak kadar perişandı üstleri başları. Yalnız içlerinden biri, ayağı tozluklu ince uzun bir genç, federal subay üniforması giyiyordu, başında da tepesi olmayan bir Meksika şapkası vardı. Pabuçlarının burnundan ayakları fırlıyordu, hiç birinde bir parça kalıntıdan başka çorap falan yoktu, hepsi de traşsızdı. Yalnız birinin kolu, yırtık bir battaniye parçasıyla boynunu asılmıştı. Sevinerek bana yer açtılar, bunca Allahın belâsı Meksikalı arasında bir Amerikalıyı görmenin ne güzel olduğunu söyleyerek ayağa kalktılar, çevreme dizildiler.

«Ne yapıyorsunuz burada» diye sordum.

«Paralı askerleriz» dedi kolu yaralı olan.

«Ya .....» diye kesti biri, «.....» askerleri.»

«Bakın, şöyle oldu,» diye başladı asker gibi görünen genç. «Ojinaga savaşında *Brigada Zaragosa*'da çarpışıyorduk işte. Villa'dan zınk diye emir geldi. Ordudaki bütün Amerikalılar atılacak, toparlanıp sınıra götürülecek. Rezalet değil mi bu?

«Dün gece terhis belgelerimizi ellerimize sıkıştırıp şerefle sepetlediler bizi *cuartel*'den» dedi tek bacağı olan kızıl saçlı adam.

«Ne bir lokma bir şey yedik, ne de yatacak bir yerimiz var...» diye söze karıştı Binbaşı dedikleri gri gözlü oğlan.

«Dilenmeye kalkışma, rahat ver adama» diye çıkıştı asker, «ellişer kâğıt almayacak mıyız sabahleyin?»

Bir süre oturmak için yakınlarda bir lokantaya çekildik. Geri döndüğümüzde ne yapacaklarını sordum.

«Başımı alıp Amerika'ya döneceğim ben» diye içini çekti yakışıklı bir Irlandalı, daha önce hiç konuş-

mamıştı. «San Fransisco'ya dönüp kamyon şoförlüğü yapacağım yine. Bıktım bu pis Meksikalılardan, yemekleri de kötü dövüşleri de.»

«Amerikan ordusundan iki kez başarıyla terhis oldum» dedi asker görünüşlü genç gururla. «İspanyol savaşında, savaş boyunca çarpıştım, evet. İçlerinde tek asker benim bunların.» Ötekiler somurtarak küfrettiler. «Sınırı geçince tekrar askere yazılırım her halde.»

«Bana göre değil» dedi tek bacaklı. «İki cinayet suçuyla aranıyorum. Ben yapmadım böyle bir şey, Tanrı üstüne yemin ederim, yapmadım. Düzenci hepsi. Ama yoksul bir adam için umut yoktur Amerika'da. Bana karşı bir komplo kurmadıkları zaman da serserilikten tıkarlar içeri. Yine de iyiyim.» İçtenlikle devam etti. «Çalışkan bir adamım, ama iş bulamıyorum işte.»

Binbaşı, küçük, katı yüzünü ve zalim gözlerini kaldırdı. «Wisconsin'de bir ıslahhaneden çıktım» dedi, «ve sanıyorum El Paso'da bazı polisler bekliyor beni. Her zaman istedim birini vurup öldürmeyi. Ojinaga'da ama daha karnım doymadı, Meksika uyruğuna geçerek kalabileceğimizi söylediler, her halde yarın sabah gider, imzalarım.»

«Cehennemin dibine» diye bağrıştı ötekiler. «Namussuzca bir iş bu. Düşün, bir çatışma olur da kendi yurttaşlarını öldürmek zorunda kalırsan. Kimse geçirtemez beni Meksika uyruğuna, kendi imzamla pis bir Meksikalı olamam ben.»

«Kolayı var» dedi Binbaşı. «Amerika'ya döneceğim zaman adımı burada bırakırım. Ama, Georgia'ya geri dönmeme, çocukların çalıştığı bir atelye açınama sebep olacak büyüklükte bir kazık yiyinceye kadar burada kalacağım.»

Öteki oğlan birden ağlamaya başladı. «Ojinaga'da vurdurdum kolumu,» diye hıçkırdı. «Şimdi de parasız pulsuz salıverdiler beni, üstelik çalışamam. El Paso' ya vardığımda polisler tıkacaklar beni içeri, babama yazmak zorunda kalacağım gelip beni alması, Cliforn ia'ya geri götürmesi için. Geçen yıl kaçmıştım oradan.»

«Buraya bak, Binbaşı» diye akıl verdim, «Villa, Amerikalıları orduda istemiyorsa burada kalma, daha iyi edersin. Amerika'yla bir çatışma olursa Meksika vatandaşı olman da seni kurtaramaz.»

«Belki haklısın» dedi Binbaşı düşünceli. «Jack be, kes şu zırlamanı.» Her halde Galueston'a gidip bir güney Amerika gemisine binerim. Peru'da bir ihtilâl çıktığını söylüyorlar.»

Asker, otuz yaşlarındaydı. İrlandalı yirmi beş, geri kalan üçü de on altı, on sekiz arasıydılar.

«Buraya ne için geldiniz?» diye sordum.

«Heyecan» diye acı acı gülerek karşılık verdi askerlere İrlandalı. Öteki üçü de istekli, içten, çektikleri açlık ve güçlüklerden gerilmiş yüzleriyle bana baktılar. «Yağma» dediler.

Plaza'nın çevresinde dolanan, üç aydır paralarını alamayan paçavralaşmış bu gönüllü yığınının yıpranmış giysilerine bir göz attım ve bir sevinç çığlığı atmamak için tuttum kendimi. Az sonra ayrıldım onlardan. Bu tutkulu ülkede, savaşlarının amacına küfreden, baskıya gelmez Meksikalıların neşesiyle alay eden, katı, soğuk, uyumsuz kişilerdi. Ayrılırken:

«Aklıma gelmişken sorayım. Hangi birliktensiniz?» Ne deniyordu size?»

«Yabancı Lejyon» dedi kızıl saçlı genç.

Burada şunu ekleyeyim, kendi ülkelerinde serseri olmayacak pek az paralı asker gördüm. Yalnız biri

bu kuralın dışında, o da savaş silâhlarında patlayıcı maddeler üstünde çalışan, taş toprak kadar kuru bir bilgindi.

Otele döndüğümde gece iyice ilerlemişti. Dona Luisa benden önce çıktı odama, etrafa bir bakmak için ben de biraz barda kaldım. Subay oldukları belli olan iki üç asker içiyordu barda, biri sızmıştı bile. Yüzü çiçek bozuğu, incecik kara bıyıklı bir adamdı, gözleri iyi görmüyor gibiydi. Ama, beni görür görmez küçük tatlı bir şarkı söylemeye başladı:

Yo tengo un pistole
Con manago de marfil
Para matar todos los Gringos
Qui viennen por ferrocarril

(Bir silâhım var mermer saplı
Demiryoluna yaklaşan Amerikalıları öldürmek için.)

Hemen oradan ayrılmanın akıllıca bir iş olacağını düşündüm, çünkü içkili bir Meksikalının ne yapacağı hiç belli olmaz. Çok çapraşık yaradılışları vardır.

Yukarı çıktığımda Dona Luisa odamdaydı. Büyük bir gizlilikle susmamı işaret ederek kapıyı kapattı, eteklerinin arasından *Saturday Evening Post* dergisinin geçen yılki sayılarından birini çıkardı.

«Sandığımdan senin için çıkardım» dedi. «Bu meret, evimdeki en değerli şeydir. Madenlere giden Amerikalılardan 15 dolar veren oldu buna. Görüyorsun, bir yıldır hiç Amerikan dergisi gelmedi buralara.»

3. BÖLÜM

BİR KOL SAATIYLA KURTULMAK

BUNDAN sonra değerli dergiyi okumaktan başka yapacak işim kalmamıştı, oysa okumuştum daha önce. Işığı yakıp soyundum, yatağa girdim. Tam o sıra koridorda, kapımın önünde kararsız ayak sesleri duyuldu ve odanın kapısı gürültüyle ardına kadar açılıverdi. Kapıda, barda içki içen çiçek bozuğu subay belirdi. Bir elinde koskocaman bir tabanca tutuyordu. Bir süre hain hain baktı gözlerini kısarak, sonra içeri girip güm diye kapattı kapıyı.

«Ben teğmen Antonio Montaya, emrindeyim» dedi. «Otelde bir *Gringo* olduğunu duydum, seni öldürmeye geldim.»

«Buyurun oturun» dedim kibarca.

İçkinin verdiği bir ciddiliği vardı adamın. Şapkasını çıkarıp saygıyla selâmladı, bir iskemle çekti. Sonra ceketinin altından bir tabanca daha çıkarıp ikisini birden masanın üstüne koydu. Tabancalardan ikisi de doluydu.

«Bir sigara alır mısınız.»

Paketi uzattım. Bir tane aldı, sallayarak teşekkür etti, sigarasını lambadan yaktı. Sonra silâhları alıp ikisini de bana doğru çevirdi. Parmakları tetiklerin üstünde hafiften sıkıştı, tekrar gevşedi. Korkuyla kendimden geçmiş kımıldayamadan bekliyordum.

«Bütün güçlük» dedi silâhlarını indirerek, «hangisini kullanacağıma karar vermekte.»

«Özür dilerim» dedim titrek bir sesle, «ama ikisinin de modası geçmiş. O 45'lik Colt en azından 1895 modeli, Smith and Wesson'a gelince söz aramızda oyuncak olur ancak.»

«Doğru» diye karşılık verdi. Biraz da acıyarak baktı tabancalarına. «Aklıma gelseydi yeni otomatiğimi getirirdim. Özür dilerim senor.» İçini çekti ve namluları tekrar göğsüme doğrulttu. Birden gözü masanın üstünde duran iki dolarlık kol saatıma takıldı.

«Nedir bu?» diye sordu.

«Bir kol saatı.» Büyük bir sevinçle nasıl takılacağını gösterdim. Farkında olmadan yavaşça indi namlular. Dudakları aralık, dikkat kesilmiş sevinçle seyrediyordu, hareket eden yeni bir oyuncağı seyreden bir çocuk gibi.

«Ah» diye içini çekti, «*Que esta bonita.* Ne sevimli.»

«Senin olsun» dedim, kolumdan çıkarıp uzattım, Saate baktı, sonra bana, yavaş yavaş şaşkınlık ve sevinçle gözleri ışıldadı. Elini uzattı ,avucuna koydum saatı. Saygıyla ve dikkatle bileğine bağladı. Sonra aya-

ğa kalktı, tepemde dikildi. Tabancaların yere düşüşünü farketmedi bile. Teğmen Antonio Montaya kollarını boynuma dolayıverdi.

«Ah, *compadre*» diye heyecanla bağırdı.

Ertesi gün Valiente Adiana'nın şehirdeki dükkânında karşılaştık. Arka odada dostça oturup *aguardiente* denen yerli bir içki içtik. Bütün Anayasacı orduda en yakın dostum teğmen Montaya, savaşın zorluklarını, tehlikelerini anlattı bana. Üç haftadan beri Maclovia Herrera'nın tugayı Jimenez'de silâh altında hazır bekliyordu Torreon üstüne yürüme emrini.

«Bu sabah,» dedi Antonio, «Anayasacı casuslar, Zacatetas şehrindeki federal komutanın Torreon'da general Velasco'ya çektiği bir telgrafı yakalayabilmişler. Komutan kendi deneylerine dayanarak Zacatetas'ın savunulması güç ama saldırı için kolay bir yer olduğuna inandığını söylüyormuş. Bu yüzden şöyle bir savaş planı rapor etmiş: Anayasacı kuvvetler saldırdığında şehri boşaltıp tekrar alacakmış.»

«Antonio,» dedim, «yarın çölden geçen uzun bir yolculuğa çıkıyorum. Magistral'a gideceğim. Bir *mozo* gerekli bana. Haftada üç dolar veririm.»

«*Sta bueno*» diye bağırdı teğmen Montaya, «Nasıl istersen, böylece ben de *amigo*'mla birlikte giderim.»

«Ama orduda görevli bir subaysın sen,» dedim. «Birliğinden nasıl ayrılırsın?»

«Olur, olur» diye karşılık verdi Antonio. «Albayıma hiç bir şey söylemem. Ne olsa ben gerekli değilim. Üstelik 5000 tane daha adamları var burada.»

4. BÖLÜM

MEKSİKA'NIN SİMGELERİ

SABAHLEYİN şafakta, alçak gri evler soğuktan kaskatıyken iki katırımızı kırbaçlayıp Jimenez'in bozuk sokaklarını tıngır mıngır aşıp açıklığa çıktı. Gözlerine kadar *serape*'lerine sarınmış birkaç asker lambalarının yanıbaşında kestiriyordu. İçkiyi fazla kaçırmış bir subay su çukurunda uyuyordu.

Kırık oku telle onarılmış eski bir binek arabası sürüyorduk. Koşum takımları demir, kösele ve ip parçacıklarından yapılmıştı. Antonio'yla yanyana oturuyorduk, ayaklarımızın dibinde de koyu renkli ağırbaşlı bir genç olan Antonio Primitivo uyuyordu. Primitivo'yu kapıları açıp kapatması, arabanın oku kırılınca

onarması, yollarda haydutların yol kestiği bilindiği için geceleri arabayı ve katırları beklemesi için tutmuştuk.

Çevremizdeki toprak uçsuz bucaksız, bereketli bir düzlük halini aldı. Uzun sıralar biçiminde yapraksız, kül renkli *alamo* ağaçlarının gölgelediği sulama kanallarıyla bölünmüştü düzlük. Bembeyaz kızgın güneş, fırın gibi yanıyordu tepemizde, uzanıp giden çıplak tarlalardan incecik bir buhar yükseliyordu. San Pedro Hacienda'sı yanındaki kilisede durup yaşlı bir peon' la uzun bir pazarlıktan sonra katırımız için saman ve mısır aldık. Biraz ötede, yemyeşil söğütlerle dolu bir bahçe içinde pembe sıvalı, alçak, çok güzel bir yapı vardı. «Ha, o mu» dedi Antonio, «un değirmenidir orası.» Başka bir büyük Hacienda'da bir peon' un toprak tabanlı, beyaz badanalı evinde öğle yemeği yedik. Adamın adını unuttum şimdi ama buraların bir zamanlar Luis Terrazzas'ın malı olduğunu, Anayasacı hükümet tarafından el konduğunu biliyorum. O gece de, evlerden kilometrelerce uzaklıkta haydut bölgesinin tam göbeğinde bir sulama kuyusunun yanında kamp kurduk.

Akşam yemeğinde doğranmış et, biber, *tortilla,* kuru fasulye yiyip koyu bir kahve içtik. Antonio'yla ben Primitivo'ya ne yapacağını anlattık. Ateşin yanında Antonio'nun tabancasıyla nöbet tutacak ve bir şey duyarsa bizi uyandıracaktı. Ne olursa olsun uyumuyacaktı. Uyursa öldürecektik onu. Primitivo «si senor» dedi son derece ciddi; gözlerini faltaşı gibi açıp tabancayı sımsıkı yakaladı. Antonio ve ben ateşin yanında battaniyelerimize sarıldık. Başımı yerleştirir yerleştirmez uyumuş olacağım, çünkü yanımdan Antonio' nun kalkmasıyla uyandığımda ancak yarım saat geçmişti. Primitivo'yu nöbete diktiğimiz yerden horultular

geliyordu. Teğmen çocuğun üstüne doğru yürüdü.

«Primitivo» dedi. Karşılık veren olmadı.

«Primitivo, koca budala.» Gözcümüz uykusunda kımıldanıp rahatlığını belli eden mırıltılarla öbür tarafa döndü. «Primitivo» diye haykırdı Antonio, şiddetli bir tekme savurarak, Primitivo hiç bir tepki göstermedi.

Antonio gerileyip öyle bir tekme indirdi ki, bu kez Primitivo yerden birkaç karış havalandı. Şaşkın şaşkın uyandı, tabancayı sallayarak vurmaya hazır dikildi. «*Quien vive?*» diye bağırdı.

Ertesi gün, inişli yokuşlu, kumluk, şurada burada tek tük kaktüs ve kara çalılıklarla kaplı düzlükleri alçaktan dolanıp çöle gelmiştik. Artık sağımızda solumuzda, yerlilerin korkunç bir ölümle ölenlere diktikleri küçük tahta haçları görebiliyorduk. Ufuk çizgisi boyunca uzanan çıplak mor dağlar bizi çölün içine kapatıyor gibiydi. Sağda geniş ve kupkuru bir vadinin karşısında, beyaz, yeşil ve gri bir *hacienda,* şehir gibi dikiliyordu. Bir saat sonra o kare biçimli sağlam *rancho*'lardan birini geçtik. Bu uçsuz bucaksız ülkenin kıvrımlarında kaybolan herkes bunlardan biriyle karşılaşır günde bir kez. Çevremiz hâlâ parıl parıl ışıkla aydınlıktan tam tepemizdeki bulutsuz gökyüzüne gece iniverdi, günün sönüp gitmesiyle de gökkubbe patlayan maytap kıvılcımları gibi yıldızlarla doldu. Antonio'yla Primitivo, Meksika'nın o garip, ters, hiç bir şeye benzetilemeyecek, ancak telleri yıpranmış bir kemanın sesini andıran ses uyumuyla «Esparanza» söylemeye koyuldular. Bir yandan da sarsılarak ilerliyorduk. Hava iyice soğudu. Göz alabildiğince, hatta ondan da öteye sam yeliyle kavrulmuş bir ülke, öldürücü bir ülke uzanıp gidiyordu. Bir ev göreli, bir evin yanından geçeli saatlar olmuştu. Ötelerde bir yerde bir kuyu bildiğini

söyleyip duruyordu Antonio. Ama, aysız ve kapkara bir gece yarısına doğru üzerinden gittiğimiz yol sık bir çalılıkta yok oluverdi. Bir yerlere sapıp *Camino Real*'i kaçırmıştık. Çok geç olmuştu, katırlar da yorgundu. Kuru bir yerde konaklamaktan başka şey yapamazdık; çünkü, bildiğimize göre yakınlarda su falan yoktu.

Katırlardan koşumları söküp yemlerini verdik, tam ateşimizi yakıyorduk ki, sık makiler arasından gizlenen ayak sesleri duyuldu. Bir iki adım yürüyüp durdular. Küçük çıra ateşimiz çatırdayarak yanıyor ve çevresinden ancak beş altı karış uzaklıkta bir yeri aydınlatıyordu. Bunun ötesinde her şey kapkaraydı. Primitivo geriye doğru bir sıçrayıp arabanın altına sığındı; Antonio tabancasını çekti, ateşin yanında kımıldamadan durduk. Ayak sesi yine duyuldu.

«Kim var orada?» dedi; Antonio. Küçük bir hışırtı oldu çalıların arasında, bir ses;

«Hangi taraftansınız» diye kararsızca sordu.

«Maderistas» diye karşılık verdi Antonio.

«*Pacificos*'lar için de tehlike yok mu» dedi görünmeyen adam.

«Yok, Söz veriyoruz,» diye bağırdım. «çık da yüzünü görelim.»

Daha ben sözümü bitirmeden, doğru dürüst seçilemeyen iki şekil ateşin ışığının bittiği yerde aşağı yukarı hiç ses çıkarmadan belirdi. Biraz daha yaklaşınca yırtık battaniyelere sarılı iki peon gördük. Biri yaşlı, kamburlaşmış, buruşmuş bir adamdı; evde yapılmış sandallar ve bükülmüş bacaklarından lime lime sarkan bir pantalon giyiyordu. Öteki de ince, uzun, aptallığa yaklaşan saflıkta ve temizlikte yüzü olan bir gençti. Dostça yaklaşarak güneş kadar sıcak, çocuklar gibi heyecan dolu bir istekle ellerini uzattılar. Sırayla el sıkıştık, süslü Meksika terbiyesiyle selâmladık birbirimizi.

«İyi akşamlar arkadaş, Nasılsınız?»

«İyiyim, *gracias*. Ya siz?»

«İyiyim, *gracias*. Sizinkiler nasıl?»

«İyiler, teşekkür ederim. Ya sizinkiler?»

«İyiler, teşekkür ederim. Ne var ne yok buralarda?»

«*Nada*. Hiç bir şey. Ya sizin oralarda?»

«Hiç. Buyrun oturun.»

«Yok, teşekkür ederim, iyiyim böyle.»

«Oturun canım, buyrun.»

«Binlerce teşekkür. Bir dakika izin verin bize,»

Gülümsediler ve yeniden çalılıklarda yok oldular. Bir dakika içinde yine göründüler, kucakları ateş yakmak için topladıkları çalı çırpıyla doluydu.

«*Ranchero*'yuz biz,» dedi yaşlısı eğilerek. «Birkaç keçi besleriz. Evlerimiz, katırlarımız için ağılımız, küçük mısır ürünümüz emrinizdedir. *Ranchito*'larımız buraya çok yakın, şu çalılığın içinde. Çok yoksul adamlarız ama, umarız bu isteğimizi kırmaz, evimize şeref verirsiniz.»

Ustaca çözülmesi gereken bir durumdu şimdi bu.

«Binlerce teşekkür» dedi Antonio saygıyla. «Ama yazık ki, çok acelemiz var, sabah çok erken ayrılmak zorundayız. O saatte ev halkını rahatsız etmek istemeyiz.»

Karşı koydular. Ailesini ve evlerini kendi malımız bilmemizi, nasıl istersek öyle kullanmamızı, bundan ancak mutlu olacaklarını söylediler. Nasıl oldu da bu çağrıyı onları kırmadan atlatmayı becerdik hatırlamıyorum ama, yarım saattan çok süren kibar bir konuşma var aklımda. Çünkü biliyorduk ki, olur deseydik her şeyden önce sabahleyin saatlerce ayrılamayacaktık. Meksika geleneklerine göre bir evden aceleyle ayrılmak iyi ağırlanmamış olmayı gösterir. Sonra, evde kaldığınız

için para veremezsiniz, ancak çok iyi bir armağan vermeniz gerekir; buna da hiçbirimizin gücü yetmiyordu.

Yemek çağrımıza önce uymadılar ama, bir yığın ısrardan sonra gönüllerini yaptık, birkaç *tortilla* ve *chile* yediler. Ne korkunç aç olduklarını ve bunu bizden nasıl gizlemeye uğraştıklarını görmek acı veriyordu insana.

Yemekten sonra bir düşünce inceliği göstererek kendilerinden bize bir kova su getirdiler. Sonra bir süre ateşin yanında ayakta durup ellerini ısıtarak sunduğumuz sigaraları içtiler. Serapelerinin, omuzlarından aşağı nasıl döküldüğünü ansıyorum; zayıf bedenleri nimet bildikleri sıcaklıktan yararlansın diye önlerini açmışlardı. Yaşlı adamın elleri kocamış ve yumru yumruydu, alevlerin al ışığı ötekinin boynuna vuruyor, gözlerinde yeni ateşler yakıyordu. Ve arkalarında çöl yayılıyor, ancak ateşimizle önlenen, o söner sönmez bizi yutuverecekmişcesine, ateşin gerilerinde bir yerde çakallar, yaralı şeytanlar gibi uluyordu. Birden karşımda duran bu iki insanın Meksika'nın simgeleri olduğunu kavradım: Sevgi dolu, terbiyeli, sabırlı, yoksul, onca yıldır köle, onca düşlerle dolu, onca özgürlüğe yakın.

«Arabanızın buraya geldiğini görünce» dedi yaşlı adam gülümseyerek, «yüreklerimiz çöktü içimizde; sizin son birkaç keçimizi almaya gelen askerler olduğunuzu sandık. Öyle çok asker geldi ki son yıllarda, öyle çok... Çoğunlukla da federaller geldi, Maderista'lar kendileri de aç kalmadıkça gelmiyorlar. Zavallı Maderista'lar.»

«Hey,» dedi genç adam. «Çok sevdiğim oğlan kardeşim, Torreon çevresindeki on bir gün süren son savaşta öldü. Meksika'da binlerce kişi öldü, daha binlercesi de ölecek. Üç yıl, bir ülkedeki savaş için çok uzun. Çok fazla uzun.»

Yaşlı adam, «*Valgame dios*» diye mırıldandı ve

başını salladı. «Ama bir gün gelecek...» sonra, «Derler ki» dedi sesi titriyerek, «kuzeyde Amerika ülkemize göz dikmiş, sonunda *Gringo* askerler gelip keçilerimizi alacaklarmış.»

«Yalan bunlar» diye açıkladı öteki neşeyle. «Bizi soymak isteyenler zengin *Americanos*, tıpkı bizi soymak isteyen zengin Meksikalılar gibi. Dünyanın her yerinde yoksulları soymak isteyenler zenginlerdir.»

Yaşlı adam titredi, yıpranmış vücudunu ateşe biraz daha yaklaştırdı.

«Sık sık düşünürüm,» dedi, «niçin zenginler o kadar çok şeyleri varken daha da çok isterler. Yoksullar, çok az şeyleri vardır, yine de az isterler: Yalnızca birkaç keçi...»

Compadre'si, sevecen bir gülümsemeyle, çenesini soylu biri gibi kaldırdı.

«Bu küçük yerden dışarı hiç çıkmadım, Jimenez'e bile gitmedim. Ama kuzeyde, güneyde, doğuda, batıda çok zengin topraklar olduğunu söylüyorlar. Ama, benim toprağım bu ve seviyorum onu. Yıllarca zengin adamlar benden, babamdan, dedemden mısırlarımızı aldılar, kapalı yumrukları içinde ağızlarımızın önünde tuttular. Bu elleri kardeşlerine doğru ancak kan açacak.»

Ateş söndü. Uyanık Primitivo'muz nöbetinde korkuyordu. Antonio, dudaklarında yüceltici hafif bir gülümseme, gözleri yıldızlar gibi parlayarak küllere bakıyordu.

«Adio,» dedi birdenbire, hayal gören biri gibi. «Mexico City'ye girdiğimizde öyle bir *baile* yapılacak ki. Öyle bir içeceğim ki...»

IV

SİLÂHLI BİR HALK

1. BÖLÜM

«TORREON'A İLERİ»

YERMO'DA uçsuz bucaksız, kumlu, seyrek, fırça gibi fundalarla, cüce kaktüslerle kaplı bir çölden başka bir şey yoktur. Bu çöl kilometrelerce batıda sivri uçlu koyu sarı dağlara, doğuda da ufukta titrek uzanan düzlüklere ulaşır. İçinde az bir şey, pis, alkali su bulunan, hafif yana yatmış bir su deposu, iki yıl önce Orozco'nun top mermileriyle sağılmış yıkık bir istasyon, bir demiryolu makası, işte bütün şehir bu kadar. 40 millik bir çevre içinde sözü edilmeye değer hiç su yok. Hayvanlar için ot yok. Baharda, üç ay boyunca, acı, ka-

vurucu rüzgârlar sarı kumu ve tozu şehrin bir ucundan öbür ucuna savurur götürür.

Çölün ortasında tek hatlı demiryolu üstünde koskocaman on tren duruyordu. Geceleri ateşten, gündüzleri kara dumandan sütunlar gibi kuzeye doğru göz alabildiğince diziliydiler. Bunların çevresinde fundalıklar içinde, barınakları olmayan dokuz bin adam kamp kurmuştu. Her birinin atı, üstüne adamın tek serape'si ve kurutulmak üzere kırmızı et parçaları asılı fundaya yanı başındaki bağlıydı. Elli kadar vagondan atlar ve katırlar boşaltılıyordu. Ter ve toza batmış, perişan bir asker itişip kakışan sürünün arasından bir hayvan vagonuna daldı, kendini bir atın üstüne fırlatıp nara atarak atı mahmuzladı. Korkan hayvanlar korkunç bir gürültü kopardılar, birden açık kapıdan şimşek gibi bir at fırladı, arkasından da vagon yığınlarla kaçışan at ve katır püskürttü. Hayvanlar ayağa kalkar kalkmaz korku içinde kaçışıyor, açık havanın kokusunu alan geniş burun deliklerinden horultuyla soluyorlardı. Geniş bir daire halinde bekleyen «*vaquero*» (çoban) kesilmiş süvariler, boğucu bir toz dumanı arasında kementlerinin kocaman düğümlerini savuruyor ve koşuşan hayvanlar dönüp duruyorlardı korkuyla birbirlerine bindirerek. Subaylar, çavuşlar, yardımcılarıyla birlikte generaller, ellerinde yularlar binek hayvanlarını yakalamaya uğraşan askerler, çözülemeyecek kadar büyük bir karışıklık içinde koşup seğirtiyorlardı. Sıçrayıp şahlanan katırlar, takım koşularak cephane sandıklarına bağlanıyorlardı. Son trenlerle gelen süvariler birliklerini arayarak dolaşıyorlardı. Uzaklarda bir yerde bazı adamlar tavşan vuruyorlardı. Kapalı vagonların tepesinden ve açık vagonlardan, yüzlerce grup halinde yerleştirilen *soldadera*'larla yarı çıplak çocukları cıyak cıyak bağrışıp her önlerine gelene Ju-

an Monneros, Jesus Hernandez —ya da erkeklerinin adı her neyse— adlı birini görüp görmediğini soruyorlardı...

Tüfeğini arkasında sürükleyen bir adam iki gündür hiçbir şey yemediğini, *tortilla*'larını pişiren kadının başka bir tugaydan bir ile kaçtığını sandığını avaz avaz bağırarak dolaşıyordu. Vagonların üstlerindeki kadınlar «*valgame dios*» diyerek omuz silktiler; sonra adama birkaç tane üç günlük bayat *tortilla* attılar, ondan da Quadelupe azizesinin aşkına bir sigara istediler. Velveleci pis bir kalabalık su istiyorlardı. Makinist, elinde bir tabancayla onları durdurup su taşıyan vagonda bolca su olduğunu söyleyince hemen dağıldılar, su vagonunu aramaya koyuldular. Yerlerini yeni bir kalabalık aldı. Kocaman tankerli 12 vagonun çevresinde, itişip kakışan, kavga eden adamlar ve hayvanlar durmadan akan küçük çeşmelere yaklaşmaya uğraşıyorlardı. Yedi mil uzunluğunda, bir mil genişliğinde koyu bir toz bulutu durduğumuz yerden sakin, sıcak havaya yükseliyor, trenlerden yükselen kara dumanlarla birlikte Mamipi'nin arkasındaki dağlarda bulunan Federallerin ileri karakollarına şaşkınlık ve dehşeh saçıyordu.

Villa, Chihuahua'dan Torreon'a doğru ayrıldığında kuzeyle olan telgraf bağlantılarını kesmiş, Juarez'e tren seferlerini durdurmuş, Chihuahua'dan çıkış hakkında Amerika'ya haber götüren ya da gönderenleri ölümle cezalandıran bir yasak koymuştu. Amacı, Federalleri habersiz yakalamaktı, bunu da bir güzel başardı. Kimse, yardımcıları bile Villa'nın Chihuahaua'dan ne zaman ayrılacağını bilmiyordu. Ordu orada o kadar çok alıkonmuştu ki, hepimiz en az iki hafta daha duracağına inanıyorduk. Sonra, bir cumartesi sabahı uyandığımızda telgraf kesilmiş, demiryolu kapanmış, *Brigada* Gon-

zales Ortega'yı taşıyan üç muazzam tren gitmişti bile. Zaragosa ertesi gün ayrıldı, Villa'nın kendi kuvvetleri de bir sonraki sabah. Üçüncü gün bütün ordusu, Villa'nın her zamanki özelliği olan çabukluğuyla hareket ederek Yermo'da toplanmıştı, Federaller onun Chihuahaua'dan ayrıldığını bile duymadan. Yıkık istasyon binasında kurulan gezici telgraf aygıtının başında bir kalabalık vardı. İçerde bu araç tıkırdayıp duruyordu. Subaylarla erler, karmakarışık bir biçimde kapılara ve pencerelere yığılmışlardı. Arada bir telgrafçı er İspanyolca bir şeyler söylüyor ve uğultu halinde bir gülüş kopuyordu. Görünüşe bakılırsa makine, Federallerin bozmayı unuttukları bir tele bağlanmıştı raslantıyla; Federallerin Mapimi'yle Torreon arasındaki askerî bağlantılarına bağlıydı bu tel.

«Dinleyin,» diye bağırdı telgrafçı. «Mapimi'deki *cabecillos colorados* kumandanı Albay Argumedo, Torreon'da bulunan General Velasco'ya telgraf çekiyor. Kuzeye doğru büyük bir toz bulutu ve duman görmüş, bunların Escalon'dan güneye giden bazı asi kuvvetleri olduğunu sanıyormuş.»

Gece indiğinde gökyüzü bulutlandı, tozu toprağa katan bir rüzgâr başladı. Kilometrelerce uzayıp giden trenler boyunca, *soldadera*'ların yük trenleri tepesinde yaktıkları ateşler parıldıyordu. Ordunun sayısız kamp ateşi çölün içine doğru iğne başı gibi görününceye kadar uzanıp gidiyor, ara ara kabaran toz dalgalarıyla görünmez oluyordu. Fırtına bütünüyle gizliyordu bizi Federal gözcülerden. «Tanrı bile» diye inancını belirtti. Binbaşı Leyva, «Tanrı bile Francisco Villa'dan yana.»

Akşam yemeğinden sonra genç uzun kolları ve bacakları, ifadesiz bir yüzü olan General Maximo Garcia, kardeşi, ondan da iri, kırmızı yüzlü Benito Garcia ve ufak tefek, ırkının güzel tavırlarını taşıyan Binbaşı Ma-

nuel Acosta.yla birlikte yük vagonundan bozma yerimizde oturduk. Garcia, uzun bir süreden beri Escalon' daki öncü kuvvetlerin başındaydı. Kardeşleri —içlerinden biri, ordunun en sevilen subayı olan Jose Garcia çarpışmada öldürülmüştü— dört yıl gibi kısa bir süre önce varlıklı, *hacendados,* muazzam toprakların sahipleriydiler. Madero'yla birlikte başladılar savaşa. Garcia'nın bize bir sürahi içki getirişini ve daha iyi içki içmek için döğüştüğünü belirterek devrim üstüne konuşmaya yanaşmayışını ansıyorum. (Bu satırları yazarken bir haber geldi, Garcia'nın, Sacramento savaşında aldığı bir kurşun yarasıyla öldüğü bildiriliyor.)

Dışarda toz fırtınasının içinde, bizim hemen önümüzdeki açık vagonda ateşleri çevresinde karılarının kucaklarına başlarını dayayıp yatan askerler «Hamamböceği» şarkısını söylüyorlardı. Yüzlerce mısra tutan bu şarkı, Anayasacılar Juarez ve Chihuahua'yı Mercado ve Orozzo'dan kurtarınca neler yapacaklarını anlatıyordu.

Rüzgârın arasından, ordunun binlerce ağızdan yükselen somurtkan homurtusunu fark ediyordu insan. Arada sırada bir gözcünün felsetto'lu bir haykırışla soruşu duyuluyordu: «*Quien vive?*» Karşılığı: «*Chiapas.*» *Que gente?*» «*Chao.*»

Gecenin içinde on lokomotifin birbirleriyle işaretleşmek için aralıklarla çaldıkları korkulu düdükler çınlıyordu.

2. BÖLÜM

ORDU YERMO'DA

ERTESİ sabah şafakta General Torribio Ortega vagona geldi kahvaltı etmek için. Orduda askerler arasında «Saygı değer», «En kahraman» olarak adı geçen, zayıf, esmer bir Meksikalıydı. Bu general Meksika'nın en kayıtsız, en saf yürekli askeriydi. Esirlerini hiç öldürmez. Minicik aylığı dışında ihtilâlden bir kuruş para almaz. Villa, bütün generalleri içinde belki en çok ona güvenir. Ortega yoksul bir çobandı. Orada oturmuş, dirsekleri masaya dayalı kahvaltısını unutmuş, iri gözlerinde parıltılar, yumuşak, sevecen bir gülümsemeyle niçin çarpıştığını anlatıyordu bize.

«Okumuş bir adam değilim,» dedi. «Ama, çarpışmanın bütün insanların başvuracağı son çözüm yolu olduğunu biliyorum. Yalnızca her şey dayanılamayacak kadar kötüleyince, tamam mı? Kardeşlerimizi öldüreceksek bunun sonunda çok çok iyi birşey olmalı. Siz Amerika'da oturanlar, bizim, biz Meksikalıların, neler gördüğümüzü bilmezsiniz. Saf ve yoksul halkımızın soyulmasına seyirci kaldık tam 35 yıl, tamam mı? Porfirio Diaz'ın *rurale*'lerinin ve askerlerinin kardeşlerimizi, babalarımızı vurduğunu gördük; öldürürken onlara doğru dürüst bir yargılanma fırsatı bile vermediler. Küçük tarlalarımızın elimizden alındığını, hepimizin köle olarak satıldığını gördük, tamam mı? Evlerimizi, bizi eğitecek okulları özledik, bize güldüler. Bütün istediğimiz yaşamaktı, çalışmaktı, ülkemizi yüceltmek için bizi rahat bırakmalarıydı. Şimdi yorgunuz, yorgun ve aldatılmaktan ölesiye bıkmış...»

Dışarda, gökyüzü bulutlarla doluydu. Tozlar içinde atlı askerler uzun sıralar oluşturarak karanlıkta belirsiz duruyor, subaylar, yaklaşıp tüfek ve fişeklerini denetlemek için sıraların önünden geçiyorlardı.

«Geronimo» dedi bir yüzbaşı süvarinin birine, «cephane trenine tekrar git ve *cartouchera*'ndaki boşlukları doldur. Sersem, kurşunlarını çakalları vurmak için harcadın.»

Çölün ortasında, batıdaki uzak dağlar yönünde dizilmiş süvari şeritlerinden ilk grup cepheye doğru yola çıkmıştı. On bin kadarı on ayrı sıra halinde gitti, bir tekerleğin parmaklıkları görünümündeydiler. Mahmuz şakırtıları, çapraz fişekliklerinin hafif parıltısı içinde, tüfekleri semerlerine vura vura, yüksek *sombero*'ları ve renk renk battaniyeleriyle uzaklaştılar. Her bölüğün arkasından, başlarında ve sırtlarında çanak çömlek taşıyan on, on beş kadar kadın, bazan yanların-

da mısır torbaları yüklü katırlarla yürüyordu. Süvariler, trenlerin yanından geçerken arkadaşlarına seslenıyorlardı.

«*Poco tiempo California*» diye bağırdı biri.

«Al işte sana bir *colorado*» diye haykırdı bir başkası.

«Bahse girerim, Orozco ihtilâlinde Salazar'la birlikteydin. Kimse *poco tiempo California* dememiştir Salazar'dan başka, o da esriyince öyle derdi.»

Öteki adam koyun gibi baktı.

«Peki, belki de öyleydim» diye kabullendi. «Ama bekle eski *compannero*'larımın ensesine kurşunu yapıştırayım, gösterirm sana bir *Maderista*'mıyım değil miyim.»

Arkadan küçük bir kızılderili bağırdı:

«Ben biliyorum ne kadar *Maderista* olduğunu Luisito. Torreon'un ilk alınışında Villa sana bir fırsat verdi. Ceketini ters çevirmeseydin kafana bir *cabronassa* ya da *balasso* yiyecektin.» Gülüşerek, şarkı söyleyerek, güney batıya doğru ağır ağır uzaklaştılar, küçüldüler, sonunda toz içinde solup gittiler.

Villa'ysa bir vagona dayanmış, elleri ceplerinde ayakta duruyordu. Kenarları aşağı sarkmış eski bir şapka, yakasız, pis bir gömlek, çok kötü yıpranmış ve parlamış kahverengi bir elbise giyiyordu. Önünde uzanan düzlüğün her yanında, büyü yapılmış da yerden bitmiş gibi adamlar ve atlar belirmişti. Büyük bir kargaşalık içinde hayvanlara takımlar koşuluyor, teneke boruların çatlak sesleri duyuluyordu. Brigada Zaragosa kamptan ayrılmak üzere hazırlanıyordu. İki bin kişilik bir yan kanat halinde güney doğuya ilerleyip Tlahualilo ve Sacramento'ya saldıracaklardı. Öyle anlaşılıyorduk ki, Villa, Yermo'ya henüz gelmişti. Pazartesi gecesi Camargo'da durup bir *compadre*'nin düğününe katılmıştı. Yüzü yorgunluktan çökmüştü.

«Carramba» diyordu gülerek, «Pazartesi akşamı başladık dans etmeğe, bütün gece dans ettik, bütün ertesi gün ve dün gece de hiç durmadık. Ne *baille*'ydi be. Ve ne *muchachas*. Santa Rosalia ile Camargo'nun kızları Meksika'nın en güzelleri. Bitkinim, *rendido*. Yirmi çarpışmadan daha güç bir iş bu...»

Sonra at üstünde fırlayıp gelen bir emir subayının verdiği raporu dinledi, ardından hiç duraklamadan kısa bir emir verdi. Subay atını sürüp uzaklaştı. Villa demiryolları Genel Müdürü Senor Calzado'ya trenlerin hangi düzende güneye ilerleyeceğini anlattı. İaşe subayı Senor Uro'ya, trenlerden hangi malzemenin dağıtılacağını gösterdi. Telgraf müdürü Senor Munoz'a, bir hafta önce Urbina'nın adamlarının La Cadena yakınlarında dağlarda çevirip adamlarıyla birlikte öldürdükleri bir yüzbaşının adını verdi. Federal bağlantıdan Torreon'a, General Velasco'ya, Conejos'taki bu yüzbaşıdan geliyormuş gibi, emir beklediğini bildiren bir telgraf çekmesini söyledi. Her şeyi biliyor, her emri veriyordu.

Öğle yemeğini, Zarragosa Brigade'nin kumandanı, ufak tefek, şaşı gözlü, ilk ihtilâlde Madero çevresinde toplanan iyi yetişmiş Meksika'lı ailelerden birinin oğlu olan General Eugenio Aquirre Benavides, tugayın ikinci kumandanı, öldürülen başkanın kardeşi, bir Amerikan üniversitesini bitirmiş. Wall Street simsarlarına benzeyen Raul Madero, Cornell üniversitesini bitirmiş Albay Guerra ve Ortega'nın yeğeni, Notre Dame futbol takımının tarihe geçmiş beki Binbaşı Leyva ile birlikte yedik.

Topçu birlikleri büyük bir daire biçiminde yerleştirilmiş, cephane sandıkları açık, katırlar ortada, eyleme geçmeye hazır bekliyorlardı. Birliklerin kumandanı Albay Servin, 1.50 m. kadar boyu olan ufacık, gülünç görünüşlü General Angeles'i selâmlıyordu. Uzun

boylu, kuru, zayıf, çıplak kafalı, kahverengi kazak giymiş bir adam olan Angeles, Carranza'nın savaş bakanıydı. Omuzundan sarkan bir Meksika savaş haritasıyla küçücük bir eşeğin üstüne oturmuştu, bacakları nerdeyse yere değiyordu. Beş Amerikalı topçu, bir topun kuytusuna sığınarak uzanmış sigara içiyorlardı. Bağırarak beni selâmladılar.

«Hey bo. Ne haltetmeye girdin şu pis işe? Dün geceden beri yiyecek bir şey yok... On iki saat çalış... hey, resimlerimizi çeker misin?»

Önce Kitchener'le, sonra Kanadalı Yüzbaşı Treston'la birlikte dövüşen küçük Londralı asker, başıyla sevimli bir selâm verip geçti. Adamlarına makineli tüfekler için emirler verebilsin diye bağıra bağıra tercümanını arıyordu. Paralı bir İtalyan askeri olan Şişko Yüzbaşı Marinelli, yanında bıkkın duran Meksika'lı subayın kulağına İtalyanca, Fransızca, İspanyolca karışımı, seçilmesi, anlaşılması olanaksız bir dille, boşanırcasına bir öykü anlatıyordu. Ağzından kan gelen atını acımadan mahmuzlayarak Fierro geçti. Yakışıklı, zalim, küstah Fierro; savunmasız tutukluları, öfkelenince kendi adamlarını bile vurduğu için 'kasap' diyorlardı ona.

Öğleden sonra geç vakit, Brigada Zaragosa çölden güney doğuya doğru yola çıktı.

Bir gece daha indi üzerimize. Karanlıkta rüzgâr gitgide arttı, hava da gitgide soğudu. Parıl parıl yıldızlarla dolu göğe baktığımda kapkara bulutlarla kaplanmaya başladığını gördüm. Uğuldayarak rüzgârda dönen toz dalgaları arasından, güneye doğru ince bir çizgi gibi akıp giden ateşlerin ışıkları görünüyordu. Makinaların ocaklarına atılan kömürler, kilometrelerce uzaklarda trenler arasında birden yükselen parıltılar çıkartıyordu. Önce uzaklarda patlayan top sesleri duyduğu-

muzu sandık. Ama, birdenbire gök boydan boya şimşekle yarıldı, fırtına bir darbe gibi indi, sel gibi bir yağmur boşandı. Bir an için ordudan gelen mırıltılar sustu. Bütün ateşler birden yitiverdi. Derken, düzlükteki askerlerden kızgın, yenik, büyük bir haykırış koptu. Kadınlardan da şimdiye kadar duymadığım, kişiyi şaşkına çeviren, elem dolu çığlıklar yükseldi. Bu iki ses ancak bir dakika sürdü. Adamlar *serape*'lerine sarınıp fundaların altına daldılar sığınmak için. Açık vagonlarda ve yük voganlarının üstündeki yüzlerce kadın ve çocuk yağmur altında soğuğa karşı Kızılderililere özgü katlanışla susup çöktüler şafağı bekleyerek. Öndeki General Herrera'nın vagonundan esrik kahkahalar ve gitarla söylenen bir şarkı duyuluyordu...

Ancak yeryüzündeki bütün boruların çalınmasından çıkacak bir sesle şafak söktü. Vagonun kapısından dışarı bakınca, kilometrelerce çölün, hayvanlarını semerleyen, hazırlayan silâhlı adamlarla kaynadığını gördüm. Sıcak bir güneş, tertemiz gökte yanarak batıdaki dağlardan parladı. Kısa süre yerden bir buhar dumanı yükseldi, sonra yine susamış bir toprak kaldı ortada. Hiç yağmamış gibiydi. Vagonların tepesinde kahvaltı için yüzlerce ateş yandı. Kadınlar ayakta konuşup gülüşerek giysilerini yavaş yavaş çeviriyorlardı güneşte. Yüzlerce küçük çıplak çocuk, anaları minicik giysilerini sıcakta kuruturken ortalıkta dans ediyordu. Bin kadar süvari, neşeyle birbirlerine yürüyüşün artık başladığını haykırmaktaydı. Ötede sol yanda bir birlik, neşeyle kendinden geçmiş, havaya ateş ediyordu. Geceleyin altı uzun tren daha gelmişti, bütün lokomotifler işaret düdükleri çalıyordu. İlerdeki ilk trene binmek için yürüdüm. Trinidad Rodriguez'in vagonu önünden geçerken karışık bir kadın sesi geldi vagondan:

«Hey oğlum. Gel de biraz bir şey ye.»

Rodriguez kardeşlerin cepheye getirdiği iki ünlü Juarez'li kadın, Beatrice ve Carmen sarkıyordu kapıdan. İçeri girdim, on iki adamın daha bulunduğu sofraya oturdum: Hastane treninden birkaç doktor, bir Fransız topçu yüzbaşısı, Meksikalı subaylar ve çavuşlar. Bütün özel vagonlar gibi bir yük vagonuydu bu da. Duvarlara pencereler açılmış, gerideki Çinli aşçıyı ayırmak için bölmeler konmuş, yanlarda ve arkada yatacak yerler yapılmıştı. Kahvaltıda tabaklar dolusu kırmızı biberli et, kaselerle *frijole*, yığınla soğuk, unlu *tortilla* ve altı şişe Monopole şampanyası vardı. Carmen'in cildi kötüydü, yediği karmakarışık yiyeceklerden gelen hafif bir aptalılığı vardı ama Beatrice'nin beyaz, renksiz yüzü, Buster Brown biçimi kesilmiş kızıl saçları muzip bir sevinç saçıyordu. Meksika'lıydı ama, hiç bir şive bozukluğu seçilmeyen, New York'un kenar mahallelerinde konuşulan bir İngilizceyle konuşuyordu. Masadan bir sıçrayışta kalktı ve adamların saçlarını çekiştirip dans ederek masanın çevresini dolandı.

«Merhaba lânet Amerikalı seni» diyerek güldü bana. «Ne yapıyorsun burada? Aklını başına toplamazsan yersin kurşunu.»

Ekşi suratlı genç bir Meksika'lı, şimdiden esrimişti biraz, İspanyolca tersledi:

«Konuşma onunla. Anlıyor musun? Sonra Trinidad'a söylerim Amerika'lıyı nasıl kahvaltıya aldığını, vurdururum seni.»

Beatrice başını arkaya atarak kükredi:

«Duydun mu ne dedi? Bir kere Juarez'de benimle kaldı diye beni kendi malı sanıyor... Ah. Tanrım.»

«Trende yolculuk edip de bilet almak zorunda olmamak ne tuhaf.»

«Buraya bak Beatrice» dedim, «ilerde bu kadar ko-

lay oturamayız belki de. Ya yenerlerse bizi ne yapacaksın o zaman?»

«Kim, ben mi» diye bağırdı. «Ne çıkar, Federal ordu da da dostlar bulmam uzun sürmez her halde. Sıcak kanlıyım ben.»

«Ne diyor bu kız, sen ne dedin» diye İspanyolca sordular ötekiler. Tam bir küstahlıkla konuştuklarımızı İspanyolcaya çevirdi Beatrice. Yükselen gürültünün arasında çıktım oradan.

3. BÖLÜM

İLK KAN

ÖNCE su taşıyan tren hareket etti. Benden önce yerleşen iki kadın ve beş çocukla birlikte, engelleri kaldırmak için lokomotifin önüne konan tamponun üstüne binmiştim. Kadınlar, daracık demirden düzlüğün üstüne funda dallarından bir ateş yakmışlardı. *Tortilla* pişiriyorduk burada. Başlarımızın üstünde, kazanın homurtulu rüzgârına karşı asılı bir ip çamaşır çırpınıyordu.

Pırıl pırıl bir gündü, sıcak güneş ışığı büyük beyaz bulutları parlatıyordu. Trenin iki yanında iki büyük sıra halinde ordu, güneye doğru ilerlemeye başlamıştı bile. Kocaman iki toz bulutu, gözün alabildiğince uçuşu-

yordu üstlerinde. Küçük gruplar halinde atlılar sarsılarak, sendeleyerek yavaşça ilerliyor, ara ara da büyük Meksika bayrakları göze çarpıyordu. Bunların arasında da trenler gidiyordu ağır ağır. Düzenli aralıklarla lokomotiflerin çıkardığı kara dumanlar kuzey ufkunda yalnızca minik bir duman kalıncaya kadar gitgide küçülerek uzuyordu. Yük trenlerinden birinde mutfak olarak ayrılmış bölmeye girdim su içmek için. İçerde tren memuru, döşeğine uzanmış Kutsal Kitap okuyordu. Öyle eğlenerek okuyordu, öyle kaptırmıştı ki kendini, bir süre görmedi girdiğimi. Görünce de sevinçle bağırdı:

«*Ogia,* nefis bir öykü buldum, Samson diye *muy hombre*, çok sıkı bir adamla sevgilisini anlatıyor. Her halde İspanyoldu o kadın, oynadığı o korkunç oyuna bakılırsa. İyi bir ihtilâlci, bir *Maderista*'ymış Samson başlangıçta, ama kadın onu bir *pelon* yapmış.»

Pelon'un sözcük anlamı «kırpılmış kafa»dır, orgoda Federal asker anlamında kullanılır, çünkü Federal ordu çoğunlukla ceza evlerinden toplanmıştı.

Bir telgrafçıyla birlikte öncüler o gece Conejos'a gitmişti, döndüklerinde treni büyük bir heyecanla karşıladılar. Seferin ilk kanı dökülmüştü: Bermejillo'dan kuzeye doğru keşfe çıkmış birkaç *colorado* doğuya doğru uzanan büyük dağın yamacında basılıp öldürülmüştü. Telgrafçının da verilecek bir haberi vardı. Federal teller tekrar bağlantı kurmuş ve Torreon'daki Federal kumandana öldürülen yüzbaşının adıyla bir telgraf çekerek emir beklediğini, kanısına göre büyük asi kuvvetlerin kuzeyden yaklaştığını blidirmişti. Gelen cevapta General Velasco, Conejos'ta dayanmasını ve kuzeye

öncüler göndererek bu kuvvetlerin ne büyüklükte olduğunu öğrenmesini emrediyordu. Aynı zamanda Mapimi'deki kumandan Argumedo'nun bir mesajını duymuştu telgrafçı. Bütün kuzey Meksika'nın, gringo ordusuyla birlikte Torreona' indiklerini söylüyordu.

Conejos da tıpkı Yermo gibiydi, yalnız su deposu yoktu burada. Önlerinde beyaz sakallı General Rosalio Hernandez'in atını sürdüğü, onarım treninin birkaç kilometre arkalarından izlediği bin kişilik bir grup hemen yola çıkarak Federallerin birkaç ay önce yaktıkları iki tren yolu köprüsünün bulunduğu yere gittiler. Çevremizde yayılan koskocaman ordunun son küçük kampının ötesinde çöl, sıcak dalgaları içinde, sessiz uyuyordu. Askerler karılarıyla birlikte açık vagonlarda toplandılar, gitarlar çıktı ve gece boyunca yüzlerce şarkı geldi bütün trenlerden. Ertesi sabah Villa'yı görmeye gittim. Pencerelerinde basma perdeler asılı, küçük kırmızı bir yük vagonundaydı. Juarez'in düşüşünden bu yana Villa'nın bütün yolculuklarında kullandığı ünlü vagondu bu. İki bölmeye ayrılmıştı: mutfak ve generalin yatak odası. Eni üç, uzunluğu altı metre olan bu küçücük oda, Anayasacı ordunun yüreğiydi. Savaşta yüksek rütbeli subayların hepsi burada toplanırdı. Oysa, toplanan 15 general güçlükle sığıyordu buraya. Bu toplantılarda seferin can alıcı sorunları tartışılır, generaller ne yapılması gerektiğini kararlaştırırlar, sonra Villa istediği emri verirdi. Kirli bir griye boyanmıştı. Duvarlarda, tiyatroya yaraşır pozlarda gösterişli kadın resimleri, Carranza'nın büyük bir resmi, Fierro'nun bir fotoğrafı ve Villa'nın bir resmi asılıydı. İkişer kişilik bir tahta yatak dayalıydı duvara. Bunlardan birinde General Angeles'le birlikte Villa, ötekinde de Villa'nın doktoru Raschbaum ve Jose Rodrigues yatıyordu. Odada başka bir şey yoktu...

«*Que desea, amigo*? Ne istiyorsun?» dedi Villa. Mavi iç çamaşırlarıyla yatağının ucunda oturuyordu. Ortalıkta gezinen süvariler tembel tembel yol verdiler geçmesi için.

«Bir at istiyorum *mi General*»

«Carr-ai-i dostumuz bir at istiyor!» diye alayla sırıttı Villa, ötekilerin gülüşmeleri arasında.

«Siz gazeteciler bir de otomobil isteyeceksiniz artık, *Oiga*, bay gazeteci, biliyor musun ordumda bine yakın askerin atı yok? İşte tren burada atı ne yapmaya istiyorsun?»

«Öncülerle birlikte gidebilmek için.»

«Hayır,» diye gülümsedi, «öncülerin içinde havada uçuşan bir yığın balassos, mermi var...»

Konuşurken hızla giyiniyordu, bir yandan da pis bir teneke bardaktan kahvesini yuvarlıyordu. Altın saplı kılıcını uzattı biri.

«Hayır,» dedi küçümseyerek, dövüşe gidiyoruz, askerler geçmeyecek orada. Tüfeğimi verin bana.»

Vagonunun kapısında durdu bir an, atlarına binmiş askerlerin uzun sıralarına baktı düşünceyle. Çeşitli araçlarıyla, çapraz fişeklikleriyle bir resim gibiydiler. Sonra birkaç kısa emir verdi ve kocaman aygırına atladı, «*Vamonos*» diye haykırdı. Borular öttü ve gümüş gibi parlayan yumuşak tekerlek ve nal şakırtılarıyla, birlikler güneye doğru yol aldılar toz içinde...

Böylece, ordu gözden kayboldu. Gün boyu, güneybatıdan, Urbina'nın dağlardan inerek Mapimi'ye saldırdığı yönden top sesleri duyduğumuzu sandık. Öğleden sonra geç vakit Bermejillo'nun alındığı haberi geldi. Benovides'in bir habercisi de onun Tohualilo'yu aldığını söyledi.

Uzakta kalmanın verdiği sabırsızlıkla kıvranıyorduk. Gün batımı yakındı, Sennor Calzado, onarım treninin bir saat sonra ayrılacığını bildirdi. Hemen bir battaniye kapıp 1,5 kilometrelik tren dizisini yürüyerek geçtim ve onarım trenine yetiştim.

4. BÖLÜM

TOP YÜKLÜ VAGONDA

ONARIM treninin ilk açık vagonu çelikle kaplıydı ve üzerinde Anayasacıların ünlü topu «El Ninno» yerleştirilmişti. Topun yanında kapağı açık, içi ağzına kadar mermi dolu bir cephane sandığı duruyordu. Onun arkasında içi asker dolu bir zırhlı vagon, çelik ray yüklü bir vagon ve üzerlerine rayların yerleştirileceği tabanlıklarla yüklü dört vagon daha sıralanıyordu. Ondan sonra lokomotif vardı; ateşçi ve makinist, tüfekleri elleri altında, fişekliklerle donanmışlardı. Onu da üç dört yük vagonu dolusu asker ve kadın izliyordu. Mapimi'de olduğu biliniyordu, bu çevreler de

adım başı ileri birliklerle doluydu. Conejos'ta trenleri koruyan 500 kişilik kuvvet dışında, ordumuz ilerlemiş, uzaklaşmıştı. Düşman, onarım trenini ele geçirir ya da tahrip ederse ordu susuz, yiyeceksiz, cephanesiz kalarak kopardı. Karanlıkta yola çıktık. «El Ninno»nun kuyruğuna oturdum, silâhın kumandanı Teğmen Diaz da, kaytan bıyıklarını büke büke sevgili topunun çakmağını yağlarken benimle sohbet ediyordu. Silâhın arkasından, teğmenin uyuduğu zırhlı bölmeden gelen garip bir hışırtı işittim.

«Nedir bu?»

«Ha?» diye bağırdı sinirli sinirli. «O mu, hiç, hiç.» Tam o sırada elinde bir şişeyle genç bir Kızılderili kız çıktı ortaya. Olsa olsa on yedi yaşında, çok güzel bir kızdı. Teğmen bana bir bakış fırlattı ve birden döndü.

«Ne yapıyorsun burada?» diye öfkeyle bağırdı kıza. «Niçin çıkıyorsun ortaya?»

«İçki istediğini sandım,» diye başladı kız. Orada fazlalık olduğumu anladım ve hemen ayrıldım. Beni fark etmediler bile. Ama, vagonun arka tarafından tepeye tırmanırken durup dinlemekten de kendimi alamadım. Tekrar bölmeye girmişlerdi, kız ağlıyordu.

«Sana söylemedim mi ben,» diye parladı teğmen, «burada yabancılar varken kendini göstermeyeceksin. Meksika'da her erkeğe gösterecek değilim seni...»

Tren süzülüp giderken çelik vagonun tepesinde ayakta durdum. En uçtaki platforma yüzükoyun yatmış iki adam, ellerindeki fenerlerle, bizi dinamitlemek için yerleştirilmiş teller olup olmadığını anlamak için tren yolunu dikkatle gözlüyordu. Aşağıda, askerlerle kadınlar, yerde yakılmış ateşler çevresinde akşam yemeklerini yiyorlardı. Duman ve kahkahalar mazgal deliklerinden dışarı boşalıyordu. Geriye doğru başka ateşler

de görülüyordu. Bunların çevresinde de esmer yüzlü, perişan kılıklı insanlar çömelmiş oturmaktaydı. Yukarda tek bulut olmayan gökyüzünde yıldızlar parlıyordu. Soğuktu. Bir saat kadar yol aldıktan sonra, rayların bir bölümünün kırık olduğu bir yere geldik. Tren sarsıntıyla durdu, makineler tıslad, bir yığın meşale ve fener sıçrayarak geçti. Adamlar koşarak geldi. Ustabaşılar yolun ne kadar zarar görmüş olduğunu incelerken parıltılar demet demet bir araya toplandı. Çalılıklar içinde bir ateş parladı, arkasından biri daha. Treni korumakla görevli askerler tüfeklerini sürükleyerek sendeleye sendeleye geçtiler, ateşlerin çevresinde geçilmesi mümkün olmayan bir çember kurdular. Demir aletlerin ve vagondan sürükleyerek ray boşaltan adamların «hay hop» sesleri çınladı. Omuzlarına ray yüklenmiş işçiler, arkadan tabanlık taşıyan başkaları, birer Çin ejderi gibi geçtiler. 400 adam, olağanüstü bir enerjiyle, gülüşerek kırık bölüme atıldı. Giderek, rayları ve tabanlıkları yerleştiren gruplardan gelen haykırışlar ve iri çivilerin üstüne inen balyozların sesi birbirine karışarak tek bir gümbürtü halini aldı. Yol eskiden bozulmuştu, belki de bir yıl oluyordu. Bu Mercado'nun Federal ordusu karşısında Anayasacılar kuzeye doğru çekilirken meydana gelmişti. Bir saat içind onarım bitti. Yine yola koyulduk. Bazan yanmış bir köprü, bazan da bir makinenin yardımıyla asma filizine döndürülmüş metrelerce ray çıkıyordu önümüze. Yavaş ilerliyorduk. Onarımı iki saat kadar sürecek büyük bir köprüde ısınmak için küçük bir ateş yaktım kendime. Calzoda yanımdan geçti, seslendi:

«İlerde ufak bir demiryolu arabamız var elle işleyen, gidip ölüleri göreceğiz Gelmek ister misin?»

«Hangi ölüleri?»

«Bu sabah, Bermejillo'dan kuzeye gözcülük için

seksen *rurale* gönderilmiş. Telgraf telinden duyduk bunu, sol taraftaki Benavides'e bildirdik. Arkalarından vurmak için bir bölük göndermiş. *Rurale*ler, döğüşerek yirmi beş kilometre kadar kuzeye sürüklenmiş ve ana kuvvetlerimizle karşılaşmışlar, hiç biri canını kurtaramamış. Bütün yol boyunca öylece düştükleri yerde yatıyorlarmış.»

Bir iki dakika içinde, elle işleyen küçük araba içinde hızla güneye doğru ilerliyorduk. Sağımızda, solumuzda iki atlı muhafız, silâhları koltuklarında hazır, sessizce yürüyorlardı. Az sonra trenin ateşleriyle ışıkları geride kalmış ve çölün boğucu sessizliğiyle sarılmıştık.

«Evet,» dedi Calzado. «*Rurale*'ler cesurdur. *Muy hombres,* sıkı adamlardır. *Rurale*'ler Diaz'ın ve Huerta'nın en iyi savaşçılarıdır. Kaçıp ihtilâlcilere katıldıkları hiç görülmemiştir. Resmî hükûmete her zaman sadık kalırlar. Çünkü polistirler.»

Acı bir soğuk vardı. Hiç birimiz çok konuşmuyorduk.

«Trenin önünden gideriz geceleri,» dedi solumdaki asker.

«Altta dinamitli bombalar varsa...»

«Onları bulup toprağı kazar, çıkarır ve içlerine su doldururuz, *carramba,*» dedi bir başkası alayla. Ötekiler güldüler. Bunu düşünmeye başladım ve korkuyla ürpertti beni bu düşünce. Çölün ölü sessizliği bir şeyler bekleyen bir susuş gibiydi. Yolun üç metre ötesi görünmüyordu.

«*Oiga*» diye bağırdı bir atlı. «Tam burada yatıyordu biri.»

Frenler gacırdadı, araba durdu, biz sıçrayıp çıkarak yol kenarındaki hendeğe daldık. Fenerlerimiz

önümüzde sallanıyordu. Bir telgraf direğinin dibine sıkıca dolanmış bir şey yatıyordu: sonsuz küçüklükte ve perişanlıkta, eski bir giysi yığını gibi bir şey. *Rurale*, kalçalarından yukarısı bükülmüş sırtüstü yatıyordu. Hiç bir şeyi ziyan etmeyen asiler tarafından değerli nesi varsa alınmıştı, ayakkabısı, şapkası, çamaşırları, kana bulanmış pantalonları. Kararmış gümüş renkli sırmalı. eski püskü ceketini bırakmışlardı, çünkü yedi tane mermi deliği vardı üzerinde. Canlıyken çok daha iri olduğu belliydi, ölüler öyle bir küçülüyorlardı ki. Vahşî bir kızıl bıyık, yüzünün solgunluğunu gülünçleştiriyordu. Bıyığın ve pisliğin altında, korkunç dövüşün ve koşunun bıraktığı uzun ter izleri arasında ağzının uyur gibi sakin ve yumuşak, hafifçe aralık durduğu görülüyordu. Beyni, patlayan kafatasından fırlamıştı.

«*Carrai*» dedi muhafızlardan biri. «İşte, bu pis keçiye göre bir isabet. Tam kafasının ortasından yemiş kurşunu.»

Ötekiler güldüler.

«Bunu dövüşte yediğini sanmıyorsun herhalde, değil mi *pendeco*?» diye bağırdı arkadaşı.

«Hayır, her zaman geri dönüp tamamlarlar...»

«Çabuk olun. Ötekini buldum.» diye bağırdı karanlıkta biri.

Bu adamın son çabalarını, yaşıyormuş gibi, görebiliyorduk. Yaralanarak küçük, kuru su yoluna düşmüştü atından; çünkü, toprakta kan izleri vardı. Titrek elleriyle Mauser'ine kurşun doldururken atının nerede durduğu bile belliydi. Önce geriye, Kızılderili yerli çığlıkları atarak peşinden kovalayanlara, sonra da başlarında şeytan Pancho Villa, kuzeyden akıp gelen yüzlerce kana susamış adama doğru artarda ateş et-

mişti. Uzun bir süre çarpışmış olmalıydı, belki de bir ateş çemberine alınıncaya kadar. Çünkü, çevrede yüzlerce boş mermi kovanı bulduk. Sonra, son mermisini de harcadığında, sıçrayarak doğuya doğru kaçmaya yeltenmiş, her adımda vurularak küçük demiryolu köprüsünün altında bir an gizlenmiş, sonra açık çöle doğru koşmuş ve orada düşmüştü. Yirmi tane mermi deliği vardı üstünde. Çamaşırları dışında her şeyini almışlardı. Kolları, bacakları gerilerek açılmış, yumruklarından biri toprak içinde sıkılmış ve açılmış, korkunç bir hareket yapar gibi yüzükoyun yatıyordu. Yüzünde yırtıcı, sevinçli bir sırıtış donmuştu. Yüzü güçlü ve vahşiydi, ancak yakından bakılınca ölümün yaşam üstüne damgaladığı gizli bir güçsüzlük, incecik bir budalalık ifadesi görülüyordu. Başından vurmuşlardı üç kere, ne kadar çileden çıkmış olmalıydılar.

Gecenin soğuğunda güneye doğru ağır ağır yürüdük yine... Birkaç kilometre arayla dinamitlenmiş bir köprü ya da dağılmış demiryolu parçaları... Duran, dans eden meşaleler, çölden yükselen kamp ateşleri ve 400 adamın öfkeyle fırlayıp işlerine koyulmaları... Villa çabuk olmaları için emir vermişti...

Sabaha karşı saat iki sıralarında ateşin çevresinde oturmuş iki *soldadera*'ya rasladım. Bana biraz kahve ve *tortilla* verip veremeyeceğini sordum. Biri yaşlı, kır saçlı bir Kızılderili kadındı, yüzüne artık yerleşmiş gibi bir sırıtması vardı, öteki de kucağında dört aylık bir bebeği emziren, en çok yirmi yaşlarında ince bir kızdı. Açık bir vagonun en ucuna tünemişler, küçük bir kum yığını üstüne ateşlerini yakmışlar, sallana sallana yolculuk ediyorlardı. Çevrelerinde, arkalarına yaslanmış, ayakları aralardan çıkan bir sürü insan horlayarak uyuyordu. Trenin geri kalan kısmı karanlıktı artık bu saatta; soğuk gecede aydınlık, sıcak olan tek

yerdi burası. *Tortilla*'mı gürültüyle çiğnerken yaşlı kadın kuru mısır yaprağına sarılı sigarasını yakmak için parmaklarıyla ateşten, yanan bir kömür parçasını kaldırdı. Pablo'sunun bulunduğu birlik bu gece nerelerdedir diye düşünüyordu. Yanık bir türkü okuyarak çocuğunu emziriyordu kız. Mavi küpeleri parıldıyordu ara ara. Konuştuk:

«Ah bizi *vieja*'ların yaşamı» dedi kız. «*Adio*, ama biz izleriz erkeklerimizi savaşta ve bilmeyiz hangi saatten hangi saate yaşıyorlar ya da ölüyorlar. Filadelfo'nun beni bir sabah nasıl çağırdığını ansıyorum, daha ortalık tam aydınlanmamıştı, Pachuca'da yaşıyorduk, «haydi gel, savaşa gidiyoruz, çünkü iyi Pancho Madero öldürüldü bugün» demişti. Ancak sekiz aydır sevişiyorduk, ilk bebeğimiz doğmamıştı henüz... Hepimiz Meksika'daki barışın iyi şeyler getirdiğine inanıyorduk. Filadelfo eşeği semerledi, gün doğarken sokaklardan geçtik eşeğin üstünde. Sonra tarlalara çıktık, çiftçiler daha başlamamıştı çalışmaya. «Peki, ben neden gelmeliyim» diye sordum. Karşılığı, «Aç mı kalayım ben o zaman? Benim kadınımdan başka kim yapar *tortilla*'larımı» oldu. Kuzeye çıkmamız üç ay sürdü. Bu arada sancılandım, bunun gibi toz toprak içinde bir çölde doğdu çocuk ve orada öldü; çünkü su bulamadık. Bu kucağımdaki, Villa Torreo'yu aldıktan sonra kuzeye giderken oldu.»

Yaşlı kadın kızın sözünü kesti.

«Evet, hepsi doğru. Bunca uzaklara giderek, erkeklerimiz için bunca sıkıntıya katlanırken Generallerin aptal hayvanları bize bunca zalimlik ediyorlar. Ben San Luis Patosi'denim. Mercado kuzeye geldiğinde erkeğim Federacio da onun ordusunda topçuydu. Ta Chihuahua'ya kadar, yolculuğumuz boyu Mercado'

nun yaşlı bir budalası, *vieja*'ların da birlikte taşınmasından yakındı durdu başımızda. Sonra Mercado, ordusuna Juarez'de bulunan Villa üstüne saldırma emri verdi, kadınların gitmesini de yasakladı. Bunu mu yapacaktın *desgraciado,* dedim kendi kendime. Sonra da Chihuahua'yı boşaltıp adamlarıyla birlikte Ojinaga'ya kaçtığında ben oturdum. Chihuahua'da Maderisto ordusu gelince de, o ordudan bir adam aldım. Tatlı, yakışıklı bir gençti üstelik. Juan'dan çok daha iyi. Bir kenara itiliverecek kadınlardan değilim ben.»

«*Tortilla*'lar ve kahve kaç para» diye sordum.

Şaşırarak birbirlerine baktılar. Beni, treni dolduran beş parasız askerlerden biri sanmış olmalılar.

«Ne istersen ver» dedi genç kadın çok hafif bir sesle. Bir peso verdim.

Yaşlı kadın sel gibi bir duayla boşandı.

«Tanrı, kutsal Ana, Mukaddes Nino ve Guadelupe Azizesi yolladı bize bu yabancıyı bu gece. Bir kuruşumuz bile kalmamıştı un ve kahve alacak...»

Birden, ateşimizin ışığının soluklaştığını fark ettim, başımı kaldırdığımda şafağın söktüğünü gördüm, şaşkınlık içinde. Tam o sıra, anlaşılmaz bir şeyler haykırarak koşan bir adam geldi ön taraftan bu yana. Onun uyandırışıyla bir gülüş ve bağrış koptu. Uyuyanlar merakla başlarını kaldırarak ne olup bittiğini öğrenmek istiyorlardı. Bir an içinde, hiç kıpırtı olmayan trenimiz canlanıverdi. Adam geçip gitti, *padre*'yle ilgili, yüzü nefis bir şakanın coşkunluğuyla gergin bir şeyler haykırıyordu hâlâ.

«Neymiş» diye sordum.

«A,» diye bağırdı yaşlı kadın, «önlerde bir vagonda karısı bir çocuk doğurmuş demin.»

Bermejillo tam önümüzde seriliyordu; pembe, be-

yaz ve mavi sıvalı, incecik, uçuyormuş gibi kerpiç evleriyle porselenden yapılmış gibiydi. Doğuda tozsuz sakin bir çölün üstünden şehre doğru, başlarının üstünde kırmızı beyaz bayrakları, küçük bir sıra, tertemiz, atlı geliyordu...

5. BÖLÜM

GOMEZ KAPILARINDA

BİR GÜN önce, öğleden sonra Bermejillo'yu almıştık. Ordu, şehrin beş kilometre kuzeyinden başlayarak dört nala aşağı inmiş, son hızla şehre dalmıştı. Santa Clara Hacienda'sından başlayarak beş kilometre süren bu koşuda bir yandan da çarpışılmış ve 106 *colorado* öldürülmüştü. Daha sonra, birkaç saat içinde Mapimi üstünde göründü ordu, orada bulunan 800 *colorado* şaşkınlık içinde, bütün Anayasacı ordunun sağdan kuşatıcı saldırıya geçtikleri haberini alır almaz burayı boşaltarak Torreon'a kaçtı. Şaşkına dönen bu topraklardaki bütün Federaller korku içinde kaçarak şehre çekiliyorlardı.

Akşamüstü geç saatlarda, Mapimi yönünden gelen dar demiryolundan bodur bir tren girdi kasabaya. İçinde beş parçalık bir yaylı orkestrasının gürültüyle ve zorlanarak çaldığı «Duranzo'nun Recuerdo'ları» duyuluyordu. Tropa'da kaç kereler bu parçayı dinliyerek *baile* yapmıştım. Vagonların tepeleri, kapıları, pencereleri, şarkı söyleyen, topuklarıyla tempo tutan, kasabaya girerken bir çeşit selâm anlamında tüfeklerini ateşleyen bir yığın Meksika'lıyla tıklım tıklımdı. İstasyonda bu garip yük boşaldı, aralarından kim çıksa beğenirsiniz: General Urbino'nun özel arabacısı, şimdi orduda çarpışan Patricio. Kaç kereler arabasına binmiş, birlikte dans etmiştim. Kollarını boynuma doladı haykırarak:

«Juanito. İşte Juanito burada, *mi general.*»

Bir dakika içinde birbirimize milyonlarca soru yağdırıp aynı zamanda bunlara karşılık veriyorduk. Çektiğim fotoğraflar yanımda mıydı? Torreon çarpışmasına gidecek miydim? Don Petronilo'nun nerede olduğunu biliyor muydu? Pablo Seanes'in ve Raphaelito'nun? Tam bu gürültünün ortasında biri «Viva Urbina» diye bağırdı ve yaşlı general basamakların başında göründü, Durango'nun aslan yürekli kahramanı. Ayağı sakattı, iki askere dayanıyordu. Elinde bir tüfek tutuyordu, modası geçmiş, eskimiş, yıpranmış bir Springfield, belinde iki sıra fişeklik vardı. Bir an öylece durdu orada, tam anlamıyla ifadesiz, küçük, katı gözleriyle dümdüz baktı. Beni tanıyamadığını sandım, ama sert bir sesle sordu birden:

«Bu fotoğraf makinesi başka. Ne yaptın ötekini?» Tam karşılık verecektim, sözümü kesti: «Biliyorum, onu geride bıraktın, La Cadena'da. Hızlı koşabildin mi bari?»

«Evet, *mi general.*»

«Şimdi de Torreon'a mı geldin yine koşmak için?»

«La Cadena'dan koşmaya başladığımda Don Petronillo'yla birlikler bir buçuk kilometre öteye gitmişlerdi çoktan.» Karşılık vermedi ama askerlerden kopan gülüşler arasında vagonun basamaklarından topallayarak indi. Yaklaşıp elini omuzuma attı, sırtıma hafifçe vurdu.

«Seni gördüğüme memnun oldum *companero,*» dedi.

Çölün ötesinden, dağınık bir biçimde, Tlahualilo çarpışmasının yaralıları gelmeye başlamıştı hastane trenine. Tren sıralarının ta uzakta başladığı yerde duruyordu hastane treni. Gözün alabildiğine çıplak düzlük üstünde yalnız üç canlı görülüyordu: bacağını sürükleyen, şapkasız bir adam; başına sarılan bez parçası kanlıydı; topallayan atının yanı sıra topallayan bir başkası ve iyice gerilerde bir katıra yüklü, sargı içinde iki adam. O sıcak ve sakin gecede, bulunduğumuz vagondan çığlıklar, iniltiler duyduk hep...

Pazar sabahı yine, onarım treninin baş tarafında «El Nino»nun üstünde, ağır ağır orduyla birlikte ilerliyordum. Arkaya bir açık vagon üstüne yerleştirilmiş «El Chavalito» —bir başka top— bağlıydı. Onun arkasında sırayla iki zırhlı vagon ve işçi vagonları vardı. Bu kere kadınlar yoktu. Ordu değişik bir hava taşıyordu. Koskocaman yılanlar gibi iki yanımızda kıvrılıp bükülerek ilerliyor ve pek az kahkaha ya da haykırış duyuluyordu. Yaklaşmıştık artık, Gomez Palacio'ya ancak 29 kilometre kalmıştı, Federallerin ne kurduğunu da kimse bilmiyordu. Hiç direnmeden bu kadar yaklaşmamıza izin vermeleri inanılacak gibi değildi. Bermejillo'nun hemen güneyinde yeni topraklara girdik. Çölün hemen bittiği yerden başlayan sulama kanallarıyla çevrili tarlalar, kanal boylarında büyümüş koskocaman, yeşil *alamo* ağaçları, az önce

geçtiğimiz ıssız, sıcaktan pişmiş topraklardan sonra birer tazelik anıtı gibiydiler. Beyaz patlamış kozaları toplanamayıp çürümeye bırakılmış pamuk tarlaları, yeşil yaprakları yeni yeni beliren mısır tarlaları vardı. Büyük hendeklerin içinden, gölgeliklerin arasında derin bir su akıyordu. Kuşlar ötüyor, biz güneye ilerledikçe çıplak batı dağları gitgide yaklaşıyordu. Yazdı, sıcak, nemli, bizim oralardaki gibi bir yaz. Solumuzda terkedilmiş bir çırçır fabrikası yatıyordu. Yüzlerce beyaz balya ve yığınlarla pamuk çekirdeği, aylar önce işçiler nasıl bıraktılarsa öylece duruyordu kızgın güneşin altında...

Koskoca bir kalabalık halinde yürüyen ordu Santa Clara'da durdu; askerler büyük ağaçların parıltılı gölgeleri altında dürtüşerek sağa sola doğru sıralanmaya başladılar. Sonunda 6,000 asker, sağa doğru tarlaların, hendeklerin içinden, en sonuncu ekili tarlayı geçerek çöle çıkan, oradan da ta dağların eteğine varan; solda da, sanki dünya düzlüğünün en ucuna kadar gidip oradan aşağı dökülen, tek sıralı bir cephe kurdu. Uzaktan ve yakından boru sesleri duyuldu, ordu nerdeyse bütün ülkeyi kaplayan muazzam bir sıra halinde ilerlemeğe başladı. Üstlerinde sekiz kilometre genişliğinde, altın renkli bir toz bulutu yükseliyordu. Bayraklar dalgalandı. Ortada, onlarla aynı sırada top arabası gidiyor, onun yanında da yardımcılarıyla birlikte Villa yürüyordu. Yol üstündeki köylerde, geniş şapkalı, beyaz gömlekli *pacifico*'lar şaşkınlık içinde, sessiz dikilip bu garip kalabalığın geçişini seyrediyorlardı. Yaşlı bir adam keçilerini evine doğru sürdü. Köpüren bir dalga gibi bir yığın asker muzipçe çığlıklar atarak üstüne çullandı, keçilerin her biri bir yana kaçtı. Ordunun bir kilometrelik bir kısmı bağrışarak güldü, binlerce atlı, ayakları altından

tozlar havalandırarak yürüyüp geçtiler. Brittingham köyünde kocaman sıra durdu; Villa, yardımcılarıyla birlikte, küçük tepecikler üstünden bakan *peon*'lara doğru ilerledi dört nala.

«*Oyez,*» dedi; «yakınlarda buradan askerler geçti mi hiç?»

«Si, senor» diye birkaç kişi birden karşılık verdi. «Senor Argumedo *gente*'sinin bir kısmı dün buradan oldukça hızlı geçip gitti.»

«Hımmm» diye düşündü Villa. «O Pancho Villa denen haydutu gördünüz mü buralarda?»

«Hayır senor» diye topluca karşılık verdiler.

«İşte ben onu arıyorum. Yakalarsam o *diablo*'yu, göstereceğim gününü.»

«Başarılar dileriz size,» diye bağırdı *pacifico*'lar saygıyla.

«Hiç görmediniz demek onu?»

«Hayır, Tanrı göstermesin» dediler ateşli ateşli.

«Peki,» diye sırıttı Villa; «İlerde size bunu soran olursa bu utanç verici gerçeği kabul etmek zorunda kalacaksınız. Çünkü, Pancho Villa benim.» Sonra atını mahmuzlayarak uzaklaştı ve ordu onu izledi.

6. BÖLÜM

COMPANERO'LARIN YENİDEN ORTAYA ÇIKIŞI

FEDERALLER öyle şaşkına dönmüşler, öyle bir hızla kaçmışlardı ki, kilometrelerce demiryoluna hiç dokunulmamıştı. Ama, öğleden sonra yanmış, dumanı hâlâ tüten küçük köprülerle karşılaşmaya başladık. Telgraf direkleri de baltalanarak yıkılmıştı. Aceleyle ve beceriksizce yapılan bu yıkım kolayca onarılıyordu. Ordu bizden çok ilerdeydi artık. Gece indiğinde, Gomez Palacio'ya 29 kilometre kala, tümüyle yol boyunca bozulmuş demiryolunun başladığı yere geldik. Trenimizde yiyecek kalmamıştı. Adam başına bir battaniyemiz vardı, hava da çok soğuktu. Onarım grubu,

meşalelerin ve ateşlerin ışığında işine daldı. Haykırışlar, çeliğe inen balyozlar ve yere düşen demiryolu tabanlıklarının çıkardığı tok sesler... Tek tük soluk yıldızlar seçilen kapkara bir geceydi. Konuşarak ve uyuklayarak bir ateşin başına toplanmıştık. Birden havayı yeni bir ses doldurdu: Balyozlardan daha güçlü, rüzgârdan daha derin bir ses. Şak etti ve sustu. Arkasından sürekli bir gümbürtü geldi, uzak davul sesleri gibi, sonra yine şak, şak. Balyozlar durdu, sesler donarak sustu. İlerde ön tarafta, karanlıkta görünmeyen bir yerde —ortalık öyle dingindi ki, sesler buraya kadar geliyordu— Villa ve ordusu Gomez Palacio'ya saldırmış ve çarpışma başlamıştı. Sesler gitgide derinleşti. Derken arka arkaya, yankıyla birbirine karışan top sesleri duyuldu, tüfeklerin sesleriyle çelikten bir yağmur gibi şıpırdadı.

«*Andale,*» diye karık bir ses duyuldu top vagonunun tepesinden. «Ne yapıyorsunuz? Dönün o yolun başına. Pancho Villa trenleri bekliyor.»

Bunun üstüne bir çığlıkla, çılgına dönmüş 400 adam kendilerini bozuk yola attılar.

Trenin kumandanı Albaya, cepheye gitmemize izin vermesi için nasıl yalvardığımızı ansıyorum. Vermiyordu. Kimsenin trenlerden ayrılmaması için kesin emirler vardı. Yalvardık yakardık, para teklif ettik, diz çöktük. Sonunda yumuşadı biraz.

«Saat üçte, size parolayı ve karşılığını vereceğim. O zaman gidebilirsiniz,» dedi.

Uyumaya hiç değilse ısınmaya çalışarak, perişan bir şekilde küçük ateşimizin çevresinde büzüldük. Çevremizde ve ilerimizde alevler, adamlar, dans ediyorlardı bozuk demiryolu boyunca; aşağı yukarı saatte bir, tren otuz metre kadar yürüyüp yine duruyordu. Onarım güç olmuyordu, raylara dokunulmamıştı. Sağ

taraftaki raya bir imha makinesi takılmış, ray ve rayın oturduğu tabanlıklar yataklarından bükülüp yırtılarak sökülmüştü. İlerdeki karanlıktan, savaşın her zamanki değişmez, tedirgin edici sesleri süzülüyordu. Öyle yorucuydu, öyle tekdüzeydi ki, bu ses; ama yine de uyuyamıyordum.

Gece yarısı, ileri gözcülerimizden biri dört nala geldi trenlerin gerisinden; kuzeyden gelen bir grup atlı durdurulmuştu. Atlılar, Mapimi'den, Urbina *gente*'sinden olduklarını söylüyorlardı. Gecenin o saatında oradan geçmesi gereken bir birlikten haberi yoktu Albayın. Bir dakika içinde her şey çılgınca bir hazırlığa dönüştü. 25 silâhlı atlı, aldıkları emirle deliler gibi dört nala geriye döndüler. Yeni gelenler Anayasacı değilse mümkün olduğu kadar uzun bir süre durdurulacaklardı. İşçiler aceleyle trene döndüler, silâhları verildi. On kadar meşale dışında ateşler ve ışıklar söndürüldü. 200 kişilik muhafız birliğimiz tüfeklerini yolda doldurarak sessizce çalılıklara daldı. Tren yolunun iki yanında Albayla beş adamı, silahsız, yerlerini aldılar, başlarının üstünde meşaleler tutuyorlardı. Ve koyu karanlığın içinden kolun başı göründü. İyi beslenmiş, iyi giydirilmiş, iyi donatılmış Villa ordusunun askerlerinden farklıydı bu adamlar. Üstleri yırtık pırtık, zayıf, solmuş partal *serape*'lere sarınmış, ayakları pabuçsuz, başlarında ülkenin yukarı taraflarında kullanılan çok ağır *sombrero*'lar vardı. Semerlerinde yaban atı yakalamaya yarayan kangal halinde *lasso* ipleri sallanıyordu. Bindikleri hayvanlar Durango dağlarının zayıf, dayanıklı, yarı evcilleşmiş taylarıydı. Suratları asık, bizden çekinerek duruyorlardı atları üstünde. Parolayı ne biliyorlardı ne de öğrenmek umurlarındaydı. *Peon*'ların kuzeyde, yaylalarda, geceleri sürü güderken akıllarına geldiği gibi düzdükleri tekdüze türküler söylüyorlardı.

Sıra halindeki ışıkların başındaydım ben. Birden bir at şahlanarak durdu, tanıdık bir ses bağırdı:

«Hey, Mİister.» *Serape* açılarak havaya fırladı, adam atından atladı, bir anda İsidro Amaya'nın kolları kıskaç gibi dolandı boynuma. Onun arkasından bir bağrışmadır koptu:

«*Que tal.* Miister. Ah, Juanito, seni gördüğümüze ne sevindik bilsen. Nerelerdeydin? La Cadena'da öldürüldüğünü söylediler. *Colorado*'lardan hızlı kaçtın mı? *Mucha susto,* ha?»

Yere attılar kendilerini; itişip kakışarak çevremde toparlanan elli kadar adam omuzuma vurmaya çalışıyordu. Meksika'daki en sevgili dostlarım: Cadena ve La Tropa *companero*'ları.

Geride uzun bir sıra adam karanlıkta kımıldamadan duruyor ve hep bir ağızdan bağırıyordu:

«Yürüsenize. *Vamonos*. Ne oldu? Çabuk olun. Bütün gece burada kalamayız». Ötekiler karşılık vererek bağırdılar. «İşte Mister burada. İşte o Gringo bu, hani size anlatıyorduk, La Zarca'da *Jota* oynamıştı. Hani La Cadena'daydı.» Böylece ötekiler de çevremdeki kalabalığa karıştılar.

1200 kişiydiler. İstekle, sessizce, asık suratlarla, ilerdeki savaşın kokusunu alarak, yükseğe kaldırılmış çift sıra meşaleli sıralara katıldılar. Her on adamdan birini daha önce tanımıştım, geçerken Albay bağırdı onlara:

«Parola nedir? Şapkalarınızın ucunu yukarı kıvırın. Biliyor musunuz parolayı?» Kaba ve çileden çıkmış bağırıyordu onlara.

Sakin, küstah, Albaya hiç aldırmadan sürüyorlardı atlarını.

«Parolaymış, cehennemin dibine» diye alay ede-

rek güldüler de bir ara. «Çarpışmaya başladığımızda hangi taraftan olduğumuzu anlayacaklar iyice.»

Silah seslerini yakalamaya uğraşarak başlarını kaldıran atlarla, parıldayan gözleri ilerdeki karanlığa dikili adamlar, üç yıldır kullanılan antikalaşmış sprongfield tüfekleri ve onar devrelik cephaneleriyle savaşa giden adamlar: saatlerce geçtiler gibi geldi bana, sonra da karanlıkta sönüp gittiler. Onlar gittikten sonra savaş yeni bir yaşamla parladı ve hızlandı.

7. BÖLÜM

KANLI ŞAFAK

SAVAŞIN düzenli sesi bütün geceyi doldurdu. İlerde meşleler dans etti, raylar şakırdadı, balyozlar çivileri dövdü, onarımda çalışan adamlar ağır işlerinin coşkunluğuyla haykırdılar. Gece yarısından sonraydı. Bozuk yolun başına geldiğimizden bu yana aşağı yukarı bir kilometre gitmiştik. Arada sırada asıl gruptan ayrılan biri trenlerin yanından geçiyor, omuzunda ağır Mauser'i, ışığa çıkıp seslerin geldiği yöne, Gomez Palacio'ya doğru yeniden karanlıklara dalıyordu. Muhafızlarımız tarlalar içinde küçük ateşler çevresinde çömelmiş, gergin bir bekleyişten sonra gevşemişlerdi; içlerinden üçü küçük bir marş söylüyordu.

Ne bir Porfirista'yım,
Ne Orozquista,
Gönüllüyüm orduda,
Gönüllü Maderista.

Merakla, heyecanla, trenler boyu bir aşağı, bir yukarı koşuyor, insanlara ne bildiklerini, ne düşündüklerini soruyorduk. Daha önce, gerçek bir öldürme sesi hiç duymamıştım, beni meraktan, sinirden deliye döndürüyordu bu. Dışarda döğüşen köpeklerin sesini duyan, bir avluya kapatılmış köpekler gibiydik. Sonunda büyülenmiş gibi, dayanılmaz bir yorgunluk duydum. Topun kıyısındaki küçük bir çıkıntıda ölü gibi bir uykuya dalmıştım. Tren arada bir otuz metre yürürken işçiler balyozlarını, İngiliz anahtarlarını, kaldıraçlarını buraya atıp onların üstüne de gürültüyle, eşek şakaları yaparak kendileri biniyordu. Şafak öncesi soğukta, omuzumda Albayın elini fark ederek uyandım.

«Gidebilirsin şimdi» dedi, «Parola 'varagosa' karşılığı da 'guerrero.' Askerlerimizi önleri yukarı kıvrık şapkalarından tanırsın. Haydi, yolun açık olsun.»

Acı bir soğuk vardı. *Serape* gibi sarındık battaniyelerimize, öyle yorgunduk ki güçlükle yürüyorduk. Çırpınan alevlerin ışığında öfkeyle rayları döven onarım takımının, sonra da karanlığın sınırında ateşlerin çevresinde uzanmış beş adamın yanından geçtik.

«Savaşa mı gidiyorsunuz *companeros*» diye bağırdı işçilerden biri. «Mermilere dikkat edin.» Bunun üzerine hep birden gülüştüler. «Adios. Hepsini öldürmeyin bir iki *pelones* de bize bırakın.»

Son meşalenin ötesinde, tren yolunun eğri büğrü, parçalarının sökülmüş yol yatağı dağıldığı yerde bir gölge bekliyordu bizi.

«*Vamonos.* Bir araya.» dedi bize bakarak. «Karanlıkta üç kişi bir ordu demektir.»

Bozuk demiryolu üstünde sendeleyerek, sessiz, adamı ancak seçebilerek yürüyorduk. Ufak tefek bir askerdi. Omzunda bir tüfek, göğsünde de yarısı boşalmış bir fişeklik taşıyordu. Cepheden hastane trenine bir yaralı getirdiğini ve geri dönmekte olduğunu söyledi. Kolunu uzatarak;

«Elle şunu» dedi, elledik, sucuk gibi ıslaktı. Hiç bir şey göremiyorduk.

«Kan» diye devam etti duygusuzca. «Onun kanı. *Brigada Gonzales Ortega*'dan *compadre*'m. Bu karanlıkta gittik oraya ve öyle çok, öyle çok... Ortamızdan biçtiler bizi!»

Yaralanan birini ilk duyuşumuzdu ve ilk düşünüşümüz. Birden savaşı duyduk. Düzenli sürüp gidiyordu başladığından beri, ama biz unutmuştuk... Öyle canavar gibi, öyle tekdüze bir sesti bu. Tüfek sesleri uzaktan çadır bezinin yırtılmasına benziyordu, toplar şahmerdan gibi patlıyordu. Dokuz, on kilometre kadar kalmıştı artık.

Karanlığın içinde küçük bir küme belirdi. Dört kişiydiler, aralarında sallanan bir battaniye içinde ağır ve hareketsiz birşey taşıyorlardı. Kılavuzumuz tüfeğini doğrultarak sordu, aldığı karşılık battaniyeden gelen bir inilti oldu.

«*Oiga compadre*» dedi taşıyıcılardan biri, boğuk bir sesle, peltek konuşarak.

«Meryem aşkına söyleyin, hastane nerde?»

«On kilometre kadar ötede.»

«*Valgame dios.* Biz nası...»

«Su, suyunuz var mı?»

Battaniyeyi aralarında gergin tutarak durdular, şıp şıp şıp diye bir şeyler damlıyordu yere. Battaniye-

nin içinde o korkunç ses bir çığlık attı, «içeçek birşey!» ve tüyler ürpertici bir iniltiye döndü. Taşıyıcılara matralarımızı uzattık, sessiz hayvanlar gibi boşalttılar içlerindeki suyu. Yaralıyı unuttular. Sonra yine suratları asık, yollarına koyuldular... Başkaları belirdi, tek tek ya da küçük gruplar halinde. Gece karanlığında, esrikmiş ya da inanılmayacak kadar yorgunmuş gibi sendeleyen, çok belirgin olmayan gürültülerdi. Biri kollarını yanındaki iki kişinin boynuna dolamış sürükleniyordu. Küçük bir oğlan babasının gevşemiş vücudunu sırtında güçlükle taşıyarak geçti. Burnu yerde bir at geçti, semerin üstünde yanlara sarkmış iki vücut yüklüydü, arkasında da atın kıçına vura vura keskin küfürler savuran bir adam yürüyordu. Geçti gitti, bozuk sesini uzaklarda yitinceye kadar duyduk. Bazıları inliyordu, korkunç, dayanılmaz acının ölgün ve çirkin iniltisiyle inliyorlardı. Bir katırın semerinden sarkan bir adam katırın her adımında kurulmuş gibi bağırıyordu. Bir su hendeğinin yanında, iki yüksek ağacın altında küçük bir ateş parlıyordu. Fişeklikleri boşalmış üç adam eğri büğrü toprakta horluyordu, ateşin başında da bir adam bacağını iki eliyle tutmuş, sıcağa doğru uzatıyordu. Bileğine kadar sıhhatli bir bacaktı bu, ondan sonra çamurla kana bulanmış parça parça pantolon ve ezik et parçaları arasında bitiyordu. Adam öylece oturmuş bakıyordu ona. Yaklaştığımızda kımıldamadı bile ama yine de sakin bir soluk alışla göğsü yükselip iniyordu, ağzı düşüncelere dalmış gitmiş, düş görüyormuş gibi aralıktı. Hendeğin kenarında diz çökmüş biri daha vardı. Elinin iki orta parmağı arasından bir kurşun yemiş, avucunda mağara ağzı gibi kanlı bir delik açılmıştı. Küçük bir sopanın ucuna bir bez parçası bağlamış, bunu suya daldırıp daldırıp kaygısızca oyuk yarayı temizliyordu.

Az sonra savaşa iyice yaklaştık. Doğuda, düzlüklerden ötede soluk bir gri ışık belirdi. Batıya doğru kanallar boyu kalın çizgiler halinde yükselen soylu *alamo* ağaçlarına boğuldu. Ortalık ısınıyordu; toprak, çimen, büyüyen mısır kokusu doldu, sakin havada sakin bir yaz şafağı. Sonra savaşın gürültüsü delice bir şey gibi bunların içine daldı. Tüfek atışlarının çılgın çatırdısı altında sürekli bir çığlık uzuyordu sanki, ama dikkatle dinlediğimizde yok oluyordu bu çığlık. Makineli tüfeklerin dev bir ağaçkakan gibi trak, trak, trak sesleri. Korkunç çanlar gibi gümleyen toplar ve kovanların ıslıkları. Güm. Fiiuuuuuu. Ve savaş seslerinin en korkuncu, şarapnel patlamaları. Çat hiiiuuuaaa.

Büyük sıcak güneş doğuda, verimli topraklardan yükselen hafif dumanlar arasından doğmaya başladı. Doğudaki çıplak tarlalar üstünde sıcak dalgaları oynaşıyordu. Sağımızda demiryoluna paralel su hendeğini çevreleyen, tepeleri şaşılacak kadar yeşil ulu *alamo* ağaçlarını yakaladı bu dalgalar. Ötede, birbirlerinin üstüne yığılmış çıplak dağ sıraları pembeleşti. Şimdi sık, tozlu çalılıklarla kaplı, kavrulan çöldeydik yine. Şehrin yakınında, doğudan batıya eğik uzanan bir dizi *alamo* dışında hiç ağaç yoktu; ancak sağda, tek tük. Çok yaklaşmıştık, hemen hemen üç kilometre kalmıştı Gomez Palacio'ya, bozuk demiryolundan şehrin içini görebiliyorduk. Yuvarlak, kara su deposunu, onun arkasında lokomotif makinaları için yapılmış yuvarlak binayı, demiryolunu geçince, onların karşısında Brittingham Corral'in kerpiç duvarlarını görebiliyorduk. La Esperanza sabun fabrikasının dumanlı bacaları, yapıları ve ağaçları sol tarafta kendi başına küçücük bir şehir gibi apaçık ve sakin yükseliyordu. Demiryolunun aşağı yukarı hemen sağında Cerro de la Pilla'nın, tepesinde taş bir depo bulunan sivri kulesi, dimdik ve kaskatı

yükseliyor, batıya doğru, daha küçük kulelerle kaplı 1,5 kilometre uzunluğunda kemikli bir sırt gibi iniyordu. Gomez'in büyük bir kısmı Cerro yamacının ardına düşüyor, batı ucunda Lerdo'nun villaları ve bahçeleri çölün içinde canlı, yeşil bir parça meydana getiriyordu. Batıdaki büyük kahverengi dağlar iki şehrin arkasından büyük bir yuvarlak çizerek güneye doğru katlana kıvrıla kuru bir ıssızlık içinde iniyordu. Gomez'in tam güneyinde, bu dağ sırasının dibinde yayılmış yatan Torreon vardı, kuzey Meksika'nın en zengin şehri.

Silah sesleri hiç kesilmiyordu, ama, düzensiz ve garip bir dünyanın küçük bir yerine sıkıştırılmış gibiydi. Sabahın sıcak ışıkları altında demiryolundan yukarı sendeleyen yaralılar kalabalığı nehir gibi akıyordu. Parça parça olmuş, kanayan, çürüyen kanlı sargılarla sarılı, aklın alamayacağı bir yorgunlukla yanımızdan geçiyorlardı. İçlerinden biri yakınımızda tozların içine yuvarlandı ve kıpırtısız kaldı, biz aldırmadık bile. Fişekleri boşalmış askerler tüfeklerini arkalarında sürükleyerek fundalıklardan çıkıyor, demiryolunu geçtikten sonra tekrar sert çalılıklara dalıyor, ne yapacaklarını bilmeden dolanıp duruyorlardı. Baruttan kapkara olmuş yüzleri çizgili çizgili terle parlıyor, boş gözlerle yerlere bakıyorlardı. Her adım atışlarında incecik toz bulutları havalanıyor, öylece asılı kalıyorlardı havada, gözleri ve gırtlakları yakarak. Küçük bir atlı grubu sık çalılıklardan gelip ağır ağır demiryolu üstünde şehre doğru bakarak ilerledi. Bir adam atından inip yanımızda yere çömeldi.

«Korkunç» dedi birden. «*carramba*. Dün gece yürüyerek girdik oraya. Su deposuna girmişlerdi, demirde delikler açmışlardı tüfeklerini çıkarmak için. Ta yanlarına kadar yürüyüp o deliklerden kendi silahla-

rımızı sokmak zorunda kaldık ve hepsini öldürdük... Bir ölüm tuzağı. Sonra da Ağıl. İki sıra delik açmışlardı orda da duvara. Biri diz çöken askerler içindi, öteki de ayakta duranlar için *3.000 rurale* vardı orada, beş tane de makineli tüfekleri vardı içerde yolu taramak için. O yuvarlak yapının çevresinde üç sıra siperle yeraltı geçitleri vardı, sürünerek geçip bizi arkadan vurmak için. Bombalarımız işlemedi, tüfeklerle ne yapabilirdik? *Madre de Dios.* Ama öyle çabuk hareket ettik ki, şaşkın yakaladık onları. Yuvarlak yapıyı ve su deposunu ele geçirdik. Ve bu sabah binler geldi, binlerle takviye aldılar Torreon'dan... ve topları geldi... ve bizi geri püsküttüler yeniden. Su deposuna yürüyerek tüfeklerini soktular, bu kere bizimkilerin hepsini öldürdüler... şeytanın piçleri.»

O konuşurken sözünü ettiği yeri görebiliyor, korkunç gürültüyü, cehenem çığlıklarını duyabiliyorduk. Ama, yine de kimse kımıldamıyor, silâh patlamasını gösteren en ufak bir belirti —duman bile? görünmüyordu. Yalnız bir şarapnel ıslıkları çalarak ilk ağaç dizisinden bir kilometre öteye düştü, beyaz bir duman kusarak patladı. Tüfek atışlarının çatırtısı, makineli tüfeklerin takırtıları, durmadan döven topların sesi bile kendilerini açığa vurmuyordu. Dümdüz, tozlu ova, ağaçlar, Gomez'in bacakları, taşlık tepe, hepsi sıcağın altında sessiz yatıyordu. Sağdaki *alamo* ağaçlarından kuşların dikkatsiz ötüşleri geliyordu. Duyularının yanlış algıladığı izlenimi doğuyordu kişide. İnanılması mümkün olmayan bir düştü bu. Yalnız, yaralıların korkunç geçiti, tozlar arasında, hayaletler gibi geçiyordu bu düşten.

8. BÖLÜM

TOPÇU BİRLİKLERİ GELİYOR

SAĞDA, ağaç sıraları boyunca koyu bir toz yükseldi. Adamlar bağırıyor, kırbaçlar şaklıyor, zincirler şakırdıyordu. Çalılıklar arasında kıvrılarak giden bir keçiyoluna daldık. Hendeğin yanında, çalılıklar arasında yitmiş küçük bir köye çıkıyordu bu patika. Bu köy, bir Çin ya da bir Orta Amerika köyüne şaşılacak kadar çok benziyordu; çamur ve çalıyla örtülü beş altı kerpiç kulübe. San Ramon'du adı. Orda, her kapıda düğüm olmuş bir küme, kapılara yüklenip ellerindeki karşılığı olmayan hükümet paralarını sallayarak *tortilla* ve kahve istiyorlardı büyük bir gürültü içinde. *Pacifico'*

iar küçük ağıllarında bağdaş kurmuş, korkunç fiyatlarla macuche satıyorlar, karıları ateşlerin başında ter içinde *tortilla* yapıyor ve çok kötü bir koyu kahve dolduruyorlardı askerlerin kaplarına. Her yanda ölüler gibi uyuyan adamlar yatıyordu açık arazide. Kafaları ve kolları kanlı, çırpınıp inliyordu bazıları. Derken sucuk gibi ter içinde bir subay geldi dört nala ve avaz avaz bağırdı:

«Kalkın budalalar. *Pendecos*. Uyanın ve birliklerinize dönün. Saldırıyoruz.» Birkaç kişi, yorgun ayaklarına küfrederek davrandı, sendelendi, ötekiler hâlâ uyuyordu. «*Hijas de la...*» diye sövdü subay, atını yatanların üstüne yöneltip mahmuzladı, yuvarlanarak yoldan kaçan ve bağrışan adamlarla kaynadı yer. Adamlar esnediler, gerindiler, hâlâ yarı uykuda, ağır ağır, amaçsız cepheye doğru yürüdüler. Yalnız yaralılar, kendilerini çalılıkların gölgesine sürüklediler kulak asmadan.

Hendeğin yanı sıra bir çeşit araba yolu vardı, buradan Anayasacı topçular geliyordu. Zorlanan katırların kafalarını, sürücülerinin kocaman şapkalarını, havada uçan kırbaçları görebiliyorduk; gerisi toza gömülüydü, görünmüyordu. Ordudan daha yavaş gidiyorlardı, bütün gece yol almışlardı. Yanımızdan tangır tungur geçti arabalar ve cephanelikler. Uzun, ağır silahlar tozla kaplıydı. Sürücülerle topçular neşeliydiler. Yüzünün çizgileri birbirine bulanmış toz, ter ve çamurdan seçilemeyen Amerikalı biri bağırarak sordu, zamanında yetişebilmişler miydi, yoksa şehir düşmüş müydü. İspanyolca karşılık vererek, daha bir yığın *colorados*'un öldürülmesi gerektiğini söyledim, gülüşmeler yoldakilere dağıldı.

«Şimdi gösteririz onlara» diye bağırdı katır üstünde

iri bir Kızılderili. «Lanet olası şehirlerine topsuz girebilseydik ne işe yarardı ki?»

Alamo ağaçları San Ramon'un hemen arkasında bitiyordu, son ağaçların altında Villa, General Angeles ve yardımcıları bir hendeğin kıyısında otların üstünde duruyorlardı. Buradan sonra çıplak hendek, çıplak ovadan geçerek şehre giriyor, orada nehirden besleniyordu. Villa eski, kahverengi bir takım elbise giymişti; yakasızdı; başında da iyice eski bir fötr şapka vardı. Pislik içindeydi üstü başı, bütün gece saflar arasında at koşturmuştu ama hiç bir yorgunluk izi taşımıyordu.

Bizi gördüğünde bağırdı:

«Merhaba *muchachos*. Eh, nasıl buldunuz?»

«Çok iyi *mi general*.»

Bitkindik, çok kirliydik. Görüşünüşümüz müthiş neşelendirdi onu. Ne olursa olsun gazetecileri bir türlü ciddiye alamıyordu, hele bir Amerikan dergisinin yalnız haber alabilmek için bunca para harcamayı göze alışını çok tuhaf buluyordu.

«İyi» diye sırıttı. «Beğendiğinize sevindim, çünkü aradığınızı bulacaksınız.»

İlk top subayların tam karşısına gelmiş, arabasının koşum parçaları çıkarılmıştı. Topçular çadır bezlerinden örtüleri açıyorlar, ağır cephane arabasını yukarı doğru kaldırıyorlardı. Bataryanın teğmeni bakınacağı (nişangah) takıp vidalarını sıkıştırdı, top kaldıracını çalıştıran tekerleği hızla döndürdü. Ağır top mermilerinin pirinç dipleri sıra sıra parlıyordu; bir mermiyi iki adam sendeleyerek kaldırdı, yavaşça yere koydu. Teğmen de bu arada şarapnel ayarını yapıyordu. Topun kuyruk kapağı gürültüyle kapandı, hepimiz koşarak gerilere kaçtık. Grauuu, şaak. Fiiuuuu diye ta yükseklerde bir ıslık duyuldu uçan merminin arkasında Cerro de la Pila'nın eteğinde küçük bir çiçek gibi

açan beyaz bir duman göründü, bir süre sonra da uzak bir patlama duyuldu. Doksan metre kadar ötede, topun önünde dizili kılıksız adamlar dürbünleriyle kıpırtısız bakıyorlardı. Hep bir ağızdan bağrıştılar, «Çok alçak, sağa doğru, çok yana kaçtı. Bütün silahları bayırdı onların. On beş saniye kadar sonraya kur.» İlerde makineli tüfekler susmuş, tüfek atışları dağılarak orada burada tek tük patırtıya dönüşmüştü. Herkes top düellosunu seyrediyordu. Sabah saat beş buçuk falandı, şimdiden basmıştı. Arkadaki tarlalardan çekirgelerin kuru cırıltıları geliyor, azametli *alamo*'ların taze dalları baygın bir esintiyle hışırdıyordu; ve kuşlar yeniden ötmeye başlamışlardı...

Bir mermi daha koydular ve kuyruk kapağı yine kapandı. Tetiğin sesi duyuldu, ama başka ses yok. Topçular kuyruk kapağını bükerek açtılar, üstünden dumanlar tüten pirinç gülleyi çimenlerin üstüne yuvarladılar. Kötü mermi. General Angeles'i gördüm, soluk kahverengi kazağıyla, şapkasız, bakınacaktan bakarak topun namlusunu kaldırıyordu. Villa, gönülsüz atını mahmuzlayarak cephane arabasına yaklaştı. Grauu, şak. Fiiiiuuu. Bu kere öbür mermi patlatılmıştı. Merminin kayalık tepenin daha yukarısında patladığını gördük. Arkasından bize doğru dört patlama! Daha önce şehre en yakın ağaçlıkları yoklayarak dağınık patlayan düşman mermileri çöle doğru ilerleyerek bize doğru sıçradı ve her biri biraz daha yakın dört korkunç patlama duyuldu. Sıraya başka toplar da geliyordu; ötekiler sağa doğru ağaçların eğri çizgisini izleyerek dizilmişti. Uzun bir sıra büyük kamyon, yük katırları, söğen, bağıran adamlar, gerideki tozlu yolu dumana boğmuşlardı. Topların koşumundan çözülen katırlar şangırtıyla geri çekildi, sürücüleri yorgun argın kendilerini en yakın çalının dibine attılar.

Çok iyi ayarlanan ve ateşlenen Federal şarapneller bizim hattın 90 metre kadar ötesinde patlıyordu şimdi; toplarının ufacık bumlaması aşağı yukarı aralıksızdı artık. Şrak, hiiiaaa. Kurşun yağmuru başımızın üstünden geçerek sık yapraklı ağaçlarla şaklıyordu namussuzca. Toplarımız hemen karşılık veriyordu. Chihuahaua'da madenlerde kullanılan makinelerden değiştirilerek yapılan makinelerde biçimlendirilmiş «yerli malı» mermilere pek güvenilmiyordu. İri yarı İtalyan paralı asker teğmen Marinelli, yüzünde ciddi, Napolyon'vari bir bakışla, gazetecilere mümkün olduğu kadar yaklaşarak, dört nala geçti. Fotoğrafçıya bir iki kere cana yakın bir gülümsemeyle baktı ama, beriki soğukça başını çevirdi. Teğmen, titiz bir işçi gösterişiyle topunun gösterdiği durumda yerleştirilmesini emretti ve kendi nişanladı. Tam o sıra kulakları sağır eden bir patlamayla 90 metre önümüze bir mermi düştü. Federaller hedefi buluyorlardı. Marinelli sıçrayarak topundan uzaklaştı, atına atladı, topun koşumunu bağladı. Arkasından gümbürdeyerek sürüklenen topuyla dört nala geldi. Öbür toplardan hiç biri gerilememişti. Ağzı köpüren atını fotoğrafçının önüne sürerek yere atladı ve bir poz verdi.

«Şimdi» dedi, «resmimi çekebilirsin.»

«Cehennemin dibine» diye karşılık verdi fotoğrafçı, ardından gürültülü bir kahkaha yükseldi çevreden.

Fırtına gibi gümbürtünün içinde bir borunun ince, çatlak sesi çınladı. Hemen bağıran adamlar ve topların koşum kısımlarını sürükleyen katırlar belirdi. Cephanelikler çarpılarak kapandı.

«İlerliyoruz» diye bağırdı Albay Servin. «Burası çok uzak, isabet ettiremiyoruz.»

Uzun süredir duran kol düzenle toparlanıp açık çöle doğru ilerledi patlayan mermiler altında.

9. BÖLÜM

ÇARPIŞMA

ÇALILIKLAR arasında kıvrılan keçiyolundan döndük, bozuk tren yolunu geçip ovaya vurduk güneydoğuya doğru. Demiryolundan geriye bakınca dumanı ve ilk trenin yuvarlak önünü gördüm. Yolun sağında arı gibi vızır vızır noktacıklardan kalabalıklar vardı ama eğri büğrü bir aynadaki görüntüler gibi çarpık görünüyorlardı. İnce bir toz bulutu içinde iri adımlarla yürüyorduk. Yüksek çalılıklar gitgide küçülmüş, ancak dizlerimize erişen bir boya gelmişti. Sağda yükselen tepeyle kasabanın bacaları sıcak güneşin içinde sakin yüzüyor gibiydi, tüfek atışı da susmuşa benziyordu şim-

dilik, yalnız göz kamaştırıcı koyu beyaz bir duman, bayırda aralıklı patlayan mermilerimizi belli ediyordu. Düşman şarapnellerinin arayan parmaklarla sürekli olarak yaralar açtığı ovada ilerleyerek sarıya çalan kurşunî renkteki toplarımızın ilk *alamo* dizisi boyunca yayıldığını görüyorduk. Küçük gruplar halinde koşuşan atlılarla tüfeklerini arkalarında sürükleyerek sendeleyen yayalar, çölün üstünde o yana bu yana gidiyorlardı. Yaşlılıktan kamburlaşmış, partallar içinde bir *peon* fundalıkta gizlenerek çalı çırpı topluyordu.

«Hey ahbap» diye seslendik. «Çarpışmayı görmek için nereden yaklaşabiliriz?»

Doğruldu ve bize baktı.

«Benim kadar uzun kalmış olsaydınız buralarda çarpışmayı görmeye aldırmazdınız bile. *Carramba.* Üç yıl içinde Torreon'un yedi kere alınışını gördüm. Bazan Gomez Palacio'dan saldırırlar, bazan da dağlardan. Ama hep aynıdır, savaş. Gençler için ilgi çekici olan bir şey vardır içinde ama, biz yaşlılara sorarsan biktık artık savaştan.» Sustu, ovadan ötelere baktı. «Bu kuru hendeği görüyor musunuz? İşte içine inip boylu boyunca yürürseniz sizi şehrin içine götürür.» Sonra aklına gelmişcesine ekledi meraksızca, «hanki taraftansınız?»

«Anayasacılardan.»

«İşte. Önce Maderista'lardı, sonra Orosquista'lar, şimdi de... nasıl dediniz? Çok yaşlıyım, daha uzun yaşayacak değilim; ama bu savaş... bütün becerdiği iş bizi aç bırakmak gibi geliyor bana. Tanrı yolunuzu açık etsin senores.»

Yeniden eğilerek işine döndü, biz de hendeğe girdik bu ara. Artık kullanılmayan bir sulama hendeğiydi, biraz batıya saparak güneye doğru gidiyordu. Dibi tozlu otlarla kaplıydı, dümdüz uzayıp gittiği halde bitimi

parıltılı bir su birikintisine benzeyen bir görüntüyle gizleniyordu. Dışardan görünmemek için biraz eğilerek yürüyorduk. Saatlar geçti gibi geldi. Hendeğin çatlak tabanı ve tozlu yanları, korkunç sıcağı üstümüze yansıtıyordu. Neredeyse bayılacak gibi olduk sonunda. Bir ara sağımızda oldukça yakından atlılar, büyük demir mahmuzları şakırdayarak geçtiler. Onlar geçinceye kadar yere yapıştık. Çünkü, ne olacağı beli olmazdı. Hendeğin içinde top atışları çok hafif, sanki uzaktan geliyormuş gibi duyuluyordu; ama, başımı büyük bir dikkatle şöyle bir çıkarıp baktığımda ilk ağaç dizisine çok yakın olduğumuzu gördüm. Ağaçlar boyunca patlıyordu mermiler; toplarımızın ağzından tüten öfkeli dumanları gördüm, ateş ettiklerinde ortalığa dağılan sesin sert bir dalga, bir tokat gibi yüzüme çarptığını bile duydum. Topçularımızla aramızda 400 metrelik bir uzaklık vardı, her halde biz şehrin kıyısındaki su deposuna doğru ilerliyorduk. Eğildik, hendeğin içinde tepemizdeki gök parçasından ıslık çalarak geçen mermilerin sesi geçer geçmez kesiliyor, ancak yankısız ve boğuk, pof diye patladıkları duyuluyordu. Orada ilerde, ana demiryolunun küçük bir köprüyle hendeği aştığı yerde ilk çarpışmadan kalmış olması gereken küçük bir yığın ölü duruyordu. Hemen hiç biri kanlı değildi, kafalarında ve yüreklerinde çelik Masuer mermileri küçük, temiz delikler açmıştı. Ölülere özgü gevşek, kuru, yeryüzüne yaraşmayan durgunluktaki yüzlerle yatıyorlardı. Biri, belki de birşeylerin ziyan olmasına dayanamayan kendi *companero*'larından biri, silahlarını, şapkalarını, iş görebilecek giysilerini almıştı. Yığının yanında tüfeği dizlerinde, çömelmiş bir asker derin derin horluyordu. Sinekle kaplıydı her yeri, ölüler de kaynaşan sineklerle vızıldıyor gibiydiler. Ama güneş henüz etkisini göstermemişti. Başka bir asker hendeğin

şehirden yana duvarına dayanmış, ayakları bir ölünün üstünde, gördüğü bir şeye vurup duruyordu sürekli. Köprünün gölgesinde dört adam iskambil oynuyordu. Tam bir umursamazlıkla, hiç konuşmadan oynuyorlardı. Gözleri uykusuzluktan kırmızıydı. Arada sırada serseri bir kurşun geliyordu vınlayarak. Bu garip topluluk bizim gelişimizi çok olağan karşıladı. İçlerinde en iyi nişancı olan, bir atış alanına girmeden dikkatle eğilip tüfeğini doldurdu.

«O matrada bir damla suyunuz var mı diye sordu. «*Adio.* Dünden beri ne yedik ne içtik.» Suyu çabucak devirdi, gizlice öteki oyunculara bakıyordu onlar da susamış olmasınlar diye. «Topçular bizi destekleyecek duruma gelince su deposuyla Ağıla tekrar saldıracağımızı söylüyorlar. Chi-*hau*hau *hombre,* ama gece bir *duro*'ydu. Sokaklarda biçtiler bizi orda...» Elinin tersiyle ağzını sildi ve atışa başladı yeniden. Yanında yatıp baktık. Ölüm saçan su deposundan 200 metre kadar ötedeydik. Demiryolunun karşısında, geniş sokağın ötesinde Brittingham Ağılı'nın kahverengi çamur duvarları uzanıyordu. Şimdilik suçsuz duruyorlardı, yalnızca çift sıra mazgal deliğini gösteren kara noktacıklar vardı.

«Makineli tüfekler var» dedi dostum. «Görüyor musunuz uçtan çıkan o ince namluları?»

Seçemedik onları. Su deposu, Ağıl ve şehir uyuyordu ilerde. Havada tozdan ince bir bulut kıpırtısız duruyordu. 50 metre kadar ötemizde açık ve sığ bir hendek vardı. Federallerin kazdığı bir siper olmalıydı bu. çünkü toprak bizden yana yığılıydı. Şimdi içinde şehirden yana dönük sarı ve tozlu 200 asker yatıyordu, Anayasacı piyadeler. Yorgunluğun bütün belirtilerini taşıyarak yerlerde yayılıp yatmışlardı; bazıları sırtüstü, yüzleri sıcak güneşe dönük uyuyor, ötekiler de önle-

rindeki toprağı yorgun ellerle arkalarına atıyorlardı. Önlerine düzensiz taş kümeleri yığmışlardı. Şimdi Anayasacı orduda piyade, kısaca, atı olmayan süvari demekti; çünkü, topçularla bir binek hayvanı sağlayamayanlar dışında Villa'nın bütün askerleri atlıdır.

Birden arkamızdaki toplar hep birden bumladı, başlarımızın üstünden Cerro'ya doğru bir düzine mermi vınladı.

«İşte işaret» dedi yanımızdaki adam, hendeğin içine inerek uyuyanı uyandırdı. «Haydi» diye bağırdı. «Uyan. *Pelon*'lara saldırıyoruz.»

Horluyan adam homurdandı, yavaşça gözlerini açtı. Esnedi, hiç bir şey söylemeden tüfeğini aldı. İskambil oynayanlar, oyundaki kazançları için kavga ediyorlardı. Derken kartların kimin olduğunda anlaşmazlık çıkınca, çok sert bir tartışma başladı. Tartışarak, söylenerek, sendeleyerek, nişancıyı izleyip hendeğin kenarına tırmandılar.

Öndeki siperin ucunda tüfek sesleri çınladı. Uyuyanlar küçük sığınakları arkasında yüzükoyun döndüler, tüfeklerini doldıran kolları hızla çalıştı. İçi oyuk çelik su deposu, duvarlarına çarpan mermi yağmurunu yansıttı; Ağıl'ın duvarlarından kerpiç parçaları uçuştu. Hemen parıltılı namlular göründü, iki bina da gizli, alçakça bir ateş açarak uyandı. Islık çalan mermiler gökyüzünü doldurdu, duman gibi tüten tozu döverek çevremizde bizi evlerden ve su deposundan gizleyen sarı bir bulut kaldırdı. Dostumuzun yerde sürüklenerek ilerlediğini gördük, uyuyan adam arkasında, hâlâ gözlerini oğuşturarak gidiyordu. Arkadan kumarbazlar fırladı, hâlâ tartışıyorlardı. Gerilerde bir yerde bir boru öttü. Önde koşan nişancı birden durdu, sert bir duvara çarpmış gibi sallandı. Sol bacağı iki büklüm

oldu, delice bir dizinin üstüne yığıldı. Tüfeğini havada sallayarak bağırdı.

«...pis maymunlar,» diye bir çığlık attı, hızla tozların içine ateş ederek. «Göstereceğim size... Kırpık kafalılar. Hapishane kaçkınları.» Kulağı incinmiş bir köpek gibi sallıyordu başını sabırsızlıkla. Kan damlacıkları fırladı. Öfkeden kudurmuş, böğürürcesine bağırarak kalan kurşunlarını da sıktı, toprağa yığılıp bir dakika kadar debelendi. Ötekiler yanından geçtiler şöyle bir bakarak. Şimdi siper ayağa fırlayan adamlarla kaynıyordu, kocaman bir taşı kaldırdığınızda altında kaynaşan solucanlar gibi. Tüfek ateşi keskin çatırtılar koparıyordu. Arkasından, koşan ayak sesleri duyuldu. Sandallar giymiş adamlar, omuzlarında battaniyeler, atlayıp kayarak hendeğe iniyor, sonra da koşarak öbür uçtan fırlayıp gidiyorlardı; yüzlerce vardı gibi geldi...

Önümüzü hemen hemen kapatıyorlardı ama tozun ve koşan bacakların arasından siperdekilerin, engelini aşan bir dalga gibi boşaldığını gördük. Sonra tozdan göz gözü görmez oldu, makineli tüfeklerin yırtıcı iğnesi patırdayarak gürültülü sesleri bir araya dikti. Sıcak bir esintiyle aralanan tozdan kısa süren bir görüntü çarptı gözümüze. Hep birden sarsılıp sendeleyerek esrik gibi sallanan ilk kahverengi adam dizisini ve güneşin altında duvarın üstünde keskin uzanan donuk kırmızı makineli tüfekleri gördük. Bir adam koşarak geri geldi. Yüzünden terler akıyordu, tüfeği yoktu. Yarı kayarak, yarı düşerek hızla koşuyordu. Hendeğe daldı, öteki uçtan fırladı çıktı yine. İlerdeki tozun içinden başka şekiller de belirdi.

«Ne oldu, nasıl gidiyor» diye bağırdım.

Hiç karşılık vermedi, koştu gitti. Birden ilerdeki kargaşalıktan şarapnel patlamasının korkunç gümbürtüsü ve çığlıkları duyuldu. Düşman topları. Bizimki-

leri bekleyerek kulak kesildim. Arada sırada duyulan bir bumlama dışında bizim toplardan ses gelmiyordu. «Yerli malı» mermilerimiz başarısızdı yine. İki mermi daha. Toz bulutunun içinden adamlar koşarak geri geliyordu, tek, çift ya da topluluklar halinde, korkuyla kaçışan bir kalabalık. Çevremize, üstümüze düşüyorlar, bizi bir insan seline boğuyor ve bağırıyorlardı: «*Alamo*'ların oraya. Trenlere. Federaller geliyor.» Biz de aralarına karışıp demir yolundan yukarı dümdüz koşmaya başladık... Arkamızda tozlar arasında top mermileri gümbürdüyor, tüfek ateşi yırtıyordu ortalığı. Birden gördük: İlerdeki yolun üstü boydan boya, kulak tırmalayıcı Kızılderili çığlıkları atarak ve tüfeklerini sallayarak dört nala gelen atlılarla kaplıydı. Ana kuvvetlerdi bunlar. Rüzgâr gibi geçerlerken bir yana çekilip baktık. 500 kadar vardılar. Semerleri üstünde doğrulup ateş ediyorlardı. Atlarının sesleri gök gürültüsü gibiydi.

«Oraya girmeseniz iyi edersiniz, çok yakıyor» diye bağırdı piyadelerden biri sırıtarak.

«Olsun, görürsün ben daha çok yakarım» diye karşılık verdi bir atlı, gülüştük.

Demiryolu boyunca sessiz yürüyorduk, gerideki atışlar sürekli bir gümbürtüye dönüşmüştü bu ara. Beyaz pamuklu gömlekli, geniş *sombrero*'lu ve battaniyeli bir *peon* —*pacifico*— topluluğu kollarını kavuşturmuş demiryolundan aşağı şehre doğru bakıyordu.

«Dikkat edin arkadaşlar» diye takıldı askerlerden biri.

«Orada dikilmeyin öyle. Vurulursunuz.»

Peon'lar birbirlerine bakıp belli belirsiz gülümsediler.

«Ama senor» dedi biri, «savaş olduğu zaman hep burada dururuz biz.»

Biraz daha ötede bir Alman subayla karşılaştım, atını başlığından çekerek dolaşıyordu.

«Binemiyorum artık ona» dedi içten. «Çok fazla yoruldu. Korkuyorum ölecek uyumazsa.»

Atı kocaman, açık kahve rengi bir aygırdı, yürürken sekiyor ve sallanıyordu iki yana. Yarı kapalı gözlerinden koskoca damlalar kopup burnuna doğru yuvarlanıyordu... Ölü gibi yorgundum, uykusuzluktan, açlıktan, güneşin korkunç sıcağından sallanıyordum. 800 metre kadar ötede geriye baktığımda düşman toplarının ağaçlığı öncekinden de sık dövdüğünü gördüm. Tam isabet tutturmuş gibiydiler. Tam o sırada, katırlara koşulmuş bir dizi gri top gördüm, dört beş ayrı koldan ağaçlıktan geri çekiliyorlardı. Topçularımız yerlerinden atılmıştı... Büyük bir fundanın gölgesine attım kendimi biraz dinlenmek için. Tüfek atışlarında bir değişme oldu birden, yarısı susmuş gibiydi. Aynı anda yirmi kadar boru öttü. Bir dizi atlının bir şeyler bağırarak tren yoluna doğru kaçtığını gördüm. Arkadan başkaları geliyordu dört nala, demiryolunun şehre girerken ağaçlığın arkasından geçtiği yerde. Süvariler geri püskürtülmüştü. Birden bütün ova atlı ve yaya adamlarla doldu, hepsi birden geri kaçıyordu. Kimi battaniyesini atıyordu, kimi tüfeğini. Sıcak çölün üstünde tozları havalandırarak gitgide sıklaştılar, sonunda bütün düzlüğü kapladılar. Tam önümde çalılıklardan bir atlı fırladı:

«Federaller geliyor. Trenlere. Tam arkamızdalar.»

Bütün Anayasacı ordu bozguna uğramıştı. Battaniyemi kapıp tabanları yağladım. Biraz ilerde, çölde bırakılmış bir top gördüm, katırları sökülmüş. Yerlerde düzinelerle silah, fişeklik ve *serape* atılıydı. Tam bir bozgun. Bir açıklığa geldiğimde kocaman bir asker kalabalığı gördüm, silahlarını atmış kaçıyorlardı. Birden

üç atlı önlerine fırladı, kollarını sallayarak bağırıyorlardı:

«Geri dönün. Şehirden dışarı çıktıkları yok. Tanrı aşkına geri dönün.» İkisini tanıyamadım. Öteki Villa'ydı.

10. BÖLÜM

SALDIRILAR ARASINDA

BİR BUÇUK kilometre kadar geride kaçış durdurulmuştu. Geri dönen askerlerle karşılaştım. Bilinmeyen bir tehlikeden korkmuş, sonra bu korkudan birden kurtulmuş adamların rahatlığı okunuyordu yüzlerinde. İşte bu, hep Villa'nın gücüydü; kocaman insan kütlelerine anlatmak istediğini öyle bir açıklardı ki hemen anlarlardı. Federaller her zamanki gibi Anayasacıları kesin bir yenilgiye uğratma fırsatını kaçırmışlardı. Belki de Villa'nın Mapula'da düzenlediği gibi bir tuzaktan korkuyorlardı. Chihuahua'ya ilk saldırıdan sonra yenilerek kaçan Vlila'nın ordusunu kovalamaya başlayan

Federaller geriye püskürtülmüşler, çoğu kılıçtan geçirilmişti. Neyse bu kere yerlerinden kımıldamadılar. Askerler geriye dönmüş, çalılar arasında tüfeklerini, battaniyelerini arıyorlardı. Gülüşüp şakalaştıkları duyuluyordu bütün ovada.

«*Ojia.* Nereye gidiyorsun o tüfekle? O benim matram. *Serape*'mi tam burada, şu çalının dibine atmıştım, almışlar işte.»

«Hey Juan» diye bağırdı bir adam. «Sana hep söylerdim senden daha hızlı koşabildiğimi.»

«Ama koşamadın *compadre*. Senden 100 metre öndeyim. Havada uçan top mermisi gibi gidiyordum.»

Aslına bakarsanız bir gün önce 12 saat yol aldıktan bütün gece ve sabah kızgın güneşin altında döğüşmekten, siperlerde gizli düşmana top ve makineli tüfek ateşleri arasında saldırmaktan, açlıktan, susuzluktan, uykusuzluktan ordunun morali birden çökmüştü sonunda. Ama kaçtıktan sonra geri dönmeye başladıklarından bu yana kesin sonuç için kuşku kalmamıştı artık. Psikolojik buhran atlatılmıştı...

Şimdi tüfek atışları bütün bütün susmuştu, top atışları bile tek tük ve aralıklıydı artık. İlk ağaçlığın içindeki hendekte siperlendi adamlarımız; toplar da bir buçuk kilometre kadar gerideki ikinci ağaçlığa çekilmişti; adamlar serin gölgelikte kendilerini yere atıp uyudular. Bitkinlik ağır basmıştı. Güneş yükseldikçe, çöl, tepeler, şehir, yoğun sıcaktı sessiz çarpan bir yürek gibiydi. Ara ara sağdan soldan tüfek atışları duyuluyordu. İleri birliklerin karşılıklı iltifatlarıydı bunlar. Ama az sonra o bile kesildi. Kuzeye doğru pamuk ve mısır tarlalarında filizlenen yeşillikler arasında böcekler ötüyordu. Sıcaktan kuşlar bile susmuştu. Soluk kesilmişti ortalıkta. Yapraklar esintisiz kıpırdanıyordu.

Orda burda küçük ateşler tütüyordu. Yanlarında

getirebildikleri azıcık unla *tortilla* yapıyordu askerler, unu olmayanlar bir lokma için yalvararak çevrelerinde dolanıyordu. Büyük bir sadelik ve cömertlikle herkese bölüştürüldü yiyecekler. Bir düzine ateşin başından seslendiler bana: «Hey *companero,* kahvaltı ettin mi? Al benim *tortilla*'mdan bir parça, gel de ye.» Sulama çukurunun başında sıra sıra adamlar yüzükoyun yatmış, dibindeki kirli suyu içiyorlardı avuç avuç. Üç dört kilometre geride büyük El Verjel çiftliğinin karşısında top vagonunu ve ilk iki treni görüyorduk, yorulmak bilmeyen onarmacılar hâlâ çalışıyorlardı hızla.

Ufak tefek Albay Servin çıkageldi, kocaman bir doruk ata binmiş. Dün geceki çarpışmadan sonra hâlâ taze ve hafifti.

«Ne yapacağımızı bilmiyorum henüz» dedi. «Yalnız General bilir bunu ve hiç bir şey söylemez. Ama Brigade Zaragosa dönmeden saldırmayacağız yeniden. Orada, Sacramento'da güç bir çarpışma yapmış Benavides; bizimkilerden 250 kişi ölmüş diyorlar. Güneyden saldıran General Robles ile General Contreras'ı çağırtmış, bütün adamlarıyla buraya katılmalarını söylemiş General... Ama diyorlar ki, gece baskın verecekmişiz, topları etkisiz kalsın diye...» Sonra, dört nala gitti.

Öğle üstü şehrin birkaç noktasından pis bir duman yükselmeye başladı ağır ağır. Öğleden sonraya doğru hafif, sıcak bir rüzgâr kavrulmuş insan etine karışmış yağ kokuları getirdi bize kadar. Federaller ölüleri yakıyordu.

Geriye doğru yürüyüp trenlere döndük. Brigada Zaragosa treninde General Benavides'in özel vagonuna daldık. Orada görevli bulunan binbaşı, General'in mutfağında bize yiyecek şeyler hazırlattı. Çılgınlar gibi yedik, sonra ağaçlıkların içine dalıp saatlarca uyuduk.

Akşam üzeri yeniden cepheye doğru yola düzüldük. Yüzlerce asker ve çevredeki *peon*'lar canavarca bir açlıkla trenlerin arasında sinsi dolaşıyorlar, atılmış, artık, ne bulurlarsa, yiyecek arıyorlardı. Ama, yine de utanıyorlardı kendilerinden, biz geçerken tembel tembel geziniyormuş gibi yapıyorlardı. Genç bir oğlan geldi, göğsünde çapraz bir fişeklik, arkasında sürüklediği kocaman tüfeğiyle. Altımızdan geçerken gözleriyle yeri tarıyordu. Toprağın içinde, bir yığın ayak altında ezilmiş, çürüyen takır takır bir *tortilla* gördü... Hemen üstüne atladı, bir lokma kopardı. Sonra yukarı baktı bizi gördü. «Açlıktan ölecekmişim gibi,» dedi küçümseyerek. Savurdu attı tiksintiyle.

San Ramon'un yanındaki hendeğin karşısında *alamo*'ların gölgesinde, Kanada'lı Teğmen Treston makineli tüfek bataryasıyla bir kamp kurmuştu. Makineli tüfeklerle ağır ayakları katırlardan indirilmişti, her tarafta koşum parçaları çıkarılmış sahra topları duruyordu. Hayvanlar bol yeşillikli tarlalarda otluyor, adamlar da ateşlerin başında çömeliyor ya da hendeğin kenarında yayılmış yatıyorlardı. Treston gürültüyle yediği küllü bir *tortilla*'yı salladı, kükredi:

«Hey Reed. Nolur buraya gel de çevir dediklerimi. Çevirmenlerimi bulamıyorum. Bir de harekete geçersek tam çorba olacağım. Görüyorsun, şu meret dili hiç bilmiyorum. Buraya geldiğimde Villa benimle hep birlikte olmaları gereken iki çevirmen tuttu. Ne zaman arasam yoklar, hiç bulamıyorum kerataları; hep böyle defolup gidiyorlar beni bir çukurda bırakıp.»

Teklif edilen ince işi aldım, harekete geçmek olanağı olup olmadığı konusunda ne düşündüğünü sordum.

«Bu gece ortalık kararır kararmaz gireriz sanıyorum» diye karşılık verdi. «Makineli tüfeklerle birlikte gelip çevirmenlik yapmak ister misin?»

«Evet» dedim.

Ateşin yanında, partallar içinde, daha önce hiç görmediğim bir adam yerinden kalktı, gülümseyerek bize yaklaştı.

«Sana baktığımda, bir süredir tütün tadı almamış bir *hombre* gibi göründün gözüme. Sigaranın yarısını alır mısın?» Karşı koymama sıra kalmadan eğri bir kahverengi sigara çıkardı ve ikiye böldü...

Önümüzde, sivri uçlu mor dağların arkasına görkemle indi güneş. bir iki dakika için pırıl pırıl bir yelpaze gibi titrek ışıklar lekesiz gökyüzüne dağıldı. Ağaçlarda kuşlar uyandı, yapraklar hışırdadı, verimli topraklar inci gibi bir sis üfledi. Birbirlerine sokulmuş yatan bir düzine partal asker Torreon savaşı üstüne bir türkü düzüyordu, yeni bir destan doğuyordu... Sakin ve serin alacakaranlıktan başka türkü sesleri de geliyordu. Bütün yüreğimin bu sevecen, basit insanlarla dolduğunu duydum, öyle cana yakındılar ki... Hendekten su içip döndüğümde Treston şöyle dedi çok sakin:

«Ha, bak, adamlarımızdan biri bulmuş bunu az önce, hendekteki suda yüzüyormuş. İspanyolca bilmediğim için anlayamadım bu sözcüğün ne demek olduğunu. Biliyorsun, bütün bu hendeklerdeki su şehirdeki nehirden geliyor, onun için Federal bir belge olabilir diye düşündüm.»

Elinden aldım. Islak, küçük, beyaz bir kâğıt parçasıydı, bir paket gibi katlanmıştı. Üstünde büyük, kara harflerle «ARSENICO» yazılıydı, daha küçük yazılarla da «*Cuidado, Veneno.*» «Arsenik. Dikkat. Zehir.»

«Buraya bak,» diye sordum yerimden fırlayarak. «Hastalananlar oldu mu burada?»

«Tuhaf bunu sorman,» dedi. «Adamların birçoğunun midesinde kötü sancılar oldu, ben de pek iyi

değilim. Sen gelmeden az önce bir katır birden devrilip düştü, öldü, şu ötedeki tarlada, hendeğin ötesinde de bir at. Yorgunluk ya da güneş çarpmasından olmalı...»

Neyse ki, hendekte oldukça fazla bir su hızla akıyordu, o yüzden tehlike büyük değildi. Federallerin hendekleri zehirlediklerini anlattım ona.

«Aman Tanrım» dedi Treston. «Demek buydu bana söylemeye çabaladıkları. Belki yirmi kişi gelip *envenenado* diye bir şeyler dediler. Ne demek o?»

«O demek işte,» diye karşılık verdim. «Bir bardak koyu kahveyi nerede bulabiliriz?» Yakındaki ateşlerden birinin çevresinde oturanlardan kocaman bir teneke bulduk, iyi geldi.

«A, evet biliyorduk» dedi adamlar. «Bunun için hayvanlarımızı öbür hendekte suladık. Çoktan duymuştuk. Cephede on tane atın öldüğünü söylüyorlar, bir yığın adam da sancılar içinde kıvranarak yerlerde yuvarlanıyormuş.»

At üstünde bir subay geçti, bağırarak hep birlikte El Verjel'e gitmemizi, orada trenlere yakın gecelememizi söyledi. General, bu gece ileri muhafızlardan başka herkesin atış menzili dışında iyi bir uyku çekmesini ialşe treninin geldiğini ve hastane tireninin arkasında durduğunu bildiriyormuş. Borular öttü, adamlar doğrulup kalktılar, katırları tuttular, koşum takımlarını bağladılar. Adamlarla hayvanların bağırtıları, çeşitli çangırtılar birbirine karıştı. Atlar semerlendi, silahları koşum parçaları bağlandı. Treston atına atladı, ben de arkasından yürümeye başladım. Demek ki geceleyin bir saldırıya geçilmeyecekti. Karanlık iyice iniyordu. Hendeği geçince kuzeye giden bir atlı birliğin arasına karıştık. Karanlıkta gölge gibi görünüyorlar, yalnız büyük şapkalarıyla battaniyeleri beliriyor, şakırdayan mahmuzlar duyuluyordu.

«Hey *companero,* atın nerede?» Atım olmadığını söyledim. «Atla arkama öyleyse» diye bağırdı dördü beşi birden. Biri tam yanıma geldi, onun arkasına bindim. Sık çalılıklardan ve karanlık, güzel bir tarladan geçtik. Biri türkü söylemeye başladı, iki kişi daha katıldı ona. Açık gecede yusyuvarlak bir dolunay doğdu.

«*Oiga,* İngilizcede *mula* nasıl denir» diye sordu beni alan adam.

«G d..... stubborn-fathead-mule (d.....s..... inatçı, kocakafalı katır)» diye karşılık verdim. Sonraları, günlerce, hiç tanımadığım adamlar yolumu kesip gümbür gümbür kahkahalar arasında Amerikalıların nasıl *mula* dediklerini sordular.

Ordu, El Verjel çiftliğinin çevresinde kamp kurmuştu. Ateşlerle nokta nokta olmuş bir tarlaya girdik. Karanlıkta gezinen askerler bağırarak Briggada Gonzales'in, Jose Rodriquez'in kuvvetlerinin ya da *amitrailladora*'ların nerede olduğunu soruşturuyorlardı. Doğuda, Sacramento'dan henüz gelen Benavides'in Brigada Zaragosa'sının kurduğu kamptan gökyüzüne yoğun bir aydınlık yükseliyordu. İaşe treninden bu yana karınca dizileri gibi adamlar torbalarla un, kahve ve sigara paketleri taşıyorlardı... Yüze yakın topluluğun söylediği başka başka türküler kabarıyordu gecede...

Çok çok canlı olarak ansıyorum, zehirlenmiş bir atın birden bükülüp düşüşünü, sırt üstü sönerek, ölüşünü; karanlıkta yere eğilmiş kasılarak kusan bir adamı nasıl geçtiğimizi; battaniyelerime sarınıp yere yattığımda nasıl korkunç sancılar saplandığını ve çalılıklara kadar nasıl emekleyip de güçsüzlükten geri dönemediğimi. Aslında şafak sökünceye kadar sancılar içinde kıvranarak yerlerde yuvarlandım.

11. BÖLÜM

BİR İLERİ BİRLİK SALDIRIYOR

SALI sabahı erkenden ordu yeniden harekete geçti cepheye doğru yürüdü, demiryolundan inip tarlayı aşarak 400 çılgın şeytan ter içinde rayları çakıyorlardı, öndeki tren gece 800 metre ilerlemişti. At boldu o sabah, ben de bir tane aldım, semeriyle falan 75 peso'ya; 15 dolar aşağı yukarı. San Ramon'un yakınından geçerken, yüksek *sombrero*'larının başlığına Guadelup azizesinin küçük birer resmi dikili, yabanî görünüşlü iki atlıyla karşılaştım. Sağ kanadın en ucunda bulunan Lerdo'nun üstündeki dağlara yakın bir ileri birliğe gittiklerini söylediler. Birlikleri orada te-

peyi tutmakla görevlendirilmişti. Onlarla gitmek ister miydim? Hem, kimim ben? Altında Francisco Villa'nın imzasını taşıyan geçiş iznimi gösterdim onlara. Yine de bir yakınlık göstermediler, «Francisco Villa bizim için hiç bir şeydir» dediler. «Üstelik onun adı olduğunu, bu imzayı gerçekten onun atıp atmadığını nereden bilelim? Biz Brigada Juarez'deniz, Calixto Contrera'nın *gente*'sinden. «Ama kısa süren bir tartışmadan sonra uzun boylusu mırıldandı: «gel.»

Bizi koruyan ağaçlardan ayrıldık, batıya yönelerek meyilli pamuk tarlalarına çıktık. Dik ve yüksek, sıcakta şimdiden titreşen tepeye yürüdük dosdoğru. Gomez Palacio'nun dış mahalleleriyle aramızda alçak çalılıklarla kaplı ve kuru hendeklerle bölünmüş bir ova vardı. Cerro de la Pila ölüm saçan gizli toplarıyla tam bir sessizlik içindeydi. Yalnız bir köşesinde, hava öyle durgundu ki, küçük bir düğüm gibi insancıklar seçebiliyorduk. Topa benzeyen bir şeyi çekiyorlardı. Bize en yakın evlerin çevresinde dolaşan atlılar gördük; hemen kuzeye dönerek geniş bir yuvarlak çizdik, dikkatle çevremizi gözlemeye başladık; çünkü bu aradaki bölge gözcülerle, keşif birlikleriyle doluydu. Bir buçuk kilometre kadar geride, aşağı yukarı tepenin yamacı boyunca, kuzeyden Lerdo'ya gelen bir dağ yolu vardı. Çalılıkların arkasından giderken dikkatle gözledik yolu. Islık çalarak bir keçi sürüsünü güden bir köylü geçti. Yolun ucunda, bir çalının altında toprak bir çömlek dolusu süt vardı. Birinci asker hiç duraklamadan silahını çekip ateş etti, çömlek tuz buz oldu, içindeki süt yerlere döküldü.

«Zehirli» dedi kısaca. «Buraya gönderilen ilk birlikten bu sıvıyı içenler olmuş, dördü öldü.» Yolumuza devam ettik. Tepenin yamacından yukarı bazı kara görüntüler beliriyordu. Çömelmiş, tüfekleri dizlerinin

üstünde. Yanımdakiler el salladı onlara; ıssızlığın ortasında, ince bir şerit halinde yeşil çimenlerin arasından akan küçük bir akarsuyu izleyerek kuzeye döndük. İleri birlik akarsuyun iki yanında bir çayıra yerleşmişti. Albayın nerede olduğunu sordum, sonunda *serape*'sini bir çalıya sererek yaptığı çadırın gölgesinde uzanmış buldum onu.

«İn atından aşağı arkadaş» dedi. «Buraya geldiğine sevindim. Evim (çadırını gösterdi takılarak) emrindedir. Sigaralar şurada. Et de ateşte pişiyor.»

Çayırda birliğin atları otluyordu, koşum takımları üstlerindeydi. Elliye yakın at. Adamlar çalıların gölgesine oturmuş konuşarak iskambil oynuyordu. Villa ordusunun iyi silahlı ve atlı, oldukça disiplinli askerlerinden başkaydı bu adamlar. Düpedüz *peon*'lardı silahlanarak ayaklanan. La Propa'daki dostlarım gibi, dayanıklı, mutlu insanlardı bu dağlılarla çobanlar. Aralarında eskiden haydutluk yapanlar da vardı. Paraları verilmemiş, kötü giydirilmiş, disiplinsiz, subayları da aralarında en kahraman olanlarıydı. Yalnız eski springfield'lerle ve bir avuç mermiyle silahlandırılmışlardı, üç yıldır aşağı yukarı sürekli savaşıyorlardı. Dört aydır bunlarla Urbina ve Robles gibi çete reislerinin düzensiz kuvvetleri Torreon çevresinde öncülük ediyor, hemen her gün Federallerin ileri kollarıyla çarpışarak seferin bütün güçlüklerine katlanıyorlardı. Bu arada ordu, Chihuahua'da ve Juarez'de bekliyordu. Bu partal adamlar Villa ordusunun en yiğit askerleriydi.

Orada on beş dakika kadar yatıp ateşte kızaran sığır etini seyrettim. Bir yandan da çevremde, tuhaf mesleğimle ilgilenen kalabalığın meraklı sorularına karşılık veriyordum. Birden dört nala bir at ve bir ses duyuldu:

«Lerdo'dan çıkıyorlar. Atlara.»

Elliye yakın adam gönülsüz, savsaklanarak atlarına yöneldi. Albay esneyerek kalktı. Gerindi.

«..... hayvan Federalleri.» diye homurdandı.

«Hep aklımızdadır. Daha tatlı şeyler düşünecek zaman bırakmıyorlar. Huzur içinde bir yemek bile yedirmiyorlar.»

Atlarımıza binmiştik. Kısa bir süre sonra akarsuyun kıyısından gidiyorduk. İlerde uzaktan tüfek sesleri duyuluyordu. İçgüdüyle, düzensiz, dört nala koşuya kalktık; küçük bir köyün sokaklarından geçtik. *Pacifico*'lar evlerinin çatılarına çıkmış, güneye doğru bakıyorlardı. Eşyalarını bohçalamışlar, savaş bize karşı dönerse hemen kaçabilmek için yanlarına almışlardı. Çünkü Federaller düşmanı koruyan, ona yer veren köyleri korkunç cezalandırıyorlardı. Geride kayalık tepe yükseliyordu. Atlarımızdan indik, dizginlerini boyunlarına dolayıp yaya tırmanmaya başladık. Bir düzineye yakın adam orada yere yatmış, Lerdo'nun önünde uzanan yeşil ağaçlığa doğru hızla ateş ediyordu. Aradaki boş çölde görünmeyen tüfeklerden tek tük çatırtılar geliyordu. 800 metre kadar ötede çalılıklar arasında küçük kahverengi şekiller kaçıyordu. Onların gerilerinde yükselen ince bir toz bulutu kuzeye doğru yürüyen bir başka birliğin yerini belli ediyordu.

«Birini hakladık, birini de bacağından vurduk» dedi bir asker tükürerek.

«Kaç kişiler orda, ne dersiniz» diye sordu Albay.

«İki yüze yakın.»

Albay dimdik durarak dikkatsizce güneşli düzlüğe baktı. Hemen bir dizi tüfek patladı düşman cephesi boyunca. Bir mermi tepemizde öttü. Emir almadan çalışmaya başlamıştı bile adamlar. Her asker kendine düzgünce bir yer bulup yatıyor, önüne de bir toma-

taş yığıyordu korunmak için. Yatarken söylenerek kemerlerini ve ceketlerini çıkarıyorlardı rahat edebilsinler diye; sonra da yavaştan ama düzenli ateş etmeye başlıyorlardı.

«İşte biri daha devrildi» diye bildirdi Albay. «Seninki Pedro.»

«Hayır, hiç de Pedro'nunki değil, ben vurdum onu» diye bağırdı bir başkası.

«Elinin körü, sen vurmuşsun» diye tersledi Pedro ve tartışmaya başladılar...

Çöldeki ateşler şimdi oldukça yaygınlaşmıştı. Her çalının ve fundanın altında, gizlenerek bize doğru koşan Federaller görülüyordu. Adamlarımız aralıklı ve dikkatli ateş ediyorlar, tetiği çekmeden epey bir süre nişan alıyorlardı. Çünkü Torreon çevresinde cephane kıtlığı içinde geçirdikleri aylar onları tutumlu yapmıştı. Ama şimdi bizim cephe boyunca da her tepecik ve çalılık altında küçük bir küme keskin nişancı yatıyordu.

Geriye, demiryoluyla tepe arasındaki geniş düzlüklere ve tarlalara bakınca çalılar arasından tek başına ya da birlikler halinde gelen sayısız atlı gördüm. On dakika sonra bizimle birlikte beş yüz adam daha olacaktı.

Cephemiz boyunca tüfek ateşleri kabarıp genişleyerek bir buçuk kilometre uzunluğunda bir ateş hattı üstünde sıklaştı. Federaller susmuşlardı; toz bulutları Lerdo yönünde yavaşça geri çekilmeye başladı. Çölden gelen tüfek sesleri durgunlaştı. Birden nerden geldiklerini anlayamadığımız geniş kanatlı, sakin, kıpırtısız kayan akbabalar gördük mavi gökte...

Albay, adamları ve ben köy evlerinin gölgesinde öğle yemeğimizi yedik hep birlikte. Etimiz kavrul-

muştu elbet, bu yüzden *pinole* (kepekle birlikte dövülmüş tarçından yapılan bir lapa) ve ateşte kurumuş et parçalarıyla yetindik. Hiç bir yemekten bu kadar tat almamıştım. Ayrılırken askerler sardıkları iki avuç dolusu sigarayı armağan ettiler bana.

Albay; «*Amigo,* şöyle karşılıklı oturup konuşacak vaktimiz olmayışına üzülüyorum. Vatanınla ilgili bir yığın şey vardı sana sormak istediğim. Örneğin, şehirlerinizde adamların ayaklarını artık kullanmadıkları, sokaklarda at üstünde dolaşmadıkları, hep otomobillerde taşındıkları doğru mu? Bir zamanlar Kansas yakınlarında demiryollarında çalışan bir kardeşim vardı, bana nefis şeyler anlatırdı. Ama bir gün adamın biri «greaser» (Amerikan argosunda «Meksikalı»lar için kullanılan bir sözcük) demiş kardeşime hiç bir şey yapmadan. O da çekmiş vurmuş adamı. İnsanlarınızın Meksikalıları sevmeyişi nedendir? Birçok Amerikalıyı seviyorum ben. Seni seviyorum. Bak sana bir armağanım var.» Gümüş kakmalı, kocaman demir mahmuzlarından birini söktü, bana verdi. «Ama burada konuşacak hiç vaktimiz olmadı. Bu ler durmadan canımızı sıkıyor, bizim, bir iki dakika huzur içinde oturabilmek için kalkıp birkaçını vurmamız gerekiyor...»

Alamo ağaçlarının altında bir fotoğrafçıyla bir filimci buldum. Bir ateşin yanında sırt üstü yatıyorlardı. Ateşin çevresinde yirmiye yakın asker çömelmişti. Büyük bir iştahla unlu *tortilla,* et ve kahve yuvarlıyorlardı. İçlerinden biri kolunda gümüş bir saat taşıyordu gururla.

«Benim saatımdı» diye açıkladı fotoğrafçı. «İki gündür hiç bir şey koymamıştık ağzımıza. Sonra buradan geçerken bu çocuklar bizi çağırıp şimdiye kadar

tattığım en nefis yemeği yedirdiler. Ondan sonra onlara bir armağan vermeden edemedim.»

Askerler armağanı topluca kabul etmişler, bugünden başlayarak ölünceye kadar herkesin günde iki saat takmasında anlaşmışlardı.

12. BÖLÜM

CONTRERAS'IN ADAMLARI SALDIRIYOR

ÇARŞAMBA günü fotoğrafçı arkadaşımla birlikte bir tarlada dolaşıyorduk. Villa çıkageldi atının üstünde. Pis, yorgun, ama mutlu bir görünüşü vardı. Önümüzde dizginlerini çekti. Gövdesinin hareketleri bir kurdunkiler kadar yumuşak ve çevikti. Gülümseyerek, «Ee, çocuklar nasıl gidiyor şimdi?» dedi.

Durumumuzdan tam anlamıyla hoşnut olduğumuzu söyledik.

«Sizinle uğraşmaya vaktim yok, onun için tehlikeye düşmemeye dikkat edin. Kötü... yaralılar. Yüzlerce. Kahraman insanlar bu *muchacho*'lar; yeryüzü-

nün en kahramanları, Ama» dedi sevinerek, «Gidip hastane trenini görmelisiniz. Gazetelerinize yazacak güzel bir şey size...»

Gerçekten de görülecek şeydi. İşçi treninin tam arkasında duruyordu şimdi hastane treni. İçleri fayans döşeli, yanlarında büyük, mavi bir haç ve *servicio Sanitario*» yazılı 40 yük vagonunda cepheden gelen yaralıların ilk tedavisi yapılıyordu. En yeni ameliyat araçlarıyla donatılmış trende Amerikalı ve Meksikalı, işinin ehli 60 doktor çalışıyordu. Ağır yaralıları Chihuahua'daki, Parral'daki askerî hastanelere taşıyan trenler her gece mekik dokuyordu.

San Ramon'dan ve orada son bulan ağaçların gerisinden geçerek çöle çıktık. Şimdiden iğne gibi sokan bir sıcak vardı. Önde, cephe boyunca yılan gibi, bir çizgi tüfek ateşi parladı. Sonra da «Pat-pat-pat» diye bir makineli tüfek duyuldu. Açıklığa çıktığımızda aşağıda sağda bir yerde Mauser, bir başına, çatırdamaya başladı. Aldırmadık önce, ama az sonra çevremizde tok bir sesle bir şeylerin düştüğünü fark ettik. İkide birde toz bulutları yükseliyordu poflayarak.

«Aman Tanrım,» dedi toroğrafçı. «Serserinin biri delmeğe uğraşıyor bizi.»

İkimiz birden içgüdüyle ok gibi fırladık yerimizden. Tüfeğin atışları hızlandı. Çok geniş bir düzlükteydik. Az sonra hızımız kesildi, yavaş yavaş koşmaya devam ettik. Sonunda yürümeye başladık, tozlar hâlâ az önceki gibi pofluyordu; ama ne de olsa koşmanın bir yararı olmayacaktı. Az sonra da unuttuk gitti.

Yarım saat sonra Gomez'in dış mahallelerinden 400 metre ötede, çalılıkların arasında emekleyerek, aralarından bir yol geçen altı ya da sekiz kulübeli küçük bir çiftliğe geldik. Evlerden birinin kuytusunda

Contreras'ın altmış kadar partal savaşçısı uzanmış yatıyor ya da yayılmış oturuyordu. İskambil oynuyorlardı tembel tembel konuşarak. Federal birliklere doğru bakan sokağın köşesini sürekli olarak mermiler dövüyordu bir yığın toz kaldırarak. Bu adamlar cephede görevliydiler bütün gece. Parola «şapka yok»tu ve kavurucu güneşin altında şapkasızdılar. Ne uyumuşlardı, ne de bir şey yiyebilmişlerdi. Üstelik 800 metreden yakında da su yoktu.

«İlerde, yukarda bir Federal *cuartel* var ateş eden» diye açıkladı on iki yaşlarında bir oğlan. «Topçular geldiği zaman onlara saldıracağız, öyle emir aldık.»

Duvarın dibine uzanmış bir adam nerêli olduğumuzu sordu. New York'lu olduğumu söyledim.

«Eh.» dedi, «New York için hiç bir şey bilmiyorum, ama sokaklarda bizim Jimenez sokaklarında gördüklerin kadar iyi sığırlar göremediğine bahse girerim.»

«New York sokaklarında sığır göremezsin zaten» dedim. İnanamayarak baktı bana. «Ne, hiç sığır yok mu? Oralarda sokakta sığır gütmüyorlar mı yani? Koyun da. mı yok?»

Gütmediklerini söyledim. Korkunç bir yalancı olduğumu düşünüyordu galiba, bana öyle baktı. Sonra gözlerini yere indirip derin derin düşündü.

«Öyleyse» dedi sonunda tane tane, «ben oraya gitmek istemiyorum...»

İki oğlan gürültüyle gülerek «elim ucu sende» oynamaya başladı. Bir dakika içinde koskocaman yirmi adam büyük bir neşeyle birbirini kovalıyordu. İskambil oynayanların bir tek deste yırtık kağıdı vardı. En az sekiz kişi de bilmediğim bir oyun oynamaya çabalıyor, güçlerinin yettiği kadar bağırarak tartışıyorlardı. Belki de hepsine yetecek kadar kağıt yoktu. Dört beş kişi bir evin gölgesine sığınmış, sevgi üstüne taş-

lamalı türküler söylüyordu. Bütün bu süre içinde ilerde, yukarlarda cehennemî gürültü hiç yumuşamadı, mermiler tozların içine yağmur damlacıkları gibi sürekli yağıyordu. Arada bir de adamlardan biri uzanıp köşeden tüfeğini çıkararak ateş ediyordu...

Orada yarım saat kadar oturduk. Sonra iki gri top arkadaki çalılıktan çıkageldi tangır tungur. 75 metre kadar solda bir hendeğin içinde atış durumunu aldı.

«Bir iki dakikaya kadar gideriz sanırım» dedi oğlan.

Tam o sıra üç atlı geldi arkadan dört nala. Subay oldukları belliydi. Kulübelerin üstünden tüfeklerin ateşine karşı iyice açıktaydılar. Ama çevrelerinde mermiler öttükçe atlarını çekiştiriyorlardı küçümseyerek. İlk konuşan Fierro oldu, Benton'u öldüren yakışıklı insan azmanı.

Atının üstünde, partal askerlere alay ederek baktı.

«Eh,» dedi, «tam bir şehri almaya yaraşacak görünüşte kalabalık. Ama, elimizde başkası yok burada. Boru sesini duyar duymaz girin şehre.» Gemine insafsızca asılınca kocaman atı şahlanarak arka ayakları üstünde döndü. Fierro geriye doğru dört nala koştu gitti. Giderken de, «bir işe yaramaz Contreras'ın bu sersem budalaları...» diye söyleniyordu.

«Kasaba ölüm» dedi bir adam öfkeyle. «Bu katil Durango sokaklarının ortasında compadre'mi vurdu. Hiç bir suçu da yoktu zavallının. Çok içmişti, tiyatronun önünde yürüyordu. Fierro'ya saatın kaç olduğunu sordu. Fierro bağırmaya başladı, seni..... Önce ben sana demeden sen nasıl benimle konuşmağa cesaret edersin...»

Ama, boru birden ötmeye başladı, adamlar silahlarını kapıp yerlerinden fırladılar. «Elim ucu sende» oyunu durmaya çalıştı ama duramadı. İskambil oyun-

culları öfkeyle birbirlerini hile yapmakla suçlayarak tartışıyorlardı.

«*Oiga,* Fidencio» diye bağırdı bir asker. «Semerim üstüne bahse girerim, ben geri döneceğim ama sen dönmeyeceksin. Bu sabah Juan'dan nefis bir deri eğer kazandım...»

«Olur, *Muy bien.* Yeni benekli atıma...»

Gülerek, şakalaşarak, eğlenerek evlerin gölgesinden çekilip çelik yağmuruna çıktılar. Koşmaya alışkın olmayan küçük kahverengi hayvanlar gibi seğirttiler sokaktan. Kabaran tozlar ve korkunç bir gürültü örttü onları...

13. BÖLÜM

GECE BASKINI

İKİ ÜÇ kişi, *alamo*'ların yanında uzanan hendeğin yukarılarında kamp gibi bir şey kurduk. Yiyecek, giyecek ve battaniye yüklü trenimiz 32 kilometre gerideydi hâlâ. Çok zaman yemek yemeden geçiriyorduk günümüzü. Yalvara yakara iaşe vagonundan bir iki kutu sardalya ya da bir parça un koparabildiğimizde talihli sayıyorduk kendimizi. Çarşamba günü, aramızdan biri konserve alabalık, kahve, bisküvi ve kocaman bir paket sigara ele geçirdi. Yemeğimizi pişirirken cepheye giden Meksikalılar bir bir atlarından inip katıldılar bize. En süslü teşekkürlerden sonra konuklarımızı, kıv-

rana kıvrana ele geçirdiğimiz yemeğimizden koskocaman parçalar yemeye razı edebiliyorduk. Nezaketlerinden ötürü kabul etmek zorunda kalıyorlardı hepsi, sonra atlarına atlayıp minnettarlık değil, içten bir dostluk duyarak gidiyorlardı.

Batan' güneşin altın ışıkları altında uzanıp yattık sigaralarımızı içerek. Önünde «El Nino»nun yüklü olduğu açık vagon bulunan ilk tren, ikinci ağaç dizisinin bittiği yerin karşısında bir noktaya ulaşmıştı. Şehre ancak bir buçuk kilometre uzaklıktaydı burası. İlersinde, görebildiğimiz kadar demiryolu boyuca onarım takımı çalışıyordu. Birden korkunç bir bumlama duyuldu. Trenin önünden küçük bir duman bulutu yükseldi. Ağaçlar arasında ve tarlalarda neşeli bir bağrışma yayıldı. Ordunun sevgilisi «El Nino» menziline girmişti en sonunda. Federallerin şimdi akılları başlarına gelecekti. 7,5 santimetrelik bir toptu... elimizdeki en büyük toptu aynı zamanda. Daha sonra öğrendiğimize göre, Gomez' deki yuvarlak tren deposundan keşfe çıkan bir lokomotifin kazanına tam göbeğinden isabet tutturan «El Nino» lokomotifi havaya uçurmuştu...

O gece baskın vereceğimizi söylüyorlardı. Ortalık karardıktan epey sonra Bucepuhalus adlı atıma atlayıp cepheye doğru yola çıktım. Parola «Herrera»ydı, karşılığı da «chihuahua numara dört.» Bizimkilerin ayırt edebilmeleri için de şapkalarının arkası yukarıya doğru kıvrık olacaktı. «Ateş bölgesi»nde hiç ateş yakılmaması için en keskin emirler vardı. Bu bölgede kibrit çakanlar bile gözcüler tarafından vurulacaktı.

Bucephalus'la ben, aysız ve müthiş sessiz gecede yavaş yavaş ilerliyorduk. Gomez'in önündeki büyük düzlükte ne bir ışık, ne de bir kıpırtı vardı. Yalnızca uzaktan, tren yolunda yorulmak bilmeksizin çalışan onarım takımının balyozları duyuluyordu. Şehirdeyse elekt-

rik lambaları pırıl pırıl yanıyordu. Lerdo'ya giden şehir otobüsü bile göründü, Cerro de la Pila'nın gerisinde yitmeden. Sonra fısıldayan insan sesleri duydum karanlıkta. İlerdeki hendeğin yanından geliyordu. İleri birliklerden biri olmalıydı.

«*Quien vive?*» diye bir ses bağırdı. Karşılık vermeme sıra kalmadan DAN. Ateş etti. Mermi başımı sıyırtıp geçti... çiyuuu.

«Hayır, olmaz. Sersem,» diye ağırdan söylendi bıkkın bir ses. «Sorar sormaz ateş etme. Bekle yanlış karşılık verinceye kadar. Beni dinle şimdi.» Bu kere karşılıklı sorulan sorular iki taraf için de doyurucuydu.

«*Pase Usted*» dedi subay.

Ama, ilk gözcünün homurdandığını duydum:

«Eh, ne değiştirir anlamıyorum. Ateş ettiğimde hiç kimseyi vuramam ne de olsa...»

Karanlığın içinde yolumu dikkatle izleyerek San Romandaki çiftliğe vardım. Bütün *pacifico*'ların kaçtığını biliyordum. Bu yüzden, bir kapının çatlakları arasından ışık sızdığını görünce şaşırdım. Susamıştım. hendekteki suya da güvenemiyordum. Seslendim. Bir kadın göründü, dört küçük çocuk eteklerine dolanıyordu. Su getirdi ve birden patladı:

«Ah senor Brigada Zaragosa'nın nerede olduğunu biliyor musunuz? Erkeğim orada, yedi gündür göremedim onu.»

«Öyleyse *pacifico* değilsin sen her halde.»

«Yok, gerçekten değilim,» Kızgınlıkla dönerek çocuklarına susmalarını işaret etti. «Topçulardanız.»

Cephede ordu, ilk ağaç dizisi dibinde hendek boyunca yayılmıştı. 400 metre kadar ötedeki ileri birlik askerleri, koyu karanlıkta fısıldaşarak Villa'nın ateş emriyle yapacakları ilk tüfek atışlarını bekliyorlardı.

«Tüfekleriniz nerede» diye sordum.

«Bu birlik hiç tüfek kullanmayacak bu gece,» diye karşılık verdi bir ses. «İlerde, solda, metrislere saldıracaklar var, onlar tüfekli. Ama biz bu gece Brittingham Ağılını almak zorundayız. Tüfekler işe yaramıyor. Bizler Contrerasin adamlarıyız. Brigada Juarez. İşte duvarların dibine sokulup bu bombaları içeri atmak için emir aldık.» Bombayı uzatıp gösterdi. Ucundan fitil çıkan bir parça deriye sarılı bir dinamit çubuğuydu bu. Devam etti: «General Robles'in *gente*'si bu tarafta, sağda. Onların da *granados*'ları (el bombaları) var, ama tüfekleri de var. Cerro de la Pilla'ya saldıracaklar.»

Ilık, sakin gecenin içinde, Lerdo yönünden Maclavio Herrera'nın birliğiyle saldırıya geçeceği yerden sık tüfek atışları duyuldu. Hemen hemen aynı anda, ilerdeki ölü sessizlikte tüfek sesleri çatırdayarak uyandı. Bir adam avucunun içinde ateş böceği gibi yanan bir puroyla geldi dizinin başından.

«Sigaralarınızı yakın buradan» dedi, «duvarın ta dibine gelmeden fitillerinizi yakmayın sakın.»

«Teğmenim, *carramba*. Çok çok *duro* olacak bu iş. Tam zamanını nerden bileceğiz?»

«Ben söyleyeceğim size. Şimdi benimle gelin.»

Boğuk, fısıldanan bir haykırışla patladılar:

«Villa! Villa!»

Bir elinde yanan puroyu, —çünkü hiç sigara içmiyordu—, ötekinde de bombayı tutarak yürüyen general, tırmanıp çıktı hendekten. Çalılığa daldı, ötekiler ardından akar gibi gittiler...

Şimdi cephe boyunca tüfek sesleri gürlüyordu, ama ağaçlıkların dibinde hiç bir şey göremiyordum. Toplar susuyordu daha, kuvvetlerin karanlıkta birbirlerine çok fazla yaklaşık olması top atışını iki taraf için de olanaksız kılıyordu. Geriye, sağ tarafa doğru ilerledim, hendeğin dik kıyısına tırmandım atımla. Oradan, Ler-

do'daki dans eden silahların, cephe boyunca da bir dizi elmas gibi yayılarak, dağınık, fışkıran küçük ateşlerini görebiliyordum. Dipte, en solda Benavides'in Torreon önünde hızlı silah atışlarıyla gösteriye başladığını gösteren daha derin gürültüler duyuldu. Gergin dikildim saldırıyı bekleyerek.

Saldırı, bir patlama gücüyle başladı. Göremiyordum. Az önceki gürültü, Brittingham Ağılı yönünden gelen dört makineli tüfeğin kırık kırık, düzenli sesi, karşılıklı tüfek atışlarının insanlığa aykırı sürekli sağanağı yanında derin bir sessizlik gibi kalmıştı. Çabuk sönen bir parıltıyla gökler kızıllandı, arkadan dinamitin çarpıcı patlamaları duyuldu. Solan alevler arasından sokağa saldıran, sendeleyip bir soluk almak için duran, sonra tekrar ileri atılan vahşi kalabalığı, başlarında her zaman yaptığı gibi omuzundan geriye doğru onlarla konuşarak koşan Villa'yı görür gibi oluyordum. Şimdi sağda daha çılgınlaşan atışlar Cerro de la Pila'ya karşı saldırının tepenin eteklerine vardığını gösteriyordu. Birden, sırtın Lerdo'ya doğru olan ucundan parıltılar göründü. Maclavi, Lerdo'yu almış olmalıydı. Arkadan büyüleyici bir görüntü belirdi birden. Cerro'nun dik yamacından yukarı, üç yanını çevreleyen keskin bir ışık çemberi yükseldi. Saldıranların sık ve sürekli tüfek ateşinin aleviydi bu. Cerro'nun tepesini de ateş seli basmıştı, çevresindeki çember daraldıkça yoğunlaşıyordu. Tepeden parlak bir ışık parladı, arkadan biri daha. Tırmanan askerlerin çemberini top atışıyla açmaya uğraşıyorlardı. Alevli çember birkaç yerden kırıldı ama hiç duraklamadı, sonunda, tepedeki zehir saçan parıltıyla birleşmiş gibi görününceye kadar. Sonra birden bütünüyle söner gibi oldu; küçük ateş böcekleri döküldü tepeden aşağı: Bütün sağ kalanlar. Tam, artık her şeyin kaybedildiğine inandığım, top atışına karşı tırmanan

bu *peon*'ların yararsız kahramanlıklarına şaştığım sırada, alev çemberi yukarı doğru tırmanmaya başlamıştı yeniden... O gece Cerro'ya yedi saldırı yapıldı, yaya tırmanarak; ve her saldırıda *peon*'ların sekizde yedisi öldürüldü... Bütün bu süre içinde Ağıl'daki cehennem gürültüsü, üstündeki kızıl parıltılar hiç durmadı. Arada sırada hafifler gibi oluyor, ama daha korkunç bir şekilde başlıyordu yeniden. Ağıl'a da sekiz saldırı yapıldı... Gomez'e girdiğim sabah, Federallerin üç gündür ölülerini sürekli yakmalarına karşın Brittingham Ağılı önünde öyle ölü yığılıydı ki, atımı süremedim aralarından. Cerro'da da yedi belirli yığın vardı asilerin ölülerinden...

Yaralılar, koyu karanlık içinde, garip bir şekilde emeklemeye başladılar düzlükte; savaşın gürültüsünün bütün öbür sesleri boğmasına karşın, çığlıkları ve iniltileri açıkca duyuluyordu. Çalılar arasında sürünürlerken kuru dallardan çıkan hışırtı, kumda ayaklarını sürüyüşleri bile duyuluyordu. Altımdaki yoldan bir atlı geçti. Kolu kırıldığı için doğuştan ayrılmak zorunda kaldığına öfkeyle sövüyor, sövgüler arasında ağlıyordu.

Sonra bir yaya geldi. yaralı elini temizlemeye uğraşarak dayandığım sırtın altına oturdu. Bir yığın şeyden söz ederek hiç durmaksızın konuşuyordu. Sinirlerinin boşanıvermesini önlemek istiyordu anlaşılan.

«Ne korku bilmez insanlarız biz Meksikalılar,» dedi alaylı alaylı; «birbirimizi böyle öldürüyoruz.»

Az sonra sıkıntıdan patlayarak, kampa döndüm. Bir çarpışma, uzunca sürecek olursa, yeryüzünün en sıkıcı şeyidir. Hep aynıdır... Sabahleyin karargaha gittim haberleri almak için. Lerdo'yu almıştık ama Cerro, Ağıl ve *cuartel* hâlâ düşmanın elindeydi. Bunca kıyım boşa gitmişti.

14. BÖLÜM

GOMEZ PALACIO'NUN DÜŞÜŞÜ

«EL NİNO» şimdi şehirden 800 metre uzaktaydı. Onarım takımındaki işçiler, artık son demiryolu parçasına ulaşmıştı. Sıkı bir şarapnel ateşi altında çalışıyorlardı. Trenlerin önündeki iki top, Federal topçuların bütün öfkesini üstüne çekiyor, onlar da korkusuzca bu ateşe karşılık veriyorlardı. Hem de öylesine ustaca... Federal şarapnellerden biri on işçiyi birden öldürünce «El Nino»nun teğmeni Cerro'da iki topu susturdu. Böylece Federaller, trenlerin yakasını bırakıp Lerdo'dan atmak için Herrera'ya döndüler.

Anayasacı ordu berbat bir şekilde dağılmıştı. Dört

gündür süren çarpışmada bine yakın adam ölmüş, aşağı yukarı iki bin kişi de yaralanmıştı. Mükemmel hastane tedaviye yetmiyordu. Üstünde bulunduğumuz geniş düzlükte ölülerden yükselen koku her şeyi doldurmuştu. Gomez de korkunç olmalıydı. Perşembe günü, ayrı ayrı yerlerde ölülerin yakıldığı yirmi ateşten yükselen duman bütün göğü kararttı. Ama, Villa her zamankinden kararlıydı. Gomez'in alınması gerekiyordu, hem de çabucak. Villa'nın kuşatma için yeterli ne cephanesi vardı, ne de erzağı. Oysa, adı düşman arasında efsaneleşmişti: karşı tarafta Pancho Villa varsa o savaşın kaybedileceğine inanmaya başlamışlardı. En önemlisi de, Villa'nın kendi kuvvetleri üstündeki etkisiydi. Bu yüzden bir başka gece baskını planladı.

«Bütün tren yolu onarıldı» diye rapor verdi, Demiryolları Genel Müdürü Calzado.

«İyi,» dedi Villa. «Geriden bütün trenleri getirin bu gece; çünkü Gomez'e giriyoruz yarın sabah.»

Gece indi; sessiz, soluksuz gece. Yalnız, hendeklerde kurbağa sesleri vardı. Şehrin önünde askerler yatmış, emir bekliyorlardı saldırmak için. Yaralı, bitkin, sinirleri bozulmuş, acının çıldırmadan önceki en son kertesinde düğümlü, cepheye doğru dağılıyorlardı. Bu gece geri püskürtülmeyecekler, ya şehri alacaklar ya da oldukları yerde öleceklerdi. Saat dokuza yaklaştıkça —saldırının dokuzda başlaması kararlaştırılmıştı—, gerginlik tehlikeli olmaya başladı.

Saat dokuz oldu, geçti; ne bir tek ses, ne de bir kıpırtı. Ne olduğu bilinmeyen bir nedenle emir ertelenmişti. Saat on oldu. Birden şehrin sağ tarafından toplu bir tüfek atışı patladı. Bütün cephemizden karşılık verildi, ama birkaç karşılıklı atıştan sonra Federaller, ateşi bütünüyle kestiler. Şehirden, ne olduğu belli olmayan daha başka, garip sesler geldi. Elektrikler ke-

sildi. Karanlıkta bir türlü anlam veremediğimiz bir karışıklık ve hareket oldu. Neden sonra ilerleme emri verildi. Ama, adamlarımız karanlıkta ilerlerken ön sıralardan birdenbire çığlıklar yükseldi, haber kısa bir süre içinde bütün orduya ve ülkeye bir tek utku çığlığında dağıldı: Gomez Palacio boşaltılmıştı. Büyük bir gürültü içinde ordu şehre daldı. Dağınık birkaç tüfek sesi duyuldu. Yağmaya dalan bazı Federalleri bizim birlikler yakaladıkları yerde vuruyorlardı. Federal ordu çekilirken bütün şehirde hiç bir şey bırakmamıştı. Sonra bizim ordu yağmaya başladı. Haykırışlar, esrik, türküler, çarpan kapıların gürültüleri, düzlüğün ötesinde bize kadar ulaşıyordu. Askerler, Federallerin yerleştiği evleri buldukça yakıyorlardı. Bunlardan çıkan küçük alev dilimleri parlıyordu ara ara. Ama, asiler için yağma sınırlıydı. Hemen her zaman olduğu gibi yiyecek, içecek, üstlerini örtecek giyecek alıyorlar, evlerin hiç birine dokunmuyorlardı.

Ordunun başındakiler buna göz yumuyorlardı. Villa özel bir emir verdi; bir askerin bulduğu her şey askerin malı olacak, subaylar tarafından elinden alınamayacaktı. Şimdiye kadar orduda hırsızlık olmuyordu, hiç değilse bizim bildiğimiz kadar. Ama, Gomez'e girdiğimiz sabah askerlerin psikolojisinde görülmemiş bir değişme oldu. Hendeğin yanındaki kampımızda uyandığımda atım yoktu ortalıkta. Bucephalus gece çalınmıştı, bir daha da göremedim onu. Kahvaltıda birkaç asker bize katılıp yemeğimizden yediler. Gittiklerinde bir bıçağımızla tabancamız da yok oldu. Gerçekte, herkes herkesi yağmalıyordu. Böylece ben de bana gerekli olan şeyi çaldım: Boynunda bir iple yakınlarda bir tarlada otlayan kocaman bir gri katır vardı. Semerimi vurdum ona, üstüne atlayıp cepheye sürdüm. Az sonra, soylu bir hayvan olduğunu öğrendim. Bu Bephalus'tan

en az dört kat değerliydi. Karşılaştığım herkes imreniyordu katırıma. Elinde iki tüfekle yürüyen bir asker seslendi bana:

«*Oija, companero,* nereden aldın o katırı?»

«Bir tarlada buldum,» dedim aptalca.

«Tam düşündüğüm gibi,» diye açıkladı. «Benim katırım bu. Hemen in üstünden aşağı, geri ver katırımı.»

«Bu semer de senin mi?» diye sordum.

«Tanrı'nın Anası adına yemin ederim, benim.»

«Öyleyse bütün söylediklerin yalan, katır da senin değil. Çünkü, semer benimdi.»

Onu yolun üstünde bağırır bırakarak yoluma devam ettim. Az ilerde yürüyen yaşlı bir *peon* birden koşarak hayvanın boynuna sarıldı.

«Oh, sonunda. Güzel katırım benim. Yitirmiştim onu. Juanito'm benim.»

Katır karşılığında hiç değilse *50 peso* vereyim diye yalvarmalarına aldırmadan silktim onu da üstümden. Şehirde bir süvari geçti önüme, hemen katırını geri vermemi isteyerek. Oldukça çirkindi, üstelik silâhı da vardı. Topçu teğmeni olduğumu, katırın da bataryanın malı olduğunu söyleyerek kurtardım paçamı. Adım başı katırın bir sahibi fırlıyordu önüme, sevgili Panchito'suna, Pedrito'suna ya da Tomasito'suna hangi hakla bindiğimi sorarak. Sonunda, elinde Albayından yazılı bir emirle biri çıktı. Albay katırı pencereden görmüştü. Francisco Villa'nın imzasını taşıyan geçiş iznini gösterdim ona. Bu yetti...

Anayasacıların onca uzun süredir çarpıştığı geniş çölün üstünde, her yönden, yılan gibi kıvrılan dizilerle, üstlerinde asılı gibi duran toz bulutlarıyla ordu geliyordu. Demiryolu boyunca göz alabildiğine dizi dizi trenler yaklaşıyordu, utku düdükleri çalarak. İçleri, sevinçle

bağrışan binlerce kadın ve askerle doluydu. Şehrin içine şafak keskin bir sessizlik ve düzen getirmişti. Villa'nın yardımcılarıyla şehre girişi bütün yağmayı durdurdu. Askerler yeniden başkalarının malına saygı duyar oldular. Bin kadar adam ölüleri toplayıp şehrin dışına götürüyor, ölüler orada yakılıyordu. 500 adam da şehirde polislik yapıyordu. İlk verilen emir, içki içerken yakalanan bir askerin vurulacağı oldu.

Üçüncü trende bizim vagonumuz vardı. Gazeteciler, filimciler, fotoğrafçılar için ayrılmış özel bir vagondu bu. Yataklarımıza, battaniyelerimize, sevgili Çinli aşçımız Fong'a kavuşmuştuk sonunda. Tren istasyonunda vagonumuz daha önce, trenlerin ilk başındaki diziye alındı. Sıcak, tozlu, yıpranmış sevgili vagonumuzda toparlanırken, Torreon'daki Federaller, tam yanıbaşımıza düşen birkaç şarapnel attılar. Vagonun kapısında ayakta duruyordum o sıra. Topun bumladığını duydum ama aldırmadım. Birden havada, büyütülmüş ağustos böceğine benzer bir şey gördüm, arkasından dönerek gelen kara bir duman bırakıyordu. Vagonun kapısından vızlayarak geçti. On beş metre kadar geride korkunç bir çatırtı ve uiaaauuu... Bir süvari birliğinin kadınlarıyla birlikte kamp kurdukları parkın ağaçları arasında patladı. Yüz kadar adam korkuyla fırlayan atlarına sıçrayıp dört nala gerilere kaçtılar çılgın gibi. Kadınlar arkalarından avaz avaz bağırıyordu. İki kadınla bir at ölmüştü. Battaniyeler, yiyecekler, tüfekler... Hepsi atılmıştı korku içinde kaçarken. Bom... Biri daha patladı vagonun öbür yanında. Çok yakına düşüyorlardı. Arkamızdaki demiryolu üstünde duran, çığrışan kadınlarla dolu yirmi uzun tiren hep birden gerileyerek çılgın düdükler arasında istasyondan çıkmak için çabalamaya başladı. İki üç mermi daha izledi bunları. Arkasından, «El Nino»nun karşılık verdiğini duyduk.

Ama, olayın gazeteciler üstündeki etkisi çok garip oldu. İlk mermi patlar patlamaz biri viski testisini çıkardı. Oysa, kimse bir şey dememişti ona; elden ele geçirdik. Konuşan olmadı ama, herkes sıkı bir yudum aldı testi önüne geldiğinde. Yakınlarda her mermi patlayışında ürkerek sıçrıyorduk. Bir süre sonra aldırmaz olduk. Sonra, top ateşi altında vagonda kalmak yürekliliğini gösterdiğimiz için kendimizi ve birbirimizi kutlamaya başladık. Ateşin arası açıldıkça gücümüz gitgide arttı, hele sonunda ateş kesilince, viski şişesinin de dibi göründüğünden, herkes akşam yemeğini unuttu.

Karanlıkta iki kavgacı Anglosakson'un vagonun kapısına dikildiklerini ansıyorum. Geçen askerleri sorguya çekerek en kaba dille sövüp sayıyorlardı. Kendi aramızda da kapıştık. Adamlardan biri, saçmalayıp duran yaşlı bir filimciyi boğuyordu nerdeyse. O gece geç saatlerde hâlâ oğlanlardan ikisini, parolayı bilmeden Terreon'daki Federal birlikler arasına gidip dalak yoklamaktan caydırmaya uğraşıyorduk büyük bir içtenlikle.

«A, ne var korkulacak,» diye bağırıyorlardı. «O pis Meksikalıların hepsi ödlek. Hem, görmediniz mi nasıl kaçıyorlardı bugün mermiler o ağaçlığa düştüğünde? Ama biz nasıl —hık— kaldık vagonumuzda?»

V

CARANZA BİR İZLENİM

CARANZA BİR İZLENİM

JUAREZ'DE imzalanan barış antlaşması 1910 ihtilaline son verildiğinde, Francisco Madero güneye, Mexico City'ye doğru ilerledi, her yerde kendisini «kurtarıcı» olarak alkışlayan utkulu, coşkun *peon* kalabalıklarına söylevler veriyordu.

Chihuahua'da vali konağının balkonundan konuştu halka. Diaz diktatörlüğünü deviren bir avuç adamın katlandığı güçlükleri, gösterdikleri esirgemezliği anlatırken çok duygulandı. Odanın içine doğru uzanıp uzun boylu, bıyıklı, önder görünüşlü bir adam çıkardı dışarı. Kolunu omuzlarına dolayarak, «Bu iyi bir adamdır. Onu her zaman sevin ve saygı gösterin» dedi, göz yaşlarına boğulmuş bir sesle.

Bu adam, Venustiano Carranza'ydı. Yüksek amaçlar uğrunda dürüst bir yaşamı olan, egemen İspanyol ırkından bir aristokrat; bütün ailesi öteden beri büyük topraklara sahip olduğu için geniş toprakları olan, Fransız devriminde Lafayette ve benzeri birkaç soylu gibi bütün varlıklarıyla kendilerini kurtuluş savaşına adayan Meksikalı soylulardan biri. Madero ihtilali başlangıcında Caranza tam ortaçağ biçiminde ortaya çıktı. Büyük topraklarında çalışan *peon*'ları silahlandırıp savaşa götürdü bir derebeyi gibi. İhtilalden sonra Madero onu Coahuila eyaletine vali yaptı.

Madero başkentte öldürüldüğünde coahuila'daydı. Huerta başkanlığı ele geçirip eyaletlerin valilerine birer mektup göndererek yeni diktatörlüğü tanımalarını emretti. Carranza, bir katil ve zorbayla hiç bir iş göremeyeceğini söyleyerek bu mektuba karşılık bile vermedi. Kendini ihtilalin birinci başkanı ilan etti, özgürlükten yana olan bütün Meksikalıları, silahlanıp çevresinde toplamaya çağırarak Torreona doğru yürüdü, Terroeon çevresindeki ilk çarpışmalarla savaşa başladı.

Kısa bir süre sonra ülkeyi bir boydan bir boya geçirerek, kuvvetlerini Coahuila'dan Sonora eyaletine götürdü. Coahuila'da bir yığın şey olup biterken Sonora sakindi. Villa, Chihuahua eyaletinde, Urbina'yla Herrara Durango'da; Blanco'yla başkaları Coahuila'da; Gonzales de Tampico yakınlarında savaşmaya başlamışlardı. Böyle karışıklıklarda savaştan elde edilecek şeyler için önceden kavga çıkması kaçınılmazdır. Oysa, askerî önderler arasında böyle bir çatışma olmamıştı. Kendi başlarına çarpışan bütün gerilla önderleri Torreon önlerinde tarihe geçecek bir toplantı yaparak, çünkü Meksika tarihinde duyulmamış bir olaydı bu, Villa'yı oybirliğiyle bütün Anayasacı Ordunun

Başkumandanlığına seçmişlerdi. Ama, Sonora'da, Maytorena'yla Pasquiera eyalet valiliğini kimin alacağı konusunda çatışmışlardı bile; birbirlerini karşı ihtilalle korkutuyorlardı. Carranza'nın, ordusuyla birlikte batıya geçişinin bildirilen nedeni, çatışmanın giderilmesidir. Ama bu olanaksız görülüyor,

Carranza'nın, Sonora'ya geçişinin nedenleri konusunda başka açıklamalarda var: Anayasacı kuvvetlere batıda bir liman sağlamak ya da Yaqui toprak sorununu bir sonuca bağlamak istemesi, ötekilere oranla oldukça sakin sayılan bu eyalette sessizlik içinde yeni Cumhuriyetin geçici hükümetini daha iyi kurabileceğini düşünmüş olması. Bununla birlikte, ortada görünür hiç bir şey yapmadan altı ay kaldı orada. En iyi savaşçılardan kurulu ama bu süre içinde hiç bir işe yaramayan altı bin kişilik bir orduyu besliyor, balolarda, boğa güreşlerinde bulunuyor, sayısız yeni bayram ilân edip kutluyor, bir yığın bildiri yayınlıyordu. Guaymas ve Mazatlan'daki umutsuz birliklerden sayıca iki ya da üç kat üstün olan ordusu bu şehirleri, tembelce sürdürülen bir kuşatmaya almıştı. Mazatlan ancak şu yakınlarda düştü, sanıyorum. Guaymas da öyle. Daha birkaç hafta önce geçici vali Maytoren, Sonora silahlı kuvvetleri kumandanı General Alvardo'yu karşı ihtilallerle korkutuyordu. Çünkü, Alvardo valinin güvenliğini sağlamaya yanaşmıyor, Maytorena da Hermosilla'daki vali konağında iğne üstünde oturduğu için ihtilali karıştırmayı kuruyordu besbelli. Bütün bu süre içinde, benim öğrenebildiğim kadarıyla, toprak sorununa ilişkin bir tek söz bile edilmedi. Diaz rejiminin baştan başa kapkara tarihinin en kara lekesi Yaqui Kızılderililerinin ellerinden topraklarının alınışıdır. Yaquiler bu kere de belirsiz bir sözden başka bir şey elde edemeyince, bütün boyla-

rıyla ihtilale katıldılar. Ama, birkaç ay sonra çoğu evlerine döndü ve beyaz adamlara karşı sürdürdükleri umutsuz kampanyaya yeniden başladılar. Carranza bu yıl ilkbahar başlarında —Sonora'da kalışının amacı artık gerçekleşmiş olmalıydı— uzun kış uykusundan uyanarak gerçek ihtilal savaşının yapıldığı bölgelere döndürdü yüzünü.

Bu altı aylık süre içinde olayların görünümü bütünüyle değişmişti. Nueva Leon'un kuzey kesimleriyle Coahuila'nın büyük bir kısmı dışında kuzey Meksika aşağı yukarı bir kıyıdan öbür kıyıya Anayasacıların toprağıydı artık. Villa, on bin kişilik düzenli ve iyi donatılmış ordusuyla Torreon seferine başlamıştı. Bütün bunlar, aşağı yukarı bir başına olan Villa'nın başarılarıydı, Carranza'nın katkısı kutlamalardan öteye gitmemişti. Yalnız, gerçekten de geçici hükümeti kurmuştu. Böylece de Birinci Başkan'ın çevresini koskocaman bir fırsatçı politikacı sürüsü aldı. Amaca bağlılığını büyük gürültüler koparark ilân eden sözde liberal, birbirlerini hele Villa'yı korkunç kıskanan bir politikacı «güruhu»ydu bu. Carranza'nın adı her zamanki ününü korumasına karşın, kabinesinin kişiliği kendi kişiliğini gitgide yutuyordu.

Garip bir durumdu. Bu aylar süresince yanında bulunan gazeteciler, Birinci Başkan'ın sonunda nasıl dışa kapandığını anlattılar bana. Çok seyrek görüşebilir olmuşlardı onunla. Aşağı yukarı hiç göremiyorlardı. Çeşitli sekreterler, memurlar, kabine üyeleri, gazetecilerle Carranza'nın arasına girmişlerdi. Gazetecilerin yazılı sorularını bu kibar, diplomatik, her kalıba giren beyler alıyor, Carranza'nın yazılı karşılıklarını onlar getiriyordu. Hiç bir yanlışlığa yer vermemek için yapılıyordu böyle.

Ama, ne yaparsa yapsın, ister yenilsin, ister yanıl-

sın. Villa'yı kendi başına bırakıyordu Carranza. Öyle ki, Villa bir hükümet başkanı gibi yabancı devletlerle bir başına uğraşmak zorunda kalıyordu.

Hermosilla'daki politikacıların Carranza'ya, Villa'nın kuzeyde gitgide büyüyen gücünü kıskandırmak için her yola başvurdukları kuşku götürmez. Şubatta Carranza, üçbin kişilik bir kuvvetle kuzeye doğru yavaş bir yolculuğa çıktı. Yolculuğun görünüşteki nedeni Villa'ya takviye göndermek; Villa, Torreon için Juarez'den ayrılınca Juarez'i geçici başkent yapmaktı. Ama, Sonora'da bulunan iki gazetecinin bana söylediklerine göre, Carranza'yla giden bu koskocaman kuvvetin subayları doğrudan doğruya Villa'nın üstüne gönderileceklerine inanıyorlardı.

Hermosilla'da dünyanın yeni merkezlerinden uzak kalmıştı. Carranza'nın ne büyük işler yapabileceğini kimse bilmiyordu. Ama ihtilalin birinci Başkanı, Amerika sınırına doğru yürümeye başlayınca bütün dünyanın dikkatini çekti. Yine de bu konuda çok az şey öğrenebilindi. Bu yüzden hiç bir yorum yapılamıyordu. Sözgelişi, bir gazete deli olduğunu, bir başkası da ortadan kaybolduğunu ileri sürüyordu. Bu arada Carranza adlı birinin yaşamadığı söylentileri de yayıldı.

Chihuahua'daydım ben o sıralar. Gazetem bu söylentileri bir telgrafla bana bildirdi ve gidip Carranza'yı bulmamı istedi. Çok heyecanlı bir dönemdi bu: Benton öldürülmüştü. İngiliz ve Amerikan hükümetlerinin bütün protestolarıyla üstü örtülü tehditleri Villa'ya yönetiliyordu. Ama, ben haberi aldığımda Caranza kabinesiyle birlikte sınıra varmış, altı aylık suskunluğu şaşırtıcı bir biçimde bozmuştu. Birinci Başkan Amerika Dışişleri Bakanlığına şöyle bir karşılık verdi:

«Benton olayında, diplomatik temsilcilerinizi General Villa'ya göndermekle bir yanlışlık yaptınız. İhti-

lalin Birinci Başkanı ve Anayasacı geçici hükümet başkanı olarak bana gönderilmeleri gerekirdi. Ayrıca, İngiliz uyruklu olan Benton olayı için, bana da gönderilmiş olsa, temsilci göndermek Amerika Birleşik Devletleri'ne düşmez. Büyük Britanya hükümetinden hiç bir elçi kabul etmedim. Edinceye kadar da başka hiç bir hükümet temsilcisine cevap vermeyeceğim. Bu arada, Benton'ın ne şekilde öldürüldüğü hakkında tam bir soruşturma yapılacak ve sorumluluk kanunlarımıza göre yargılanacaktır.»

Aynı zamanda, Villa'ya kısa ve kesin olarak uluslararası sorunlara karışmaması bildirildi. Villa bunu sevinçle kabul ederek sustu.

Nogales'e gittiğimde durum buydu. Arizona'nın Nogaaes'iyle Sonora'nın (Meksika) Nogales'i aslında dağınık ve büyük bir şehrin iki parçasıdır. Amerika'yla Meksika arasındaki sınır, bir sokak boyunca ve sokağı ortasından bölerek geçer. Küçük bir gümrük binasında birkaç partal Meksikalı nöbetçi, bitmez tükenmez sigaralar içerek, şehrin Amerikan bölümüne geçirilen her şeyden gümrük vergisi almak dışında kimselere karışmayarak tembel tembel otururlar. Şehrin Amerikan bölümünde oturanlar iyi yiyecekler almak, kumar oynamak, dans etmek ve kendilerini özgür hissetmek için sınırı geçerler. Meksikalılarsa ancak arkalarından biri kovalıyorsa Amerikan bölgesine geçerler.

Oraya gece yarısı vardım, hemen Meksika bölgesinde, Carranza ve kabinesinin bir yığın asalak politikacısının birlikte kaldıkları otele yerleştim. Odalarda dörder kişi kalıyor, bunun dışındakiler koridorlarda yer döşeklerinde, yerlerde hatta merdivenlerde uyuyorlardı. Bekleniyordum. Cephede bulunan heyecanlı bir anayasacı olarak konsolosa, bana verilen görevi anlatmıştım. Dolaştık bir süre. Bir ara sakalları uzamış

kibar bir beye takıldı ayağımız. Yeni hükümetin emrinde, bütün Meksika'nın gümrük toplayıcısı olduğu söylendi. Donanma Bakanını uyandırdı o da, Donanma Bakanı Maliye Bakanını, o da Hacienda Bakanını uyandırdı. Sonunda Hacienda Bakanı bizi Dışişleri Bakanı Senor Isidro Fabela'nın odasına götürdü. Senor Fabela Birinci Başkan'ın istirahatta olduğunu, beni göremeyeceğini ama bunun yerine kendisinin Benton olayı üstüne Carranza'nın düşüncelerini olduğu gibi kapsayan bir demeç vereceğini söyledi.

Gazetelerin hiç biri şimdiye kadar Senor Fabela diye birini duymamıştı. Şimdi hepsi büyük gürültüler koparark muhabirlerinden kim olduğunu öğrenmelerini istiyordu. Ondan önce hiç bilinmemesine karşı Fabela geçici hükümetin çok önemli bir üyesi oluvermişti. Çeşitli zamanlarda Birinci Başkanın kabinesinde çeşitli görevler almıştı. Orta boylu, üstün görünüşlü, tatlı dilli, kibar, çok iyi bir eğitim gördüğü belli olan, yahudi olduğu yüzünden kesinlikle okunan bir adamdı. Yatağının ucunda oturarak uzun bir süre konuştuk. Birinci Başkan'ın amaçları ve ilkelerinin neler olduğunu anlattı bana. Ama Birinci Başkan'ın kişiliğini belirtecek hiç bir şey çıkaramadım bunlardan.

«A, evet» dedi. Birinci Başkanı sabahleyin görebilecektim elbet. Elbet kabul edecekti beni. Nogales'e hemen bir telgraf çekmiş, Meksika devriminin bütün geleceğinin Mr. Reed'in İhtilalin Birinci Başkanını oraya varır varmaz görmesine bağlı olduğunu bildirmişti. Bununla birlikte herkes uykudaydı o saatta. Otelci aradaki bürosundan çıkıp otelde kalan beylerin hiç birinin ne adını, ne de nerede yattığını bilmediğini söyledi. Carranza'nın şehirde olduğunu duymuştu. Birtakım kapılara vurarak, birtakım Meksikalılara çarparak. Ama, iş sorulacak sorulara dayanınca Fabela, Birinci

Başkan'ın hiç bir soruya birden karşılık vermeyeceğini söyledi. Yazılı olarak önce Fabela'ya teslim edilmesi gerekiyordu soruların. Sonra bunları Carranza'ya götürerek karşılıklarını getirecekti. Böylece ertesi sabah bir kâğıda 25 kadar soru yazıp Fabela'ya verdim. Dikkatle okudu.

«A,» dedi. «Birinci Başkan'ın karşılık vermeyeceğini bildiğim bir çok soru var burada. Onları silmenizi öğütlerim.»

«Peki, karşılık vermeyecekse olur,» dedim. «Ama, onları bir görmesini isterdim. Yalnızca karşılık vermeyi kabul etmemiş olur o zaman.»

«Hayır» dedi Fabela kibarca. «Silmeniz daha yerinde olur. Neye karşılık verip neye vermiyeceğini çok iyi bilirim. Bilmem anlatabildim mi, sorularınızın bazıları ötekileri de karşılıksız bırakmasına yol açacak bir izlenim verebilir, böyle olmasını siz de istemezsiniz değil mi?»

«Senor Fabela» dedim, «Don Venustiano'nun karşılıksız bırakacağı bütün soruları iyice bildiğinizden emin misiniz?»

«Ama, bunlara karşılık vermeyeceğini biliyorum» diyerek, Anayasacı hükümetin programıyla ilgili olan toprak dağıtımı, doğrudan seçimler, *peon*'lara oy verme hakkının tanınması gibi dört beş soru gösterdi. «24 saat içinde karşılıklarını getireceğim,» dedi. «Şimdi sizi götüreceğim. Başkanı göreceksiniz; ama bana söz vermelisiniz, ona hiç bir şey sormayacaksınız, yalnızca odaya girip elini sıkarak hatırını soracak ve sorar sormaz ayrılacaksınız.»

Söz verdim. Başka bir gazeteciyle birlikte meydanı geçip, çok güzel, küçük, sarı Belediye Sarayına doğru izledik onu. Avluda bir süre ayakta bekledik. Meksika'nın bir yığın önemli kişileriyle doluydu bura-

sı; koltuklarında dosyalarla kâğıt tomarlarıyla bir kapıdan bir kapıya koşuşan başka önemli kişileri çeneye tutuyorlardı. Arada bir Devlet Bakanlığının kapısı açıldıkça bir daktilo gümbürtüsüyle tıkanıyordu kulaklarımız. Üniformalı subaylar kapıya yakın dikiliyor, emir bekliyorlardı. Sonora Ordusu Kumandanı General Obregon, güneye, Guadalajara üstüne doğru yapacağı harekâtın planlarını yüksek sesle özetliyordu. Üç gün sonra Hermosillo'ya doğru yola çıkmış, düşman topraklarında olmayan 840 kilometrelik yolu ordusuna üç ayda yürütmüştü. General Obregon'un bir önderlik yeteneği olmamasına karşın Carranza onu, Villa'nın rütbesine yakın bir rütbeyle kuzey batı ordularının Başkumandanı yapmıştı. Kehribarla işlenmiş kara saten bir giysi içinde, belinde kılıç taşıyan, tombul, kızıl saçlı bir Meksikalı kadınla konuşuyordu Obregon. Albay Ramona Flores'ti bu. Tepiç'te bulunan Anayasacı General Carrasco'nun kurmay başkanı. Kocası birinci ihtilalde, henüz bir subayken öldürülmüş, bir altın madeni bırakmıştı karısına. Kadın bu madenin geliriyle bir alay kurarak savaşa katılmıştı. Duvara dayalı iki çuval külçe altın duruyordu, birliklerine üniforma ve silah almak için getirmişti bunları kuzeye.

Ayrıcalık isteyen kibar Amerikalılar, şapkaları ellerinde ayakta bekliyorlardı. Her zaman, her yerde bulunan gezgin silah ve cephane satıcıları buldukları dinleyicilere silahlarının, mermilerinin övgülerini sayıp döküyorlardı durmadan.

Sarayın kapılarında dört silahlı nöbetçi duruyor, insanlar da avluda geziniyordu. Bir de koridorun ortalarında küçük bir kapının iki yanında bekleyen nöbetçilerden başka silahlı asker yoktu görünürlerde. Bu adamlar ötekilerden daha akıllı görünüyordu. Her geçeni dikkatle süzüyorlar, kapı önünde duraklayanları, ayrın-

tılı olarak sorguya çekiyorlardı. Her iki saatte bir muhafızlar değişiyordu; nöbet değişimi bir Generalin denetiminde yapılıyor ve nöbetçiler yerlerini değiştirmeden önce uzun bir konuşma oluyordu.

«Nedir orası» diye sordum Senor Fabela'ya.

«İhtilalin Birinci Başkanı'nın çalışma odası» diye karşılık verdi.

Belki bir saat bekledim. Bu süre içinde Senor Fabela ve yanında götürdükleri dışında odaya kimsenin girmediğini gördüm. Sonunda bana doğru geldi.

«Tamam. Birinci Başkan şimdi sizi görecek.»

Arkasından gittik. Nöbet bekleyen askerler silahları üstümüze doğrulttular.

«Kimdir bu senor'lar?» diye sordu biri.

«Yabancı değil, dostlarımız,» diye karşılık verdi Fabela kapıyı açarak.

İçerisi öyle karanlıktı ki, önce hiç bir şey göremedik. İki pencerenin perdeleri de sımsıkı kapalıydı. Bir yanda hâlâ düzeltilmemiş bir yatak, öbür yanda da üstü kâğıtlarla dolu bir masa vardı. Kağıtların üstünde kahvaltı artıklarını taşıyan bir tepsi bırakılmıştı. İki üç şarap şişesiyle birlikte içi buz dolu teneke bir kova duruyordu bir köşede. Gözlerimiz karanlığa gitgide alışınca, Don Venustiano Carranza'nın kocaman bir iskemlede oturan, haki giysili, iri yarı görüntüsünü seçebildik. Orada oturuşunda bir gariplik vardı. Elleri koltuğun kollarına dayalı, oraya öylece yerleştirilerek hiç kımıldamaması söylenmiş gibi oturuyordu. Ne düşünüyormuş, ne de çalışıyormuş gibi görünüyordu; o masanın başında çalıştığını düşünemezdim bile zaten. Koskocaman, kıpırtısız gövdesi bir heykel izlenimi bırakıyordu.

Bizi karşılamak için kalktı, kule gibi bir adamdı; 2,10 var gibi geldi boyu bana. O karanlık odanın içinde koyu renk gözlük taktığını gördüm şaşkınlıkla. Yüzünün

pembeliğine, yanaklarının dolgunluğuna karşın pek iyi olmadığını sezdim; veremli hastalarda olduğu gibiydi. Birinci Başkan'ın yatıp kalktığı, yiyip içtiği, çalıştığı, aşağı yukarı dışına hiç çıkmadığı bu küçücük karanlık oda çok dar göründü bana; hücre gibi.

Fabela bizimle birlikte girmişti. Bizi birer birer Carranza'ya tanıttı. Boş, ifadesiz bir gülümsemeyle hafifçe başını eğerek selâmladı, ellerimizi sıktı Carranza. Hep birlikte oturduk. Yanımdaki İspanyolca bilmeyen gazeteciyi göstererek Fabela şöyle dedi:

«Bu baylar temsilcileri bulundukları büyük gazeteler adına sizi selamlamaya gelmişler. Bu bay başarınız için duyduğu saygılı dileği sunmak istiyor.»

Carranza yine hafifçe başını eğerek selâmladı. Fabela ayağa kalkınca, konuşmanın sona erdiğini göstererek o da kalktı.

«Baylara iyi dileklerini minnetle kabul ettiğimden emin olmalarını rica etmeme izin veriniz,» dedi.

Yine el sıkıştık, ama elini tuttuğumda İspanyolca şöyle dedim:

«Senor Don Venustiano, gazetem sizin ve bütün Anayasacıların dostudur.»

Öylece durdu orada; önceki gibi, koskocaman bir maskeymişçesine. Ama ben konuşunca gülümsemez oldu. Yüzü yeniden ifadesizleşti, birdenbire konuşmaya başladı:

«Amerika'ya, Benton olayı için bu sizin işiniz değil karışmayın diyorum. Benton İngiliz uyrukluydu. Büyük Britanya elçilerine, hükümetlerinin temsilcileriyle birlikte geldiklerinde vereceğim karşılığımı. Niçin bana gelmesinler? Mexico City'de İngiltere'nin bir büyükelçisi var şimdi; Huerta'nın yemek davetlerini kabul ediyor, onu selâmlamak için şapkasını çıkarıyor, elini sıkıyor, Madero öldürüldüğünde, yabancı devlet-

ler ölüye üşüşen akbabalar gibi üşüştüler. Neredeyse okşayacaklardı katilini; çünkü, kendi uyruklarından birkaç küçük tacir vardı küçük kirli işler çeviren.»

Aynı değişmez ifadeyle, başladığı gibi sustu birden. Yalnız ellerini kavuşturdu, sonra bıyıklarını kemirerek açtı. Fabela telaşla kapıya atıldı.

«Baylar, kendilerini kabul etmenize minnettar kaldılar,» dedi sinirli sinirli.

Ama, Don Venustiano aldırmadı ona. Birden konuşmaya başladı yine, sesi biraz daha önce ve yüksekti.

«Bu korkak devletler bazı çıkarlar sağlayacaklarını düşünerek sömürücü hükümeti desteklediler. Ama, Anayasacıların hızla ilerleyişleri onlara yaptıkları yanlışlığı gösterdi. Şimdi de kötü bir duruma düşmüş buluyorlar kendilerini.»

Fabela sinir kesilmişti:

«Torreon seferi ne zaman başlıyor?» diye sordu konuyu değiştirmek için.

«Benton'ın öldürülmesi, ihtilâlcilerin bir düşmanı tarafından Villa'ya yapılan iğrenç bir saldırıdan ötürü olmuştur,» diye gürledi Birinci Başkan. Gitgide hızlanarak, sesini yükselterek konuşuyordu: «Dünyayı haraca kesen İngiltere de, Anayasacılara temsilci göndererek kendini küçük düşürmedikçe bizimle uğraşamayacaklarını anladı. Böylece, Amerika'yı soktu araya. Amerika için bu daha utanç verici bir şey!» diye bağırdı yumruklarını sallayarak, «bu rezil güçlerle birlik oldu.»

Zavallı Fabela bu tehlikeli seli durdurmak için bir kere daha davrandı. Ama, Carranza bir adım ilerledi, kolunu kaldırarak yine bağırdı:

«Size şunu söyleyeyim, Amerika Birleşik Devletleri bu küçük özürle izlerimize karışacak olursa bu onun düşündüğü sonucu vermeyecek, tersine, bir savaşa yol

açacaktır. Savaşın sonuçları bir yana, Latin Amerika' da Birleşik Devletler'e duyulan nefreti derinleştirecektir. Birleşik Devletlerin siyasal geleceğini tehlikeye düşürecek bir nefret.»

Sesi incelerek sustu, konuşmasını içinden bir şey kesmiş gibiydi. İşte, uyanan Meksika'nın düşmanlarına gürleyen sesi diye düşünmeye başladım, ama, hafifçe bunamış, yaşlı bir adamın yorgun, tedirgin sesinden başka bir şey değildi bu.

Sonra yine gün ışığına çıktık. Senor Fabela allak bullak olmuş, duyduklarımı yayınlamamamı ya da hiç değilse, yazımı göndermeden görmesine izin vermemi istiyordu. Nogales'te bir iki gün daha kaldım. Görüşmemin ertesi günü, üstünde daktilo edilmiş sorularım bulunan kağıt geri verildi bana. Karşılıkları beş ayrı el yazısıyla yazılmıştı. Gazeteciler, Nogales'te el üstünde tutuluyorlardı. Geçici hükümet üyeleri son derece nazik davranıyorlar ,ama bir türlü Birinci Başkan'la görüştürmüyorlardı gazetecileri. Bu kabine üyelerinden ihtilali doğuran sorunların nasıl çözüleceği konusunda neler düşündüklerini belirtecek ufacık ipuçlarını kolladım durdumsa da, Anayasacı bir hükümet dışında hiç bir düşünceleri yok gibiydi. Kendileriyle konuştuğum süreler içinde, *peon*'lara karşı ufacık bir yakınlık duyduklarını ya da onları anladıklarını gösteren bir belirti görmedim. Durmadan Meksika'nın önemli mevkilerine kimlerin geleceği üstünde tartışmalar çıkartıyordum. Villa'nın adı anılmıyordu bile. Anılsa da şöyle söz ediyorlardı ondan.

«Villa'nın bağlılığına ve itaatine her türlü güvenimiz vardır.»

«Bir savaşçı olarak Villa çok başarılı oldu, gerçekten çok başarılı. Ama, hükümet işleriyle uğraşmaya kalkmamalı, çünkü biliyorsunuzdur elbet, Villa cahil bir *peon*'dur.»

«Bir yığın şey saçmaladı, bir yığın da yanlış yaptı bizim düzeltmek zorunda kalacağımız.»

Gün geçmiyordu ki Carranza karargâhtan şöyle bir bildiri yayınlanmasın:

«General Villa'yla aramda hiç bir anlaşmazlık yoktur. Herhangi bir asker gibi emirlerime uyar. Başka türlü davranacağı düşünülemez.»

Belediye sarayının çevresinde saatlerce dolaştım ama, Carranza'yı ancak bir kez daha görebildim. Gün batımına doğruydu; generaller, satıcılar ve politikacıların çoğu yemeğe gitmişti. İç avlunun ortasındaki fıskiyeli havuzun kıyısına uzandım, bir iki askerle konuşuyordum. Birden o küçük çalışma odasının kapısı açıldı, Carranza belirdi kapıda; kolları gevşek, yanlarına sarkmış, güzel, yaşlı başını hafifçe kaldırmış, boş bakışlarını üstümüzden ve duvardan aşırarak batıda yanan bulutları seyrediyordu. Ayağa kalkıp selâm verdik ama bizi görmedi bile. Yavaş adımlarla yürüyerek dışarı çıktı, koridoru geçip sarayın kapısına doğru yürüdü. İki muhafız arkasına düştüler. Carranza kapıda durdu, uzun bir süre kaldı orada sokağa bakarak. Dört nöbetçi sıçrayarak hazırol durdular. İhtilâlin Birinci Başkanı ellerini arkasında kavuşturmuş parmaklarını oynatıp duruyordu şiddetle. Sonra döndü, iki muhafız arasında yürüyerek küçük karanlık odaya girdi.

VI

MEKSİKA GECELERİ

1. BÖLÜM

EL COSMOPOLITA

EL COSMOPOLİTA, Chihuahua'nın en gözde kumar salonudur. Jacop La Touche adında, yürürken ayaklarını sürüyen şişman bir adamındı burası bir zamanlar. Yirmi beş yıl önce Chihuahua'ya bir ayı oynatarak yalınayak gelmiş, bundan sonra da birkaç kez milyoner olmuştu. Paseo Bolivar'da çok gösterişli bir evi vardı. Bu evin sözü «gözyaşları sarayı» diye geçerdi hep; kumardan elde ettiği, birçok aileyi çökerten kazancıyla yapılmıştı. Ama bu kötü adam, Mercado'nun geri çekilen Federal ordusuyla sıvışıverdi. Villa, Chihuahua'ya gelince «gözyaşları sarayı»nı Ge-

neral Ortega'ya bir noel armağanı olarak verdi, El Cosmopoliti'ya da el koydu.

Kendim için harcayabileceğim paradan birkaç peso arttırabildiğim zamanlar, Johnny Roberts'la birlikte El Cosmopoliti'ya giderdik. Otelden çıkınca yolumuzun üstünde, Chee Lee adlı kır saçlı bir Moğolun işlettiği Çin barında bir iki kadeh sıcak içki içerdik önce. Oradan Monte Carlo'daki Rus arşidükleri havasıyla oyun masalarına doğru ilerledik.

Tüten lambalarla aydınlatılmış, basık tavanlı, uzun bir odaya girilirdi önce. Rulet oynanırdı burada. Masanın üstünde «lütfen rulet masasına ayakla basmayınız» diye bir yazı asılıydı. Yatay değil de dikey duran bir tekerlekli rulet vardı. Döndükçe esnek bir çelik tele takılan çivilerle doluydu üstü. Sonunda, tekerleğin numaralardan biri karşısında durmasını sağlıyordu bu çiviler. Boyu, eni üç buçuk metre kadardı masanın. Her zaman beş sıra insan kalabalığı bulunurdu çevresinde. Küçük oğlanlar, *peon*lar, askerler büyük bir heyecanla ellerini kollarını sallayarak konuşur, numaralara ve renklere avuç avuç ufak para yağdırarak kazançları üstünde şiddetli tartışmalara girişirlerdi. Kaybedenler, krupye paralarını çekmecesine süpürürken öfkeden köpürerek korkunç çığlıklar koparırlar, çoğu zaman da üç çeyreklik bir süre rulet dönmez olurdu. Çünkü, bu arada on kuruş falan kaybeden bir oyuncu, böyle bir haksızlığa göz yumdukları için kumarhanenin veznedarına, sahibine, on kuşaklık soyuna sopuna, Tanrı'ya ve onun azizlerine bütün bildiği küfürleri sayıp dökerdi. Sonunda kehanette bulunur gibi mırıldanarak kalkar: «*A ver.* Göreceğiz bakalım.» ötekiler de ona tatlı bir acımayla yol açarlardı, «Ah. *Que mala suerte*» diye fısıldaşarak.

Krupyenin oturduğu yere yakın kaplama örtünün

yıprandığı yerde küçük, beyaz bir düğme vardı. Rulette çokca kazanan oldu mu krupye bu düğmeye basarak ruleti istediği numara üstünde durdururdu, kazanan oyunca bıkıp oyundan çekilinceye kadar. Bu durumu kimse yadırgamazdı; çünkü, *carramba,* kaybedecek olduktan sonra kumarhane işletmenin anlamı yoktu.

Karmakarışık bir yığın para dönerdi burada. İhtilallerle gelen darlıktan ötürü Chihuahua'da çoktandır gümüş ve bakır para yoktu piyasada. Yalnızca bazı Meksika bankalarının çekleri bulunuyordu, bunların yanında Anayasacı ordu tarafından düz basılmış karşılıksız paralar, maden şirketleri senetleri, borç senetleri, elyazılı notlar, ipotekler ve demiryollarının, çiftliklerin, kamu hizmeti kuruluşlarının yüzlerle çeşitli *vales*'i vardı.

Ama, rulet masası ilgimizi uzun süre çekmiyordu. Paramız için yeterince hareket yoktu. Bu yüzden kalabalığı omuzlayarak küçük bir odaya geçtik. Dumandan, masmavi olmuştu burası. Yelpaze biçiminde, çuha kaplı bir masa üstünde, sonu gelmeyen bir poker oynanıyordu. Masanın düz tarafında kâğıtları dağıtan kişi, onun karşısında, yelpazenin uçlarında da oyuncular oturuyordu. Herkes kasaya karşı oynuyor, dağıtıcı her oyunda ortaya konan paranın onda birini çekmeceye toparlıyordu; bu, kumarhanenin payıydı. Oyunda biri ne zaman bir tomar para sürerek ortaya, atılsa dağıtıcı keskin bir ıslık çalıyor, kumarhanenin tuttuğu iki kibar bey birer el alarak oyuna giriyorlardı. Fişekleriniz ya da torbanızın dibinde banka senetleriniz oldukça istediğiniz kadar oynayabiliyordunuz. Poker *(errado)* ya da açık poker *(abierto)* arasında seçmeyi parası olan yapıyordu. Açık poker en tatlısıydı; çünkü, bir Meksikalı, sonradan istediği kâ-

ğıdın elini her zaman en iyi bir biçime sokamayacağına bir türlü inanamıyordu. Böylece, her istediği kâğıt için, çılgınca artan bir heyecanla, ortaya sürdüğü parayı çoğaltıyordu.

Hareket serbestliğini kısıtlayan Amerikan oyununun sıkı kuralları yoktu burada. Johnny'yle ben, kâğıtlar dağılır dağıtılmaz uçlarını kıvırarak birbirimize gösteriyorduk. Ne zaman kâğıt önce bana verilse Johnny paralarını benim önüme sürüyor, ondan sonraki kâğıtla Johnny'nin eli daha umut verici olursa, ben paraları benimkilerle birlikte onun önüne sürüyordum. Sonunda bütün kâğıtlar dağıldığında fişler aramızda kalıyor, kimin eli daha iyiyse o sürüyordu bütün sermayemizi ortaya.

Böyle oyuna kimse karşı gelmiyordu elbet. Ama, dengeyi kurmak gerekince dağıtıcı kumarhanenin oyuncularını çağıran keskin ıslığını çalıyor, destenin altından birer el veriyordu onlara gizlice.

Bu arada bir Çinli, sokağın karşısındaki büfeyle masa arasında çılgınca koşup duruyor, oyunculara kahve, *chili con carne* ve sandeviçler taşıyordu. Oyun arasında gürültüyle, döke saça yeniliyor, içiliyordu. Bu arada, yabancı ülkeler gezmiş, görmüş bir oyuncu kötüleşen şansını açmak için iskemlesinin çevresinde bir dolaşıp oturuyor ya da yeni bir deste kâğıt istiyordu, kendini ağır satan bir havayla. Dağıtıcı kibarca başını eğiyor, masadaki desteyi çekmecesine kaldırıp yenisini çıkarıyordu. Kumarhanede yalnız iki deste kâğıt vardı. İkisi de birer yıllıktı, önceki oyuncuların yemek lekeleriyle süslüydü üzerleri.

Amerikan pokeri de oynanıyordu elbet. Ama bazan Amerikan dizisini yakından tanıyamamış Meksikalılar giriyordu oyuna. (Meksika destesinde yedili, sekizli ve dokuzlu yoktur.) Böyle biri, kendini beğen-

miş, gösterişçi bir Meksikalı oturdu masamıza o akşam. Tam bir el açık poker istemiştim o sıra. Dağıtıcı ıslığını çalamadan çeşit çeşit boyda ve nitelikte bir tomar para çıkardı, 100 pesoluk fiş aldı. Oyun başladı. Arka arkaya üç kupa geldi elime, Robert'in fişlerini de çekip floş'a oynamaya başladım. Yabancı, kartlarına uzun bir süre baktı, hiç böyle şey görmemiş gibiydi. Sonra yüzü heyecanla kıpkırmızı kesildi, 15 dolar sürdü oyuna, Arkadan verilen kâğıdına bakınca rengi soldu. 25 dolar daha sürdü; ondan sonraki kâğıtta yeniden kızardı. 50 dolar daha sürdü. Olağanüstü bir şeydi bu, floş'u tutturdum. Ama adamın çılgınca atılışı korkuttu beni. Açık pokerde floş'un değerini biliyordum ama bu hıza da ayak uyduramayacağım için:

«Yeter,» dedim.

Ayağa fırladı şiddetle itiraz ederek.

«Ne demek o?» diye bağırdı yumruklarını sallayarak.

Açıkladılar, yatıştı.

«Peki öyleyse» dedi. «Bu 15 dolar, elimde kalan bütün para, başka fiş de aldırmadığınıza göre hepsini sürüyorum.» İtti ortaya önündekileri.

«Elini açmasını söyledim. Masanın üstüne uzandı titreyerek:

«Neyin var?» dedi bağırarak. Floş'umu açtım. Heyecan içinde bir kahkahayla yumruğunu masada gümletti.

«Sıra floş,» diye bağırdı, elini açtı: dörtlü, beşli, altılı, onlu ve oğlan.

Paraları toparlamak için elini uzatmıştı bile, masadakiler birden kaynaşmaya başladılar.

«Yanlış.»

«Sıra değil.»

«Gringo alacak parayı.»

Masanın üstüne uzanmış elleri öyle açık kaldı.

«Nasıl?» diye çıkıştı başını kaldırarak. «Sıra değil mi yani? Buraya bak: dörtlü, beşli, altılı, onlu, oğlan.»

Kağıtları dağıtan araya girdi: «Ama dörtlü, beşli, altılı, yedili ve sekizli olmalıydı» dedi. «Amerikan destesinde yedi, sekiz, dokuz vardır.»

«Amma da gülünç ha,» diye sırıttı adam. «Yıllardır kâğıt oynarım, hiç ama hiç yedili, sekizli ya da dokuzlu görmedim.»

Bu ara bir yığın insan doluşmuştu odaya. Gürültüleri bizimkine ekleniyordu.

«Elbet sıra değil.»

«Yoo, sıra elbet. Dört, beş, altı, on ve oğlan yok mu işte?»

«Ama, Amerikan destesi başka.»

«Burası Amerika değil. Meksika burası.»

«Hey Pancho,» diye bağırdı dağıtıcı; «fırla, polis çağır.»

Durumda bir değişiklik olmamıştı. Karşımda oynayan adam hâlâ paralar kolları arasında masanın üstünde yatıyordu. Tartışmalar sürüyordu; tam bir kargaşalık. Bazı yerlerde kişisel çatışmaya dönüşüyor iş, eller gizlice kalçalara doğru iniyordu. Kimseye çarpmamaya dikkat ederek iskemlemi duvarın dibine ittim. O sıra dört ya da beş Jandarmayla birlikte polis müdürü geldi. İri bir adamdı, sakalları uzamış, bıyıkları gözlerine kadar kıvrılmış; üstüne bol gelen kırmızı kadife apoletli kirli bir üniforma giyiyordu. İçeri girer girmez hep bir ağızdan anlatmaya başladılar. Dağıtıcı ellerini ağzının iki yanına koyarak patırtı arasından bağırdı; masanın üstündeki adam mosmor yüzünü kaldırdı, inatla:

«*Gringo* kurallarının, açık poker gibi nefis bir Meksika oyununu berbat etmesi rezilliktir,» diye bağırıyordu hâlâ.

Polis müdürü dinledi. Bıyıklarını büküyor, bunca toplu parayı içine alan bir tartışmada karar verecek kişi olmanın önemiyle göğsü kabarıyordu. Bana baktı. Hiç bir şey demedim, yalnızca başımı eğerek kibarca selam verdim. Selamla karşılık verdi. Sonra polislerine dönerek, parmağıyla masadaki adamı gösterdi, gösterişli bir pozla.

«Tutuklayın şu keçiyi» dedi.

Gürültü patırtı en yüksek noktasına varmıştı. Çığlıklar arasında karşı koymaya çalışan talihsiz Meksikalıyı bir köşeye çektiler. Orada yüzü masaya dönük ayakta duruyordu.

«Paralar bu beyin,» diye ekledi polis müdürü. «Sana gelince, bu oyunun kurallarını anlamadığın ortada. Benim aklıma...»

«Belki,» dedi Roberts kibarca, beni dürterek. «Senor Teğmen, beye göstermek isterler...?»

«Bu beye ödünç birkaç fiş vermekten sevinç duyacağım,» diye ekledim fişleri toparlayarak.

«*Oiga,*» dedi müdür. «Memnuniyetle gösteririm. En yüksek teşekkürlerle efendim.»

Bir iskemle çekti, nezaket gereği kasa ona verildi.

«*Abierto,*» dedi eski bir usta havasıyla.

Oynadık, polis müdürü kazandı. Fişlerini profesyonel bir kumarbaz gibi şakırdatarak kasayı yanındakine geçirdi. Bir oyun daha oynadık.

«Görüyorsun,» dedi, «kuralları anlarsan çok kolay.» Bıyığını büktü, kâğıtları karıştırdı, 25 dolar sürdü ortaya. Yine kazandı.

Bir süre sonra polislerden biri yaklaştı, saygıyla sordu:

«Bağışlayın *mi capitan,* ama, suçluyu ne yapalım?»

«Ha dedi müdür bakarak. Boş ver gibisinden elini salladı havada. «Bırakın onu, görevinizin başına dönün.»

Uzun bir süre sonra rulet masasındaki çember son dönüşünü yapıp durmuş, en ateşli kumarbazlar sokağa atılıp lambalar söndürülmüştü çoktan; biz hâlâ poker odasında oynuyorduk. Roberts'le benim ancak üçer pesomuz kalmıştı. Uykusuzluktan düşen başlarımızı tutmaya çalışıyorduk durmadan esneyerek. Ama, polis müdürü çeketini üstünden atmış, kaplan gibi yumulmuştu kâğıtlarına. Sürekli kaybediyordu...

2. BÖLÜM

MUTLU VADİ

BİR fiesta günüydü, Valle Allagre'de kimse çalışmıyordu elbet. Öğle üzeri, Catarino Cabrera'nın içkili dükkânının arkasındaki açıklıkta horoz döğüşü yapılacaktı. Hemen hemen Dionysio Aguirre'ninkinin tam karşısında.

Yük taşıyan katırlardan kurulu kervanlar, dağlardaki yolculukları sırasında burada dururlar, katırcılar *tequila*'larını yuvarlayarak öyküler anlatırlardı birbirlerine. Saat birde sokak denen çukurun güneşli yanı iki sıra *peon*'la doldu, sessiz, dalgın, kuru mısır yaprağı sigaralarını emerek bekliyorlardı. İçkiye düş-

kün olanları Catarino'ya girip çıktıkça, kapıdan dışarı koyu bir tütün dumanı ve *aguardiente* kokusu geliyordu. Küçük oğlanlar iri bir sarı domuzun üstünden atlayarak birdirbir oynuyor, dövüşecek olan iki horoz ayaklarından bağlı, küstahça öterek, çukurun iki yanında duruyordu. Sahiplerinden biri, ayakları sandallı, bir tek kırmızı çorap giymiş avlarına sezdirmeden yaklaşıyor, sevimli, işadamı ustalığıyla, elindeki avuç dolusu pis kâğıt paralarını sallayarak bağırıyordu.

«*Diez pesos, senores.* Yalnızca on dolar.»

Şaşılacak şeydi, kimse on dolar bahse giremeyecek kadar yoksul değildi, yine de saat ikiye yaklaştığı halde kımıldamıyorlardı yerlerinden. Yalnızca, güneşi izleyerek, doğuya doğru kayan gölgelerle birlikte bir iki adım kayıyorlardı gölgeye doğru. Gölgeler çok soğuk, güneşli yerler bayıltacak kadar sıcak oluyordu. Bölgenin ucunda kemancı Ignacio yatıyordu; partal bir *serape*'ye sarınmış, içkinin etkisiyle sızmıştı.

Bir tek ezgi çalabilir Ignacio, o da ancak içkiliyken: Tosti'nin «Allahaısmarladık»ı... Çok içerse Mendelssoh'un «Bahar Şarkısı»ndan da bazı parçalar ansır. Aslında, bütün Durango eyaletinde müzikçi geçinebilecek tek kişidir, haklı bir üne de sahiptir. Ignacio, çalışkan, parlak biriydi eskiden —sayısız kızı ve oğlu vardı—, ama sanatçı yaradılış ona çok geldi.

Sokağın rengi kırmızıydı; koyu, zengin, kızıl kil. Zeytin yüklü eşeklerin durduğu açıklıkta, ufalanan kahverengi kerpiç duvarlı, bodur evler vardı; damlarında sarı mısır sapları yığılı ya da iplere dizili kırmızı biberler asılı. Kökleri tavuk ayağı gibi çıkmış koskocaman yeşil bir ağacın bütün dalları kuru ot ve mısırla örtülüydü. Kasaba aşağıda, bu çukurun indiği dik bir yokuştaydı. Üstlerinde çiçekler, otlar bitmiş

evlerin damları yokuştan aşağı yuvarlanan takozlar gibi duruyor, bacalardan çıkan mavi dumanlar tüyler gibi titriyor, ara ara da palmiyeler yükseliyordu. Böylece, at yarışlarının yapıldığı son düzlüğe kadar iniyordu kasaba. Onun ötesinde önce sarımtrak, sonra uçuk mavi ve mor, çıplak, buruşuk, sivri uçlu kayalık dağlar uzanıyordu, gökyüzünün yırtıcı parlaklığı altında. Çukurdan aşağı, öteye doğru, dümdüz, kocaman, fil derisi gibi, içinde sıcak dalgaları yuvarlanan bir vadi görülüyordu.

Tembel insan sesleri duman gibi havada yüzüyor; horozlar ötüyor, domuzlar homurdanıyor, eşekler ağlar gibi anırıyordu. Ağaçtan sallanarak dökülen kuru mısır saplarının hışırtısı, taş üstünde mısır öğüten bir kadının türküsü, binlerce çocuğun çığlığı...

Güneş yakıyordu. Dostum Atanacio, kaldırımda hiç bir şey düşünmeden oturmaktaydı. Kirli ayakları çıplaktı, sandalları vardı yalnızca. Kocaman, kararmış altın sırmasıyla işli *sombrero*'su, soluk tuğlarenginde *serape*'si vardı. Beni görünce kalktı. Şapkalarımızı çıkardık, Meksika geleneğine göre bir yandan tokalaşırken öteki ellerimizi birbirimizin sırtına hafifçe vurarak kucaklaştık.

«*Buenor tardes amigo*» diye mırıldandı. «Durumunuzdan memnun musunuz?»

«İyiyim, çok teşekkür ederim. Ya siz? Nasıl gidiyor işleriniz?»

«İyi, iyi. Çok çok teşekkürler. Sizi yine görmeyi çok istiyordum.»

«Ya aileniz? Nasıllar?» (Meksika'da bir adama karısının hatırını sorarken dikkat etmeniz gerekir, çünkü evlilerin sayısı çok azdır.)

«Sağlıkları en iyi durumda. Büyük, büyük teşekkürler. Ya sizin aileniz?»

«*Bien, bien.* Oğlunuzu gördüm orduyla Jimenez'de. Bir yığın şey ansıttı bana sizinle ilgili. Bir sigara içer miydiniz?»

«Teşekkürler. İzin verin yakayım. Valle Allegre'de çok kalacak mısınız?»

«Yalnız fiesta için geldim, senor.»

«Umarım eğlenirsiniz burada, senor. Evim emrinizdedir.»

«Teşekkürler. Nasıl oldu da sizi dün akşamki *baile*'de görmedim senor? Onca iyi dans eder, dans etmeyi severdiniz her zaman.»

«Yazık ki, Juanita, El Oro'ya annesini görmeye gitti. O yüzden şimdi ben bir *platonico*'yum. Senorita'lara göre pok yaşlanmaya başladım.»

«Yok yok, senor. Sizin yaşınızda bir *caballero* yaşamın baharında demektir. Ama, söyleyin bana, Maderista'ların Mapimi'de olduklarını duydum, doğru mu bu?»

«*Si,* senor. Yakında Villa Torreon'u alacak diyorlar. İşte o zaman ihtilâlin tamamlanması birkaç aylık iştir.»

«Evet, doğru. Ama söyleyin bana, düşüncelerinize büyük saygım var. Hangi horoz üstüne oynamamı öğütlersiniz?» Yaklaşıp döğüşçülere baktık, gözden geçirdik; bu arada sahipleri kulaklarımızın dibinde ikisi de kendi hayvanını salık vererek övüp durdular. Yolun kıyısında kayıtsızca oturmuş, horozlarını ayırıyorlardı. Saat üçe geliyordu.

«Ama, döğüş olmayacak mı» diye sordum.

«*Quien sabe*» dedi ağır ağır sahiplerden biri.

Öteki mırıldanarak belki de *manana* (yarın) olacağını söyledi. Anlaşıldığına göre çelik malımuzlar El Oro'do unutulmuştu, küçük bir oğlanı eşeğe bindirip göndermişlerdi mahmuzları almaya. El Oro dağ yo-

lundan on kilometre uzaklıktaydı. Bununla birlikte kimsenin acelesi yoktu, böylece biz de oturduk. Meyhaneci Catarino Cabrera göründü o sıra, aynı zamanda Valle Allegre'nin *jefe politico*'suydu, çok eskimişti. Diaz hükümeti sırasında *jefe* olan Don Priciliano, kibar görünüşlü, beyaz saçlı bir Kastilyalıydı, *peon*'lara yüzde yirmi beş faizle para verirdi. Don Catarino da öğretmendi eskiden; şimdi ateşli bir ihtilâlci. Aynı insanlara, biraz daha az faizle para veriyordu. Don Catarino yaka takmazdı, ama bir tabanca ve iki tüfekliği vardı, ilk ihtilâl sırsında kasabadaki Maderista'lar Don Priciliano'nun mallarının çoğunu elinden almışlar, sonra da atının üstünde çırılçıplak soyup sırtını kılıcın yassı yanıyla dövmüşlerdi.

«*Aie.*» derdi sorduğumda karşılık olarak. «İhtilâl. İhtilâlin çoğunu sırtımda taşıyorum.»

İkisi birlikte Don Priciliano'nun evine doğru yürüdüler; Catarino, Priciliano'nun güzel kızına kur yapıyordu.

Gök gürültüsünü andıran nal sesleri arasında, genç, neşeli, çapkın, Orozco'nun kumandanlığında yüzbaşılık yapmış Jesus Triano geldi az sonra yıldırım gibi. Valle Allagre, demiryolundan üç günlük uzaklıktadır, bu yüzden politikanın burada hızı düşer, Jesus de çaldığı atla cezalandırılmadan sokaklarda gezebilir. Parlak dişli, iri bir gençtir; tüfeği, fişekliği, yandan birer lira büyüklüğünde düğmelerle iliklenen deri pantalonu, düğmelerinin iki katı irilikte mahmuzları vardır. Atılganlığıyla ve Emetaro Flores'i arkadan vurmasıyla Dolores'i kazandığı söylenir, Dolores, maden kömürü müteahhidi Manuel Peredes'in en küçük kızıdır. İşte bu yüzbaşı dört nala çukura daldı, atının ağzındaki zincirli gemden kanlı köpükler saçılıyordu.

Anayasacı ordudan Teğmen Adolfo Melendez sal-

lanarak köşeyi döndü, cam yeşili, fitilli kadifeden yeni bir üniforma giymişti. Altın kaplama çok güzel bir kılıç vardı belinde, Pythias şövalyelerinden kalma. Adolfo iki haftalık bir izinle Valle Allegre'ye gelmişti. Bu izni epeydir uzatıyordu, kendine bir kadın, daha doğrusu kasaba aristokratlarından birinin on dört yaşındaki kızını almak için. Becermişti de bu işi. Düğünü, inanılmayacak kadar güzel olmuş diyorlar. Nikahı iki papaz birden kıymış, tören gereğinden bir saat daha uzun sürmüş. Ama bu işten Adolfo kârlı çıkıyordu, çünkü Chihuahua'da bir karısı, Parral'da bir başkası, Monterey'de de bir üçüncüsü vardı zaten. Eh, gelinin anasını babasını da yatıştırmak zorundaydı elbet. Üç ay olmuştu artık birliğinden ayrılalı. Bu kadar zaman sonra kendisini unutmuşlardır diye düşünüyordu. Öyle dedi bana kısaca.

Saat dört buçukta gök gürültüsü gibi bağrışlar, küçük oğlanın çelik mahmuzları getirdiğini haber verdi. Görünüşe bakılırsa El Oro'da iskambil oynamaya dalmış, işini unutmuştu bir süre. Ama, bu konuda hiç bir şey söylemedi elbet. Geri gelmişti, önemli olan buydu. Eşeklerin durduğu açıklıkta büyük bir halka olduk. Horozların sahipleri horozlarını «atmaya» başladılar. Ama ilk saldırıda hepimizin üstüne oynadığı horoz kanatlarını açıp topluluğun şaşkın bakışları arasında ağacın üstüne uçtu bağıra çağıra, sonra da dağlara doğru kaçarak gözden kayboldu. On dakika sonra horozcular hiç aldırış etmeden kazançlarını bölüşüyorlardı; iyice doygun, evlerimize döndük.

Fidencio'yla birlikte, Charlie Chee'nin otelinde akşam yemeği yedim. Meksika'nın bütün küçük kasabalarında otelcilik ve lokantacılık Çinlilerin tekelindeydi. Charlie'yle yeğeni Foo, Meksikalı kasabalılardan kalburüstü kişilerin kızlarıyla evlenmişlerdi. Kimse bunu

garip karşılamıyordu. Meksikalılarda ırk ön yargısı diye bir şey yoktu hiç. Teğmen Adolfo, parlak sarı hâki bir üniforma ve yeni bir kılıçla, karısını getirdi. Esmer, solgun bir kızdı. Saçlarını arkada toplamış, iki avize saçağı takmıştı kulaklarına küpe diye. Charlie herbirimizin önüne birer kiloluk *aguardiente* koydu gürültüyle, sonra da masaya oturarak Senora Melendez'e kibarca kur yapmaya başladı. Bu arada Foo yemeği getirip dağıttı, bir yandan da Çinceye benzer bir İngilizceyle, neşe içinde gevezelik ediyordu.

Don Pricilino'nun evinde bir *baile* olacaktı o akşam. Charlie, Adolfo'nun karısına, El Paso'da öğrendiği hindi dansı denen yeni bir dansı öğretmeyi teklif etti kibar bir biçimde. Kibar mibar ama, sonunda Adolfo'nun yüzü asılmaya başladı ve Don Priciliano'lara gitmeyeceğini bildirdi; çünkü, genç kadınların topluluklarda çok görülmelerini kötü bir şey sayıyordu. Charlie'yle Foo da üzülerek gidemeyeceklerini söylediler; o akşam Parral'den birkaç yurttaşları geliyordu, bir arada olup küçük bir Çin alemi yapmak isteyeceklerdi elbet. Böylece, Fidencio'yla birlikte, danstan sonra Çinlilerin alemine katılacağımıza söz vererek ayrıldık oradan.

Dışarda ay ışığı sel gibi basmıştı bütün kasabayı. Ağaçlar ışıldıyor, evlerin karmakarışık damları gümüş parçaları gibi parlıyordu. Donmuş bir çağlayan gibi düşüyordu sokağın çukuru; gerideki büyük vadi, bol, yumuşak bir sise boğulmuş yatıyordu. Yaşamın sesleri karanlıkta hızlandı: genç kızların heyecanlı gülüşleri; penceresinden sarkan bir kadının, parmak-

lıklara dayanmış adamın ateşli ve yumuşak konuşmasını soluğunu tutarak dinleyişi; birbirine karışan düzüneyle gitar, *novia*'sıyla buluşmaya koşan bir genç, malımuz şakırtıları... Soğuktu. Cabrera'nın kapısından geçerken sıcak, dumanlı, alkollü bir soluk çarptı yüzümüze. Buradan az ötede kadınların çamaşır yıkadıkları dere, iri taşlardan atlayarak geçiliyordu. Karşı yakaya tırmanırken Don Priciliano'nun evinin parlak pencerelerini gördük. Villa Allegre orkestrasının uzaktan gelen sesini duyduk.

Açık pencereler ve kapılara salkım salkım adamlar yığılmıştı: gözlerine kadar battaniyelerine sarınmış, meraklı ve saygılı gözlerle dans edenleri seyreden uzun boylu, esmer *peon*'lar, gibi bir *sombrero* yığını.

Fidencio, uzun bir ayrılıktan sonra Valle Allegre'ye yeni dönmüştü. Kalabalığın yakınında dururken uzun boylu bir genç Fidencio'yu gördü, *serape*'sini kanat gibi savurarak arkadaşına sarıldı.

«Hoş geldin Fidencio. Kaç aydır yolunu gözlüyoruz,» diye bağırdı.

Kalabalık rüzgârda bir buğday tarlası gibi sallandı, battaniyeler çırpındı karanlıkta. Bağırışa katıldılar.

«Fidencio. Fidencio gelmiş. Senin Carmencita içerde. Sevgiline dikkat etsen iyi olur. Bu kadar çok uzaklarda kalıp yine de sana bağlı kalmasını isteyemezsin.»

İçerdekiler de bağrışları duyup yansıttılar. Yeni başlayan dans durdu birden. *Peon*'lar tünel gibi bir yol açtılar bize, arasından geçtik. Sevgi dolu sözlerle, «hoş geldiniz»lerle arkamıza vuruyorlardı biz geçerken. Kapıda yüzleri sevinçle parıldayan bir düzine arkadaş sardı çevremizi bizimle kucaklaşmak için.

Carmencita tıknaz bir Kızılderili kızdı. Cıyak mavi

bir hazır elbise giymişti üstüne iyice oturmayan. Köşeye doğru bir yerde, birlikte geldiği on altı yaşlarında sivilceli bir melez oğlanın, Pablito'nun yanında duruyordu. Fidencio'nun gelişine hiç aldırmıyormuş gibi görünmeye çalışıyordu. Gözlerini yere dikmiş aptalca duruyordu, Meksika'da evli olmayan kadınlar için bu davranış yerindeydi.

Fidencia, konuşmasına yüksek sesli erkekçe küfürler katarak birkaç dakika *compadre*'leri arasında kabadayılık etti. Sonra çok efendi bir havayla odayı geçip Carmencita'ya yürüdü. Kızın sol elini sağ koluna takarak bağırdı:

«Haydi, dans edelim artık.»

Ter içinde gülümseyen müzikçiler başlarını sallayarak başladılar. Beş kişilik bir orkestraydı. İki keman, bir kornet, bir flüt, bir de harp. «Tres Piedras»ı çalmaya başladılar. Çiftler sıra sıra odanın içinde yürüdüler. Odanın çevresinde iki kez döndükten sonra acemice hoplayarak dans etmeye başladılar, kaba, pürüzlü, sıkıştırılmış toprak döşemenin üstünde, mahmuzlar şakırdıyordu. Odanın çevresinde iki üç kez dans ederek döndükten sonra yeniden yürüyorlar, sonra yine dans ediyorlardı. Böylece her numara aşağı yukarı bir saat sürüyordu.

Beyaz badanalı, uzun, alçak tavanlı bir odaydı, tavanın kirişleri arasından damın çamur sıvası görünüyordu. Odanın bir ucunda o kaçınılmaz dikiş makinelerinden biri vardı, üstüne işlemeli bir örtü örtülerek mihrap haline getirilmişti. Meryem'in duvara asılı, ucuz, renkli bir resmi önünde duruyor, üstünde hiç sönmeyen bir saz mum yanıyordu. Don Priciliano'yla çocuğunu emzirmekte olan karısı öbür uçtaki iskemleler üstünde parlıyorlardı. Bir yanda sayısız mumlar yakılıp odanın her yanında duvarlara asılmış olmalıy-

dı, çünkü geçtikleri yerde, tavanda yılan gibi isler bı rakmışlardı. Erkekler dans ederlerken büyük çangırtılar çıkararak ayaklarını yere şiddetle vuruyor ve gürültücü bağırışlarla arkadaşlarıyla konuşuyorlardı. Kadınlarsa, gözleri yere dikili, hiç konuşmadan dans ediyordu.

Sivilceli oğlana gözüm ilişti; kollarını kavuşturmuş, öfkeli gözlerini hiç ayırmadan Fidencio'ya dikmişti köşesinden. Kapının yanında dururken *peon*'ların konuşmaları da çarptı kulağıma:

«Fidencio bu kadar çok kalmamalıydı uzakta.»

«*Carramba.* Pablito'ya bakın nasıl çatmış kaşlarını. Fidencio ölmüştür diye düşünüyordu elbet. Carmencita da ona kalacaktı.»

Sonra umutlu bir ses:

«Belki bir olay çıkar.» dedi.

Dans bitti sonunda, Fidencio nişanlısını dosdoğru duvar dibindeki yerine götürdü bıraktı. Müzik sustu. Erkekler dışarıya boşaldılar. Gece karanlığında, bir meşalenin ışığı altında, dövüşte yenilen horozun sahibi şişelerle içki satıyordu. Karanlıkta büyük bir şamata içinde birbirimizin onuruna içtik. Çevredeki dağlar ay ışığında parlıyordu. Sonra, danslar arasında çok kısa bir zaman bırakıldığı için volkan gibi patladı orkestra yeniden, canlı bir valsle. Fidencio, çok gezdiği için çevresini saran yirmi kadar meraklı gencin ortasında çalımla odaya döndü. Doğru Carmencita'ya yöneldi, ama onu kaldırırken Pablito arkasına kayarak kocaman, eski bir tabanca çekti. Bir düzine çığlık çınladı:

«*Cuidado,* Fidencio. Dikkat.»

Fidencio dönünce tabancanın namlusu karnına dayandı. Bir an kimse kımıldamadı. Fidencio'yla rakibi birbirlerine öfkeli bakışlarla baktılar. Gizlice çekilen

otomatikler çıtırdadı her yerde, beyler tabancalarını çektiler, çünkü bazıları Pablito'nun arkadaşıydı. Alçak sesle mırıltılarını işittim.

«Porfirio. Eve koş, çiftemi getir.»

«Vivtoriano. Çabuk yeni tüfeğimi al, gel, annemin odasında büfenin üstünde duruyor.»

Uçan balık sürüsü gibi bir yığın küçük oğlan yayıldı ay ışığında silah getirmek için. Bu sırada durum değişmedi. *Peon*'lar eğilerek kendilerini atış alanından gizlemişler, yalnız gözlerini çıkarmışlardı pencerelerin kenarlarından. Olup biteni neşeli gözlerle izliyorlardı. Müzikçilerin çoğu en yakın pencereye doğru kaçmış, yalnız harp çalan adam harpın arkasında yere yatmıştı. Don Priciliano, hâlâ çocuğunu emziren karısıyla birlikte kalktı, azametle evin iç tarafına geçti. Onların işi değildi bu, ayrıca gençlerin eğlencelerini bozmak istemiyorlardı.

Fidencio bir koluyla Carmencita'yı öteye itti dikkatlice, ötekini pençe gibi, hazır tutuyordu. Bu ölüm sessizliği içinde bağırdı:

«Seni küçük keçi seni. Vurmaktan korkuyorsan bu şeyi üstüme doğrultup durma orda. Silahım yokken çek tetiği. Ne zaman silah kullanılacağını bilmiyen senin gibi ufacık, korkak bir sersemin eliyle bile olsa ölmekten korkmuyorum.»

Oğlanın yüzü nefretle gerildi, vuracak sandım.

«Ah» diye mırıldandı *peon*'lar, «şimdi tam sırası işte.»

Ama, vurmadı. Bir iki dakika sonra eli titredi, küfrederek tabncayı cebine soktu. *Peon*'lar doğruldular, canları sıkkın, kapılara, pencerelere yığıldılar yine. Harp çalan adam kalktı, harpını akorda başladı. Bütün tabancalar yerlerine sokuldu, sohbetler yavaş yavaş yayıldı yeniden. Küçük oğlanlar yığınlarla tüfek ve

çifteyle geri geldiklerinde dans yeniden başlamıştı. Silahlar bir köşeye yığılıp bırakıldı.

Carmencita, Fidencio'nun sevgi dolu ilgisini istediği ve bir çatışma olasılığı bulunduğu sürece kaldı orada Fidencio. Erkeklerin arasında kurularak geziyor, kendini koyverip hepsinden hızlı, hepsinden gürültülü ve hepsinden çok dans ederek kadınların sıcak ilgisini topluyordu.

Az sonra bıktı bundan, Carmentica'yla buluşmasının heyecanı da yavaşladı. Böylece ay ışığına çıktı yine, sokağa yürüdü Charlie Chee'nin toplantısına katılmak için. Otele yaklaştıkça, hafiften, müziğe benzer mırıltılı bir ses duyduk. Yemek masasını yemek odasından çekip sokağa çıkarmışlardı, odanın içinde Foo'yla bir başka Çinli, hindi dansı yapıyordu. Bir köşede sehpa üstüne fıçıyla *aquardiente* konmuştu. Charlie fıçının altına uzanmış, ağzında cam bir boru, fıçıdan içki çekiyordu. Koskocaman bir tahta kutu dolusu Meksika sigarası duruyordu bir yanda. Kutu kırılarak açılmış, sigara paketleri ortalığa saçılmıştı. Odanın geri kalan yerlerinde battaniyelere sarınmış iki Çinli daha vardı, onlar sızmış uyuyorlardı. Dans edenler «Düş Dolu Gözler» adlı ünlü bir şarkıyı kendi düzenlemelerine göre söylüyorlardı. Bir yandan da mutfakta çalınan pikapta Tannhauser'den Hacıların Korosu duyuluyordu. Charlie bizi görünce ağzından boruyu çıkarıp başparmağıyla tıkadı. Bir türkü söyleyerek buyur etti bizi:

Çek, kıyıya çek gemici,
Kıyıya çek bizi.
Köpüren dalgaya değil
Kıyıya götür bizi.

Baygın gözlerle bizi süzdü ve bağırdı: «Hey heey. İsa efendimiz bizimle bu akşam.» Sonra yine boruyu ağzına soktu.

Şenliğe karıştık biz de. Fidencio, yeni bir İspanyol Fandango'sunu «çekirgeler»in nasıl oynadığını göstermeyi teklif etti. (Meksikalılar İspanyollara 'çekirge' derler.) Odanın ortasına fırlayıp Çinlilerle çarpışarak tepinmeye başladı, bangır bangır «La Paloma»yı söylüyordu bir yandan. Sonunda soluğu kesildi, oracıkta bir iskemleye çöktü. O gün ilk kez gördüğü Adolfo'nun karısının çekici güzelliğini anlatan bir türkü düzmeye başladı. Onca genç ve canlı bir yaratığın orta yaşlı bir adama bağlanmasının çok acı bir şey olduğunu ileri sürdü. Oysa kendisi, gençliğin, güçlülüğün, yiğitliğin bir simgesi olarak ona çok daha uygun bir eşti. Gece ilerledikçe, bu kadını daha çok istediğini söyledi. Charlie Chee, ağzındaki cam boruyu çıkarmadan bütün bu söylenenlere bilgiç bilgiç kafasını sallıyordu. Birden tatlı bir şey geldi aklıma. Niçin Adolfo'yla karısına haber gönderip şenliğimize çağırmıyorduk? Uyuyan Çinliler tekmeyle uyandırıldı, fikirleri soruldu. Ne İngilizce, ne de İspanyolca anladıkları için Çince karşılık verdiler. Fidencio çevirdi: «Bu çağrı için Charlie gitmelidir diyorlar.»

Bunda anlaştık hepimiz. Charlie kalkar kalkmaz cam borunun altındaki yerini Foo aldı. Charlie, Adolfo'yla karısını en dayanılmaz bir biçimde çağıracağını söyledi, tabancasını taktı, gitti.

On dakika sonra beş el silah sesi duyduk. Uzun boylu konuştuk bu konuyu, anlayamıyorduk gecenin bu saatinde niçin silah patladığını. Ancak, belki de, *baile*'den dönenlerden ikisi yatmadan önce birbirlerini öldürmek istemişlerdir diye düşündük. Bu arada Charlie gideli epey olmuştu, biz de tam onu aramaya çıkmak üzereydik, geri döndü.

«Ee, ne oldu Charlie,» diye sordum. «Gelecekler mi?»

«Sanmıyorum,» dedi kuşkulu kuşkulu, kapının içinde sallanıyordu ayakta.

«Silahları duydun mu?» dedi Fidencio.

«Evet, çok yakındaydı hem de» dedi Charlie. «Foo, lütfen kalkar mısın o borunun altından...»

«Peki, ne olmuş» diye sorduk.

«İşte,» dedi Charlie. «Adolfo'nun kapısını çaldım, burada bir eğlencemiz olduğunu, onu da beklediğimizi söyledim. Üç el o bana, iki el de ben ona ateş ettim.» Foo'yu bacağından yakaladığı gibi çekti, cam borunun altına yattı yine. —

Ondan sonra birkaç saat daha kalmış olmalıyız orada. Sabaha karşı Ignacio'nun geldiğini, bize Tosti'den «Allahaısmarladık»ı çaldığını, Çinlilerin de bununla sakin sakin dans ettiklerini ansıyorum.

Saat dörde doğru Atanacio göründü, kapıyı çarparak açtı, kireç gibi bir yüzle durdu orada. Bir elinde silah vardı.

«Arkadaşlar,» dedi, «çok tatsız bir şey oldu. Karım Juanita gece yarısı eşek üstünde döndü annesinden. Yolda, bir *poncho*'ya iyice sarılı biri kesmiş önünü, imzasız bir mektup vermiş. Bu mektupta, eğlenmek için Juarez'e son gidişimde başımdan geçen ufak tefek tatlı olaylar iyice ayrıntılı olarak yazılıymış. Gördüm bu mektubu. Şaşılacak şeydi, hepsi de doğru. Maria'yla birlikte nasıl akşam yemeği yiyip, sonra da evine nasıl gittiğimizi anlatıyor. Ana'yı nasıl boğa güreşine götürdüğüm de var. Öteki kadınların da hepsinin saçlarının, tenlerinin rengini, nasıl insanlar olduklarını, hepsi için ne kadar para harcadığımı bile, anlatıyor. *Carramba.* Kuruşu kuruşuna doğru.

Karım eve geldiğinde Catarino'daydım ben, eski bir arkadaşımla bir kadeh bir şey içiyordum. Bu esrarengiz yabancı mutfak kapısında belirmiş, bir mektup daha vermiş karıma. Chihuahua'da üç karım olduğu yazılıymış bunda da. Tanrı biliyor ki doğru değil bu, yalnız bir tane var.

Aldırdığımdan değil *amigos*, ama bunlar Juanita'yı çok fazla üzdü. Elbet inkâr ettim bu suçlamaları, ama *valgame Dios*, kadınlar çok anlayışsız.

Diyonysio'yu tutmuştum evi beklesin diye, ama *baile*'ye gitmiş, onun için küçük oğlumu kaldırdım giydirdim, böyle sataşan olursa bana haber versin diye ve size geldim. Bana yardım edin, yuvamı bu utanç verici durumdan kurtarayım.»

Atanacio için her şeyi yapacağımızı söyledik; her şeyi, yani gereken heyecanı göstermeyi. Bunun korkunç bir şey olduğunu, bu alçak yabancının ortadan kaldırılması gerektiğini söyledik.

«Kim olabilir?»

Atanacio, Flores olabileceğini söyledi. Flores'in karısı evlenmelerinden önce bir çocuk doğurmuştu, ama evlendikten sonra bir türlü bu kadının sevgisini kazanmamıştı, Flores. *Aguardiente* içirdik Atanacio'ya, dalgın dalgın içti. Charlie Chee'yi cam borudan ayırdık, yerini Foo aldı hemen bize silah bulmasını söyledik. On dakika sonra yedi ayrı cins, dolu tabancayla döndü.

Tam o sırada kapı şiddetle vuruldu, Atanacio'nun küçük oğlu soluk soluğa geldi.

«Baba,» diye bağırdı, elindeki kâğıdı uzatarak. «İşte bir tane daha. O adam arka kapıyı çaldı, annem açtığında kırmızı bir battaniyeden başka şey görünmüyordu, saçlarına kadar örtülüydü. Bir mektup verdi, pencereden bir somun ekmek alıp kaçtı.»

Atanacio titreyen elleriyle kâğıdı açtı, yüksek sesle okudu:

«Kocanız, Coahuila eyaletinde 45 çocuğun babasıdır.

İmza

Onu tanıyan biri»

«Aman Tanrım!» diye bağırdı ayağa fırlayarak, öfkeden, kızgınlıktan kendini kaybetmişti. «Yalan bu. Hep korunurum ben. İleri arkadaşlar. Evlerimizi koruyalım.»

Tabancalarımızı kapıp fırladık karanlığa. Atanacio'nun tepedeki evine soluk soluğa tırmandık. Birbirimize sıkı sıkıya yaklaşarak yürüyorduk, böylelikle içimizden birini karanlıkta yanlışlıkla esrarengiz yabancı sanmayacaktık. Atanacio'nun karısı kendini yatağına atmış, sinir krizleri içinde ağlıyordu. Evin çevresinde çalılıklara dağılıp çukurları aradık, ama hiç bir şey kıpırdamıyordu. Ağılın bir köşesinde bekçi Dionysio, tüfeği yanında, dalgın uyuyordu. Tepeyi geçip yine şehrin eteklerine kadar yürüdük. Şafak söküyordu. Duyduğumuz tek ses, bir yığın horozun hep bir ağızdan bitmez tükenmez ötüşleriydi. Bir de inanılmayacak kadar yumuşak bir müzik geliyordu Don Priciliano'nun evinden. Bu *baile* belki bütün gün sürecekti, belki yarın gece de. Uzakta büyük vadi kocaman bir harita gibiydi, sessiz ve belirgin. Şafağın tatlı ışığında her bir köşeyi, duvar dibini ,evlerin damlarındaki her bir ağaç dalını, çimen yaprağını aradık taradık.

Uzakta, kızıl dağın yamacında, kırmızı bir *serape*'ye sarınmış bir adam gidiyordu.

«Tamam» diye bağırdı Atanacio, «işte gidiyor.»

Hep birlikte ateş açtık kırmızı battaniyeye. Beş kişiydik, altışar mermimiz vardı. Silâh sesleri evlerin arasında korkunç yankılar yaptı, sonra da dağlar yan-

sıttı bu gürültüyü yüzlerce defa büyüterek. Birden bütün kasabada,, yarı giyimli kadınlar, erkekler ve çocuklar püskürdü dışarıya. Yeni bir ihtilâl başlıyor sanmışlardı besbelli. Küçük kahverengi bir evden yaşlı bir kocakarı çıktı gözlerini ovuşturarak.

«*Oiga,*» dedi; «Nereye ateş ediyorsunuz?»

«Şu kırmızı battaniyeli uğursuz adamı öldürmeye çalışıyoruz. Evlerimizi zehirleyen, Valle Allegre'yi namuslu kadınların yaşayamayacağı bir yer haline getiren namussuzu» diye bağırdı Atanacio, bir el kurşun daha sıkarak. Yaşlı kadın uykulu gözlerini hedefimize dikti.

«Ama,» dedi; tatlı, yumuşak bir sesle, «kötü bir adam değildir o. Keçilerimizi güden oğlum o benim.»

Bu arada, kırmızı battaniyeli adam arkasına hiç bakmadan sakin sakin yoluna devam edip tepenin arkasında gözden kaybolmuştu.

3. BÖLÜM

LOS PASTORES

ALTININ büyülü masalı Kuzey Durango dağlarının üstünde eski bir koku gibi dolaşır. Cortez'in Moctezuma hazinelerinde bulduğu kızıl renkli altını çıkaran Azteklerle onların gizemli ataları zamanında burada efsane kahramanı Ophir'in yaşadığı söylenir. Meksika tarihinin başlarında, Kızılderililer bütün bu çıplak yamaçları bakır bıçaklarla kazmışlardı. Onların bu çabalarının izlerini hâlâ görebilirsiniz. Onlardan sonra, parlak miğferli, çelik göğüslüklü İspanyollar Hint adalarına gelen azametli hazine gemilerini bu dağlardan yüklemişlerdi. Başkentten 1600 kilometre ötede. Avrupa'nın en

parlak uygarlıklarının birinden gelen renk renk bir küme insan ıssız çöller, kayalık ve yırtıcı dağlar aşarak kendilerini bu ıssız toprağın vadilerine ve yüksek tepelerine attılar. Değişimin merkezinden de öyle uzaktaydı ki Meksika, İspanya buyruğundan kurtulduktan çok sonra bile burada durum değişmedi. İspanyollar bu bölgedeki Kızılderilileri köle yaptılar. Akarsuların oyduğu derin vadiler şimdi bile, yüklü oldukları efsanelerle korku saçarlar. Santa Maria el Oro çevresinde kime raslarsanız, madenlerde insanların dövülerek öldürüldüğü, İspanyol müfettişlerin prensler gibi yaşadıkları günlerin öyküsünü anlatabilir size.

Ama, yiğit insanlardı bu dağlılar. Durmadan ayaklanıyorlardı. Bir efsane vardır; İspanyolların kıyıdan 200 fersah içerde, karşı konulmaz bir düşman kesilen yerli ırkın ortasında birden yalnızlıklarını duyarak bir gece bu dağlardan nasıl kaçmaya kalktıklarını anlatır. Yüksek tepelerde ateşler parlamış, davul sesleriyle çınlamış tepeler. Dar vadilerin diplerinde bir yerde yitmiş gitmiş İspanyollar. O zamandan beri, bazı yabancılar burada maden çıkarma imtiyazını sağlayıncaya kadar, buraların uğursuz bir ünü kalmış. Meksika hükümetinin otoritesi buraya pek erişememiş.

Eskiden bölgede altın arayan İspanyolların merkezleri olan, İspanyol geleneğinin hâlâ yaşadığı iki kasaba vardı burada: Inde ve Santa Maria del Oro —çoğunlukla El Oro deniyordu—. Inde, İspanyolların kafalarından atamadıkları bir düşten almıştı adını. Bu, yeni dünyanın Hindistan olduğu düşüydü. Santa Maria del Oro da böyle bir öyküyle almıştı adını. Kızıl altın bulunduğunda, bu kanlı başarı adına, bu nimeti sunan Altın Azizesi'ne Te Deum söylenmişti, şükrederek.

El Oro'da bir manastırın kalıntıları vardır hâlâ (şimdi belirsiz bir ad —Collegio— verilmiş). Kerpiç-

ten yapılmış, kemerli tavanlı bir yapı; sonra da sıra sıra, küçük keşiş hücreleri; kızgın güneşin ve sel gibi yağmurların altında ufalanıyordu bunlar da. Manastırın iç avlusunu çevreliyordu bu hücreler. Orada, kocaman bir ağacın altında, unutulmuş bir mezar taşı durur, üstünde Doña Isabella Guzman yazılı. Doña Isabella'nın kim olduğunu ya da ne zaman öldüğünü kimse anımsamaz elbet. Kasabanın alanında, kirişli bir tavanı olan neriş bir eski İspanyol kilisesi vardır hâlâ ayakta duran. Belediye sarayının üstünde de artık neredeyse silinmiş bir İspanyol arması görülür. İşte size birkaç büyülü efsane. Ama burada yaşayanların geleneğe saygıları yoktur, bu anıtları bırakanlar da anımsamazlar. Coşkun Kızılderili uygarlığı, *conquistadores*'in bütün izlerini silmiştir.

El Oro, dağlık bölgenin en neşeli kasabası diye bilinir. Hemen her gece *baile* vardır. Yakın uzak her yerde bilinir, Durango'nun en güzel kızlarının El Oro'da yaşadıkları. El Oro'da bayramlar da her yerdekinden daha büyük bir coşkunlukla kutlanır. Bütün odun kömürü ocakları, keçi sürüleri, eşek kervanları ya da çiftlikleri olanlar, kilometrelerce uzaktan buraya gelirler bayramlarda. Böylece bir bayram günü, coşkunlukla geçirilen iki üç günlük iş tatili demektir. Çünkü bir gün bayram kutlanır, en az bir günde gelinir ve bir günde de dönülür.

Ne *Pastorella*'lar vardır El Oro'da. Yılda bir, Santos Reyes bayramında ülkenin bu bölgesinin her yerinde *Los Pastores* oynarlar. Eski, ortaçağ dinsel oyunları türünden bir oyundur bu. Rönesans'ta bütün Avrupa'da oynanan, Elizabeth çağı tiyatrosunu doğuran, şimdi artık dünyanın hiç bir yerinde görülmeyen oyunlara benzer. Çok eski çağlardan günümüze, anadan kıza, ağızdan ağıza geçirilmiştir. Luzbel (Lucifer'in İs-

panyolcası) diye adlandırılır bu oyunlar, Öldürücü günâhının ortasında Doğru Yoldan Sapan İnsanoğlu'nu, Ruhların En Büyük Düşmanı Lucifer'i ve Tanrı'nın Sonsuz Bağışlayıcılığını insanoğlu biçiminde yeryüzüne indirilmiş simgesi olan Çocuk İsa'yı anlatır. Çoğu yerde *Los Pastores*'in bir tek oynayışı vardır. Ama El Oro'da, Santos Reyes gecesi, üç ya da dört *Los Pastores* oynanır. Ayrıca, yılın çeşitli zamanlarında, başka bayramlarda da oynanır. Günümüzde de, oyuncuları kasabanın papazı, *cura* eğitir. Bununla birlikte oyunlar artık kilisede oynanmamaktadır. Kuşaktan kuşağa eklemeler yapılır, bazan kasabadakileri iğneleyici biçimlere bile sokulur. Bu oyun kilise için fazla gerçekçi olmuş, kutsallığını yitirmiştir ama, yine de ortaçağın dinsel dersi vardır içinde.

Santos Reyes gecesi, Fidencio'yla erkenden yedik yemeğimizi. Sonra beni aldı, sokaktan geçip kerpiç duvarlar arasında dar bir arayola girdik. Her yerinde kırmızı biberler asılı bir evin arkasında, yıkık duvardaki delikten küçük bir ağıla çıktık. Düşünceli iki eşeğin bacakları arasında dolaşan köpekler, tavuklar, bir iki domuz, bir sürü de çırılçıplak esmer çocuk vardı. Yaşlı, buruşuk bir Kızılderili kadın, tahta bir kasanın üstüne çömelmiş, bütün bir mısır yaprağından sardığı kocaman sigarasını içiyordu. Bizi görünce kalktı, dişsiz ağzında bir şeyler geveleyerek selâmladı. Sonra kasanın kapağını açıp yeni yapılmış *aguardiente* dolu bir *olla* çıkardı. Yapım yeri mutfağıydı. Gümüş bir peso verdik; testi başarı ve sağlık dilekleriyle üçümüz arasında elden ele dolaştı. Başımızın üstünde gökyüzü, batan güneşle sarardı, yeşile döndü ve bir iki iri yıldız parlamaya başladı. Kasabanın aşağı ucundan kahkahalar, gitar sesleri ve tatile girmek için hızla çalışan odun kömürü ocaklarının gürültülerini duyduk-

«Ana,» dedi Fidencio. «Nerede *pastores* veriliyor bu gece?»

«*Çok pastores* var,» dedi kadın yan yan bakarak. «*Carramba.* Bu yıl *pastores* için çok iyi bir yıl. Bir tane okulda var, bir tane Don Pedro'larda, bir tane Don Mario'nun *casa*'sında, bir tane de Perdita'nın evinde; kocası Tomas Redondo geçen yıl madenlerde ölmüştü. Tanrı günahlarını bağışlasın.»

«En iyisi hangisi olacak?» diye sordu Fidencio, mutfağa girmeye çalışan bir keçiyi tekmeleyerek.

«*Quien sabe?*» diye omuz silkti kadın. «Şu yaşlı kemiklerim bu kadar bükülmemiş olsaydı, Don Pedro'nunkine giderdim. Ama, canım sıkılırdı her halde. Yok artık benim genç kızlığımda oynadıklarımız gibisi.»

Böylece, Don Pedro'lara gittik. Dik yokuşlu, eğri büğrü bir sokaktan indik, adım başı içki için borç para nerden bulabileceklerini öğrenmek isteyen batakçılar kesiyordu yolumuzu. Don Pedro'nun evi, hatırı sayılır bir evdi; çünkü, kasabanın zenginiydi bu adam. Yapılarının çevrelediği meydan, başka birinin olsaydı ağıl olurdu ama, Don Pedro burayı avlu yapmıştı, çeşit çeşit kokulu çiçekle, saksılar içinde kaktüslerle doluydu burası. Ortada, eski demir bir borudan yapılmış fıskiyesiyle bir havuz bile vardı. Buraya, şimdi içinde şehir orkestrasının yerleştiği, kara kemerli, dar bir geçitten giriliyordu. Dış duvarına reçineyle bir çam meşale yapıştırılmıştı. Bunun altında bir adam, giriş için ellişer kuruş topluyordu. Bir süre seyrettik, kimse para vermiyordu. Adamın çevresinde bir yığın insan toplanmış, kendilerine bir ayrıcalık gösterilmesini istiyordu hepsi de; para vermeden girmek istiyorlardı. Biri Don Pedro'nun yeğeniydi, bir başkası bahçıvanı, biri ilk karısının kardeşinin kızıyla evliydi, bir kadın da oyunculardan birinin annesi olduğunu söylüyordu.

Önünde bekçi falan olmayan başka girişler de vardı. Büyük kapıdaki adamı kandıramayacaklarını anlayan kalabalık yavaş yavaş bu girişlerden sızmaya başladı. Paramızı ödedik, şaşkın bir sessizlik içinde içeri girdik.

Bembeyaz bir ay ışığı içinde yüzüyordu ortalık. Avlu, dağın yamacında hafifçe yukarıya doğru uzanıyordu. Yukarda görünümü kapayan duvarlar olmadığı için, ay ışığında koyu yeşil bir gökyüzüne doğru uzanan geniş yaylalar parlıyordu. Bir ucu evin çatısına bağlı, eğri direklerin taşıdığı bir tente küçük bir düzlüğü örtüyordu. Bedevî şeyhlerinin çadırları gibi. Ay ışığında gölgeleniyordu. Çevresinde yer yer alçak alçak meşaleler yanıyordu ama dumanlar çıkararak. Tepenin altında başka ışık yoktu, yalnız sigaralarını kıpırdayan sayısız pırıltısı görülüyordu. Evin duvarı boyunca kara dantel başörtülü kadınlar duruyordu ayakta, erkekler ayakları dibine çömelmişlerdi. Dizleri arasında kalan her boşluğu çocuklar doldurmuştu. Kadınlar da, erkekler de, birbirinin aynı *cigara*'ları içiyor, arada küçüklere de uzatarak birer nefes çektiriyorlardı. Sessiz bir seyirci topluluğuydu bu; az ve yavaş konuşuyorlardı; beklemekten hiç sıkılmıyor, sakin sakin avludaki ayışığını seyredip kemerin altından çok uzaktan geliyormuş gibi duyulan müziği dinliyorlardı. Çiçeklerin arasında bir bülbül ötmeye başladı birden, hepimiz kendimizden geçerek susttuk onu dinlemek için. Orkestrayı susturmak için küçük oğlanlar gönderildi. Çok heyecan verici bir şeydi bu.

Bütün bu süre içinde hiç bir yerde oyunculara bir belirtisi görünmedi. Orada ne kadar oturduğumuzu bilmiyorum ama kimse dışarı çıkıp da bu konuda bir şey söylemedi. Seyircilerin buraya gelmelerinin tek nedeni *Pastores* görmek değil, ne olup biterse onu gör-

mekti, bu yüzden her şey ilgisini çekiyordu onların. Ama yazık ki, sabırsız, pratik bir Batılıydım ben. Yanımdaki kadına oyunun ne zaman başlayacağını sorarak bozdum sessizliği.

«Kim bilir?» dedi sakince.

Yeni gelen biri sorumu ve karşılığını kafasında bir süre evirip çevirdikten sonra eğildi.

«Belki de yarın,» dedi. Bu ara orkestranın artık çalmadığının farkına vardım. «Doña Perdita'nın evinde başka *pastores* var galiba» diye ekledi. «Burada oynayanlar çıkınca onları görmeye gideceklermiş diye duydum. Oskestradakiler de oraya gittiler. Yarım saattir ben de gidip gitmemeyi düşünüyordum.»

Ayrıldığımızda hâlâ düşünüyordu ciddî ciddî; seyircilerin geri kalanı *Pastores*'i bütün bütüne unutmuş gibi görünüyordu. Tatlı tatlı dedikoduya dalmışlardı. Kapıdaki biletçi, arkadaşlarını toparlayıp bir *cantina*'da bizim pesomuzla eğlenmeye gitmişti çoktan.

Sokaktan yukarı doğru tırmanmaya başladık yavaş yavaş. Şehrin ucuna doğru zengin evlerinin beyaz sıvalı duvarları, yerlerini, yoksulların süssüz kerpiç evlerine bırakıyordu. Bakımsız ağıllar, sahiplerinin isteğine göre darmadağınık yapılmış kulübeler arasında keçi yollarından Don Tomas'ın dul karısının evine geldik. Güneşte kurutulmuş kerpiç tuğlalardan yapılma, dağın bir çıkıntısı gibi görünen tepeye doğru hafif eğri, Bethlehem'deki ahıra benzer bir yapıydı. Bu benzeyişi daha da iyi tutturmak istermiş gibi, geviş getiren bir inek, pencerenin tam altında ay ışığında yatıyordu. Pencereden, kapıdan, kalabalığın başları üstünden, tavanda oynayan mumların ışığını görebiliyorduk. İnceçik sesli bir kız korosunun söylediği ilâhiyi, uçlarında küçük ziller bağlı çoban asalarının tempoya uyarak yere vuruluşunu duyuyorduk.

Basık tavanlı, toprak döşemeli, duvarları beyaza boyanmış bir odaydı. Tavanda, kirişlerin üstünde damın çamur sıvası görünen, herhangi bir İtalyan ya da Filistin köylüsünün kulübesine benziyordu. Kapıya en uzak köşede, üstünde kâğıttan yapılmış çiçekler yığılı bir masada uzun kilise mumları yanıyordu. Onun üstünde, duvarda, taş basması, renkli bir resim vardı: Meryem ve Çocuğu. Çiçeklerin ortasına tahtadan küçücük bir beşik yerleştirilmişti. İçinde, İsa'nın bebekliğini temsil eden kurşundan bir bebek vardı. Ortada bırakılan küçük bir boşluk dışında, odanın içi tıklım tıklımdı: sahnenin çevresinde bir sıra bağdaş kurmuş çocuk, arkalarında diz çökmüş gençler ve kızlar, ondan sonra da kapının ağzına kadar tıka basa, şapkalarını çıkarmış, merak ve heyecan içinde, battaniyeli *peon*'lar. Nefis bir rastlantıyla mihrabın yanında, göğsü açık, kucağındaki çocuğu emziren bir kadın oturmaktaydı. Onun iki yanında, duvarın dibinde, kucaklarında bebekleri olan başka kadınlar duruyordu ayakta. Perdeyle örtülü dar bir kapı vardı bu duvarda, oyuncuların bulunduğu başka bir odaya açılıyordu; perdenin arasında oyuncuların kıkırdamaları duyuluyordu.

«Başladı mı?» diye sordum yanımda bir oğlana.

«Hayır,» diye karşılık verdi, «yalnızca sahnenin yeterince büyük olup olmadığını anlamak için çıkıp bir şarkı söylediler.»

Birbirlerinin başları üstünden dedikodu yapıp şakalaşan, neşeli, gürültülü bir kalabalıktı. Erkeklerin çoğu *aguardiente*'yle doluydu ağzına kadar. Kollarını birbirlerinin omuzlarına dolamış, açık saçık şarkılardan parçalar söylüyorlar, ikide bir de büyük bir yırtıcılıkla, sonu nereye varacağı belli olmayan bir tartışmaya

tutuşuyorlardı. Çünkü, tepeden tırnağa silahdıydı hepsi de. Her şeyin tam ortasında bir ses duyuldu.

«Şşşşt. Başlıyorlar.»

Perde kaldırıldı, yenilmez gururu yüzünden cennetten kovulan Lucifer dikildi önümüzde. Genç bir kızdı; yalnız oğlanların oynadığı Elizabeth öncesi dinsel oyunlardan farklı olarak bütün oyuncular kızdı burada. Her bir parçasının ne kadar eskiden kaldığı ölçülemeyen bir sahne giysisi vardı üstünde. Kırmızıydı elbet; kırmızı deri, ortaçağ geleneğinde şeytanların rengi. Geleneğe uyularak Romalı asker üniformasına benzetilmişti giysi. (İsa'yı çarmıha geren Romalı askerler şeytanlarla hemen hemen bir tutulurdu.) Kırmızı deriden, yere kadar uzun ve geniş etekli, yelek gibi bir giysi, altında işlemeli bir pantolon vardı. Burada ilkin bir bağlantı kuramadımsa da, sonra İspanya'da ve İngiltere'de Romalı askerlerin deri pantalonlar giydikleri geldi aklıma. Miğferinin anlamıysa oldukça değişmişti, çünkü tüyler ve çiçekler takınışlardı üstüne, bunların altında Roma miğferlerine benzerliği sezebiliyordunuz. Kızın göğsünü ve sırtını, çelik yerine küçük aynalardan yapılmış bir zırh örtüyordu' Belinden de bir kılıç sallanıyordu, kılıç çekip çalımla dolaşmaya başladı, sesini erkek sesine benzeterek okuyordu. Cehennemden kovulan Lucifer'in yalnızlığı içinde söylenişiydi bu:

«Ateşim ben, adım da bunu söyler... Düşüşüm tutuşturdu sonsuz cehennemi. Kendimi alçaltmamak için ben, bir zamanlar meleklerin başı olan ben, Tanrı'nın lanetini taşıyorum bugün... Size, ey dağlar, ve sana, ey deniz, dökeceğim derdimi, böylece ağır yüküm hafifliyecek belki... Zalim talih, niçin bu kadar kesin dayanılmazlığın?... Ben, dün yıldızlı göklerde asude yaşarken kovuldum, terkedildim bugün. Çılgınca kıs-

konçlığım ve ahtarsam gösünden düşüncesiz hadlimi bilmezliğim yüzünden gitti benim dünkü sevgim ve doğan gün beni bu dağların arasında acıklı duruşumun bu dilsiz tanıkları arasında buluyor. Bu dağlar! Mutlusunuz siz, ister soğuk ve çıplak, ister yemyeşil, ve güllük, siz mutlusunuz. Ey özgür olan denetlev, dinleyin beni...»

«İyi, iyi» dedi seyirciler.

«Maderista'lar Mexico City'ye girdiklerinde Huerta da bunları duyacak işte,» diye bağırdı susturulamayan bir entelekt. Bir kahkaha koptu.

«Bakın işte, bana, günahım ve kederim içinde görün...» diye ekledi Luzbel.

Tam o sırada kocaman bir köpek, neşeyle kuyruğunu sallayarak perdenin arasından çıktı. Kendinden son derece memnun, çocukların arasına daldı, orada burada bir iki surat yaladı. Çocuklardan biri kötü bir tokat patlattı köpeğe, canı yanan köpek, şaşkın, Lucifer'in bacakları arasına fırladı bu tumturaklı söylevin ortasında. İkincisinde yuvarlandı Lucifer, seyircilerin çılgın gülüşleri arasında kılıcıyla sağına soluna yurmaya başladı. Elli kadar seyirci köpeğin üstüne atılıp kovdu, oyun yeniden başladı. Çoban Arcadio'nun karısı Laura şarkı söyleyerek kulübesinin kapısından, daha doğrusu perdenin arasından göründü:

«Bu güzel gecede ayın ve yıldızların ışığı ne duygun dökülüyor. Doğa bir şey bekleyecekmiş gibi. Bütün dünya mutlu, sakin, mese ve doyumluluk taşıyor gibi bütün nimetlerden... Ama, kimdir bu, bu kadar hoş görüşlü ve büyüleyici?»

Lucifer gösterişli, çalımlı bir biçimde [illegible] özgü bir mertlikle sergisini açtı... Laura'nın yüreğinin Arcadio'yla dolu olduğunu söyledi, Arcadio ise [illegible]

sının yoksulluğuna değindi, kendisi ise sonsuz zenginlikler, saraylar, mücevherler, köleler vaat etti.

«*Sizi sevmeye başladığımı duyuyorum*» dedi Laura. «*İsteğimin dışında... Aldatamam kendimi...*»

Gizli gülüşmeler başladı seyircide.

«Antonia, Antonia» diyordu herkes, gülümseyip başlarını sallayarak. «İşte Antinoa da Enrique'i böyle bıraktı.»

«Bu işe şeytanın karıştığını düşünürdüm ben de» diye ağıtladı bir kadın.

Ama Laura, savaşlı Arcadio için yürekten azalan içinde kuvvet buluyordu. Lucifer bir kurnazlık yapıp, Arcadio'nun gizli gizli bir başkasını sevdiğini söyledi. Bu sorun da çözümlü oldu böylece.

«Seni rahatsız etmemeyi için» dedi Laura. «*ben de tam özgür olayım diye, onu öldürmenin yollarını arayacağım.*»

Bu, Lucifer'i bile şaşırttı. Arcadio'yu kıskançlığıyla başbaşa bırakmanın daha yerinde olacağını söyledi, seyircilere doğru bir fısıldamayla da, Laura'nın cehenneme yolunda ilerlemeye başladığını belirtti.

Görünüşe bakılırsa, kadınlar bundan oldukça derin bir doyumluk duyuyorlardı. Birbirlerine bakıp dalgınlarak başlarını salladılar. Ama bir genç kız yanındakine eğildi, içini çekerek:

«Ah, kimbilir ne kadar güzeldi böyle sevmek!» dedi.

Arcadio eve döndüğünde, Laura'yı yoksulluğundan yakınır buldu. Yanında Bato vardı. Lago'yla Autolycus karışımı biri. Bu Bato, çobanla kurt arasındaki ilişkinin sayılmayacağını söyledi. Lucifer'in Laura'ya verdiği kıymetli taşlarla süslü yüzüğü görünce, Arcadio kuşkulanmaya başladı; Laura küstah ve kibirli edasıyla da acıyla inledi:

«Onun bağlılığı mutlu ediyordu beni, ama zalimce suçlayarak beni, yüreğimi yakıyor, Ne yapmalıyım?»

«Yeni bir eş ara kendine» dedi Bato.

«Bunu kabul etmeyince şöyle bir çözüm düşündü Bato:

«Hiç durma, öldür öyleyse. Sonra derisini al, katla kaldır. Yine evlenecek olursan, gelinine o deriyi çarşaf yap. Böylece bir daha kimse aldatamaz seni. Karının faziletini daha da artırmak istersen ona yumuşak ama kesin, şöyle dersin: sevgilim, bu üstünde yattığın çarşaf bir zamanlar benim karımdı, işte gör bunu, sonunun böyle olmasını istemiyorsan ona göre, daha dikkatli davran. Unutma, ben sert ve titiz bir adamım; ama, önemsiz şeyler yüzünden de adam öldürmem.»

Bu konuşmanın başında erkekler gülmemelerini tutmaya çalıştılar ama bitince patladılar gürültülü kahkahalarla.

Yaşlı bir *peon* öfkeyle onlara döndü:

«Daha kolay bir yolu var mı bunun?» dedi, «o daha sık yapılsa, evlerde bu kadar patırdı çıkmazdı.»

Ama, Arcadio bunu anlamış gibi görünmüyordu. Bato daha bilgece bir davranış salık verdi bu kez:

«Yakınma artık, bırak Laura'yı sevgilisine. Kurtul yükümlülüklerinden. Böylece daha zengin olursun, iyi yer, iyi içer, iyi giyinebilirsin, yaşamın tadına varırsın. Bundan gayrisi önemsiz... Yüzünü güldürecek olan bu fırsatı kaçırma. Ve ne olur, hiç unutma, talihin bir döndü mü, servete kavuştun mu, şu zavallı karnını neşeli bir şölenle doyur.»

«Ayıp, ayıp» diye gıdakladı kadınlar. «Ne kadar yanlış.»

«Desgraciado.» Bir erkek sesi girdi araya: «Doğru bir yanı var bunun *senores.* Kadınlarla çocuklar

olmasaydı hepimiz daha iyi giyinir, at üstünde gezerdik.»

Bu nokta üstünde sert bir tartışma çıktı.

Arcadio, Bato'ya kızmaya başlamıştı. Bato ağlamaklı bir sesle:

«*Zavallı Bato'yu şuncacık düşünürsen yemeğe gidelim artık*» dedi.

Arcadio sert bir karşılıkla, yüreğindeği ağırlığı boşaltmadan gidemeyeceğini söyledi.

«*Boşalt öyleyse, bekliyorum,*» dedi Bato, «*yoruluncaya kadar boşalt. Ben de dilimi tutacağım artık, öyle ki istersen papağan kesil, ben dilsiz olacağım.*» Büyük bir taşın üstüne oturup uyur gibi yaptı. Arcadio da, on beş dakika yıldızlara ve dağlara içini döktü:

«*Ah, Laura, değişken, nankör, taşyürekli, niçin beni bunca acıya boğdun? İnancımı ve gururumu kırdın, ruhum işkenceler içinde kıvranıyor. Ateşli sevgimle alay ettin, neden? Issız derinlikler, ulu dağlar, acımı dökmeme yardım edin. Ve siz güçlü yamaçlar, ve siz sessiz ormanlar, uzatın elinizi bana, yüreğimdeki acı dinsin...*»

Seyirciler, yürekten gelen anlayışlı bir sessizlik içinde Arcadio'ya katılıyorlardı. Birkaç kadın hıçkırıyordu açıktan açığa.

Sonunda, Bato dayanamadı artık.

«*Haydi yemeğe gidelim*» dedi. «*Acıyı kısa kısa tatmak iyidir.*»

Cümlenin sonunu gürültülü kahkahalar kesti.

Arcadio; «*Sırrımı yalnız sana açtım, Bato.*»

Bato (seyirciye dönüp):

«*Koruyabileceğimi sanmıyorum. Ağzım kaşınmaya başladı bile söyleyebilmek için. 'Sırrını ve yeminini kimseye güvenip açma' derler, bu şaşkın öğrenecek bunu.*»

Kadınlı erkekli bir çoban topluluğu şarkı söyleyerek girdi sahneye. En iyi, en süslü bayramlık giysi-

lerini giymişler, çiçekli şapkalarını takmışlar, ellerinde kâğıt çiçekler ve küçük çan dizileriyle süslü uçları kıvrık çoban asaları taşıyorlardı.

Gecenin güzelliğini
Anlatamaz hiç bir dil,
Hiç olmamıştı bunca güzel,
Hiç olmamıştı bunca durgun.
Mutlu bütün ölümlüler,
Her şey Tanrı'nın doğanı bildiriyor,
İnsanlığın inişini Kutsal Söz'ün.
Yakında doğacak Bethlehem'de,
Kurtulacak insanlık.

Bunu, doksan yaşındaki kıskanç Fabio'yla, genç, canlı karısı arasında, bütün orada bulunanların da katıldığı, kadınların büyük erdemi ve erkeklerin büyük başarısızlıkları üstüne uzun bir konuşma izledi.

Seyirciler heyecanla katıldılar bu konuşmaya, kadınlarla erkekler iki düşman bölüğe ayrılıp oyundan alınan parçalar üstünde tartıştılar. Oyundaki sözler kadınları destekliyordu; erkeklerin elinde de Laura örneği vardı elbet. Derken tartışma, El Oro'daki bazı çiftlerin erdemlerine ve kusurlarına kaydırıldı. Oyun bir süre durdu...

Bras, çobanlardan biri, uyuklayan Fabio'nun torbasını çalıverdi dizlerinin arasından. Arkadan dedikodu, çekiştirme... Bato, çalınan torbanın içindekileri bölüşmeye zorladı Bras'ı. Açtılar torbayı, bekledikleri yiyeceklerin hiç birini bulamadılar. Büyük bir umut kırıklığıyla, iyi bir yemek için ruhlarını şeytana satabileceklerini bildirdiler ikisi birden. Lucifer bu bildiriyi duyup gerçekleştirmeye kalktı. Ama Şeytanla köylüler arasında bir kurnazlık savaşı sonunda zar atmaya karar verildi ve Şeytan yenildi. Bu arada nereden yiye-

cek bulabileceklerini söylemiştim onlara, almaya gittiler. Lucifer iki değersiz çobandan yana çıktığı için Tanrı'ya küfretti. «Lucifer'in elinden daha güçlü bir elin uzanarak onları kurtarmasına» şaştı. Kendisi, Lucifer, Tanrı'nın lanetini burda ağır duymasına karşın, çağlar boyunca günah işleyip duran şu insanoğlunun bağışlamayı düşündü. Tuba bir müzik duyuldu birden, perdenin arkasından. Çobanlar şarkı söylüyorlardı. Lucifer, Daniel'in «Kutsal Söz yeryüzüne indiği» kehanetiyle eğlenmeye başladı. Müzik sürdü ve İsa'nın çobanlar arasında doğduğunu bildirdi. Lucifer öfkesinden köpürdü, bütün gücünü kullanarak ölümlerin hepsine cehennemi tattırmanın yolunu etti ve cehennemin kapılarını açmak için içeri alınmasını buyurdu.

İsa'nın doğuşu üstüne bütün seyirciler hayran kaldı, kadınlar ağlaşıp mırıldandılar. Lucifer'in öfkeyle, küstahça Tanrı'ya karşı gelişine de soyunduğunu

«Söyüyor. Saygısız. Tanrı'ya küfreden Şeytan'a ölüm» bağırışlarıyla karşılanmıştı.

Brass Hat döndüğünde, çok yerlerde hastalanmış, ölmek üzere olduklarına inanarak çığlık çığlığa yardım istiyorlardı. O zaman çobanlar girdiler, asalarını yere vurarak şarkı söyleyip onları iyileştirmeye söz verdiler.

İkinci perdenin başında Bato'yla Brass iyileşmişler, köyde bir bayram için hazırlanmaya çalışıyorlardı. Bunu gerçekleştirmek için çıkarken, Laura şarkı söyleyerek girdi. Lucifer'e olan sevgisini anlatıyordu şarkısında. Göklerden geliyormuş gibi, Laura'yı günahkâr düşüncelerinden ötürü azarlayan bir müzik duyuldu. Bunun üzerine Laura Lucifer sevgisinden kurtuldu ve artık Arcadio'ya yönelmeyeceğini bildirdi.

Seyirciler arasında kadınlar kıpırdandılar, başları-

nı salladılar, gülümsediler bu örnek duygularla. Geniş bir soluk aldı bütün seyirciler, oyun artık düzelmeye başlamıştı.

Tam bu sırada dam çökmesini andıran bir ses duyuldu. Bras'la Bato'nun girişiyle güldürünün rahatlığına kavuştu herkes yeniden. Bir sepet dolusu yiyecek, bir şişe de şarap taşıyorlardı. Bu sevgili serserilerin dönüşüyle parladı gözler, bundan sonra olacakları sezmenin sevinci dolaştı odada. Bato, kendine düşeni yerken Bras'ın nöbet tutmasını önerdi, böylece Bras'ın payını da yedi. Bunun üstüne, çıkan kavganın ortasında, suçlarının izlerini saklamalarına sıra kalmadan, hırsızları arayan çobanlar geldiler. Yiyeceklerin ve içkinin orda oluşunu açıklamak için bir yığın saçma sapan neden gösteriyorlardı Bato'yla Bras. Sonunda, bunun şeytanının bir işi olduğuna inandırmayı becerdiler. İzlerini iyice örtmek için de kalanları hep birlikte yemeyi öne sürdüler.

Oyunun en gülünç bölümüydü burası, ama bütün konuşmalar seyircilerin gürültülü kahkahalarıyla kesiliyor, ne söylendiğini anlamak olanaksızlaşıyordu. Genç bir oğlan uzanarak bir *compadre*'yi çimdikledi.

«Don Pedro'nun ineklerini sağarken yakalandığımızda nasıl kurtulmuştuk?»

Lucifer geri döndü, şölene katılmasını istediler. Lucifer onları kurnazca kışkırttı, hırsızlık üstündeki konuşmalarını sürdürdüler; konuşma sırasında da yavaş yavaş suçu bir yabancıya yüklediler. Hepsi görmüştü bu yabancıyı. Lucifer'i demek istiyorlardı elbet. Ama, nasıl biri olduğu sorulduğunda hep birden, gerçektekinden binlerce kat daha iğrenç, korkunç bir canavarı anlatmaya başladılar. Aralarında oturan bu sevimli görünüşlü yabancının Lucifer olabileceği hiç birinin aklından geçmiyordu.

Bato'yla Bras'ın sonunda nasıl ortaya çıkarılıp cezalandırıldığını, Laura'yla Arcadio'nun nasıl yeniden bir araya geldiğini, Fabio'nun açgözlülüğünden ötürü nasıl azarlandığını, kötü yolda olduğunu nasıl anladığını, beşiğinde yatan İsa'nın nasıl gösterildiğini, üç Doğulu Kralın nasıl ustalıkla canlandırıldığını, Lucifer'in sonunda nasıl bulunup cehenneme geri gönderildiğini anlatmaya yetecek yerim yok burada.

Oyun üç saat sürdü, seyircinin ilgisi de hiç dağılmadı. Bato'yla Bras'ı, özellikle Bato'yu çok beğendiler. Laura'ya acıdılar. Arcadio'yla birlikte üzüldüler, Lucifer'den tiksindiler, ucuz tiyatro seyircisinin kötü adamdan tiksindiği gibi. Oyun yalnızca bir kez kesildi, şapkasız bir genç koşarak geldi ve bağırdı:

«Ordudan bir adam geldi, Urbina'nın Mapimi'yi aldığını söylüyor.»

Oyuncular bile şarkılarını kestiler, çıngıldayan asalarını yere vuruyorlardı o sıra; yeni gelene sayısız sorular yağdırıldı. Ama bir iki dakika içinde ilgileri dağıldı, çobanlar şarkılarına bıraktıkları yerden başladılar.

Gece yarısına doğru Dona Perdita'nın evinden ayrıldığımızda ay, batıdaki dağların arkasına inmişti çoktan. Koyu karanlık gecede duyulan tek ses, bir köpeğin havlamasıydı. Fidencio'yla kollarımızı birbirimizin omuzuna atmış eve doğru yürürken birden aklıma geldi, Avrupa'da Tiyatronun altın çağından, Rönesans'ın parlamasından önce böyle şeyler vardı işte. Bu kadar geç kalmasaydı, Meksika Rönesansı'nın nasıl olabileceğini düşünmek eğlenceli oldu.

Ama, Meksika Ortaçağlarının dar kıyılarına çağdaş yaşamın büyük dalgaları vurmaya başladı bile: makineler, bilimsel düşünce, siyasal fikirler.

Meksika, «Drama'sının Altın Çağı»nı bir süre için atlamak zorunda kalacaktır.

"dünyayı sarsan on gün" yazarı

JOHN REED

ihtilalci meksika

25 lira

REYO Basımevi